

**T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**SANAL CEMAATLER VE TÜRKİYE'DE SİYASAL
KUTUPLAŞMA**

**GÜL DİLEK TÜRK
2501080751**

**TEZ DANIŞMANI
DOÇ DR. LÜTFİ SUNAR**

İSTANBUL, 2017

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MÜDÜRLÜĞÜ

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : Gül Dilek TÜRK Numarası : 2501080751
Anabilim Dalı / Anasanat Dalı / Programı : SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI Danışmanı : DOÇ. DR. LÜTFİ SUNAR
Tez Savunma Tarihi : 07.03.2017 Saati : 11:00
Tez Başlığı : “ Sanal Cemaatler ve Türkiye’de Siyasal Kutuplaşma”

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜ'NE OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1-DOÇ. DR. LÜTFİ SUNAR		Kabul
2-DOÇ. DR. YUSUF ADIGÜZEL		Kabul
3-DOÇ. DR. ALİ BÜYÜKASLAN		Kabul
4- YRD. DOÇ. DR. TÜLAY KAYA		Kabul
5-YRD. DOÇ. DR. HALDUN NARMANLIOĞLU		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- DOÇ. DR. SUAT SUNGUR		
2-YRD. DOÇ. DR. RIDVAN TURHAN		

ÖZ

SANAL CEMAATLER VE TÜRKİYE’DE SİYASAL KUTUPLAŞMA

GÜL DİLEK TÜRK

Türkiye’de Osmanlı’dan miras gelen ve Türk siyasi hayatını şekillendiren geleneksel-modern kutuplaşması internet ve sosyal ağların gelişmesi ile birlikte dijital dünyaya taşınmıştır. Bugün sanal cemaatler anonimlik, yüz yüze iletişimin olmaması nedeni ile empati yoksunluğu, kendine benzeyenlerle bir arada olma, kitle psikolojisi nedeni suçun sorumluluğunu üstlenmeyip sorumsuz davranma, sanal cemaatin verdiği prestij nedeni ile nasrsist yaklaşma gibi nedenlerle Türkiye’de siyasi kutuplaşmayı artırıcı bir etkide bulunmaktadır.

Bu bağlamda çalışmada sanal cemaat olarak Ekşi Sözlük, İnci Sözlük, İTÜ Sözlük/Instella ve Uludağ Sözlük netnografi yöntemi kapsamında katılımsız gözlem ve söylem analizi metotları kullanılarak ele alınmış, kanaatleri nasıl oluşturdıkları ve siyasi kutuplaşmadaki etkileri incelenmiştir.

İnternet her ne kadar demokrasiyi ve sivil toplumu geliştiren bir iletişim aracı olarak görülse de içine doğdukları kültür tarafından şekillenen kullanıcılar politik birer özne olarak aktif bir rol oynadığından kendileri ile benzeyen, benzer siyasi görüşlere sahip kullanıcılarla bir araya gelerek kolektif hareket etmekte, biz ve öteki ayrımında keskin bir sınır çizerek kutuplaşmayı artırıcı söylem ve eylemlerde ve kitlesel bir etkide bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sanal Cemaatler, öteki, siyasi kutuplaşma

ABSTRACT

VIRTUAL COMMUNITY AND POLITICAL POLARIZATION IN TURKEY

GÜL DİLEK TÜRK

The conservative-modernist polarization that has inherited from the Ottoman Empire in Turkey and shaped the Turkish political life has been moved to the digital world with the development of internet and social networks. Today, virtual communities have an increasing influence on political polarization in Turkey for reasons such as anonymity, lack of empathy cause of lack of face-to-face communication, being together with having similar approach, failure to assume the responsibility of crime for mass psychology, irresponsibility and prestige from virtual community and narcissitic approach.

In this context, as virtual communities Ekşi Dictionary, İnci Dictionary, ITU Dictionary / Instella and Uludağ Dictionary is used to analyze via using unattended observation and analysis methods within netnography method to examine how they create political opinion and affect on political polarization.

Although the Internet is seen as a means of communication that promotes democracy and civil society, users who are shaped by the culture in which they are embarked act collectively by meeting with users with similar political views who are similar to themselves as political ones playing an active role as subjects, have a massive influence in discourses and actions that increase polarization by drawing a border.

Key words: Virtual community, other, political polarization

ÖNSÖZ

İlk defa Leyla ile Mecnun TV dizisini izlerken dizi fanlarının Twitter, Facebook gibi sosyal ağlarda nasıl bir anda bir aileye dönüştüğünü gördüğümde sanal cemaatler dikkatimi çekmişti. Bu merak önce tebliğlere ardından da elinizdeki çalışmaya dönüştü.

Sanal cemaatler birer kanaat önderi olarak gençlerin kanaatlerini oluşturmada oldukça etkilidir. Bilmediğim bir alışveriş sitesinden alışveriş yapmadan önce interaktif sözlüklerde kullanıcıların tecrübelerine başvurarak sitenin güvenilirliğini test etmem bir yetişkin olarak benim için bile etkili bir bilgi kaynağı olduğunu gösterirken, ergen yaştaki gençlerin interaktif sözlüklerin sunduğu prestij nedeni ile onları birincil bilgi kaynağı haline getirmesi kaçınılmazdır. Dolayısıyla gençler hemen her konuda fikir sahibi olmak, bilgi edinmek, bu prestijli grupların bir parçası olarak onların saygınlığından yararlanmak istemektedir.

Sizlerde sosyal medya sitelerinde ya da fiziki dünyada bu sözlüklerin üyesi olup, kendini bu sözlüklerin yazarı olarak tanıtan gençlerle karşılaşmışsınızdır. Diğer tüm özelliklerini bir kenara atıp, fiziksel hayatlarında bile bu kurgusal cemaatlerin bir parçası olmayı övünme aracı olarak gören gençler elbette bu cemaatlerin tüm kültürünü de özümsemekten sakınmamakta, bu prestiji ve tatmini kaybetmemek için kitle psikolojisi ile hareket etmekten sakınmamaktadır.

Özellikle mizah kullanımı, trolleme, capsler yaklaşımcı fonksiyonu nedeni ile topluluk üyelerini birbirine yakınlaştırmakta, üstünlük teorisi ile de alaya aldığı, mizaha konu ettiği kişi ya da gruplar üzerinden mizahı yapanların egolarını okşayarak narsizmi beslemekte, mizahı toplumsal baskı aracı olarak kullanmaktadır. Gençler birer sanal cemaat üyesi ya da üye adayı olarak kendilerinden farklı olanı, sanal cemaat kültürüne aykırı davranışları mizah üzerinden alaya alıp aşağılayarak hem cemaate bağlılıklarını arttırmakta hem de yazık ki kutuplaşmayı tırmandırmaktadır.

Mizah içerikli bu sözlük paylaşımları onedio, ofpof, listelist gibi sitelerde liste haline getirilerek sözlüğe üye olmayan kişilere de ulaştırılmakta, güldürürken bu ayırıştırıcı ve kutuplaştırıcı kodları toplumun geneline yaymaktadır.

Osmanlı'dan süregelen siyasal kültür farklı ikilikler temelinde (geleneksel-modern, sol-sağ, muhafazakâr-laik, Türk-Kürt vb.) her dönem kendini siyasal kutuplaşma olarak göstermiştir. Bireyler sanal dünyaya fiziki dünyadaki sosyal, siyasal, kültürel kodlarını da taşıyarak kendilerine benzeyenlerle bir arada olmayı tercih etmektedir. Bu durumda sanal cemaatleri oluşturmaktadır. Sanal cemaatler yolu ile bu ikilikler temelinde benzer siyasal görüşteki üyelerin bir araya gelmesi ile siyasal kültürler ve görüşler sanal dünyaya taşınmış, sanal dünyanın sunduğu anonimlik, narsizm, kitle psikolojisi, empati yoksunluğu, üyelerin kışkırtıcı başlık ve entrylerle popüler olduklarını farketmeleri gibi nedenlerle siyasal kutuplaşma gittikçe daha da yoğun olarak yaşanmaya başlanmıştır.

Sanal cemaatlerin siyasal kutuplaşmadaki etkisi yadsınamaz bir gerçek. Çalışmamızda bu etkiye dikkat çekmeye çalıştık. Çalışma boyunca benden desteğini esirgemeyen başta çok kıymetli hocam sayın Doç. Dr. Lütfi Sunar'a, kıymetli hocalarım Sayın Prof. Dr. Cengiz Anık, Doç. Dr. Mahmut Hakkı Akın, Yrd. Doç. Dr. Haldun Narmanlıoğlu ve Yrd. Doç. Dr. Hediyeullah Aydeniz'e, değerli dostlarım Güler-Tuncay Akbal, Esra Demirci, Mustafa Ali Minarlı, Bahar Öztürk'e ve aileme teşekkürü borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	III
ABSTRACT.....	IV
ÖNSÖZ.....	V
İÇİNDEKİLER.....	VII
KISALTMALAR.....	X
GRAFİK LİSTESİ.....	XII
RESİM LİSTESİ.....	XIII
ŞEKİL LİSTESİ.....	XIV
TABLO LİSTESİ.....	XV
GİRİŞ.....	1

1. BÖLÜM: CEMAAT

1.1.Cemaat Kavramı.....	7
1.2.Cemaatin Doğuşu ve Gelişimi.....	10
1.3.Cemaat Kimliği, Aidiyet ve Öteki.....	13
1.4.Cemaat Türleri.....	18
1.4.1. Geleneksel Cemaat.....	18
1.4.2. Modern Cemaat.....	21
1.4.3. Postmodern Cemaat / Sanal Cemaatler.....	28

2. BÖLÜM: SANAL CEMAATLER

2.1.Sanal Cemaat Kavramı.....	35
2.2.Sanal Cemaatlerin Doğuşu ve Gelişimi.....	44
2.2.1. İnternetin Doğuşu ve Gelişimi.....	46
2.2.2. Türkiye’de İnternetin Gelişimi.....	49
2.2.3. Sosyal Ağların Gelişimi.....	51
2.2.4. Dünyada Sanal Cemaatlerin Ortaya Çıkışı.....	53
2.2.5. Türkiye’de Sanal Cemaatlerin Ortaya Çıkışı.....	55
2.3.Sanal Cemaatlerin Özelliği ve Karakteristiği.....	56

2.3.1. Cemaat Yapısı ve Kuralları.....	58
2.3.2. Dil, Etkileşim ve Kültür	59
2.3.3. Kimlik, Asabiye (Biz Duygusu) ve Öteki.....	62
2.3.4. Ortak Eylem ve Aktiviteler.....	67
2.4.Sanal Cemaatlerin Tipolojisi.....	68
2.5. Sanal Cemaat Türleri.....	75

3. BÖLÜM: TÜRKİYE’DE SİYASAL KUTUPLAŞMA

3.1.Siyasal Kutuplaşma Kavramı.....	79
3.2.Siyasal Kutuplaşmanın Etkileri.....	81
3.3.Siyaset ve Siyasi Parti Kavramları ve Siyasal Kutuplaşmaya Etkileri.....	83
3.4.Türkiye’de Siyasal Kutuplaşma.....	87
3.4.1. Türkiye’de Modernleşme, Muhafazakârlık ve Laiklik Tartışmaları Temelinde Siyasal Kutuplaşma.....	90
3.4.2. Osmanlı’da Siyasal Kutuplaşma.....	94
3.4.3. Türkiye’de Tek Parti Döneminde Siyasal Kutuplaşma.....	97
3.4.4. Türkiye’de İki Partili Dönemde Siyasal Kutuplaşma.....	99
3.4.5. Türkiye’de Çok Partili Dönemde Siyasal Kutuplaşma.....	102
3.4.5.1.1990 Sonrası Muhafazakâr-Kemalist/Laik Kutuplaşması ve İranlaşma Tartışmaları.....	108
3.4.5.2. AK Parti Dönemi (Muhafazakârlaşma, Malezyalaşma ve Mahalle Baskısı Tartışmaları)	111
3.5. Sanal Cemaatler ve Siyasal Kutuplaşma.....	122

4. BÖLÜM: TÜRKİYE’DE SANAL CEMAAT OLARAK İNTERAKTİF SÖZLÜKLERİN SİYASAL KUTUPLAŞMAYA ETKİSİ

4.1. Araştırma Yöntem ve Metodu: Netnografik Analiz.....	147
4.2.Sanal Cemaat Olarak İnteraktif Sözlükler.....	150
4.2.1. Sanal Cemaat Olarak Ekşi Sözlük.....	150
4.2.2. Sanal Cemaat Olarak İnci Sözlük.....	155
4.2.3. Sanal Cemaat Olarak İTÜ Sözlük/Instella.....	160
4.2.4. Sanal Cemaat Olarak Uludağ Sözlük.....	162

4.3. Sanal Cemaat Olarak İnteraktif Sözlüklerin Siyasal Kutuplaşmaya Etkisi.....	166
4.3.1. Demokrasi Teması.....	167
4.3.2. Toplumsal Düzen ve Paylaşım Teması.....	172
4.3.2.1.Hukuk ve Adalet.....	172
4.3.2.2. Ekonomi.....	176
4.3.3. Toplumun Ordu Algısı Teması.....	182
4.3.4. Dinin Toplumdaki Konumu Teması.....	187
4.3.4.1.Muhafazakarlık.....	188
4.3.4.2.Laiklik.....	193
4.3.4.3.Türkiye İran Olur mu?.....	198
4.3.4.4.Türkiye Malezya Olur mu?.....	202
4.3.4.5.Mahalle Baskısı.....	206
4.3.5. Kadının Toplumsal Konumu, Aile ve Cinsellik Teması.....	211
4.3.5.1.Kadın.....	211
4.3.5.2.Boşanma.....	216
4.3.5.3.Kürtaj.....	221
4.3.5.4.Tecavüz.....	225
4.3.5.5.Çocuk Gelin.....	230
4.3.5.6.LGBT.....	234
4.3.6. Genel Değerlendirme.....	239
SONUÇ.....	243
KAYNAKÇA.....	255

KISALTMALAR

AB:	Avrupa Birliği
ABD:	Amerika Birleşik Devletleri
Akt:	Aktaran
AK Parti:	Adalet ve Kalkınma Partisi
ANAP:	Anavatan Partisi
ANS:	Advance Network Services
AP:	Adalet Partisi
ARPA:	Advanced Research Projects Agency Gelişmiş Araştırma Projeleri Dairesi
ARPANET:	Advanced Research Projects Agency Network (ABD İleri Araştırma Projeleri Kuruluşu Ağı)
BITNET:	Because It's Time Network
Bkz:	Bakınız
BM:	Birleşmiş Milletler
CHP:	Cumhuriyet Halk Partisi
CKMP:	Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
CSNET:	Computer Science Network Çev: Çeviren
DARPA:	Amerika Birleşik Devletleri'nin Savunma İleri Düzey Araştırma Projeleri Kurumu
Der:	Derleyen
Dev-Genç:	Devrimci Gençlik
DP:	Demokrat Parti
DSP:	Demokratik Sol Parti
DYP:	Doğru Yol Partisi
EARN:	European Academic and Research Network
HDP:	Halkların Demokratik Partisi
ITU:	International Telecommunications Union (Uluslararası Telekom Birliği)
MHP:	Milliyeti Hareket Partisi

MNP:	Millî Nizam Partisini
MSP:	Millî Selamet Partisi
MÜSİAD:	Müstakil İşadamları Derneği
NCSA:	National Center For Supercomputing Applications
SHP:	Sosyaldemokrat Halkçı Parti
SRI:	Stanford Research Institute
T.siz:	Tarihsiz
TCP/IP:	Transmission Control Protocol/Internet Protocol
TİP:	Türkiye İşçi Partisi
TÜİK:	Türkiye İstatistik Kurumu
TÜVEKA:	Türkiye Üniversiteler ve Araştırma Kurumları Ağı
UCLA:	University of California at Los Angeles
UCSB:	University of Utah ve University of California at Santa Barbara
ULAKBİM:	Ulusal Akademik Ağ ve Bilgi Merkezi
ULAKNET:	Ulusal Akademik Ağ
WWW:	World Wide Web

GRAFİK LİSTESİ

Grafik 1. Sosyal Ağ Kullanıcı Oranları.....	53
Grafik 2. “Şeriat, Müslüman bölgelerin yasası olmalı mı?” sorusuna beş Güney bölgesinde yaşayan Müslüman nüfusun ülkelere göre verdiği cevap dağılımı.....	117

RESİM LİSTESİ

Resim 1. Siyasi Kutuplaşmayı arttıran Caps örnekleri.....	145
Resim 2. Ekşi Sözlük Kullanıcı Sözleşmesi.....	152
Resim 3. İnci Sözlük Aralık 2016 İstatistikleri.....	155
Resim 4. İnci Sözlük Kurallar.....	157
Resim 5. Ekşi Sözlük’te açılan İnci Sözlük başlığı.....	159
Resim 6. İnci Sözlük’te açılan Ekşi Sözlük başlığı.....	159
Resim 7. Ekşi Sözlük’te açılan İTÜ Sözlük başlığı.....	160
Resim 8. İTÜ Sözlük Kullanıcı Kuralları.....	161
Resim 9. Ekşi Sözlük’te açılan Uludağ Sözlük başlığı.....	162
Resim 10. İnci Sözlük’te açılan Uludağ Sözlük başlığı.....	163
Resim 11. Instella’da açılan Uludağ Sözlük başlığı.....	164
Resim 12. Uludağ Sözlük İstatistikler.....	165
Resim 13. Uludağ Sözlük Kullanıcı Sözleşmesi.....	165
Resim 14. İnternette Anonimlik.....	254

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1. Sanal Cemaatlerin Tipolojisi.....	71
--	----

TABLO LİSTESİ

Tablo 1. Sosyal Ağların Kategorizasyonu.....	52
Tablo 2. Emojiler ve anlamları.....	60
Tablo 3. Emojiler ve yan anlamları.....	61
Tablo 4. Örgüt Destekli Sanal Cemaat Örnekleri.....	72
Tablo 5. Örgüt Temelli Sanal Cemaatlerin Farkları.....	73
Tablo 6. Facebook'ta Partilerin Örgütlenmeleri.....	134
Tablo 7. Siyasi Parti Tercihlerine Göre Türkiye'nin önemli görülen sorunları.....	141
Tablo 8. Siyasi Parti Tercihlerine göre dünya görüşüne uzak gazeteleri takip etme durumu.....	142
Tablo 9. Muhafazakarlık düzeylerine göre dünya görüşüne uzak gazeteleri takip etme durumu.....	142
Tablo 10. Muhafazakarlık düzeyine göre Twitter'da yapılan aktiviteler.....	143
Tablo 11. Eğitim ve Siyasi tercihinine göre Twitter'da yapılan aktiviteler.....	143
Tablo 12. Hiç etkileşim kurulmayan hesaplar.....	144

GİRİŞ

İnternetin ve sosyal ağların yaygınlaşması bireylere zaman ve mekândan bağımsız bir iletişim ortamı sunarken, kullanıcıların sosyalleşmesini ve günlük hayattaki konumlarını etkilemekte ve şekillendirmektedir. Dolayısıyla yeni bir sanal kültürü ortaya çıkarmaktadır. Kullanıcıların sosyal ağlarca şekillenen alışkanlıkları, gündelik yaşamda birincil ve ikincil çevreleri ile ilişkilerini de şekillendirmektedir. Bireyler bu alışkanlıklarına göre kendilerine benzeyenlerle fiziki ya da sanal dünyada bir araya gelerek cemaatlerini oluşturmakta ve kendilerinden farklı olanları ise ötekileştirerek aralarına keskin sınırlar koymaktadırlar. Aynı şekilde maddi gerçeklikteki alışkanlıklarını da sanal yaşama adapte etmekte ve sanal kimliklerini şekillendirmektedirler. Dolayısıyla bir cemaat oluşumu için fiziksel mekâna ihtiyaç kalmamakta gerçek ya da sanal gruplar kendilerini diğerlerinden ayırmak ve bir cemaat bağı oluşturmak üzere bir takım kurallar ve sınırlar belirlemektedir. Sanal cemaatler artık sosyal medya da yaygın olarak karşılaşılan bir olgu olarak ortaya çıkmaktadır. Bir fikir, bir duygu ya da ilgi alanı etrafında sosyal ağlar üzerinden bir araya gelen insanlar adeta bir ayin yaparcasına ortak ritüellerle duygu ve düşüncelerini paylaşmakta ve birlikte hareket etmektedir. Maddi gerçek dünyadaki cemaatlerde olduğu gibi sanal cemaatlerde de inşa edilmiş totem ve tabuları bulunmaktadır. Bu zihnen kabul edilmiş totem ve tabular cemaat üyelerini diğer cemaatler ve onların habituslarından ayıran sınırlar mekanizması olarak işlerler. Bu süreçte, cemaat liderleri sahip oldukları simgesel repertuarı kullanarak yeni bir cemaat kimliği ve bağlılığı yaratır. Lider cemaatin kültürünü oluştururken sınırlarını da belirlemektedir.

Sanal cemaatler, gerçek cemaatler gibi kendi kimliğini ve kültürünü oluşturmak ve üyelerinin sadakatini sağlamak için sınırlar çizmeye, bu sınırları korumak için de ötekiler yaratmaya ihtiyaç duymaktadır. Bu durumda her gerçek ya da sanal cemaatin öteki olarak konumlandığı diğer cemaatlere karşılaştığında ortaya çatışmaları hatta kutuplaşmaları çıkarmaktadır. Her sanal cemaat fanatiklerini yaratarak diğer sanal cemaatlerin takipçileri ile karşı karşıya gelmekte ve çoğu zaman gerçek hayattaki

bağlar (akrabalık, dostluk, vs.) görmezden gelinerek savundukları fikirler uğruna çatışmaya girmektedir. Bu durum arttıkça kutuplaşmalara neden olmaktadır.

Türkiye’de kutuplaşmanın temelleri 19. yy. da Osmanlı’da başlayan Batılılaşma ve modernleşme hareketi ile temelleri atılmıştır. Modernleşme ve batılılaşma bir kültürel bölünmeye neden olmuş, bu durum da kendini siyasal kutuplaşma olarak göstermiştir. Bir yanda geleneksellik var olmaya devam ederken diğer yanda modernleşme kendi kültürel aktörlerini ve ürünlerini ortaya çıkarmıştır. Bu iki kesim arasındaki kutuplaşma ve çatışma Osmanlı siyasi mirası olarak Türkiye’nin siyasal hayatında merkezi bir rol oynamıştır.

Bir yanda gelenekleri ve dini Osmanlı’nın geri kalma sebebi olarak görüp kopuş paradigmasını benimseyenler diğer yanda ise modernleşme ile gelenekleri bir arada yaşatmayı amaçlayan süreklilik paradigmasını benimseyenler arasındaki farklılaşma Türk siyasi hayatı boyunca kendisini gelenekselciler-yenilikçiler, sağ-sol, dindar-laik, muhafazakâr-seküler, Alevi-Sünni, Türk-Kürt çatışmaları ile göstermiştir. İranlaşma, Malezyalılılaşma, mahalle baskısı, muhafazakarlaşma ve laiklik gibi temalar çerçevesinde siyasi kutuplaşma 1990’lardan sonra artan bir oranda toplum genelinde tartışılmıştır.

Siyasal elitler güç mücadeleleri temelinde iktidarı ellerinde tutmak ya da iktidarı ele geçirmek amacıyla kutuplaşmayı bir araç olarak kullanmış, tabanını güçlendirmek için daima *din elden gidiyor/rejim elden gidiyor* sloganları ile vücut bulan din-anti din çatışması temeli üzerine bu güç mücadeleleri oturtulmuştur. (Bkz. Berger, 1993; Mardin, 2015; Ceylan, 2007; Kirişçi, 2011; Sanal, 2014)

Toplumsal, ekonomik ve teknolojik gelişmelerin belirlediği muhafazakarlığın dönüşümünü ve kutuplaşma aktörlerini her bir dönemde değişime uğratmıştır. Bu değişim ve dönüşümün sonucu olarak siyasi kutuplaşmayı arttıran yeni bir aktör ise sanal cemaatler olmuştur.

Bu bağlamda Türkiye’de cemaat denildiğinde sadece dini cemaatler algılandığından konu ile ilgili yapılan çalışmalar bu yanlış algıyı düzeltme sürecinde bir adım olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle alanda cemaatlerin ve sanal cemaatlerin ne olduğu, nasıl olduğu ve özellikleri teorik olarak yeniden tanımlanmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Özellikle Türkiye gibi toplulukçu yapıya sahip kültürlerde cemaatleşme Batıdakinden farklılık arz etmekte, lidere biat ve biz duygusu önem kazanırken ötekine duyulan rahatsızlıkta artmakta bu durum da kutuplaşmalara, nefret söylemlerine ve şiddete varabilmektedir. Kullanıcılar sanal dünyada kurdukları sanal topluluk ve cemaatlerde kendilerine benzeyenlerle bir araya geldikleri ve mensubiyet duygusu oluşturdıkları için fiziki dünyada kendilerini biçimlendiren kültürlerini ve kimliklerini de beraberlerinde götürmektedirler. Alanda bireysel sosyal medya kullanıcılarına yönelik olarak yapılan araştırmalar yapılmışsa da topluluk ya da sanal cemaat olarak siyasal kutuplaşmaya etkileri ne yurtiçi ne de yurtdışında ele alınmamıştır.

Bu çalışma; son dönemde sanal dünyada ortaya çıkan cemaatlerin birbirleriyle olan çatışmalarının Türkiye’de siyasal kutuplaşmayı nasıl etkilediğini; kullanıcıların yaptıkları paylaşımları ve tartışmaları inceleyerek ortaya koymayı ve “Sanal cemaatler siyasal kutuplaşmaya neden olmakta mıdır?” sorusunun cevabını aramayı amaçlamaktadır. Bu konu ile ilgili yapılan bir çalışma olmaması nedeni ile hem sanal cemaatleri tanımak hem de sanal cemaatlerin sanal ve gerçek dünyadaki etkilerini ortaya çıkarmak ve Türkiye’de siyasal kutuplaşmaya herhangi bir etkisinin olup olmadığını da ortaya koyma açısından önem taşımaktadır.

Türkiye’de siyasal kutuplaşmada sanal cemaatlerin rolünü araştıran bu tez dört Bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Siyasal kutuplaşmayı anlamak için cemaatleşmenin temelini oluşturan biz ve öteki ayrımı ışığında Tönnies’ten yola çıkarak cemaat kavramı açıklanarak, cemaatlerin özellikleri, yapıları, türleri, cemaat kimlik ve kültürü analiz edilmiştir. Biz ve öteki ayrımı grup bağıni oluşturacak sınırı çizdiğinden temel olarak alınmıştır. Bu ayrım kültürel dokuya bağlı olarak fanatiklikten ırkçılığa kadar uzayan bir duygusal sınır ve bağı da belirlemektedir. İster gerçek ister sanal cemaatlerde olsun öteki ile ilişkilerin seyrinin bu kültürel doku

temelinde oluşan biz ve öteki ayrımı çizmektedir. Anderson, Hayali Cemaatler eserinde her topluluğun ve ulusun hayal edilmiş ve kurgulanmış olduğunu belirtmektedir. Riyasetten ulus devlete tüm safhalarında cemaatler bir sembolik anlam alanında inşa edilen, kültürel iletişimin değişip dönüşmesinin ürünü olarak hayali sınırlarla, mitlerle, ortak kültürel geçmişle birbirine bağlı insan topluluklarıdır. Sosyolojik, teknolojik ve ekonomik değişimler bu topluluk biçimlerini değişime uğratmış, kimi zaman ayrı ayrı dönemlerde kimi zaman iç içe geçmiş şekilde bu topluluk tiplerini ortaya çıkarmıştır. Küreselleşme ve yeni medya teknolojilerinin gelişimi de yeni bir cemaat türü olan sanal cemaatleri ortaya çıkarmıştır.

İkinci bölümde “Sanal cemaatler sosyolojik açıdan cemaat türü olarak kabul edilebilir mi?” ve “Sanal cemaatlerin ötekine bakışı nasıldır?” sorunsalları ışığında Rheingold’un kavramlaştırdığı sanal cemaat kavramı, türleri, sanal cemaatleri oluşturan özellikler, sanal cemaatlerdeki biz ve öteki ayrımı, kimlik ve kültür oluşumları incelenmiştir. Sanal cemaatler de gerçek cemaatler gibi kültürel bir dokuya sahiptir. İnternet kullanıcıları teknolojik gelişmeler sonucu Castells’in ağ toplumu dediği artık profesyonel ilişkilerin ve bireyselleşmenin önem kazanıp kolektivitinin bağlarının çözüldüğü modern dünyada, kendilerine benzeyenlerle bir bilgi çağı topluluğu sanal bir cemaat meydana getirmiştir. Bu dijital ortamlar aynı zamanda farklı tipte politikleşmeye de uygun bir zemin oluşturmaktadır. Dolayısıyla sanal topluluklar kimliklerini, kültürlerini ve politik ilişki ağlarını var ettiklerinde birer cemaate dönüşmekte, iletişim daha hızlı olduğundan bilginin daha hızlı ve etkili şekilde yayıldığı bir ortamda kanaatlerin oluşturulmasında birer otoriteye dönüşme becerisine sahip olmaktadır. Fiziki dünyadaki kültürel dokularını, fikir ve tutumlarını sanal dünyaya taşıyarak kendilerine benzeyenlerle sana cemaat taşıyan kullanıcılar, internetin sunduğu iletişim imkanlarından yararlanarak büyük kitleleri etkileyen fikirlerin yayılmasını ve eylemlerin yapılmasını sağlayabilecek bir güce ulaşmaktadır. Dolayısıyla kitleleri harekete geçirebilecek bu güç, siyasal kutuplaşmayı da daha etkili ve daha sert bir şekilde ortaya çıkarmakta ve yeniden üretebilmektedir. Ana akım medyanın dikey ve tek taraflı iletişimi ve ölçülemeyen etkisini aşan yeni medya teknolojileri iletişim gücünü iletişim araçlarına sahip olanlardan alarak kullanıcılara vermekte her bir kullanıcıyı tek başına bir iletişim otoritesine çevirmektedir.

Dolayısıyla sanal dünyanın sunduğu bu imkân dahilinde sanal kullanıcılar, kolektif olarak hareket ederek bir kültüre ve kimliğe sahip olan bir sanal cemaat dönüştüğünde kanaatlerin oluşumunu ve yayılmasını sağlayan bir kanaat önderi haline gelmektedir.

Üçüncü bölümde “Türkiye’deki kutuplaşma ne türdedir?”, Sanal cemaatler siyasal kutuplaşmaya neden olmakta mıdır?”, “Sanal cemaatler kanaat oluşumunda etkili midir” soruları ışığında siyasal kutuplaşma kavramı, siyasal kutuplaşmanın etkileri, siyasal kutuplaşma aktörleri olarak siyasal partiler, sanal cemaatler incelenmiş, Osmanlıdan günümüze Türkiye’de siyasal kutuplaşmanın seyri muhafazakarlaşma-laiklik, İranlaşma, Malezyalılaşma, mahalle kavramı tartışmaları ve Türkiye’de siyasal kutuplaşma ile ilgili yapılan araştırmalar ışığında incelenmiştir. Toplulukçu bir yapıya sahip olan ve imparatorluğun siyasal, toplumsal ve kültürel mirasını içinde barındıran bu nedenle lidere ve ideolojilere biatin yoğun olduğu Türkiye’de özellikle kopuş-devam paradigmaları çekişmesi üzerinde seyreden siyasal kutuplaşma iktidar mücadelelerinde daima kullanılmış ve her dönem kendini farklı ikili çatışmaların temelinde bulmuştur. Bu kültürel dokuya sahip kullanıcıların politik özneler olarak internette kendileri gibi düşünenlerle kurdukları sanal cemaatler de bu siyasal kültürün bir ürünü olarak siyasal kutuplaşmayı arttırıcı bir etkiye sahip olacaktır. Bir yanda kopuş paradigması temelinde laikliği ve rejimi tehlike altında gören bir kutup diğer yanda ise devam paradigması temelinde dinin ve özgürlüklerin tehlike altında olduğunu düşünen diğer bir kutup arasında seyreden ve her iki tarafında diğerini ötekileştirerek mahalle baskısına maruz kaldığı düşüncesi ile siyasi fikir ve tutumlarını biçimlendirdiği siyasal kutuplaşma süreci dijital ortamda simgesel repertuar ve anlam alanları kullanılarak yeniden ve daha güçlü bir şekilde üretilmekte, ana akım medyanın başaramadığı toplumun tamamına yayabilme misyonunu yerine getirmektedir.

Dördüncü bölümde “İnteraktif Sözlükler birer sanal cemaat olarak kabul edilebilir mi?”, “İnteraktif sözlükler kanaatlerin oluşmasında etkili midir?”, “Sanal cemaat olarak interaktif sözlüklerin siyasal kutuplaşmalarda bir rolü var mıdır?”, “Türkiye’de sanal cemaatler siyasal kutuplaşmayı derinleştirmekte midir?” sorunsalları çerçevesinde netnografi yöntemi kapsamında katılımsız gözlem (sözlüklere üyelik süreci bir-iki seneyi bulan bir süreç olduğundan katılımlı gözlem yöntemi

kullanılamamıştır) ve söylem analizi metotları kullanılarak, (insan topluluklarını kültürel olarak inceleyen etnografik yöntemin internet araştırmalarında kullanılması Kozinets tarafından Dijital etnografi-netnografi olarak kavramlaştırılmıştır) birer sanal cemaat olarak interaktif sözlükler Ekşi Sözlük, İnci Sözlük, İTÜ Sözlük/Instella ve Uludağ Sözlük ele alınarak Türkiye’de siyasal kutuplaşmaya etkileri incelenmiştir. İnteraktif sözlükler en çok takip edilen siteler içerisinde ilk 60’da yer almakta, ilk başvuru kaynağı olarak kabul edilmektedir. Özellikle mizah dilini kullanarak kanaat oluşumlarını sağladıkları için daha da etkili hale gelmektedir. Mizah hem toplumsal baskı aracı hem de topluluğu bir arada tutma işlevi gördüğünde etkili bir ikna aracıdır. Sözlükleri özellikle genç kuşağın takip etmesi onların siyasal bilinçlerinin şekillenmesinde mizahın da etkisi ile sözlüklerin kilit rol oynadığını göstermektedir. Türk siyasi kültürünü taşıyan kullanıcıların oluşturduğu sözlükler sanal cemaatler olarak özellikle gençlerin kanaatlerinin oluşmasında etkin bir rol oynamakta, bu kültürel dokunun bir ürünü olarak siyasal kutuplaşmayı, keskinleşen biz ve öteki ayrımı temelinde arttırmaktadır.

1. BÖLÜM

CEMAAT

Türkiye’de cemaat denildiğinde sadece dini cemaatler algılandığından fiziki ve sanal dünyadaki cemaatlerin ne olduğu, nasıl oluştuğu ve özellikleri teorik olarak yeniden tanımlanmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Bu nedenle bu bölümde Tönnies’in cemaat kavramı temelinde cemaatlerin doğuşu ve gelişimi, cemaat kimliğinin oluşturulması ve kültürün cemaatleşmedeki etkisi ele alınarak öteki ile ilişkileri incelenmiş, cemaat türleri analiz edilmiştir. Siyasal kutuplaşmanın anlaşılabilmesi için insanların nasıl sosyalleşip bir aidiyet duygusu ile cemaatleştiklerinin incelenmesi önem kazanmaktadır. Biz ve öteki ayrımı, cemaat aidiyeti ve kimliğini belirlerken düşman ötekine ihtiyaç duymakta, düşman üzerinden üyeleri ve cemaat sadakatlerinin nasıl olması gerektiğini tanımlanmaktadır. Dolayısıyla biz ve öteki ayrımı keskinleştikçe kutuplaşma ortaya çıkmakta, ayrışmalar derinleşmektedir.

1.1. Cemaat Kavramı

Ortak bir mekân üzerinde, ortak sembolik anlamlar üreterek kendilerine has kültürel kodifikasyonlara ve dile sahip, aidiyet duyguları güçlü insan topluluğuna cemaat denmektedir. Sosyolojik anlamda cemaat, “üyelerinin ortaklaşa paylaştıkları bir şeye -genellikle ortak bir ideolojiye ya da bir kimlik duygusuna- dayanan, özel olarak oluşturulmuş bir toplumsal ilişkiler bütünüdür” (Marshall, 1999). Ortak norm ve davranış kalıplarını benimsemiş, yakın, samimi ve yüz yüze iletişimi biçimleriyle birine bağlı görece küçük homojen insan topluluğuna denmektedir (Demir ve Acar, 1999) Cemaat, “aileler ve diğer sosyal bireylerden oluşmuş ve gündelik ihtiyaçlarının büyük bir kısmının tatmini hususunda biri diğerine karşılıklı olarak bağlı, tabi ve birbirine yakın yerlerde yerleşmiş insan gruplarıdır” (Dönmezer, 1994: 207-208). Ülken, cemaati şöyle tanımlamaktadır: “Cemaat yerlere göre hacmi değişik, belirli bir coğrafi bölgede oturan ve aynı kültüre bağlı, aralarında akrabalık, manevî dayanışma gibi sıkı bağlar bulunan bir cinsten bir zümredir” (1969). Aynı mekân üzerinde, birincil

ilişkilerin hâkim olduğu, birbirlerine karşılıklı bağlarla bağlı üyelerin bir bütün olarak hareket ettiği ve ortak yaşam süren toplumsal gruptur.

Williams’a göre cemaat, aynı coğrafya üzerinde yaşayan, ortak dil, kimlik, aidiyet (asabiye) hissi, kültür ve ortak değerlere sahip olan insan topluluğudur (akt. Haberli, 2012: 119-120). Mac Iver ve Page’nin cemaat tanımı şöyledir: “Küçük veya büyük herhangi bir grubun azaları her nerede, şu veya bu münferit menfaati değil, fakat müşterek hayatın ana şartlarını paylaşacak şekilde bir arada yaşarlarsa, bu gruba cemaat” denmektedir ((Mac Iver ve Page, 1994: 22). Cemaat, aynı mekân üzerinde ortak yaşamın şartlarını paylaşarak bir arada yaşayan ve güçlü bir bağlılık, birlik ve dayanışma bağı olan insan topluluğuna denmektedir (Erkal, 2006: 30).

Bir grubun cemaat olabilmesi için yüz yüze ilişki kurabilecekleri ve aynı mekân üzerinde ortak bir yaşamın gereklerini paylaşacak şekilde bir arada yaşamaları ve “biz” duygusuna sahip olmaları gerekmektedir (Bilgiseven, 1995: 6-7). Cohen, bir grubun üyelerinin ortak paylaşımlarının olmasını ve bu paylaşımların onları diğer gruplardan ayırması durumunda cemaatin varlığından söz etmektedir (1999: 8). Yani bir grubu cemaat olarak kabul edebilmemiz için ortak ilgi alanları etrafında güçlü bir biz duygusu ile bir araya gelmesi ve öteki gruplardan ayırt edici özelliklere sahip olması gerekmektedir. Bu ayırt edici özellikler cemaatin sınırlarını çizmekte ve bu sınırlar vasıtası ile cemaatin biz bilinci oluşmaktadır. Bu bilinç üzerinden yalnızca cemaatin üyelerinin anlamlandığı, cemaatin anlam alanı yaratılmakta ve devamlılığı sağlanmaktadır. Yaratılan bu ortak anlam alanı cemaat üyelerine benzer şekilde yaşamı ve ilişkileri değerlendirme ve yorumlama kapasitesi kazandırmaktadır. Hayata benzer şekilde bakan bireyler arasında birlik duygusu güçlenmektedir. Cemaatin kültürünün sonraki kuşaklara aktarılmasını sağlamaktadır. Cemaatin öteki cemaatlerden ayırmak ve cemaat üyelerine biz bilincini sağlamak üzere onları pastörizasyon sürecine sokmaya yarayan ritüeller, totem, tabu, gelenek, görenek, kültür ve dil gibi unsurlar; Cohen’e göre bir cemaati diğerinden ayırmaya yarayan simgesel işaretleyicilerdir. Bu simgesel repertuar cemaatin üyelerinin hem kendi içlerindeki hem de diğer cemaatlerle aralarındaki tüm karşıtlıklara ve farklılıklara

rağmen onları birleştirip bütünleştirmektedir (1999: 17-18). Freyer, cemaatin unsurlarını üçe ayırmıştır (Freyer, 1963: 101-104):

1. Komşuluk
2. Kan bağı/Akrabalık
3. Ortak Değer yargıları

Freyer, cemaatin oluşması için ortak bir fiziksel mekân üzerinde, biz duygusu/asabiye ile bir arada yaşamının komşuluk ilişkilerini güçlendirdiğini belirtir. Bu durum aynı zamanda ortak mekânın paylaşılmasından kaynaklanan evlilik, akrabalık ve kan bağına dayalı ilişkileri ortaya çıkarmaktadır. Freyer'e göre aile en küçük cemaat biçimi olarak ortaya çıkmaktadır. Bu derin ilişkiler cemaat üyeleri arasında ortak duygu, düşünce ve değer yargılarının oluşmasını sağlamaktadır. Ortak değer yargıları ile birlikte hareket eden cemaat üyeleri arasında güçlü bir biz duygusu/asabiye meydana gelmekte, üyeler cemaat çıkarlarını her şeyin üzerinde tutmaya başlamaktadır. Freyer cemaatin üç özelliği olduğunu ifade etmektedir. Bu özellikler (Freyer, 1963: 101-104):

1. Ortak Mekân: Cemaat üyeleri ne iş yaparsa yapsın ortak bir mekân üzerinde yaşar. Bu durumda üyeler arasında mensubiyet duygusunun gelişmesini sağlamaktadır. Ancak bu durum cemaat üyeleri arasında her zaman barış olacağı anlamına gelmemektedir. Çatışmalar, düşmanlıklar ve intikam duygularına da rastlamak da gayet doğaldır. Bütün bunlara rağmen doğal afet ya da savaş durumlarında mensubiyet duygusu/asabiye kendini göstermekte, cemaat üyeleri diğer üyelere düşmanı dahi olsa yardıma koşmaktadır.
2. Ortak Kültür: Ortak mekân üzerinde yaşayan cemaat üyeleri ortak duygu, düşünce ve eğer yargıları edinmekte bu durum da onların kendine has bir kültürünün oluşmasına sebep olmaktadır. Bu durum üyelerin ortak örf ve ananelere sahip olmasını ve ortak hareket etmesini sağlarken üyeler arasında biz duygusunu güçlendirmektedir
3. Eşit egemenlik paylaşımı: Freyer'e göre Cemaatlerde cemiyetlerin aksine egemenlik duygusu gelişmemektedir. Çünkü üyelerin başarısı cemaatin tamamına mal olmaktadır. Bu durum da üyelerden bazılarının ön plana çıkmasına engel olmaktadır. Üyelerin ne giyeceğinden, nasıl hareket edeceğine kadar her şey mensup olduğu cemaatin benimsediği kültürü tarafından

belirlenmektedir. Çünkü bireyin kimliği cemaatin kimliği ile kaynaşmıştır (Donald-Keller, 1992: 200).

Bir cemaat, devamlılığı için güçlü bir simgesel repertuara ihtiyaç duymaktadır. Bir gruba cemaat demek için ortak bir mekânda, biz duygusu ile bir arada yaşamlarını sürdürmeleri gerekmektedir. Tüm tanımlar ışığında cemaatlerin genel özellikleri şunlardır:

1. Ortak mekân: Cemaat türüne bağlı olarak küçük, büyük, yakın veya dağınık yerleşim özellikleri gösterebilmektedir.
2. Ortak kültür: ortak sembolik anlam alanı oluşturulmuş ve totem, tabu, gelenek, görenek, ortak ritüeller gibi cemaat üyelerinin paylaştığı onlara has kültür dokusu bulunması gerekmektedir.
3. Ortak değer ve inançlar
4. Topluluk menfaatlerinin bireysel çıkarlar üzerinde tutulması
5. Aidiyet ve güçlü bir biz duygusu
6. Toplumsal denetim mekanizmaları bulunması: Totem ve tabular vasıtası ile üyelerin topluluğa ve topluluk kurallarına bağlılığı sağlanmaktadır.

1.2. Cemaatin Doğuşu ve Gelişimi

İnsan sosyal bir varlıktır. Doğa halinden hem dürtüleri hem ait olma ihtiyacı hem de doğal hayatın tehlikelerinden korunmak adına vazgeçerek diğer insanlarla bir araya gelmiştir. Simmele'e göre, birden fazla fert, belli amaç ya da dürtülerle etkileşime girdiği anda toplum meydana gelmektedir. İnsan kendi dışındaki insanlarla birlikte yaşarken hem onlardan etkilenmekte hem de onları etkilemektedir. İnsanın sosyal varlık olmasını Simmel, toplumsallaşma olarak tanımlamaktadır. Toplumsallaşma; "bireylerin bir arada birlik oluşturdıkları ve içerisinde çıkarlarını gerçekleştirdikleri (sayısız farklı yollardan gerçekleştirilen) biçimdir" (Simmel, 2009: 47-57). Simmel'e göre her ne türde olursa olsun tüm toplumsallaşmalar iki unsurdan meydana gelir. Birincisi, bireylerin çıkar ve dürtüleri; ikincisi ise toplumsallaşmayı oluşturan bireyler arası etkileşimdir.

İlkel halde doğa da bir başına yaşayan insanoğlu aile ve mülkiyet ile doğa halinden toplumsal yaşama geçiş yapmıştır. Aristo, doğanın tüm insanlara toplumsal bir güdü verdiğini söylemekte ve bunun için insanların doğa yasasına uygun olarak aile, köy ve polisleri (şehir ya da devlet) kurduğunu belirtmektedir (2000: 8-9). Araştırmalara göre ilkel insanlar barınma, yemek bulma, bir gruba ait olma, doğal hayatın ya da diğer grupların saldırı gibi tehlikelerden korunma gibi amaçlarla özgürlüğünü bırakıp diğer insanlarla iş birliği yapmaya, bir arada yaşamaya yönelmiştir (Levett Jones Tracy vd., 2007: 210-218).

Hobbes, Rousseau, Locke gibi toplumsal sözleşmeci düşünürler (Bkz. Baker, 1953) toplumsal yaşamın ya da cemaatlerin ilk evresinin doğa halinin karşıtı olduğunu belirtmiştir. Bu teoriye göre; birey, eğer bir cemaatin, bir ortaklığın üyesi olacaksa doğa halinden vazgeçmek zorundadır (Cohen ve Arato, 2013). İhtiyaçları, arzuları, korkuları nedeniyle sözlü ya da yazılı hukukun olmadığı doğa halinden vazgeçip kendine has hukuki düzeni olan cemaatin parçası olması için gereken motivasyonu bu topluluklar bireye sağlamaktadır. Bu ortaklık zamanla evrilecek olan geleneksel, modern ve postmodern cemaatlerin oluşumunun ilk evresi olarak ortaya çıkmaktadır. Hobbes'a göre doğa halinde insanoğlu eşittir. Bu durum da insanların birbiri ile sürekli çatışma ve savaş içinde olmasına neden olmaktadır. Çünkü eşit güçteki insanlar aynı şeyi istediğinde aralarında mücadele başlamaktadır. Bu da sürekli olarak insanların zarar görme korkusu ile yaşamasına neden olmaktadır. Bu korku ve savaş halinden kurtulmak için insanoğlu doğa halindeki özgürlüğünden vazgeçmekte ve hukuki düzeni ve bağlayıcılığı olan bir ortaklığın parçası olmaya gönüllü olmaktadır (Hobbes, 1992: 94-96). Hobbes'a göre insanoğlu özgürlüğünden vazgeçerek bir güce tabi olmaktadır. Bu güç bir kişi ya da bir grup olabilir (1992: 130).

Locke'a göre doğa halinden çıkıp cemaat olma durumunun nedeni doğa halinde eksik olan toplumsallaşmayı sağlamaktır (Locke, 1943). İnsanoğlu akıl yolu ile ulaştığı yasalara itaat ederek yaşamlarını, ilişkilerini, mülklerini kimsenin iradesine bağlı olmaksızın diledikleri gibi düzenleyebilmektedirler. Bu doğa halinin sağladığı özgürlüktür. (Keane, 2004: 98) Ancak bu özgürlüğün üzerinde bir yasal bağlayıcı

olmaması insanların istediği gibi davranıp diğerlerine zarar vermesi sonucunu doğurmuştur. Bu nedenle ceza mercii olabilecek herkesi bağlayan bir üst merciine ihtiyaç duyulmuş ve özgürlüklerinden herkese eşit ve adil davranacak bir yargılama ve yönetme mercii sağlayacak sosyal sözleşme için vazgeçmişlerdir (Locke, 1943: 120).

Pierre Clastres, “*Devlete karşı toplum*” isimli eserinde itaat etmenin, insanın özünde olduğunu belirtmektedir. Özellikle kültüre dayalı itaatin var olduğu devletlerin aksine ilkel ortaklıklarda itaat güdüsü, insanın doğasından gelen ve onu bir ortaklığın parçası olmaya ve bu ortaklığa/cemaatin yasalarına itaat etmeye razı eden en büyük etmen olmuştur. Ancak bu itaat durumu bireye değil topluluğun kendisinedir. İlkel toplumlarda cemaat lideri diğer üyelerle eşit durumdadır. Sadece topluluk ile ilgili kararları alma noktasında bu iktidar gücü ortaya çıkmaktadır. Çünkü bu tip toplumlarda siyasal tabakalaşma ve siyasal otorite bulunmamaktadır (Clastres, 2011: 7-12). Cemaat liderinin görevleri cemaat içinde barışı ve uzlaşmayı sağlamaktır. Lider cemaat içerisinde en az mülkiyete sahip olmak, hatta mülkiyet edinmemek, bununla birlikte sahip olduklarını da diğer üyelerle paylaşmak zorundadır. Bu lider olmanın erdemidir. Lider iyi bir hatip olmalı ve retoriğe hâkim olmalıdır. Çünkü lider ya da şef demek konuşan, sözcüklere hâkim kişi demektir (Clastres, 2011: 26-35). Belirli zamanlarda lider, halka nutuk çekmek zorundadır. Homojen yapıdaki bu tip cemaatlerde iktidar mücadelesi bulunmamaktadır. Çünkü lider gerçekte iktidarın sahibi değildir. İktidarın sahibi cemaatin kendisidir. Bu yüzden liderin diğer üyelerle arasında bir ast-üst ilişkisi söz konusu olmamaktadır. Cemaatin diğer üyeleri gibi topluluğa karşı görev ve sorumlulukları bulunmaktadır. Cemaat içerisinde toplumsal tabakalaşma yoktur. Bunun yerine farklılıklar akrabalık bağı, cinsiyet ve yaş gibi faktörlere bağlı olarak oluşmaktadır (Clastres, 2011: 54-125). Freyer, cemaatlerde yaş, cinsiyet, yetenek gibi üyeler arasında bulunan farklılıkların cemaatle yok olmadığını ancak bunların bir güç, statü, egemenlik nedeni olmadığını vurgulamaktadır. Bir üyenin bir konudaki başarısı bireye değil cemaatin bütününe aittir (1963: 101-103). Cemaatler de üyeler yaptıkları her şeyi topluluğun yararı için yapmaktadır. İlkel tip cemaatlerde avcılık yapan erkek avını kendisi yiyememektedir. Bu avı cemaate sunması ve yeme ihtiyacını başka bir üyenin avından karşılaması gerekmektedir. Bu

durum cemaat içerisinde üyelerin kendini cemaate adanmasını, mülklerini paylaşmasını ve topluluk olarak yaşamalarını ve aidiyet duygularının gelişmesini sağlamaktadır (Clastres, 2011: 98).

Cemaat ortak bir mekânda organize bir şekilde yaşama şeklidir. Cemaat kendi kendine yeten bir toplumsal organizmadır. Göçebe topluluklar da cemaate önek olarak verilmektedir. Bu topluluk türü bir lider önderliğinde güçlü bir aidiyet duygusu ile toplu olarak hareket etmiş, avlanmış, göç etmiştir. Göçebe topluluklar Tönnies'in kan bağına dayalı cemaat türü olarak belirtmiştir. Yerleşik hayata geçip tarım ile uğramaya başladıklarında topluluğun devamı için yine lider önderliğinde bir iş bölümü dâhilinde ortak kültür ve bir duygu ile yaşamıştır. Yerleşik hayat, topluluk içinde aile, akrabalık, komşuluk gibi Tönnies'in bahsettiği cemaat tiplerinin oluşmasını sağlamıştır (Gezgin, 1988). Zamanla farklı cemaatler arasında kız alıp verme ilişkileri ile cemaatler büyümeye ve genişlemeye başlamıştır. Tönnies'in kan cemaati, yer cemaati, fikir cemaati ayrımı yanında sosyolojik açıdan köy cemaati, siyasi cemaat, dini cemaat, ideoloji cemaati, aktivist cemaatler gibi pek çok cemaat türü de ortaya çıkmıştır.

1.3. Cemaat Kimliği, Aidiyet ve Öteki

Kimlik kısaca “*kimim ben*” sorusunun karşılığıdır. Birey, grupların ya da toplumların sembolik anlam alanları içerisinde, kültürel ve toplumsal olarak yaratılan konum ve statülerini belirleyen, onu diğerlerinden ayıran, bir tür etikettir. Ait oldukları grup, cemaat ya da toplum içerisinde üyelerin davranış ve düşünce kalıplarını belirleyen değerler, normlar, statüler, roller; bireye kimlikler tarafından yüklenmektedir. Aynı zamanda onu “öteki”den ayıran, kültürel dokuyu ve toplumsal yapıyı oluşturan ve devam ettiren de bu kimliklerdir. Toplumlar gelişip değiştikçe kimliklerin üyeleri biçimlendirme şekilleri de değişiklik göstermektedir. Geleneksel cemaatlerde kimlikler, üyeleri cemaatin parçası olarak şekillendirirken modern cemaatlerde daha bireysel ve rasyonel olarak biçimlendirmektedir (Buckingham, 2008: 1).

Smith'in (2002: 139) de önerdiği gibi; kimlikler iki boyutta incelenmektedir: Bireysel ve toplumsal kimlikler. Birey içine doğduğu grubun kimliği ile şekillenerek büyümektedir. Birincil ve ikincil gruplar ile ilişkileri onun önce bireysel sonra toplumsal kimliğini oluşturmaktadır. Sadece birey ya da cemaat değil aslında tüm kimliklerin oluşması ve şekillenmesinde öteki gerekmektedir. Bir bireyin isime ihtiyaç duyması için bile bir diğerinin olması gerekmektedir. Öteki, bireyin ya da grubun kendini diğerlerinden ayırmasına yardım etmektedir. Psikolojide kimlik benlik olarak tanımlanmaktadır (Bilgin, 2007: 78). Ben/biz ancak öteki ile yaratılabilmektedir. Hall'e göre kimlik, çevresel, kültürel, toplumsal koşullar ve kişisel deneyimler yoluyla oluşturulan, sahiplenilen, güven ve benimseme duygusunu tatmin eden, aynı zamanda farklı unsurlar arasında devam edegelen, müzakere sonucu biçimlendirilen aidiyet tasarımıdır (akt. Binark, 2001: 75). Biz/ben ve öteki ilişkisi, birbirini tamamlamaktadır. Biri olmadan diğeri var olamayacaktır. Öteki oluşturulurken ben/biz; biz biçimlendirirken de öteki yaratılmıştır. Biz, kendisinin kim ve ne olduğunu, nerede konumlandığını bilmekte ve tüm ilişkilerini buna göre oluşturmaktadır. Toplumsal kimliği ile de bireysel kimliğinde olduğu gibi ötekini tanımlamaktadır. Ancak bu defa bireysel olarak değil topluluğun bir üyesi olarak bu tanımlamayı ve konumlandırmayı gerçekleştirmektedir (Hall 1998: 41).

“Kimlik bir süreç, bir anlatı, bir söylem olarak daima ötekinin konumundan tanımlanır. Kişinin içindekine ait olan Öteki'dir. Kişinin durduğu yerden bilebileceği yalnızca ötekidir. Ben, öteki'nin bakışında yazılıdır. Ve bu, içerisi ve dışarısı arasındaki, ait olanlarla olmayanlar arasındaki, tarihleri yazılı olanlarla bağımlı ve konuşulamayan bir tarihe sahip olanlar arasındaki sınırları alaşağı eden bir anlayıştır. Söylemin bu ikiliği, öteki'nin ben'e bir gereksinimi, kimliğin ötekinin bakışındaki bu yazılımı, kendi dillendirişini büyük ölçüde verili bir metnini menzili içinde bulur” (Hall, 1998: 71).

Öteki; bizden farklı olan, bizden olmayan, bizim gibi olmayan anlamlarına gelmektedir. Birey ötekine yüklediği anlamlar ve ötekinin gönderdiği geri bildirimler üzerinden kendini tanımlamakta, ilişkilerini ve toplumsal düzeni devam ettirmektedir (Karaduman, 2010: 2889). Bireyin kendisini ötekilerden nasıl ayırdığı onun kimliğini

oluşturmaktadır. Kolektif kimlik içinde dini, millî, ulusal kimlikleri de barındırmaktadır. Kimlik inşası aynı zamanda topluluğun inşasını sağlamaktadır. Kimlik bireysel ya da toplumsal öteki ile kurulan ilişki ile oluşmakta ve var olmaya devam etmektedir. Ötekinin tehdit ve çatışma eğilimi, toplumsal kimliğin kendini keşfetmesini sağlamaktadır (Bostancı, 1999: 38). Bauman (2015), benin oluşturulmasında üç kategoriden bahsetmektedir. Bunlar: Dost, Düşman ve Yabancıdır. Bireyler ya da gruplar öncelikle kendi dışında kalanları yabancı olarak değerlendirmektedir. Sonrasında onları zihninde anlamlandırma biçimine bağlı olarak dost ya da düşman kategorisine sokmaktadır. Öteki kavramı onu zihninizde nasıl konumlandırıdığınıza bağlı olarak Bauman'ın kategorilerinden herhangi birisine girebilecektir. Ancak her defasında bizden olmayan anlamına gelmektedir. Eğer yok edilmesi, savaşılmaması gereken olarak görülüyorsa düşman; uzlaşılabiliriyorsa ve zaman zaman da çıkarlar doğrultusunda birlikte hareket ediliyorsa dost; bunlar dışında nötr olarak değerlendiriliyorsa yabancı kategorisinde öteki kendine yer bulmaktadır. Durkheim'a göre mahrumiyet ve yoksunluk hissinin yarattığı şiddet ve saldırganlık dürtüleri, birey ya da grupların belirlediği savunmasız kişilere ya da gruplara yönelmektedir. Şiddetin yön değiştirmesi de denen bu durum ile negatif öteki yaratılmakta ve o öteki ile ilgili ön yargı ve kalıplar oluşmaktadır (Türkbağ, 2003: 21; Schnapper, 2005: 137). Schmitt, topluluğun var olması için dost/düşman ilişkisinin var olması gerektiğini söylemektedir. Düşmanın gerçek bir tehdit olması gerekmemektedir. Onun bir, yabancı, bir öteki olması ve nihayet tarafsız birinin hakemliği ile düzelmeyecek çatışmaların çıkma ihtimalinin var olması yeterli olmaktadır (akt. Vergin, 2007: 104). Simmel, öteki kavramını yabancı ile açıklamaktadır. Yabancı; gruba ait olmayan, aidiyet duymayan ve ona karşı olan anlamına gelmektedir. Topluluğun değer ve normlarına bağlı olmadığı için onun karşısına nesnel bir tavırla çıkabilmektedir. Nesnellik; yabancının topluluktan özgürlüğü, ona bağlı olmamasıdır. Bu durum topluluk içinde tahriklere sebebiyet vererek çatışma ve iç savaşların çıkmasına neden olabilmektedir. Çünkü topluluk üyeleri ile ilişkileri onlarla olan benzer özellikleri üzerinde kurulmaktadır (Simmel, 2009: 1149-154).

Topluluğun homojenleşmesi için onun kültür ve normlarından farklı ve aykırı olan her şey ötekileştirilmekte ve topluluktan dışlanmakta ve nefret duygusu harekete geçirilmektedir. Bu durum da topluluğun kimliğini ve aidiyet duygusunu pekiştirmekte ve devamlılığını muhafaza etmektedir. İktidar elitleri ne zaman topluluk içinde bir huzursuzluk ve karmaşa meydana gelse, öteki ile bir çatışma yaratarak toplumsal düzenin devamlılığını sağlamaya çalışmaktadır. Çünkü topluluğa yönelik bir tehlike üyelerin birbirine kenetlenmesini ve topluluğu koruma içgüdüğü ile beraber hareket etmesini sağlamaktadır. Toplumsal kimliğin inşası ötekiden farklı olma üzerinde oluşturulmaktadır. Bu süreçte oluşturulan biz duygusu ile üyeler süreklilik, bütünlük, özdeşlik ve farklılık temelinde bireysel kimliğini oluşturmakta ve toplumsal kimliğe eklemektedir (Bauman, 1998: 51). Öteki düşman olarak görülmekte ve toplumsal kimlik öteki ile her temasta yeniden üretilmektedir. Öteki üyeler arasındaki zayıf bağları ve topluluğa olan yıpranmış bağların güçlenmesini de sağlamaktadır. Bilgin'e göre ötekileştirmenin temel işlevleri şunlardır (2007: 185- 198):

1. Kimikleştirme: Birey ya da gruplar bir öteki yaratmak sureti ile toplumsal kimliklerini inşa etmektedirler.
2. Kimlik Yüceltme: Topluluk kültürüne ve normlarına aykırı olan özellikler yaratılan ötekine atfedilerek üyelerin topluluk içerisinde kendilerini güvende ve rahat hissetmeleri ve aidiyet duygularının pekişmesi sağlamaktadır.
3. Meşrulaştırma: Sosyal özdeşleşme ve sosyal kıyaslama yoluyla pozitif özelliklerin topluluğa ve negatif özelliklerin ötekine yüklenmesi sonucunda topluluğun ve üyelerinin değer ve düşünce kalıplarının meşrulaştırılmasına sebep olmaktadır.
4. Sosyal Düzeni Koruma: Negatif özellikler ötekine yüklendiği için toplumsal düzeni bozanın ötekiler olduğu kanaatini üyeler arasında yaymak yoluyla kontrol altına alınmasını ve toplumsal düzenin sorunsuz işlemlerini sağlamaktadır.

Cemaatin devamlılığının sağlanabilmesi için biz duygusunun sürekli olarak yeniden üretilmesi gerekmektedir. Smith; biz duygusunu veren aidiyetin, bireyin durumuna göre değişiklik gösteren gelip geçici algı ve duygularla ilgili bir mesele olduğunu ifade etmektedir. Bu durum üyeliğin, “başka bireysel ve kolektif çıkarlar için, özellikle de

iktidar mücadelelerinde amaçlarını aralamaları için taraftarlarını harekete geçirme ihtiyacını duyan seçkinlerin çıkarları için araçtır” (akt. Kıdıraliyeva, 2007). Smith’in teorisini dayandırdığı “*dışarıdakine karşı duyulan korkudan dolayı bir ortak Milliyet duygusu oluşturmak*” fikri günümüzde artık aynı ulus devlet içerisindeki etnikler arasında biz-onlar ayrımına neden olmakta ve çatışmayı körüklemektedir. Özellikle diğer gruplarla girilen ilişkinin türü oluşturulan “*farklılık bilinci*” bu çatışmanın temelini oluşturmaktadır (Bilici, 2007: 10). Foucault, “her toplumun toplum olarak işleyebilmesi için bazı bireyleri, bazı tavırları, bazı sözleri, bazı durumları, bazı karakterleri kendi alanı ve sistemi dışında bırakan bir dizi zorunluluk parçasına ayrılması koşuldur” demektedir (2003: 216). Marx bu durumu şöyle ifade etmektedir: “İnsan kendi kendisinin karşısında iken, onun karşısında olan ötekidir” (1993: 148). Maier; toplumun varlığının karşıtlıkların bir dengesi olarak değerlendirildiği zaman kimlik sorununun kaçınılmaz olduğunu ve birey ve grupların kendi kimliklerini kültür ve tarihleri yanında öteki varlıklara karşı olarak algılama eğilimi gösterdiklerinde karşıtlıkların kaçınılmaz olduğunu söylemektedir (1998: 27). Birey kendini öteki üzerinden tanımlanmaktadır. Zizek’e göre bu yüzden “özne için öteki vazgeçilmezdir, varoluşunu tanıyabilmesinin zorunlu koşuludur” (2006: 97). Çoban, aidiyetin var olmak için bir düşmana ihtiyaç duyduğunu söylemektedir. Ona göre “Düşman bir halk ya da düşünce olabilir; düşman bir dünya görüşüken, başka bir ulusun var olma mücadelesi de yönelebilir. Bunu belirleyen egemenler ve onları tehdit eden muhalif oluşumlardır” (2013: 104).

Özet olarak cemaat kimliğinin oluşması ve gelişmesi için içten ya da dıştan, gerçek ya da hayali tehlike oluşturacak bir ötekiye ihtiyaç duyulmaktadır. Ancak ortak bir düşman ile dayanışma ve kardeşlik bağları ortaya çıkmakta, topluluğun devamlılığı sağlanabilmektedir. Çünkü tehlike üyeleri birbirine yakınlaştırmakta ve bağlamaktadır. Ortak eylemler ortak kimliği beslemekte ve topluluğun kimliği inşa edilmektedir.

1.4. Cemaat Türleri

Cemaatleri dönemsel olarak ayırma metodu Tönnies'in cemaat-cemiyet ayrımından doğmuştur. Cemaatler evrimsel olarak geleneksel, modern ve postmodern olarak üç sınıfta incelenmektedir. Reisman cemaatin evrilme sürecini üçe ayırmaktadır (akt. Timisi, 2003: 90):

1. Gelenek Yönelimli (Cemaat): İletişim biçiminin yüz yüze ve samimi ilişkilerden oluştuğu, toplumsal ilişkilerin organik olarak yürütüldüğü, toplumsal denetim aracı olarak totem ve tabuların kullanıldığı topluluk türüdür.
2. İçten Yönlendirmeli (Cemaatten cemiyete): Gelenek yönelimli topluluktan dıştan yönlendirmeli topluluğa geçiş sürecinde oluşan ve bireysel mantalitenin hâkim olmaya başladığı, teknolojik gelişme, sanayileşme, mobilite ve hızlı sermaye birikiminin gerçekleştiği toplumsal tiptir.
3. Dıştan Yönlendirmeli (Cemiyet): Kitle iletişim teknolojilerinin gelişmesi ile birlikte denetimin kitle iletişim araçları ile yapıldığı, bireyin ötekine karşı kendini konumlamasının bu teknoloji ile gerçekleştirildiği; bireylerin ötekine daha bağımlı hale geldiği ve ötekilerin varlığının kitle iletişim araçları fark edildiği toplumsal tiptir.

Bu sınıflamaya yeni medya teknolojilerini ve web 2.0'ın doğuşu ile dijital ortamlar üzerinde oluşan postmodern cemaat dediğimiz sanal cemaatler eklenmektedir.

1.4.1. Geleneksel Cemaat

Cemaat; aynı coğrafi alan üzerinde yaşayan, kendine has özellikleri, kültürü olan ve ortak yaşamın ana şartlarını paylaşan bir toplumsal gruptur. Diğer toplumsal gruplara nazaran daha içe kapalı olan cemaatte güçlü bir dayanışma, bütünleşme ve yoğun bir mensubiyet duygusu hâkimdir. Sosyolojik literatürde geleneksel cemaat daha çok kırsal nitelikli bir toplumsal grup olarak değerlendirilmektedir. Geleneksel cemaatlerin genel özellikleri şöyledir:

1. Üyeler arası ilişkilerde; gelenek-görenek ve adetlerin hâkim olması,

2. Samimi, resmiyetten uzak ilişkiler,
3. Tarıma ve hayvancılığa dayalı iktisadi faaliyet,
4. Kırsal nüfus,
5. Homojen bir yapı,
6. Şahsî ilişkilerin öncelik taşıması,
7. Dayanışma,
8. Güçlü bir mensubiyet-biz duygusu.

Belirli bir coğrafya üzerinde oluşmuş, kendi dili ve kimliğine sahip, topluluk kültürünü oluşturmuş, mensubiyet duygusu ile hareket eden bu toplum birimlerini ilk dile getiren kişi Alman Sosyolog Ferdinand Tönnies (1855-1936)'tir. Tönnies'e göre toplumsal birimler, Gemeinschaft (Cemaat) ve Gessellschaft (Cemiyet) olmak üzere ikili bir sınıflamaya tabi tutmuştur. Cemaat üyeleri arasındaki ilişkiler genellikle birincil grup ilişkilerinden oluşmaktadır. Aile yanında akrabalık, komşuluk, arkadaş grupları ile olan ilişkileri de içermektedir. Cemaat üyeleri, Tönnies'e göre cemaatin çıkarlarını kendi çıkarları üzerinde tutmakta ve kendilerini cemaate adamaktadırlar. Tönnies cemaat ile cemiyet arasında iki önemli fark belirlemiştir. Cemaatlerde, cemaat üyeleri cemiyetteki üyelerin aksine kişiliklerinin bir bölüm ile değil tamamı ile içinde bulundukları cemaate üye olmaktadır. Yine cemiyet üyelerinin aksine belirli amaçlarını tatmin etmek için değil, amaçlarının tümünü veya çoğunu cemaatleri içinde gerçekleştirmek için cemaatte yer almaktadır. Cemaat, benzer duygu ve düşünce kalıplarına sahip üyelerin uyum içinde olduğu bir topluluktur. Cemiyet üyeleri ise rasyonel çıkar anlaşmalarına dayalı bir birliktelik içindedir (Bottomore, 1998: 102-103). Tönnies'te "cemaat tüm bölücü faktörlere rağmen birleşik (united) kalan; cemiyet ise tüm birleştirici faktörlere rağmen bölünmüş olan bir varlıktır" (Sarıbay, 1995: 158). Tönnies; Akrabalık: Kan bağı cemaati, Komşuluk: Yer cemaati ve Dostluk: Fikir Cemaati olmak üzere üç tip cemaatten bahsetmektedir. Tüm bu cemaat türleri aynı anda var olabilmekte, sadece kırsal alanda değil cemiyetlerin içerisinde de ortaya çıkabilmektedir. Tönnies'e göre bunu sağlayan üyelerin aynı dili konuşması, aynı anlam alanı içerisinde kendilerine has ve sadece onların anlayabildiği kültürü yaratmış olmalarıdır. Ona göre bir topluluğa cemaat denilebilmesi için kan bağının

olması, ortak mekân üzerinde fiziksel olarak yakın olunması ve ortak mantalitenin varlığı gerekmektedir (Tönnies, 1957: 46).

İbn Haldun cemaatleri asabe olarak tanımlamıştır. Arapçada “*tutmak, bağlı olmak*” anlamına gelen “*asabe*” kökünden gelen asabiye kavramını İbn Haldun, devletin kurulmasında tetikleyici güç olarak kabul etmiştir (İbn Haldun, 2009: 353). Cahiliye devrinde, Arap toplumlarında baba tarafından kan bağı olan insanların oluşturduğu gruplara asabe; (Çağrı, 1991: 453) bu topluluğun üyelerini birbirine bağlayan topluluk duygusu, birlik duygusu, Milliyetçilik, askerî birlik ve dayanışma ruhuna asabiye denilmektedir (Hassan, 1982: 208). İbn Haldun; kavramı soy ilişkileri üzerinden incelemekte ve inşaların kan ve soy bağı olan insanlara bu kan bağından kaynaklı olarak, duyduğu merhamet ve sevginin sonucu olarak yardıma koştuğu ve aralarında dayanışma oluştuğunu belirtmekle birlikte kavramı, kan bağına dayalı birlik duygusundan daha geniş ele almıştır. (İbn Haldun, 2009: 334-335). Ona göre; asabiye topluluklarda kan bağı sonucu bir arada ortaklaşa yaşama ve örgütlenmenin sonucu olarak ortaya çıkan ve topluluk üyelerini kendilerini korumak ve devamlılıklarını sağlamak üzere diğer gruplara ve asabelere karşı harekete geçiren bir davranıştır. Asabiye davranışı ile topluluk bir araya gelerek kendini düşmana karşı korumakta, ülkesini genişletme arzusu duymakta, düşmanı kuvvet ve şiddetle yenmek istemektedir. Bu nedenle asabiye topumu bir arada tutmak üzere kolektif bir eylem amacı gütmektedir. Bu durum devletin doğuşunu sağlamaktadır (Hassan, 1982: 197, İbn Haldun, 2009: 331-332). Topluluğu güçlü kılan, asabiyeci dayanışma olduğuna göre topluluğun çözülmesi ve dağılması da ancak asabiye'nin çözülmesi ya da daha güçlü bir asabiye'nin ortaya çıkışı ile mümkün olabilmektedir (Öztürk, 2008: 189-190). Sonuç olarak cemaatlerin asabiyelerinin güçlü olması onların devamlılığını sağlamaktadır.

Durkheim'in mekanik toplum dediği cemaat; “duygusal ilişkilerin hâkim olduğu ve kendiliğinden ortaya çıkan, belirli bir alanı ya da coğrafyayı paylaşan bireylerin oluşturduğu, birebir, samimi, doğal ilişkilerin var olduğu ortak inanç ve değer yargılarının paylaşıldığı, kendilerine has yapıları, örgütlenme biçimleri, eylem ve etkinlikleri, dilleri/jargonları, kültür ve kimlikleri olan” (Van Dijk, 2006: 166)

toplumsal birimlerdir. Cemaatte güçlü bir toplumsal dayanışma bulunmaktadır. Cemaatlerde iş bölümü cemiyete göre daha azdır. Bu toplumsal yapı da üyeler hemen hemen aynı şeyleri aynı biçimlerde yapmaktadırlar. Üyeler ortak duygu, düşünce ve normlara sahiptirler ve aralarındaki asabiye, bağlılık o kadar dolaysızdır ki, Durkheim cemaati “*mekanik dayanışma*” (Kivisto, 2008: 130) olarak tanımlamaktadır. Nüfus yoğunluğu az olduğu için üyeleri arasında yüz yüze ilişki söz konusudur. Genellikle cemaat üyelerini kan bağı, komşuluk ve dostluk/arkadaşlık gibi unsurlar bir araya getirmektedir. Cemaat; kendi kültürü olan, asabiye duygusu ve ortak bir iradenin olduğu, homojen eğilim gösteren toplumsal yapılardır. Cemaatin menfaati, her zaman üyelerin menfaatinin üzerinde yer almaktadır. (Tönnies, 2001: 22-28). Weber’e göre bir toplumsal düzen içerisinde üyeler, birbirine karşı aidiyet hissi(asabiyye) duyuyor ve bireysel ya da cemaat üyesi olarak toplumsal davranışlarını bu aidiyet hissi üzerine inşa ediyorsa bu toplumsal münasebete ‘cemaatleşme’ denmektedir (2002: 79).

Cemaat, üyelerinin maddi ve manevi ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Bir aile gibi samimi, insani ve derin ilişkiler ağı ile üyelerini sarıp sarmalamaktadır. Geleneksel cemaatlerde üyeler birbirini denetlemekte, totem ve tabuların işleyişini gerçekleştirmektedir. Üyelerin her biri geleneksel cemaate bütünüyle aittir. Geleneksel cemaatlerin örgütlenmesi totemi, tabu ve kültürü oluşturan sembolik anlam alanları ile keskin bir biçimde sınırlandırılmıştır. Akrabalık, soy ve kan bağı; sosyal statüleri ve üyelerin davranış/düşünce kalıplarını belirlemektedir. Dolayısıyla bu tür cemaatlerde sosyal mobilizasyon bulunmamakta, üyeler doğdukları andan itibaren kendilerine verilmiş rollere uymak zorunda kalmaktadır. Buna uymayanlar ötekileştirilmekte ve cemaatten dışlanmaktadırlar. Cemaat içerisinde üyelerin güven içinde olması için cemaatin kurallarına uyması ve kültürünü benimsemesi gerekmektedir.

1.4.2. Modern Cemaat

Cemaat içi evliliğin ensest sayılması, farklı cemaatlerden kız alıp verme gibi etkenlerle cemaatlerin coğrafyası genişlemiş kent devletlerine; fetihlerle krallıklara imparatorluklara dönüşmüştür. Bu geniş coğrafya içerisinde cemaatler var olmaya

devam etmiştir. Cemaatlerin cemiyetlere dönüşümü; Rönesans, Aydınlanma ve Sanayi Devrimiyle beraber olmuştur. Bireyciliğin ve akılcılığın hâkim olması cemaatlerdeki bağların zayıflamasına neden olmuş; cemaatlerden, modern cemaat dediğimiz cemiyetlere evrilen topluluklar sanayileşmiş, kentleşmiş, eğitim ve refah seviyesi yüksek, bireyciliğin ve rasyonelliğin hâkim olduğu toplum biçimlerine dönüşmüştür. Anderson bu yeni tip cemaatçiliğin kurgulanmış olduğunu; yasalar, eğitim, iletişim araçları yolu ile yaratıldığını vurgulamaktadır. Ona göre birey, en küçük cemiyetin üyesi bile olsa diğer üyelerle hiçbir zaman tanışamayacaktır. Çünkü geniş coğrafi sınırlar içinde var olan bireyler dağılmış bir şekilde yaşamaktadır. Dolayısıyla ona göre bireyler bu dağılımı içinde yüz yüze iletişim kuramadıkları diğer üyeler hakkında hiçbir şey bilmesede, yine de her bir üyenin zihninde tek tek diğer üyelerin toplamıyla oluşan topluluğun hayali yaşamaya devam edecek, böylece her bir üyede ortak bir topluluk olma duygusu daima var olacaktır (Anderson, 2009).

Mattelart (2013), bu dönüşümü iletişim teknolojilerinin gelişimine bağlamaktadır. Ona göre daha önce dinin bir arada tuttuğu coğrafi genişlemenin neden olduğu dağılımı ve insanları artık matbaa ve iletişim araçları bir arada tutmaya başlamıştır. Burada üç ana etken cemaatle cemiyetin ayrışmasına neden olmaktadır (Köker, T.siz).

1. Ekonomide sanayileşme,
2. Kültürde bireyselleşme ve evrenselleşme,
3. Siyasette demokratikleşme.

Modern cemaatler, kentlerde görülen Tönnies'e göre cemiyet (toplum) tipi sosyal örgütlenmelerdir. Özellikle sanayileşmiş, uzmanlaşma ve rasyonel yaklaşımın temel alındığı toplumlarda sosyal ilişkilerin zayıflamış olması nedeni ile moral tatminsizlik yaşayan, içe dönük, yalnızlaşmış bireylerin oluşturduğu cemaat biçimlerine rastlanmaktadır (Naisbitt, 1984) Cemiyet ise mekanik olarak bir araya gelen profesyonel ilişkilerle birbirine bağlı topluluktur. Kamusal alandır. Üyeleri bilinçli olarak cemiyete girmekte ve gönüllü olarak birtakım amaçlarla üye olmaktadır. Cemiyet içerisinde pek çok cemaat, grup, topluluk türü bulunabilmektedir. İlişkiler rasyonel kurallarla denetlenmekte ve yürütülmektedir. Kurtkan'a göre cemiyet "insan davranışını hem özgürlüğe kavuşturan hem de sınırlandıran, bir yandan karşılıklı

yardımlaşmalara imkân verirken, diğer yandan gruplaşmalara ve bölünmelere neden olan, değişen bir toplumsal örgütlenme ve ilişkiler ağıdır” (Bilgiseven, 1982: 4).

Daha çok sanayileşme sonrası toplumlarda görülen, coğrafi sınırları aşan, ikincil ilişkilerin yürütüldüğü bir örgütlenme türü olarak ortaya çıkmıştır. Cemiyetlerde cemaatlerin aksine bir dinamizm ve mesleki uzmanlaşma vardır. Cemaatin aksine cemiyet üyelerinin çıkarları birleşmemekte aksine çatışmakta ve topluluk çıkarlarının üzerinde konumlanmaktadır. İlişkiler çoğu kez bu çıkarlar üzerinde kurulmakta ve yürütülmektedir. Üyelerin saygınlığı cemaatin aksine doğuştan ve soydan değil eğitim ve bireysel yetenekler yoluyla kazanılan statülerden elde edilmektedir. Biz duygusu yerine ben duygusu hâkimdir ve üyelerin çıkarları ve korunması için topluluk dayanışması söz konusu olmayacaktır. Simmel’e göre modernleşme ile birlikte birey geleneksel kalıplardan kurtulup özgürleşmiştir. Cemiyetlerde iş bölümü başarıyı topluluktan alıp bireye vermiştir. Ancak bu durum bireyi yalnızlığa itmektedir. Simmel, modernleşmenin iki temel değişiklik oluşturduğunu ve bu değişimin iki temel nedeni bulunduğunu ileri sürmektedir. Buna göre cemiyetlerde ilişkiler organik temelden rasyonele doğru kaymaktadır. İkinci olarak toplumda meydana gelen bu değişim ve farklılaşma bireylerin katılabilecekleri grupların miktarında artışa yol açmaktadır (Simmel, 2005: 182). Çünkü ilişkiler organik bir temele dayandıklarında sınırlar ve katılım daha keskin olduğu için bireyler çok az gruba ait olabilmektedir. Ancak modern cemaatlerde bireyler rasyonel olarak karar verdikleri için birçok gruba katılmakta ve bilinçli tercihler yapabilmektedir (Turner vd., 2010: 292-293). Modernleşme ile zaman önem kazanmış cemaatlerdeki yavaşlık ve ağırlık yerini dakiklik, hız ve hesaplanabilirliğe bırakmıştır (Simmel, 2005: 172). Modern cemaatin unsurları şunlardır (Jary ve Jary, 1991);

1. Ortak dinamik ve hareketli bir mekânda yerleşmiş toplumsal grup,
2. Rasyonel sosyal sistem,
3. Yerleşmiş sosyal ilişkiler düzeni,
4. Mekân boyutuyla düşünilemeyen bir toplumsal grup.

Cemiyette rasyonel irade ile oluşturulan hukuki sistemlerle kurallar ve ilişkilerin belirlendiği bürokrasi, modern endüstriyel ve ticari ilişkiler hüküm sürmektedir.

Duygusal ilişkilerin hüküm sürdüğü cemaatin aksine cemiyette, ilişkiler yapay ve akılcıdır. Durkheim, cemiyeti organik toplum olarak tanımlamaktadır (Kivisto, 2008: 130). Bu toplumsal yapı; nüfus yoğunluğunun fazla olması nedeniyle “heterojen eğilim gösteren, bireyselliğin hâkim olduğu, geçici, resmi ve profesyonel iletişimin gerçekleştirildiği, üyelerinin cemaate oranla daha hızlı, rekabetçi ve dinamik bir yaşam sürdükleri” (Slattery, 2008: 60) toplumsal birimleri ifade etmektedir. Cemiyet üyelerinin ilişkileri hukuk ve rasyonellik tarafından belirlenmekte, iş bölümü ve uzmanlık yoğun olarak yaşanmaktadır. İş bölümü; sözleşme, kamuoyu, para ekonomisi gibi profesyonel olarak oluşturulmuş kurallarla belirlenmektedir (Tönnies, 2001: 52-53). Cemiyet, cemaatin derinliğinden yoksun yapay, kurgusal ve sığ ilişkilerin yer aldığı, üyelerinin birbirinden uzak ve bağımsız olduğu bir örgütlenme biçimidir. Tönnies’e göre cemiyetler mekanik toplanmışlıktan ibaret kurgusal topluluklardır. Cemaat gerçek ve devamlı, cemiyet ise geçici bir yaşam biçimi olmaktadır (Tönnies, 1957: 46). Cemiyetlerde üyeler cemaatin aksine tüm birleştirici unsurlara rağmen bütün olamamaktadır. Modern yaşam ve sanayileşme bireyleri birbirine yabancı ve rakip hale getirmiştir. Bu durum bireyi yalnızlaştırmaktadır. Modern topluluk/cemiyetlerde bireysel çıkarlar topluluk çıkarlarının üstündedir ve ortak mekâna bağlılık daha azdır (Şentürk, 2005: 133). Bu toplumsal yapıda iş bölümü arttıkça, çıkarları doğrultusunda üyelerinin birbirine olan bağımlılığı da artmaktadır. Çünkü üyeler diğer üyelerin eylemlerinin sonuçlarına bağımlı hale gelmektedir. Durkheim bunu “*organik dayanışma*” olarak tanımlamaktadır. “Mekanik dayanışmanın tersine, organik dayanışma “tür türünü arar” ilkesi temelinde değil, işlevsel insani farklılıklar temelinde kurulmaktadır” (Loo ve Reijen, 2006: 18-19). Dolayısıyla cemaat homojenken, cemiyet heterojen bir yapıdadır. Simmel, cemiyette bireylerin toplumsal yapılarla cemaatteki gibi samimi ve gerçek bağlar kuramadığını aksine çıkara dayalı ve resmi ilişkilerin kurulduğunu (Loo ve Reijen, 2006: 19) ve bireyin yalnızlaştığını ve bu yapıların bireyler üzerinde baskı kurduğunu, bireylerden “dakiklik, hesaplanabilirlik, tamlik beklediğini ve metropole özgü varoluş tarzının karmaşıklığının ve yaygınlığının gündelik hayata zorla kabul ettirdiği fenomenler olduğunu” ileri sürmektedir (Simmel, 2005: 168-172). Weber cemiyeti; bir toplumsal yapılanma içerisinde üyelerin toplumsal davranışlarının akılcı olarak çıkar birliği üzerine kurulmuş toplumsal yapılar olarak tanımlamaktadır. Ona göre cemiyet;

karşılıklı anlaşma yoluyla kurulmuş rasyonel bir anlaşmanın ürünü olarak ortaya çıkmaktadır (2002: 79).

Durkheim, cemaat türü ortaklaşmalarda mekanik dayanışmanın bulunduğunu cemiyet tipi ortaklaşmalarda ise organik dayanışmanın olduğunu belirtmektedir (Durkheim, 2006). Tönnies ise mekanik dayanışmanın iş bölümünün arttığı profesyonel ilişkilerin yer aldığı cemiyet tipi ortaklaşmada bulunduğunu ifade etmektedir. Fonksiyonel bakımından cemiyeti meydana getiren her bir bireyin farklı görev ve rollerinden herhangi birinde meydana gelen değişme ya da bozulma diğer parçaları ve bütünü etkileyebilecektir. Bu nedenle cemiyetteki iş bölümü Tönnies'e göre mekaniktir. Lewis'e göre ise, cemaat ve cemiyet şeklindeki kesin ayrımlar yapmamak gerekmektedir. Çünkü cemiyette de cemaat yapılanmaları görülebilmektedir (Caplow, 1965).

Weber cemiyetlerde yer alan sınırlı sorumluluk cemaatlerinin rasyonel amaçlarla bir araya gelen insanların zamanla aşırı duygusal değerler doğurabileceğini ve cemaatleşebileceğini belirtmiştir. Weber'e göre aynı mekânda yaşamak, aynı dili konuşmak, aynı kültüre sahip olmak cemaatleşme için yeterli olmamaktadır. Ancak ortak duygular yani biz duygusu cemaatin oluşumunu sağlayabilmektedir. Ancak modern cemaatlerin ömrü geleneksel cemaatler kadar uzun değildir (2002: 75). Weber modernleşme ile irrasyonel ve mitik olarak örgütlenen, karizmatik otorite ve din ile yönetilen geleneksel toplumun rasyonelleştiğini ve bürokrasinin idari yapı olarak ortaya çıktığını belirtmektedir (Cahoone, 2001: 21; Weber, 1999: 13-16; Slaterry, 2008: 79). Weber, geleneksel ve modern olmak üzere iki tip toplumdan bahsetmektedir.

“Bir toplumsal münasebette mensuplar birbirine karşı sübjektif bir aidiyet hissi duyuyorlarsa ve toplumsal davranışlarını da bu aidiyet hissi üzerine bina ediyorlarsa bu toplumsal münasebete ‘cemaatleşme’ adı verilir. Bir toplumsal münasebette toplumsal davranış akılcı saiklerle belirlenmiş karşılıklı menfaat teminine veya yine aynı saiklerle kurulmuş bir menfaat birliğine dayanıyorsa, bu toplumsal münasebete cemiyetleşme’ denir. Cemiyetleşme, bilhassa

karşılıklı muvafakat yoluyla kurulan akılcı bir anlaşmaya dayanabilir” (Weber, 2002: 79).

İbn Haldun (2009) geleneksel cemaatlerin ihtiyaçlarını gidermek, fayda sağlamak amacıyla yerleşik hayata geçip medenileştiklerini ve cemiyetlerini kurduklarını söylemektedir. Kurulan bu yeni toplumsal yapıyı korumak ve devam ettirmek adına kurallar, siyaset, yasaklayıcının var olmasının üyeler arasındaki asabiye duygusunu ve şecaati ortadan kaldırarak onları bireyleştirdiğini ifade etmektedir.

Cemiyetlerde üyeler birey olarak konumlandırılmıştır ve rasyonel ödevlerle yükümlüdürler. Topluluğa bütünüyle değil, menfaatleriyle doğru orantılı şekilde kısmen bağlıdırlar. Cemiyete kimlik kazandıran rasyonel varlıklar olarak topluluk içinde konumlandırılmışlardır. Cemaatin üyelerine yüklediği zorunluluklardan arınmış ve kendi menfaatlerine uygun olanı yapma özgürlüğüyle donatılmışlardır. Anderson; cemaatin sağladığı manevi tatmini cemiyetlerde bireylerin ulus olma duygusu ile sağlamaya çalıştığını ifade etmektedir. “Ulus, gerçek insan toplulukları (cemaatleri) ve ilişkiler ağının gevşemesi, çözülüşü ya da ortadan kalkışlarının doğurduğu duygusal boşluğu doldurabilir” (Anderson, 1995: 65). Bauman ise Andersonla benzer şekilde ulus anlayışının köklerinden koparılmış olan benliğin, yeniden köklendirilmesini sağladığını belirtmektedir (2011: 59). Modernleşme geleneksel olana ait ne varsa reddetmeyi seçmiş olsa da cemiyet içerisinde cemaatler var olmaya devam etmiştir. Ancak cemaatler gelenekselden farklılık göstermiş ve modern cemaatler olarak var olmuşlardır. Bu yeni tip cemaatlerde üyeler geleneksele nazaran çok farklı işlerle meşgul, birey olmanın bilincinde ve seçimlerinde özgürdür. Tüm farklılıklarına, fiziksel uzaklıklara rağmen ortak ilgi ve değer alanları etrafında bu farklı olma bilincini de koruyarak bir araya gelmektedirler (Yelken, 1999: 61). Modern toplum geleneksel cemaatleri yok edememiştir. Aksine içerisinde pek çok farklı tipte cemaatin oluşumuna olanak sağlamıştır. Freyer (1963), cemiyetler içerisindeki cemaatlerin oluşmasının nedenlerini şöyle açıklamıştır:

1. Ötekinin etkisi ile pekişmiş bir ‘biz’ duygusu,
2. Kuşaklar boyu aktarılmış olan cemaat kültürünün yaşatılmak ya da kaldırılmak istenmesi,

3. Cemaat üyeleri arasında ortaya çıkan güç ve egemenlik mücadelesi.

Wirth, ulus anlayışı içerisinde cemiyetler içinde kırsal ve kentsel iki tip cemaat olduğunu belirtmiştir (akt. Yelken, 1999: 91). Thorns da Wirth gibi bir ayrıma giderek cemiyetleri dörde ayırmıştır (Thorns, 1956: 136-145):

1. Yarı Cemaatler: Yerel yerleşimleri, varoşları ve banliyölerdeki gruplaşmaları içermektedir.
2. Yeni Kasabalar/Kentler: Planlanmış düzenli kentlerdir.
3. Geçiş Dönemindeki Kent Cemaatleri: Az gelişmiş ülkelerde köyden kente göç eden toplulukların kimlik ve aidiyet temeli üzerinde oluşmuş cemaatlerdir.
4. İdeolojik Cemaatler: Kentlerde bir fikir ve amaç etrafında toplanan aktivist, muhalif gruplar ve toplumsal hareketleri içermektedir.

Benedict Anderson, *Hayali Cemaatler* isimli eserinde cemiyetleri, elit tabakalar tarafından sosyokültürel bilinç düzeyinde kurgulanan varlıklar olarak tanımlamaktadır. Cemiyet, bir yandan kendine egemenlik verilen diğer yandan da sınırları çizilen, hayal edilmiş yani kurgulanmış bir siyasal topluluktur. Hayal edilmiş bir varlık olmasının kanıtı ise sayı olarak en az üyeye sahip bir cemiyette de sayıca en kalabalık olanında da her bir üyenin cemiyetin diğer üyeleri ile tanışmamış olsa bile yine de her birinin zihninde bu cemiyeti oluşturan vatandaşların toplamalarının hayalinin yasamaya devam etmesidir (Anderson, 1995: 20). Bunu sağlayan, Smith'in altını çizdiği ortak tarih ve mitlerin bu bireyleri birbirine duygusal olarak bağlamasıdır. Smith'e göre modern cemaatlerin temel özellikleri şunlardır (2010: 31-32):

1. Tarihi bir toprak/ülke ya da yurt
2. Ortak mit ve tarihi bellek
3. Ortak bir kitlesel kamu kültürü
4. Topluluğun bütün fertleri için geçerli olan ortak yasal hak ve görevler
5. Topluluk fertlerinin ülke üzerinde serbest hareket imkanına sahip oldukları ortak bir ekonomi

Cemiyetler; Smith'in belirttiği gibi kanunlar ve devlet organları aracılığı ile oluşturulan, onu oluşturan üyelerine eşit hak ve sorumluluklar yükleyen toplumsal bir birimdir.

“Cemiyetler sonsuz değillerdir, belirli sınırlar içinde sürekli olarak yeniden inşa edilen ve yeniden meydana gelen uzun dönemli tarihsel süreçlerdir ve varlıklarını sürdürebilmek için bir özneye ihtiyaç duyarlar. Her birinin kendine ait bir toplumsal ve kültürel imgesi bulunur ve bunların sınıflar arası hareketliliği sağlamaktadır” (Smith, 2010: 270-272).

Cemiyet üyeleri ortak bir mekâna bir coğrafyaya ihtiyaç duymaktadırlar. Bu coğrafya cemaatin aksine geniştir ve üyeler arasında yüz yüze ilişki mümkün olmamaktadır. Kıyas tanımamak için ötekinden farklılaşmış bir kültür üzerine inşa edilmiş olması gerekmektedir.

1.4.3. Postmodern Cemaat / Sanal Cemaatler

Rönesans, reform, sanayileşme ve aydınlanma süreci ile birlikte aklın öne çıktığı modernite çağı; pozitivizm, akıl, rasyonellik, bilim gibi temeller üzerinde insanın özneleştirilmesini ve özgürleştirilmesini amaçlamıştır. Tanrının yerini insan aklı ve bilim almış, din özel hayat sınırları içerisine sıkıştırılmıştır (Touraine, 2010: 24). Geleneksel toplumlarda bireyler inisiyatifleri dışında davranmaya zorlanmış, üyesi oldukları cemaatleri kurallarına bağlı olarak hayatlarını bu kurallara göre şekillendirmek zorunda kalmıştır. Birey bu toplumlarda özne değil nesnedir. Modernizm bireyi Tanrıya, gelenek ve göreneklere, geleneksel otoriteye ve sosyal baskılara bağlılıktan kurtararak özneleştirmeyi vaat etmiştir. Bireyi geleneksel bağlardan kurtarıp özne olarak yeniden inşa etmek modernizmin en büyük iddiası olmuştur.

Decartes Kartezyen düalizm anlayışı ile modernliğin temelini oluşturmuştur. Decartes, Tanrı'nın kendi ruhundan insana ruh üflediğini bu yüzden de insan cogitosunun Tanrı imgesi taşıdığı ve ona benzediğini söylemektedir. Ona göre hem beden hem ruhtan

oluşan insanın bu ikili tabiatı yani kusursuz cogito, bedeni zaafı ve dış dünyayı denetleyebildiği oranda Tanrıya yakın olacaktır. Tanrının ruhundan ruh alan insan, Tanrısal bir yaklaşımla doğayı yeniden dizayn edebilecektir. Bu dizaynı sağlamak için Tanrı tarafından Tanrıyla aynı derecede bir Tanrı imgesi olan özne insanın aklı, önce ne yapacağını kafasında tasarlamak durumundadır. İnsan tasarladığı ve üzerinde düşündüğü şeyi var edebilecektir. Bu yüzden Decartes “*Düşünüyorum, o halde varım*” demiştir.

“Tanrı tarafından yaratılmış yasaların akılcı bir biçimde kabulüyle, Tanrı'nın insandaki izleri olarak irade ve özgürlüğün kabulü, birbiriyle çatışmaz. Hem irade hem de cömertlik akıl tarafından taşındığından dolayı birbiriyle uyum içindedir. Daha somut bir biçimde söylemek gerekirse, bunlar uyum içindedir çünkü eğer insan düşünen bir şeyse, bu kuşkulanan, yaratan, olumlu-yan, inkâr eden, isteyen, istemeyen, aynı zamanda da imgeleyen ve duyumsayan bir şey” (Touraine, 2010: 61; Bumin, 2010: 50-63).

Cogitonun görevi bu nedenle dış dünyayı düzenlemeye dönüşmüştür. Tanrı'dan ruh alan özne insan, Tanrı'nın üretmediği matematik gibi bilim dallarını da var ederek Modernitede akıl ve bilimi merkeze oturtmuştur. Artık cogito bilimi var ettiğine göre yeryüzünde Tanrı'ya ihtiyaç kalmamıştır. Hegel'in dile getirdiği ve Montesque'nun Kanunların Ruhu isimli eserinde incelediği her bir öznenin cogitosunu alıp bir araya toplayarak devleti yaratma fikrini ortaya atılmıştır.

Modernite ekonomik teraküm, siyasi merkezileşme ve demografik yığılma sac ayakları üzerinde yükselmiştir. İnsan cemaat bağlarından kurtularak birey olmuş ancak yalnızlaşmıştır. Geleneksel yapının tüm kurumları yeni bir formda modern ulus devlette var olmuş, bu da bireyin özneleşmesi beklentisini yıkıma uğratmıştır. Touraine'e göre; modernitede birey sadece yurttaş olarak konumlandırılmıştır ve toplumsal iyiliğe diğer bireylerle birlikte katkı sağlamaktadır. Toplumsal dayanışma ve yasalara uyma bireyin içindeki Tanrı sevgisi ve vicdanın; yöneticiler ve yasa yapıcılar ruhban sınıfının yerini almıştır. Akıl ve bilim yeni yol göstericiler haline gelmiştir.

“Her tür vahiy ve ahlaksal ilkenin reddi, toplum fikri, yani toplumsal yararlılık fikri tarafından doldurulacak olan bir boşluk yaratmaktadır. Bunun nedeni, her şeyden önce, insanların hükümetinin yerini alacak olan şeylerin akılcı yönetiminin dramatik bir biçimde yanlış olması ve berrak olduğu, akılcı tercihler tarafından yönlendirildiği düşünülen toplumsal yaşamın aslında iktidarlar ve çatışmalarla dolu olduğunun ortaya çıkmasıdır. Buna karşılık, bizzat modernleşmenin de gitgide daha az içsel olduğu ve yine gitgide daha sık bir biçimde, bir ulusal irade ya da toplumsal devrimler tarafından harekete geçirildiği anlaşılmıştır” (2010: 46).

Best ve Kellner; modernizmin tahakküm altına alan ve özneleşmesine imkân vermeyen denetim tarzlarını meşrulaştıran bir dizi disipliner kurum, pratik ve söylem ürettiğini vurgulamıştır (2011: 16). Modernitenin akılcılığı insanı doğaya hapsederek onu bir yanılsama ve sahte bilince indirgemiş ve özne olmasını engellemiştir. Postmodernizm, modernizmin bu başarısızlığı üzerine ortaya çıkmıştır (Giddens, 1994). Belirli etnisitelerden oluşan ulus devlet, Postmodern dönüşümle birlikte yerini çok kültürlü ve çok etnisiteli toplumlara bırakmıştır. Çoğulculuk artık yeni toplumsal yapılaşmanın temeli haline gelmiştir. Yeni medya teknolojilerinin gelişmesi ile birlikte çoğulcu yapı sanal dünyaya taşınmış, zaman ve mekân sınırlılıklarından kendini kurtararak yalnızlaşan bireyin yeniden aidiyet bağlarını geliştirmesini sağlamıştır. İbn Haldun (2009) modernizm ve şehirleşmenin bireyin asabiye duygusunu yok ettiğini, topluluğun asabiye duygusu ile değil belirlenen kural ve yasalarla bir arada tutulduğunu, bunun da insanın şecaatini öldürdüğünü ileri sürmüştür.

Postmodernizm kavramı Lyotard’ın 1979 yılında yazdığı Postmodern Durum kitabı ile ortaya çıkmıştır. Ona göre; postmodernizm, modernizme bir tepkidir. Modernist rasyonelleşme ve standartlaşma farklılıkları yok etmektedir. Bu nedenle postmodern, modernin sunmadığı çoğulculuğu ve özgürlüğü insanlara vermektedir. (1979: 12; Bıçkı, 2006: 2). Temellerini Nietzsche ve Heidegger oluşturmuştur. Baudrillard ise postmodernizmi, iletişim teknolojileri tarafından önetilen bir enformasyon ve göstergeler çağı olarak tanımlamaktadır. Bu çağda artık simülasyon ve gerçeklik birbirine karışmış, aralarındaki sınırlar kalmıştır. Sanal dünyada eğlence,

enformasyon, siyaset de birbirine karışmıştır. Postmodernizm sürekli enformasyon bombardımanı altındaki insanların sessizleşerek toplumların dolayısıyla sınıf, ideoloji, kültür gibi toplumları var eden soyut unsurların da yok olmasına ve modernden tamamen kopmasına neden olmaktadır. Baudrillard'a göre Postmodern dünya da iletişim sığıdır ve anlamdan yoksundur. Anlamın olmaması nedeniyle gerçekte bağ kurulamamakta ve bireyler simülarklar dünyasında kaybolmaktadır (Bıçkı, 2006: 3). Postmodernizm, modernizmde var olan ve akılla ulaşılan tek bir gerçeği reddetmektedir. Ona göre herkesin kendi gerçeği vardır ve dolayısıyla gerçek birden fazladır (Türköne, 2005: 498). Nietzsche'ye göre; yorumlar ve bakış açıları dışında hiçbir gerçek yoktur (Marup, 1997: 74-75). Foucault'ya göre ise tek bir gerçeğin var olması imkansızdır ve bu iktidarın meşruiyetini sağlamak için kullandığı bir araçtır (Türköne, 2005: 499). Gerçekler kurgusaldır ve simülarklar evreninde bu kurmaca gerçekler bireyi yok etmektedir. Modernizmin reddettiği her şey postmodernizmde kendisine yer bulmuştur. Modernizmin yalnızlaştırdığı ve sığlaştırdığı birey yeniden cemaat olma, aidiyet duygusu tatma ihtiyacı ile sanal dünyada topluluklarını ve cemaatlerini kurmaya başlamıştır. Birey özneleştirilmiş; geleneksel cemaatlerin yerini alan sanal cemaatlere üye olarak, cogitosunu yeniden Tanrının imgesine yaklaştırmaya çalışmıştır. Birey sanal dünyada bir anda birden çok yerde olabilmekte, mekânın, zamanın ve bedeninin sınırlılıklarından kendini kurtarmaktadır.

Modernizm, grup bağlarını zayıflatılarak bireyselliği öne çıkarıp, gelenekselliği yok ederek insanı yalnızlaştırmış ve bunun içinde üç temel görüş üzerinde (aydınlanma, rasyonalizm ve pozitivizm) özgürleşme söylemini kullanarak mutlak bilgiyi egemen kılmıştır. Modernizm ile geleneksel toplum da cemaat tarafından oluşturulan kimliği oluşturmak bireyin görevi haline gelmiştir. Bu durumda toplumda iş bölümünü ve yaşam tarzlarını, tüketim ve üretim ilişkilerini değiştirerek profesyonelliği ve uzmanlaşmayı öne çıkarmıştır. Postmodernizm yeni kültürel değerlerin bir ürünü olarak kendini sunmuş; bilişim, iletişim teknolojileri ve bilimsel bilgiyi toplumun yansıması olarak kabul etmiştir. Lyotard'a göre postmodernizm sonuca varmamış süreklilik gösteren modernizmdir (1984: 3). Çünkü tek yönlü işleyişe sahip olup yukardan aşağıya bilgi akışını benimseyen modernizm aksine postmodernizm bilginin mutlak doğru olamayacağını kabul etmiştir. Bilgi egemen güçlerin yararına rahatlıkla

değiştirilip, bilginin bazı kısımları öne çıkarılabilmektedir. Oysa Derida'ya göre postmodern bilgide sadece egemen güçler değil bilgiyi hem üreten hem de tüketen aktif rol oynamaktadır (Harvey 2003: 67). Küreselleşme ve bilgi teknolojilerinin gelişimi ile birlikte tek bir mekânda farklı kültürlerin etkileşimi ile birlikte küresel bir kültür oluşmuştur (Aslanoğlu, 2000:347; Funk, 2006: 45).

Postmodern dünyanın kültür aracı haline gelen internet ile birlikte “modern çağın telekomünikasyon araçlarının elektronik atmosferi içine sıkışmış küçük bir gezegenin ‘mekânın sonunu’ başlatmış olduğudur” (Virilio, 2003: 12). Artık zaman ve mekândan bağımsız yeni bir kültür oluşmuştur. Bu yeni dünya da herkes istediği anda istediği yerde olabilmekte, kendine benzeyenlerle bir araya gelmekte ve gerçek yaşamını bu yeni dünyada yeniden kurgulayabilmekte ve sanal dünyada yeni kimliklerini inşa etmektedir.

Gemeinschaft (Cemaat)'tan modernleşerek Gessellschaft (cemiyet)'e dönüşen toplumsal yapılar, iletişim teknolojilerinin gelişimi ile meydana gelen gerçekliğin parçalanması, bölünmesi ve belirsizleşmesi sonucu cemaat ve cemiyet gibi toplumsal birimleri de değişime uğratmış ve postmodern kabile de denilen sanal cemaatlere dönüştürmüştür. Baudrillard, dijital evrende ortaya çıkan ve yaygınlaşan iletişim teknolojilerinin fiziki dünyayı bir üst-gerçekliğe (hyper-reality) taşıyarak hem kişilerarası hem de toplumsal ilişkilerde kilit bir rol oynadığını ifade etmektedir. Artık sanal dünyada bireylerin çok daha fazla enformasyonla karşılaştığı ancak bu enformasyonun çok az bölümünün anlamının bulunduğu bir evrende olduğumuzu söylemektedir (1991: 22). Sanal bireyler, gerçek yaşamda yeni bir ifade ve sosyal ilişkiler bağı ile ötekileştirdiği birey ya da gruplarla etkileşime geçmekte, kendi sanal cemaatlerini ve kimliklerini yaratmaktadır. Artık bu yeni dünya da iletişim kurgulanmış kimlikler aracılığıyla gerçekleştirilmektedir (Timisi, 2003:172). Timisi'ye göre sanal mekân (2005: 89).;

“Internet üzerinde oluşan mekân, alan olarak tanımlanır. Bilgisayar araçlı iletişimin yaygınlık kazanmasıyla yeni bir gerçeklik düzeyinden söz etmekteyiz. Bugüne kadar mevcut tanımıyla kabul edilen gerçeğe alternatif olarak sunulan bu düzey ‘sanal’ ön ekiyle birleşerek yaratılmış, yapay ve

benzeşim alanı olarak mevcut toplumsal pratiklerin ötesinde ya da üzerinde bir gerçekliği tanımlamaktadır. Bu her iki alanın birbirine değmeyen paralel dünyalar olduğu varsayılmaktadır. Sanal gerçekliği tasarlanan deneyimler alanı olarak kabul ettiğimizde gerçekte olan iç içeliği de açık hale gelir. İnternet sayesinde artık, durum ve davranışlar fiziksel mekânla belirlenmemektedir. Fiziksel olarak yalnız olmak, sosyal olarak yalnız olmakla eş anlamlı değildir. Elektronik kamusal mekânların bir kamusalılığı içermesi kullanıcıların aynı zaman dilimi içinde aynı elektronik ortamda olmalarını gerektirmektedir. İletişim bu mekânlarda bir diğeriyle kurulduğu andan itibaren başlar, sanal mekân bir kamusal alan olduğu kadar bir özel alandır”.

Bailey’e göre bu yeni dünyada birey fiziksel varlığını dışarda bıraktığı için sadece dil ile kendine sanal bir beden yaratarak sanal alemde var olmakta bu da kimliğini çok yönlü olarak kurgulamasını sağlamakta, birden fazla sanal cemaate ya da gruba üye olup her cemaati için ayrı ayrı kimlikler kurgulayabilmektedir (Binark, 2001:8). Poster’a göre bu kimlikler diğer sanal bireylerle etkileşim ve iletişim sırasında dil ile oluşmakta ve bu yeni sanal dünyanın kendine özgü dilini yaratmaktadır. Sanal özne; sanal etkileşim esnasında zaman/mekân, içsel/dışsal, akıl/olgu gibi postmodern semantik alanlarda var olmaktadır (Timisi, 2003: 171-172; Bauman, 1997: 60). Sanal dünyada yakınlık kavramı da tıpkı mekân ve zaman gibi kaybolmuştur. Fiziksel olarak ulaşılabilen ekranlardaki diğer bireylerle sanal dünya üzerinden fikir alışverişinde bulunulabilmekte ve sanal cemaatler oluşturulabilmektedir.

Bireyler dijital ortamlarda zaman ve mekândan bağımsız olarak en az bir ortak ilgi alanına sahip diğer bireylerle bir araya gelmeye, paylaşımlarda bulunmaya ve ortak değer yargıları yaratmaya başlamış ve kendi sanal cemaatlerini oluşturmuşlardır. Wellman iletişim teknolojilerinin gelişmesi ile kişilerarası ve toplumsal ilişkilerin değişmesi cemaat yapısını da değiştirerek geleneksel toplumsal ağların bir uzantısı olarak dijital ortamlara taşınmış ve sosyal ağları oluşturmuştur. Sosyal ağlar, kullanıcıların sosyalleşmesine ve bilgi paylaşmasına imkân veren; içinde kimlik ve asabiyeinin olduğu örgütlenmelerdir (Haberli, 2012: 122). Cemaat kavramı, aynı coğrafyayı paylaşan insan topluluğu anlamından uzaklaşarak; dijital ortamlar üzerinde

ortak değer ve normlar etrafında bir araya gelen sanal toplulukları ifade etmeye başlamıştır (Türk ve Tugen, 2014). Sanal cemaatlerin doğuşu internetin yaygınlaşmaya başladığı 1970’li yıllara dayanmaktadır.

Özet olarak insanlar sosyal varlık olarak ilkel dönemlerden bugüne kadar daima topluluklarını kurmuş, bu topluluklar sosyal, ekonomik, teknolojik gelişmeler sonucu değişime ve dönüşüme uğramıştır.

Geleneksel cemaatler modernizm ile yerini cemiyetlere bıraksa da cemiyet içerisinde dönüşüme uğrayarak var olmaya devam etmiştir. Modernizmin vaatlerini yerine getirememesine tepki olarak ortaya çıkan postmodernizmle beraber insanların ait olma, cemaatleşme ihtiyaçlarına cevap olarak sanal cemaatler oluşmuştur.

Cemaatlerin her tipinde cemaatin kimliği, kültürü, üye sadakati için bir ötekiye ihtiyaç duyulmaktadır. Zaman zaman gerçek bir tehdit olmasa da öteki üzerinden yaratılan kriz ile cemaatin kolektif kimliği ve ruhu güçlendirilmektedir. Bu durum cemaatin kültürüne bağlı olarak –özellikle toplulukçu kültürler de olmak üzere- kutuplaşma ve ayrışmaya neden olmaktadır.

Bireyler fiziki dünyada var olan kültürel kodlarını, alışkanlıklarını sanal dünyaya taşıyarak orada dil ve söylemleri ile var etmeye devam etmektedir. Sanal cemaatlerde yüz yüze iletişimin, empatinin yoksunluğu, geniş bir üye sayısından oluşan kitle psikolojisi, cemaatin sunduğu prestijden yoksun olma, dışlanma korkusu gibi nedenlerle nefret söylemleri daha yoğun olarak kullanılmakta kutuplaşma tırmandırılmaktadır. Bu bağlamda sanal cemaatler sonraki bölümde detaylı olarak incelenmiştir.

2. BÖLÜM

SANAL CEMAATLER

Modernizmle birlikte bireyselleşme ve uzmanlaşmanın önem kazandığı cemiyetlerde insanlar özne haline gelememiş bu ihtiyaç postmodernizmle birlikte Castells'in ağ toplumu dediği bilgi çağı toplumunda internet kullanıcıları kendilerine benzeyenlerle bir araya gelerek oluşturduğu Rheingold'un kavramlaştırdığı sanal cemaatleri yaratmıştır. Bir fikir, duygu, değer, siyasi bir görüş etrafında toplanan kullanıcılar kimliklerini, kültürlerini ve politik ilişki ağlarını var ettiklerinde birer cemaate dönüşmektedir. Sanal dünyada bilginin daha hızlı ve etkili şekilde yayılmakta, çok daha geniş bir etki alanına sahip olduğundan sanal cemaatler birer kolektif yapı olarak kanaatlerin oluşturulmasında birer otoriteye dönüşme becerisine sahip olmakta, büyük kitleleri etkileyen fikirlerin yayılmasını ve eylemlerin yapılmasını sağlayabilecek bir güce ulaşmaktadır. Sanal cemaatlerin prestijinden faydalanmak, beğenilmek, sosyalleşmek isteyen kullanıcılar bu gücü kaybetmemek için cemaatin bir parçası haline gelerek kolektif ruhla hareket etmektedir. Sanal dünyada kullanıcılar dil ve söylemleri ile var olmakta, bu durum da siyasal kutuplaşmayı da daha etkili ve daha sert bir şekilde ortaya çıkarmakta ve yeniden üretebilmektedir. Bu bölümde “Sanal cemaatler sosyolojik açıdan cemaat türü olarak kabul edilebilir mi?” ve “Sanal cemaatlerin ötekine bakışı nasıldır?” sorunsalları ışığında sanal cemaat kavramı, sanal cemaatlerin doğuşu ve gelişimi, tipolojisi, karakteristiği ve özellikleri, sanal cemaat türleri incelenmiştir.

2.1. Sanal Cemaat Kavramı

Zaman ve mekândan bağımsız olarak küresel çaptaki dijital iletişim ağı olan siber uzay üzerinde etkileşime geçen bireylerin bir araya gelerek oluşturdukları siber toplum sanal cemaatlerin var olduğu bir kaynak, bir sanal mekândır (Subaşı, 2001: 106; Sayın, 2010: 13). Gibson sanal mekân kavramını ilk kez kullanmış ve onun kodlara, sinyallere indirgenemeyecek kadar karmaşık bir yapısı olan mekânı olmayan yer tanımını yapmıştır (Akt. Timisi; 2003: 147). Bu siber uzamda bir araya gelmiş

sanal bireyler dijital ortamda yer alan veriler aracılığı ile görme, işitme ve dokunma duygusu, fiziki dünyadakine benzer bir hareket yetisi ve manipüle etme gücü veren deneyimler ortamına sahip olmaktadır. Sanal mekân sanal bireylerin zihin ve benlikleri ile sanal dünyanın bir uzantısı haline gelmekte, tutum, davranış, beğenilerini sanal mekâna aktarabilmektedirler (Sayar, 2002: 127). Sanal dünyanın kurgulanabilen yapısı sonsuz sayıda kurgulanabilen bir özelliğe sahip olmasını sağlamakta ve postmodern zamanın insanına yeni bir dünyanın kapılarını açmaktadır. Kullanıcıların bu yeni dünyayı, kendi benliklerini ve kimliklerini sayısız kere istediği gibi kurgulamasına izin vermektedir.

Gelişen teknoloji ve yaygınlaşan internet ile birlikte insanlar, zaman ve mekândan bağımsız dijital bir iletişim ortamına kavuşurken, sosyal ağlar yeni dijital toplulukların oluşmasını, bu toplulukların kültürünü, topluluk üyelerinin sosyalleşmesini sağlamaktadır. Sanal mekân, modern zamanın yalnızlaşan insanına yeniden sosyalleşme ve cemaatleşme için imkân vermiştir. Sanal dünyadaki hayatları ve konumları, gerçek hayatlarını ve günlük hayattaki konumlarını etkilemekte ve şekillendirmektedir. Kişilerin sosyal ağlar tarafından alışkanlıkları değişmekte bu durum gerçek yaşamlarındaki birincil ve ikincil çevreleri ile ilişkilerini de şekillendirmektedir. Bourdieu'ye göreyse kişilerin gerçek yaşamlarındaki alışkanlıkları ve değerleri yönünde kendilerine benzeyenlerle bir araya gelerek sanal veya gerçek cemaatlerini oluşturmakta olduklarını söylemektedir. Sonuç olarak kendilerinden farklı olanları ötekileştirerek aralarına keskin sınırlar koymakta ve sanal kimliklerini şekillendirmektedirler (Castronava 2005: 4-7). İnternetin ilk kullanıcılarının dijital dünyayı kullanma amaçları gerçek yaşamdaki aileleri ve tanıdıkları ile iletişimini sürdürmek için kullandığı bir mecra olmuştur. Daha sonra internetin gelişimi ve yaygınlaşması sonucunda e-mail grupları, sohbet odaları, haber siteleri, forumlar ve sosyal medya ile bilgisayar aracılı iletişim kapsamı içerisine tanımadığı ötekileri de dahil etmeye başlamıştır. Tüketim katedrallerinin (Ritzer, 2011) varlığı ile birlikte kamusal alanları/agoraların ortadan kalkması geleneksel cemaatleri parçalamıştır. Rheingold sanal dünya ile birlikte “gayri resmi kamusal alanların gerçek yaşamlarımızdan çıkmasıyla birlikte, dünyadaki insanların göğsünde büyüyen cemaate açlık duyma” (1993: 6) dürtüsüyle harekete geçip yeniden cemaat

olma duygusunun yakalayacağını umut etmektedir. Böylece kamusal alanlar sanal dünyada yeniden var olacak ve yurttaşlara dayalı demokrasiyi canlandıracak, hatta internetin küresel yapısı sayesinde küresel bir sivil toplumun ve yeni bir küresel kültürün var olmasını sağlayacaktır (Rheingold, 1993: 10-14). Sanal dünya post sembolik bir iletişim sağladığı için evrensel bir dil oluşturacak potansiyele sahiptir. Böylece postmodern dünyanın sakinleri yeni dünyadaşlar bulabilecek, ortak problemlere ortak çözümler üretilabilecektir (Robins, 1999: 166).

Sanal cemaatler modern bireyin, bir topluluğa ait olma duygusu ile diğer üyelerle bağlarını kuvvetlendirmesini ve yalnızlık duygusunu azaltmasını sağlamaktadır. Ancak sanal topluluklar, birer hayali cemaat olarak gerçek toplulukları ortadan kaldırmamakta aksine alternatif bir topluluk olarak ortaya çıkmaktadır. Bireyler beğeni ve ilgi alanlarının sanal uzantısı olarak kendine benzeyenlerle sanal cemaatlerini yaratmaktadır. Sanal cemaat modern dünyanın parçalanmış yapısının aksine homojenleşmiş ve birbirine benzeşen üyelerden oluşmaktadır. Üyelerini fiziki cemaatler gibi totem ve tabular yolu ile pastörize etmekte ve ötekilere karşı cemaat sadakati yaratmaktadır. Cemaatin devamlılığı için de üyelerin cemaate katılımını sağlayan nedenleri, asabiye duygusunu ve cemaatin cazibesini canlı tutmak gerekmektedir (Bauman, 1998: 57, 84, 185). Ostrom, geleneksel cemaatler kadar sanal cemaatleri de tanımlamak için şu kriterlerin gerekli olduğunu belirtmiştir (1998: 40; Kollock, 1998):

1. Açıkça tanımlanmış grup sınırları,
2. Kişisel ihtiyaçlarla eşleşen ortak kaynakların kullanımını yönetecek kuralların uygulanması,
3. Dış otoriteler tarafında kabul edilen yönetimleri ile cemaatin üyelerini haklarını oluşturmak,
4. Cemaatin kendi üyeleri tarafından üstlenilen, üye davranışlarını izlemek ve düzenlemek için bir sistemin var olması,
5. Cezalandırma sisteminin kurulması,
6. Cemaat üyelerinin çatışmaları kolayca çözmesini sağlayacak çözüm yollarının bulunması,
7. Bu kurallar tarafından etkilenen bireylerin değişen kurallara katılımı.

Sanal cemaat tanımını ilk defa Howard Rheingold (1987) yapmıştır. Rheingold (1991), sanal gerçeklik kavramı ile dijital teknolojinin ürettiği evrenden söz etmektedir. Sanal gerçeklik ortamı ile bireyin zihin dünyasına en yakın kurgusal dünya kurulabilmektedir (Ergur, 1998: 138-139).

“Tıpkı mikro-organizmaların koloniler kurması gibi, insanlar da kaçınılmaz olarak internet ortamında topluluklar kurmaya başlamışlardır. Kelimelerin, insan ilişkilerinin, verilerin, zenginliğin ve gücün sergilendiği siber mekânda, yeterli sayıda insanın birbiriyle yeteri kadar sık karşılaştığında ortaya çıkan kültürel bir birlikteliktir” (Rheingold, 2008: 1- 5).

Sanal gerçeklik, maddi gerçeklik dünyasındaki etkileşim ve iletişimi taklit eden ondan ilham alan gerçekmiş gibi görünen bir hale gelmiştir. Modern dünyanın insanın topluluklar kuramayacak kadar yalnızlaştığını, karmaşılaşmış ve parçalanmış olduğunu belirtmiştir. Gerçek dünyada birey mahrum olduğu her şeye bu dünyada sahip olabilmektedir. Bu da sanal dünyayı cazibe merkezi haline getirmekte ve fiziki dünyanın alternatifi olarak kurgulamaktadır (Robins, 1999: 84).

Dijital evren kurgusal olsa da fiziki dünyanın düzeni ile ilgili sorgulamaları ve dolayısı ile çözümleri bireylere sağlamaktadır. Ancak bu durum yalnızlaşan insanın diğer insanlarla bir araya gelip bir topluluğa ait olma isteklerini daha da güçlendirmiştir. Rheingold teknolojinin gelişmesi ile birlikte insanın bu arzularını gerçekleştirebilecek imkana kavuştuğunu belirtmiştir (Timisi; 2003: 162). Sanal cemaatler; yüz yüze iletişim imkânı olamayacak kadar uzak ve farkı coğrafyalarda yaşayan bireylerin belirli yeni medya teknolojileri vasıtasıyla oluşan dijital ortamları kullanarak, ortak ilgi alanları çerçevesinde bilgi ve haber paylaşımında bulunmaları sonucunda oluşturdukları, kendi dili, kültürü, aidiyet duygusu olan sanal topluluklar olarak tanımlamıştır. Rheingold’a göre Sanal cemaat, “kişisel ilişkiler ağının yaratılması için yeterli sayıda insan bir araya geldiğinde, elektronik ortamda kamusal tartışmalara yeterince uzun bir süre katılmasıyla networkler (İnternet) vasıtasıyla yaratılan sosyal gruplardır” (1994: 271).

Rheingold (1993/a), sanal cemaatlerin oluşumunu ekonominin gelişmesine bağlamaktadır. Çünkü internetin ve ağların yayılımı ekonomik, kültürel ve sosyo-psikolojik faktörlerin etkisiyle gerçekleşmektedir. İnternet yayıldıkça bireyler bilgiye ulaşabilmekte, diğer zihniyetleri, kültürleri, tutum ve davranışları tanıma imkânı bulabilmektedir. Bu sanal dünyada yüz yüze iletişimin olmamasına rağmen bireyler kendilerine benzeyenlere etkileşime geçmekte sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel meseleler hakkında fikir alışverişinde bulunmakta kendi topluluklarını kurmaktadır (Fox ve Roberts, 1999: 645-646). Rheingold bireylerin sanal dünyada bedenlerinden bağımsız olarak diğer insanların yaptığı her şeyi yapabileceklerini söylemektedir (1993/a: 45).

Rheingold sanal cemaatlerin, insani duygularla uzun süredir var olan kamusal tartışmaların siber uzaydaki kişisel ilişkileri biçimlendirdiğinde yeterli sayıda insanın internette yaptığı sosyal anlaşmalar olduğunu söylemektedir (1993/a: 5). Sanal cemaatlerin var olması için yüz yüze görüşmüş olsun ya da olmasın bir grup insanın ağ üzerinde ve bilgisayar aracılı haber odalarında fikir paylaşımı yapmasını yeterli olmuştur (Rheingold, 1993/b: 3-5). Bilgisayar temelli siber uzayda bilginin ve enformasyonun kolektifliği, online danışma gruplarının (Rheingold, 1993/a: 15) ve bilgisayar destekli grupların ortak zihniyetidir (1993/a: 111).

Rheingold fiziki dünyada kurulan cemaat ile siber uzayda oluşan cemaat arasında benzerlikler olduğunu belirtmektedir. Siber uzayda insanlar; gerçek hayatlarında yaptıkları her şeyi bilgisayar ya da mobil telefon ekranlarında bedenlerini geride bırakarak yapabilmektedir. Yeni insanlarla sohbet odalarında sohbet edip, bilgi paylaşp, duygusal destek sağlayıp, planlar yapıp, yeni arkadaşlar ya da flörtler bulup ya da kaybedip, oyunlar oynayp, dedikodu yapıp, yeni projeler yaratıp bir grup bir topluluk oluşturmaktadır. Bu topluluklar yeni ve beklenmedik bir biçimde ortak bir ruh ve enerji yakalayarak kültürlerini, kimliklerini, biz duygularını, ortak dil ve jargonlarını oluşturarak sanal cemaatler haline gelmektedirler. Rheingold, sanal cemaatlerin bölünmüş ve parçalanmış bireyleri bir araya getirerek dayanışma duygusunu artırmış ve alt kültürleri oluşturmuştur. Sanal cemaatler postmodern topluma geçişi sağlayan yeni bir topluluk türü olmuştur. Rheingold'a göre “sanal

cemaatler, internette yeterli sayıda insanın siber mekânda kişisel ilişkiler kurmak için kamusal tartışmalara insani duygularla katıldıklarında ortaya çıkan toplumsal dolaşımlardır” (akt Şener; 2006: 80-82; Castells, 2001:125). Cemaat üyeleri geleneksel cemaatlerin aksine sanal cemaatlerde fikir ve düşüncelerini toplumsal baskı görmeden, yüksek tolerans ve katı hiyerarşinin olmadığı yatay eşitlik ortamında rahatça dile getirebilmektedir (Rheingold, 2002).

İnsanlar fiziki ya da sanal dünyalarında kendilerine benzeyenlerle bir araya gelerek oluşturdukları toplulukları öncelikle simgesel olarak inşa etmektedirler. Böylece onu kendilerini oluşturan totem, tabu ve kültürel kodlar aracılığıyla var eden “anlamların deposu ve kaynağı olarak görürler ve kendi kimliklerinin gösterenine dönüştürürler” (Cohen, 1999: 134). Simgesel olarak var edilen cemaatlerin oluşması için yeni medya teknolojileri imgesel bir mekân sunarak sanal grupların kendilerini öteki olarak konumlandıkları diğerlerinden ayırmak ve bir cemaat bağı ve asabiye oluşturmak üzere birtakım kurallar ve sınırlar belirlemelerine izin vermektedir. Cohen’e göre, ötekilerle arasına sınır çizmek, üyelerin kendilerini ait hissedeceği bir cemaat kimliğini de belirlemektedir (1999:8; Thurlow vd., 2004: 95). Castells (2004) ağ toplumu içerisinde bireylerin kimliklerini artık geçmişten almadıklarını, dijital dünyada diğer sanal benlikler ile etkileşime girerek sanal kimliklerini yarattıklarını belirtmektedir. Bu etkileşim ile bireyler topluluk dönüşümünü sağlamak ve devamlı kılmaktadır.

Gerçek hayatta olduğu gibi sanal dünyada da topluluklar var olmak ve devamlılığını sağlamak için bir ötekine ihtiyaç duymaktadır. Castells’in ‘*ağ toplumu*’ olarak tanımladığı sanal dünyada, “bireyler artık küresel ve yerel olarak örülmüş, birbiriyle bağ(ıntı)lı ağ toplumu içinde yaşamaktadır” (Binark vd, 2009: 25; Castells, 2001; 127-132). Castells, yeni medya teknolojilerinin gelişiminin, topluluğun iletişimini, kültürünü ve gündelik hayatının akışını değiştirdiğini ifade etmektedir. Ona göre “giderek evrensel, sayısal bir dili konuşan yeni bir iletişim sistemi, hem kültürümüzün sözcükleri, sesleri ve imgelerinin üretimini ve dağıtımını küresel olarak entegre hale getiriyor, hem de onları bireylerin kimliklerinin ve ruh hallerinin beğenilerine uygun kılıyor. Yaşanan sürecin hayatı nasıl şekillendirdiğini betimlerken interaktif bilgisayar ağlarının, yeni iletişim biçimleri ve kanalları yaratarak, hayatı şekillendirerek, aynı

zamanda hayat tarafından şekillendirilip katlanarak büyüdüğünü belirtmektedir” (2005: 2-3). Sanal cemaat bir grup insanı; sosyal etkileşimle, sosyal bağlarla ortak bir alanda bir araya getiren (Kozinet, 1992: 252) bilgi, sosyal destek ve aitlik duygusu sağlayan (Wellman, 2001: 2031) karşılıklı fayda için insanların etkileşimde olduğu sosyal ağ ilişkisi olarak tanımlanabilmektedir (Smith, 2002: 51) Ridings ve arkadaşları bir grubun sanal cemaat olması için şu kriterleri taşıması gerektiğinin altını çizmektedir (2002):

1. Eşzamanlı ya da eşzamansız olarak bir günde en az 10 mesaj paylaşılması,
2. Eşzamanlı cemaatler için en az 5, eşzamansız cemaatler için en az 3 gün boyunca 50 aktif üye olması,
3. Gönderilen mesajların en z %80’inin cevaplanması,
4. Üyelerin kalıcılığı için minimum düzeyde bir mesaj trafiğinin gerekliliği kritik önemde üye sayısını sağlayacak en az 5 cemaat üyesinin en geç ertesi gün gönderilen mesajlara cevap vermesi.

Sanal cemaate katılım, bireylerin internette sörf yaparken ilgilerini çeken bir chat odası, bir Facebook sayfası, bir Twitter hastagi ya da ortak çıkar, beğeni, hatta ortak bir şekilde nefret ettikleri bir konu ile ilgili diğerleri ile etkileşime geçmesi ile sağlanmaktadır. Yüz yüze iletişimin sahip olmadığı bilgi teknolojilerinden yararlanan sanal cemaat üyeleri, diğer üyelere yeni bilgiler öğretirken onlardan da yeni şeyler öğrenerek sanal cemaatin bilgi temelini geliştirmekte ve yeni üyelerin cemaate katılımını sağlamaktadır.

Sanal cemaatler, düzenli bir temel üzerindeki paylaşılan semantik alanda iletişim kurmak için elektronik medya kullanan, ortak değerler ve çıkarları paylaşan bireyler ya da kurumlar arasındaki birliktir (Schubrt vd., 2000: 45). Baym’a göre, sanal cemaatlerin karmaşık yapısını; (a)katılımcıların karakteri, (b)sistem altyapısı, (c)grup amaçları, (d)grubun geçici yapısı, (e)dış şartlar gibi faktörlerden dolayı öngörmek zordur. Bu etkileşimi anlamak için üyelerin bu yapının sunduğu kuralları ve bilgiyi kendi çıkarları için nasıl kullandığını tanımlamak gerekmektedir. Herhangi bir nedenle dijital ortamda bir araya gelen katılımcıları bir cemaat olarak tanımlamak için katılımcıların bir dizi dinamik ve sistematik toplumsal içeriğe olanak sağlaması gerekmektedir. Bunun için grubun spesifik olarak kendi kimliği, jargonu, normatif

gelenekleri, ilişkileri oluşmalıdır (1998: 39–40). Preece (2000) sanal cemaatlerin anahtar unsurlarını şöyle sıralamaktadır:

1. İnsanlar ihtiyaçlarını tatmin etmek için diğerleri ile etkileşim kurmaktadır.
2. Ortak amaçlar, ortak çıkarlar ve ihtiyaçlar cemaati kurmak için neden sağlamaktadır.
3. İnsanların etkileşimine rehberlik eden politikaları bulunmaktadır.
4. Bilgisayar sistemleri birliktelik duygusu kolaylaştırmakta ve sosyal etkileşimi desteklemektedir.

Van Dijk, sanal cemaatleri, toplumsal çıkar ve değerlerden özel çıkar ve değerlere kadar ortak sosyal ve kültürel çıkarlar ve zihniyetlere hizmet eden zaman ve mekânla bağı olmayan cemaatler olarak tanımlamaktadır (1997: 40). Geleneksel cemaatler birbirine fiziksel olarak yakın olan mekânlar içerisinde doğrudan etkileşim ve iletişimde bulunan insanlardan oluşmaktadır. Modern cemaatlerde zaman ve mekân genişlemekte; zamanın sınırlılığı gelenekselin transferi ile aşılmaktadır. Yeni iletişim ve ulaşım araçları ile uzay-zaman sınırları çizilmektedir. Giddens bu dönemi geç ya da yüksek modernizm olarak tanımlamaktadır. Her bir cemaat türünün sosyal yapısı ve iletişim altyapısı farklıdır. Geleneksel toplumlara iletişim altyapısı yüz yüze iletişim iken modern toplumlarda kitle iletişim araçları, sanal cemaatlerde ise dijital ortamlar (yeni medya teknolojileri)dir (Van Dijk, 1997: 41-44) Üç cemaat tipi arasında aynı zamanda üye sayısında da büyük farklar vardır. Geleneksel toplumların komşuluk ya da kan bağı yoluyla birbirine yakın yaşayan insanlardan oluşan sınırlı sayıda üye sayısı bulunmaktadır. Modern toplumda bu sayı artmakta mekânın sınırları genişlemekte aynı kültürel ve toplumsal yapıya sahip üyelerden oluşmaktadır. Ancak sanal cemaatlerde sayısı sabit kalmayıp birkaç kişiden milyonlara kadar belirsiz bir şekilde sürekli değişen üyeleri bulunmaktadır. Dünyanın her yerinden her dilden ve kültürden insan, geleneksel ve modern toplumdakinin aksine sadece tek bir ilgi alanının bile sanal cemaat olmalarına izin veren yapısı ile sanal cemaat üyeleri olabilmektedir. Elektronik gruplar genellikle sanal cemaat adaydırlar. Eğer cemaatleşmişlerse üyelerinin katılım ya da ayrılması için bağlayıcı veya zorlayıcı hükümleri yoktur. Üye sayısı çok az ya da çok büyük sayıda olabilmekle birlikte genellikle üye sayısı çok fazladır (Van Dijk, 1997: 52). Sanal cemaatler, basit birebir ilişkiler zincirinden çok,

web üzerinde de bilgisayar destekli bir başka ilişkiyi sağlamlaştıran ve hatlarını çizen etkili iletişimidir. Kültür, paylaşılmış tarihsel bir kimlik, değerler, anlamlar ve daha fazlasını içeren bir dizi ölçüt gerektirmektedir (Etzioni ve Etzioni 1999: 241; Bieber et al., 2002: 14; Baym, 2006.).

Maffesoli'ye göre, modern toplumlarda sık ve geçici kültürü paylaşan mikro gruplar oluşmakta ve bu gruplar kısa ömürlü de olsa üyeleri arasında duygusal bir bağ olan ortak paylaşıma sahip oluşumlar olarak varlığını sürdürmektedir (1988; Maffesoli'den akt. Turner: 2010: 220). Maffesoli, sanal cemaatleri yeni kabilecilik olarak tanımlamıştır. Ona göre modernizmin kültürel ve kurumsal ayaklarının acımasızca azalmasıyla, endüstri toplumları tarihsel süreci geri çevirecek ve tarih öncesi toplumlardaki örgütsel prensip ve gelenekleri yeniden yaratacaktır. Kabilelerin yeniden doğması ve yeni kabileciliğin yükselmesi postmodern çağın bir özelliğidir. Maffesoli bu yeni kabileleri akışkan, dağınık nadiren bir araya gelen yapılar olarak karakterize etmiştir (1996: 76). Cova, Maffesoli'nin bu karakterizasyonuna ek olarak yeni kabile üyelerinin zaman-mekânsal sınırlanamamasına rağmen grup narsisizmi, lokal kimlikleşme gibi özellikler gösterdiğini belirtmiştir (1997: 300).

Geleneksel cemaatlerde olduğu gibi bu yeni kabileler yani sanal cemaatlerde de inşa edilmiş totem ve tabuları bulunmaktadır. Bu zihnen kabul edilmiş totem ve tabular cemaat üyelerini diğer cemaatler ve onların habituslarından ayıran sınırlar mekanizması olarak işlemektedir. Bu süreçte, cemaat liderleri sahip oldukları simgesel repertuarı kullanarak yeni bir cemaat kimliği ve bağlılığı yaratmaktadır (Cohen, 1999: 20, 57). Sanal cemaatler aynı zamanda birer dijital kabile olarak üyelerini cemaate bağlayacak, ben duygusu oluşturacak totem ve tabular inşa ederek onlara gruba ait olduklarını hissettirecek şaman görevi gören bir lidere/adminine ihtiyaç duymaktadır (Parker, 2008). Özellikle online oyun oynayarak cemaatleşen kullanıcıları oyuna bağlamak için mitler, gizemler ve kahraman figürler kullanılmaktadır. Oyun esnasın cemaatleşen üyeler rakip cemaat üyelerine karşı birbirini korumakta adeta ilkel kabilelerin üyeleri gibi gerektiğinde oyundaki karakterlerini cemaatleri uğruna feda edebilmektedirler (Naughton, 2008). Sanal cemaat lideri cemaatin totem ve tabuları aracılığı ile üyeleri fiziksel bedenlerinin ötesinde var oldukları bu ortamda gizli

dünyalara götürmekte onlara mistik ve gerçek hayatlarından çok farklı yeni bir paralel hayat sunmaktadır (Olaniran, 2008: 36-55). Çoğu üye gerçek hayatta görmediği önemi ve değeri bu sanal cemaatlerinde gördüğü için cemaatine daha fazla bağlanmakta, cemaati için daha fazla çaba harcamakta ve ötekileştirdiği diğerlerine karşı tutkuyla cemaatini ya da üyelerini adeta cahiliye dönemindeki asab üyeleri gibi savunmaktadır.

2.2. Sanal Cemaatlerin Doğuşu ve Gelişimi

Yazının bulunması ile birlikte kültür; yazılı ve sözlü kültür olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Kültür; semboller ve işaretler vasıtası ile topluluk üyeleri arasında ve sonraki nesillere kolayca aktarılıp topluluğun devamlılığını sağlamıştır (Ong, 2013). Matbaanın bulunuşu sonrasında kitle iletişim araçlarının ortaya çıkışı yoluyla topluluk, genişleyen nüfusunu tek yönlü iletişim ile pastörizasyon sürecine tabi tutarak topluluk kültürüne uygun şekilde bilinçlendirmiştir. Yeni medya teknolojilerinin gelişmesi ile tek yönlü iletişim çift yönlü iletişime evrilmiş, bireyler sanal dünyaya taşıdıkları kültürleri ile kendilerine benzeyen diğer bireylerle etkileşime geçerek yeni sanal topluluklarını oluşturmaya başlamışlardır. McLuhan'a göre her bir iletişim aracı yeni bir iletişim galaksisi oluşturmaktadır ve her yeni galaksi ile kültür kendini geliştirmektedir (1964). Postman, kültürün metaforlar tarafından oluşturulduğunu söylemektedir. Ona göre metaforlar medyamız yani dillerdir (1985: 11). Yazının bulunuşu ile kültürün sembollere ve işaretlere dökülmesi gibi bireyler de sanal dünyaya artık yapısına uygun olan semboller, kodlar, metaforlar ve işaretler yolu ile dillerini yani kültürlerini bu yeni galaksiye taşımakta ve diğer bireyler ile etkileşime girerek yeni sanal topluluklarının kültürlerini de bu etkileşimler sonucunda yeni semboller, kodlar, anlam alanları yaratarak oluşturmaktadır. Castells, kültürün bireylerin birbiri ile olan iletişim süreçlerinin toplamından oluştuğunu ve göstergeler dediğimiz kod, işaret ve sembollerin üretim-tüketim sürecinin sonucu olduğunu söylemektedir (2013: 497). Topluluk üyeleri topluluğun anlam alanı içine doğmakta, diğerleri ile iletişim kurmakta ve topluluğun üyesi haline gelmektedir. Anlam alanları ve sembolik göstergeler hayatın her alanında bulunmaktadır. Bu nedenle iletişim ya da kültürün, sanal ya da gerçek olması temelde çok fazla fark meydana getirmemektedir.

McLuhan, Gutenberg Galaksisi (1962) isimli eserinde Gutenberg'in matbaayı buluşuyla başlayan medya teknolojilerinin insanları ve toplumsal yapıları değiştirip her yeni medya teknolojisinde yeni bir toplumsal ortam oluşturacağını ve dünyayı küresel köye dönüştüreceğini ifade etmiştir. Ona göre yazının basılması ve yayılması insanları bilinçlendirmiş ve millet, ulus gibi kavramlar matbaa ile varlık gösterebilmiştir. Kitle iletişim araçlarının yayılması ile de sınırların yok olduğu dünya artık bir küresel köye dönüşmüştür. Artık matbaa ile birbirinden ayrılan sözlü kültür ile yazılı kültür arasındaki sınır internet ile iyice keskinleşmiştir. *Medya mesajdır* (1967) isimli kitabında McLuhan, medyanın gerçek içeriğinin yine kendisi olduğunu vurgulamaktadır. Ona göre medyalar insanların uzantısıdır, birer mesajdır. Mesaj araç ile şekillenir. İletişimin biçimi içeriğin biçimini de belirlemektedir. Eğer medyanın ne olduğu bilinmezse mesaj da bilinemez. Bu yüzden medya/araç mesajdır. Her medya türü onun kullanıcısının algısını ve alışkanlıklarının biçimlendirmekte, değiştirip dönüştürmektedir. Bireyler kadar toplumlara da mesajlar vermektedir. Önemli olan içerik değil araç/medyadır. Çünkü her medya ayrı bir şekilde onu kullananların algılarını şekillendirmektedir. Bu yüzden de medya mesajdır. Dolayısıyla matbaanın ulusları yaratması gibi internet de sınırları aşan zaman ve mekândan bağımsız küresel bir dünyayı ve sanal toplulukları oluşturmaktadır. McLuhan'a göre nasıl her medya insanın uzantısı ise internet de onu kullananların sinir sisteminin bir uzantısı olarak vardır ve onu vücudundan bağımsız bir şekilde dijital dünyada var etmektedir. McLuhan *Global Köy* kavramı (2001) ile de kitle iletişim araçlarının dünyayı küresel bir köye dönüştüreceğini ifade etmiştir. Bugün geleneksel medyanın da sınırlarını aşarak zaman ve mekânı ortadan kaldıran yeni medya teknolojileri ile dünya adeta küçülmüş ve her noktası ulaşılabilir olmuştur. McLuhan insanlık tarihini dörde ayırmıştır. Kabile çağında insanlar işitme duyusu ile iletişim kurmuştur. Yazının bulunması ile birlikte insanlık tarihinde yeni bir dönem olan edebiyat çağı başlamıştır. Artık sadece işitme değil görme duyusu da iletişimde kendine yer bulmuştur. Matbaanın bulunması ile birlikte insanlık basım çağına geçmiş, sözlü kültür (duyma ve konuşmaya dayalı iletişim) yazılı kültüre (okuma ve bakma/seymeye dayalı iletişim) dönüşmüş, artık yazılı olarak ulaştıkları kelimelerin alt anlamlarını da kullanmaya başlamışlardır. Bu çağ insanı kitaplarıyla ilişkisini arttırırken

bireyselleşmiş ve yalnızlaşmıştır. Dijital medyanın gelişmesi ile birlikte elektronik çağ başlamış, sözlü kültür yeniden önem kazanmış, panoptik ve sinoptik yapılanmalar nedeni ile mahremiyet ortadan kalkmıştır (McLuhan, 1962). Dünya küresel bir köy halini almıştır.

Yeni iletişim teknolojilerindeki gelişmeler geleneksel (duyma ve konuşmaya dayalı iletişimin hâkim olduğu) ve modern cemaat (okuma ve bakma/seymeye dayalı iletişimin hâkim olduğu) türleri değişime uğratmış, postmodern dediğimiz sanal cemaat türünün ortaya çıkmasını sağlamıştır. Artık fiziksel yakınlık ve coğrafi sınırlar önemini yitirmiş, zaman ve mekândan bağımsız olarak örgütlenme imkânı tanımıştır. Wellman'a göre; teknolojik gelişmeler sonucunda coğrafi yakınlık ve dayanışma temelinde kurulan ilişkiler yerini sosyal ağlar üzerinden toplumsal kimlik ve aidiyet duygusunun ağır bastığı toplumsallaşma ve bilgi paylaşımının mümkün olduğu yeni örgütlenmelere bırakmıştır (2001: 228). Cemaat anlayışı artık ortak mekânı paylaşan topluluktan, ortak ilgi alanlarına sahip topluluk anlayışına dönüşmüştür (Haberli, 2014: 84). Wellman, sanal cemaatlerin geleneksel cemaatlerin zıttı olmadığını aksine onlarla etkileşim içerisinde olduklarını ve kendi iç dinamikleri olduğunu ileri sürmektedir. Wellman ayrıca sanal cemaatleri; internetin sunduğu hızı ve geniş iletişimin hızdan yararlanan, yüz yüze iletişimin gücüne sahip ve üye sayısı geniş ve üyelerine toplumsal bağlar kurma imkânı sunan topluluklar olarak betimlemektedir (1996: 1997). Yeni cemaat türünde de diğer cemaatlerde olduğu gibi cemaat üyelerinden başka kimsenin anlayamayacağı bir sembolik anlam alanı yaratılmıştır. Bu anlam alanı yeni medya teknolojilerinin sunduğu imkanlarla onların iletişimini de etkilemiş, iletişim artık sözlü yazılı ya da sözsüz iletişimden çıkmış, smileler, capsler, videolar ile desteklenen bir kodlamaya dönüşmüştür. Sanal cemaatler internetin doğuşu ile ortaya çıkmaya başlamış, sosyal ağlar ile kendi dilleri, kültürleri, totem ve tabuları olan örgütlenmeler haline gelmişlerdir.

2.2.1. İnternetin Doğuşu ve Gelişimi

İnternet; TCP/IP (Transmission Control Protocol/Internet Protocol) protokolü vasıtası ile dünya üzerinde pek çok bilgisayarı birbirine bağlayarak her geçen gün daha

da büyüyen, kullanıcılara eğlence, bilgi edinme ve paylaşma, ticaret ve iletişim imkânı sunan bir iletişim ağıdır. 1950'lerde ilk bilgisayarların üretilmesi ile birlikte ABD, İngiltere ve Fransa'daki çeşitli laboratuvarlarda ağ çalışmaları da yapılmaya başlanmıştır. İlk deneme çalışması Amerika'da yürütülen ve olası bir iletişim ağlarının komuta ve kontrol merkezlerini hedef alan nükleer bir saldırıdan sağlam çıkmasına yönelik bir askeri strateji çerçevesinde geliştirilen ARPANET'dir. 1969 yılında Amerikan Savunma Bakanlığı, İnternet Protokolü'nü (IP) kullanan ilk ağ olan DARPANET'ti yaratmıştır. 1969'da University of California at Los Angeles (UCLA), Stanford Research Institute (SRI), University of Utah ve University of California at Santa Barbara (UCSB) üniversitelerinde bilgisayar merkezleri kurulmuş ve bu merkezler birbirine bağlanmıştır. Başlarda sadece bilim insanlarının birbiriyle bağlantısını sağlamayı amaçlayan ARPANET, yoğun talepler üzerine farklı bilgisayarların birbirine bağlanmasını sağlayacak çalışmalar başlatmıştır. 1970'lerde ARPANET, NPL network, CYCLADES, Merit Network, Tymnet ve Telenet gibi haberleşme ağları kullanılmaya başlanmıştır. ARPANET farklı ağların birbirine bağlanmasını sağlamıştır. 1972 yılında ilk defa elektronik posta kullanılmaya başlanmıştır. 1973 yılında farklı ağları birbirine bağlayacak ortak bir dil oluşturmak üzere TCP/IP çalışmalarına başlanmıştır. 1981 yılında Computer Science Network (CSNET), ARPANET'e erişimi genişletmiştir. 1982'de TCP/IP, ARPANET'in standart ağ protokolü haline getirilmiştir. İlerleyen süreçte ticari internet sağlayıcıları da kurulmuştur. 1985'te Amerikan Savunma Bakanlığı'nın askeri ağı ARPANET'ten ayrılarak MILITARY NET'i kurmuştur. 1987 yılında ARPANET, NSFNET olarak yedi bölgesel nokta üzerinde yeniden düzenlenmiştir. NSFNET Merit olarak adlandırılan Michigan Eyaletindeki üniversiteler ile NSF'in yaptığı bir anlaşma neticesinde işletilmeye başlanmış daha sonra IBM ve haberleşme firması MCI'nin anlaşmaya dahil olması ile birlik 'İleri Ağ Hizmetleri' (ANS-Advance Network Services) kurulmuştur. 1980lerin sonunda Tim Berners-Lee, World Wide Web (WWW) üzerine çalışmalar yaparak zengileştirilmiş text dökümanları ile çalışan bir ağ sistemi geliştirerek modern internetin doğuşunu sağlamıştır. 1989 yılında CERN'de dosya arşivlerine kolay ulaşılabilmesi amacıyla deneysel bir çalışma başlatılmış ve bu çalışma 1991'de www olarak kullanılmaya başlanmış ve ilk web sitesi Tim Berners Lee tarafından kurulmuştur. Yine 1981 yılında özel ticari ağlar kurulmuştur. 1993

yılında National Center For Supercomputing Applications (NCSA) www üzerinde çalışabilecek grafik ara yüzü yeni bir yazılım üzerinde çalışmaya başlayarak günümüz internetinin temellerini atmıştır. 1993 yılında Mosaic, 1994 yılında Netscape isimli web tarayıcıları geliştirilmiş ve Amazon.com bu sene içerisinde kurulmuştur. İnternet kullanıcı sayısı 1994 yılında 25 milyona, 1995 yılında ise 60 milyona ulaşmıştır. 1995 yılı ile birlikte NSFNET özelleştirilmiştir (Castells, 2013/a). International Telecommunications Union (Uluslararası Telekom Birliği, ITU) tarafından yayınlanan 2015 yılı raporuna göre dünya üzerinde internet kullanıcı sayısının 3,2 milyara yaklaştığı belirlenmiştir (ORG HABER, 2015).

İkinci deneme çalışması ise Fransa tarafından yürütülen Fransa'yı enformasyon toplumuna dahil etmeyi amaçlayan Minitel'dir. Minitel; Transpac üzerinden, hafıza kapasitesi düşük terminallerin sorgulanabileceği server merkezlerini bağlamak amacıyla kurulmuştur. ARPANET'in aksine ulusal kısıtlamalar nedeni ile Fransa dışına açılmamıştır. ARPANET'e kıyasla daha düzenli, şeffaf, tüm tarifelerin aynı olduğu bir kiosk sistemidir. 1978 yılında Minitel'in altyapısını oluşturan Teletel kurulmuştur. Teletel, 1984 yılında videotex olarak piyasaya sürülmüştür. 1994'de teletel üzerinden servis sağlayan Minitel, Fransa'nın %25'ine hizmet vermiştir. İlerleyen süreçte kullanımı arttırmak üzere Fransız hükümeti telefon hattı ile beraber bedava Minitel alma hakkı da vermiştir. Kullanıcılar Minitel üzerinden Telefon rehberi, hava raporları, ulaşım bilgileri ve rezervasyon, eğlence ve kültürel etkinlikler için önceden bilet alımı, reklamcılık, tele-alışveriş, tele-bankacılık ve çeşitli işletme hizmetleri almışlardır. 1990'lı yıllarda Fransız işletmeleri kendi iç iletişimlerine dönük ağlar geliştirmeye başlamış, bu yeni ağlar Fransa'da yaygınlaşmıştır. Minitel de internet servis sağlayıcısına dönüşmüştür (Castells, 2013/a).

İnternet ilk olarak askeri kaygılarla üretilmiş olsa da üniversite hoca ve öğrencileri arasında iletişimi sağlamak üzere 1990 yılında kullanılmaya başlanmış; sonrasında topluma yayılmıştır. WWW'nin (Web 1.0) kurulması ile birlikte kullanıcılar kendi sitelerini yaratmaya başlamıştır. Kullanıcılar bu siteleri bilgi edinme amacı ile kullanmışlardır. Ancak kullanıcılara sitelere yorum yapma, katkıda bulunma gibi interaktif bir eylemde bulunma imkanları sunulamamıştır. Siteyi hazırlayan kullanıcı

ne sunarsa diğer kullanıcılar onunla yetinmek zorunda kalmışlardır. Web1.0'ın yetersizliği Web 2.0'ın doğuşunu sağlamıştır. Kullanıcılar artık paylaşımda bulunma, interaktif ilişkiler kurma, ortak içerikler oluşturma fırsatı yakalamışlardır. Facebook, Twitter, Pintrest, Instagram vb. sosyal ağlar Web 2.0'ın en popüler ürünleri olarak ortaya çıkmıştır. Semantik web de denilen Web 3.0 ise daha bireysel olarak kullanılan şahsa özel internettir. Kullanıcılara ilgi alanlarına göre arama yapma imkânı sunan Web 3.0 ile kullanıcı tarafından daha önce kullanılan ya da sosyal ağlara girilen bilgiler, beğeniler, paylaşımlara dayanılarak onun ilgi alanlarına yönelik arama sonuçları sunmayı amaçlamaktadır (Alabay, 2014). Web 2.0'ın sağladığı interaktif iletişim ile kullanıcılar ilgi alanlarına göre bir araya gelmeye ve gruplaşmaya başlayarak sanal cemaatlerin temellerini de atmışlardır.

2.2.2. Türkiye’de İnternetin Gelişimi

İnternet, Türkiye’ye 1986 yılında akademik kuruluşlara tesis edilen EARN (European Academic and Research Network), BITNET (Because It's Time Network) ve TÜVEKA (Türkiye Üniversiteler ve Araştırma Kurumları Ağı) ile gelmiştir. Ancak bu hattın altyapısı yeterli olmadığı için 1991 yılında ODTÜ ve TÜBİTAK, yeni bir hat için çalışma başlatmışlardır. İlk deneme bağlantısı 1992 yılında Hollanda’yla yapılmış ve başarıya ulaşılmıştır. Bunun üzerine 1993 yılında PTT ile çalışmalara başlanmış ve TÜBİTAK-ODTÜ (TR-NET) iş birliği ile DPT projesi çerçevesinde NSFNet’e TCP/IP protokolü üzerinden ilk İnternet bağlantısı gerçekleştirilmiştir. 1993 yılında ODTÜ ve Bilkent Üniversitesi ilk internet sitesini oluşturmuşlardır. 1994’de Ege Üniversitesi, 1995 yılında Boğaziçi Üniversitesi, 1996’da ise İTÜ internet bağlantılarını gerçekleştirmiştir (ODTÜ Bilgi İşlem Daire Başkanlığı web arşivi, T.siz). ABD ve Fransa’da da olduğu gibi internetin geliştirilmesi ve topluma yayılması üniversiteler üzerinden gerçekleşmiştir.

1994 yılında 406 sayılı Telgraf ve Telefon Kanunu’nun 1.maddesi gereğince Türk Telekom’a internet sağlayıcılığı ve özel kuruluşlara sağlama yetkisi verilmiştir. 1995 yılında Türk Telekom, TURKNET’in çalışmalarına başlamıştır. TÜBİTAK, en yeni

teknolojileri kullanmak suretiyle Türkiye’deki bütün eğitim ve araştırma kuruluşlarını birbirine bağlayan hızlı bir iletişim ağı (Ulusal Akademik Ağ-ULAKNET) kurmak ve bu ağ aracılığı ile bilgi hizmetleri vermek üzere Ulusal Akademik Ağ ve Bilgi Merkezi (ULAKBİM)’i kurmuştur. (ULAKBİM tarihçe, T.siz). Türkiye’de internet çıkışını akademik kuruluşlara internet çıkışı sağlayan ULAKNET, Ticari kuruluşların internet çıkışını sağlayan TTNET ve bazı özel bağlantılar sağlamaktadır.

1994 yılında ODTÜ ilk defa internet üzerinden öğrenci kaydı yapmaya başlamış, 1998 yılında ilk öğrenci bilgi sistemini hayata geçirmiştir. 1995 yılında ÖSYM, ODTÜ sunucularını kullanarak ilk defa internet üzerinden seçim ve sınav sonuçlarını açıklamaya başlamıştır. 1998 yılında Ulaştırma Bakanlığı’na bağlı İnternet Üst Kurulu kurulmuştur. Türkiye’de internet kullanımı 1998 yılından itibaren yaygınlaşmaya başlamıştır. 1998 yılında siberalem, kahkaha.com, 1999 yılında ekşi sözlük ve mynet chat odaları kurulmuştur (ODTÜ Bilgi İşlem Daire Başkanlığı web arşivi, T.siz).

146 dial-up bağlantı üzerinden gerçekleşen internet bağlantısı, 2000 yılından itibaren Türk Telekom’un kurduğu telefon hattı üzerinden gerçekleştirilen internet servis sağlayıcısı TTNET ile sağlanmaya başlamıştır. 2007 yılında internet yayınlarının düzenlenmesi ve bu yayınlar yoluyla işlenen suçlarla mücadele edilmesi hakkındaki 5651 sayılı kanun kabul edilmiş, kanun belirlenen suçları işleyen internet yayınlarına, mahkeme kararıyla erişim engellemesi yapma imkânı verilmiştir (BTK web arşivi, T.siz). 2003 yılında yonja.com, 2007 yılında Facebook, 2009’da Twitter gibi sosyal ağlar Türkiye’de yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır. 2015 yılı itibariyle Emarketer’ın araştırmasına göre Türkiye’deki internet kullanıcı sayısı 45 milyona ulaşmıştır (Demirel, 2014).

We are Social’ın yaptığı Haziran 2016 tarihli araştırmaya göre Türkiye’de internet kullanıcı sayısının 46.3 milyona ulaştığı görülmektedir. Bu sayı her geçen gün daha da artmaktadır. Bu kullanıcıların 42 milyonu aktif olarak internet kullanmaktadır. Kullanıcıların %77’si her gün, %16’sı ise haftada en az bir kez internete bağlanmaktadır. Kullanıcıların 36 milyonu mobil olarak internete erişmektedir. En çok kullanılan sosyal medya siteleri sırasıyla %32 oranla Facebook, %24 ile Whatsapp,

%20 ile Facebook Messenger, %17 ile Twitter, %16 ile Instagram'dır (wearesocial, 2016).

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)'in Nisan 2016 tarihli araştırmaya göre Türkiye'de internet kullanım amaçları dikkate alındığında, kullanıcıların %82,4'ü sosyal medya profili oluşturma, mesaj gönderme veya içerik paylaşmaktadır. Kullanıcıların %74,5'i paylaşım sitelerinden video izleme, %69,5 ile online haber okuma, %65,9 ile sağlıkla ilgili bilgi arama, %65,5 ile mal ve hizmetler hakkında bilgi arama ve %63,7 ile İnternet üzerinden müzik dinlemek amacıyla interneti kullanmaktadır (TÜİK, 18.08.2016).

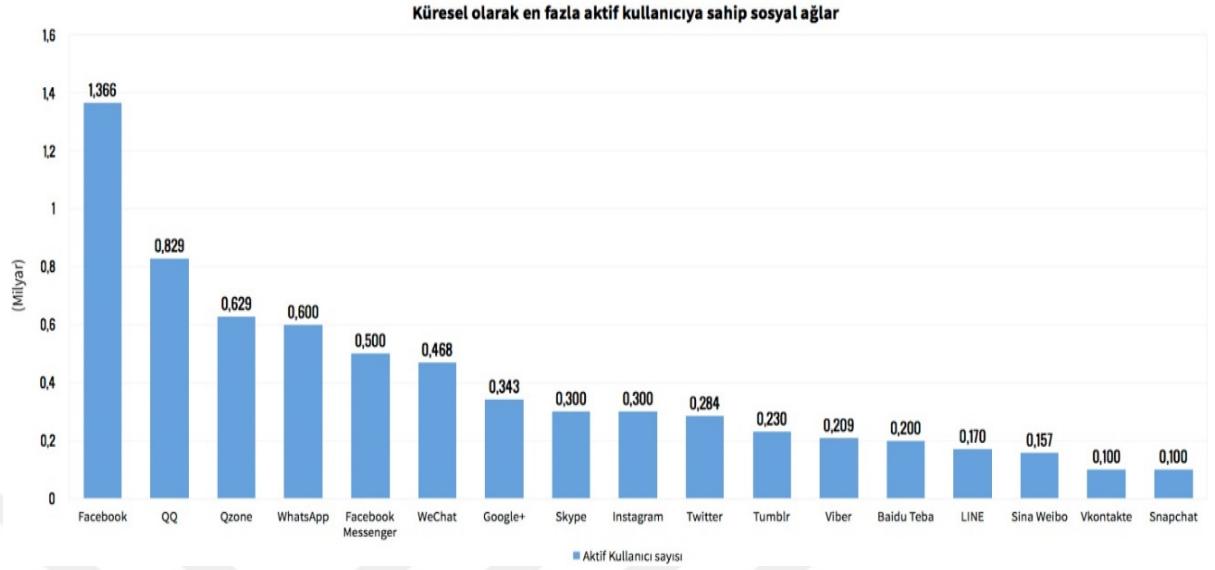
2.2.3. Sosyal Ağların Gelişimi

Sosyal ağlar 1990'lı yıllarda internetin yaygınlaşmaya başlaması ile birlikte ortaya çıkmıştır. Kullanıcıların dijital ortamlarda oluşturdukları profilleri aracılığı ile diğer kullanıcılarla paylaşımda bulunmasını sağlayan web siteleridir. “Bu siteler, kullanıcılar için farklı kullanıcılara karşı kendini temsil etme yolu olan ve kullanıcının hemen hemen bütün kişilik özelliklerini yansıtan (profili esas alan) sitelerdir” (Toprak vd, 2014: 29). Kullanıcılar bu sitelere kaydolarak gerçek yaşamdaki sosyal çevrelerini buraya taşıdıkları gibi yeni insanlarla da tanışma ve iletişim kurma imkânı bulabilmektedir. Kullanıcılar amaçlarına bağlı olarak farklı sosyal ağ sitelerinin birini ya da hepsini kullanmaktadırlar.

SOSYAL AĞLARDA SINIFLANDIRMA					
KATEGORİ	Arkadaşlık Ve Çevre Edinme	Sosyal İş Ağları	Çöpçatanlık Ağları	Mezuniyet Ağları	Marka Sosyal Ağları
AMAÇ	Sosyal Çevre Odaklı	Kariyer Ve İş Geliştirme	Ruh Eşini Bulma, Evlilik	Mezunlar Ve Aynı Okulu Okuyanlar	Marka Tutkunları, Marka Elçileri
	Myspce Skyrock Facebook	Xing Pronected Linkedin	Siberalem İstanbul.Net Gayet.Net Facebook	Boğaziçi Üniversitesi Marmara Üniversitesi Facebook	Club Vaio Club Nokia Samsung Fun Club
Sosyal ağlar burada verilen marka örnekleri ile sınırlı değildir. Sınırlamayı örneklendirmek için seçilmişlerdir.					

Tablo 1. Sosyal Ağların Kategorizasyonu (Büyükşener, 2009: 40)

İlk sosyal ağ olan ve bugünkü anlamdaki sanal cemaatlerin oluşmasını sağlayan profil oluşturma, arkadaş ekleme, diğer üyelerin arkadaş listelerini görebilme özelliğine sahip SixDegrees.com 1997 yılında kurulmuştur. Site 2000 yılında kapanmıştır. 1998 yılında Google kurulmuştur. SixDegrees'in kapanmasından sonra sosyal ağlarda ikinci evre olarak kabul edilen Ryze.com 2001 yılında kurulmuştur. 2002 yılında önce blog olarak sonra ise sosyal ağ olarak kullanılan Friendster kurulmuştur. 2003 yılında MySpace kurulmuş ve bu yıldan itibaren sosyal ağların sayısı artmaya başlamıştır. 2004 yılında Facebook ve Flickr, 2005 yılında Youtube, 2006 yılında Twitter, 2010 yılında ise Instagram kurulmuştur. 2015 itibariyle sosyal ağların aktif kullanıcı sayıları şöyledir (WebrazziPro, 2015):

Grafik 1. Sosyal Ağ Kullanıcı Oranları (WebrazziPro, 2016)

Danah Boyd ve Nicole Ellison isimli iki akademisyen 2007 yılında yayımladıkları bir makalede ilk kez sosyal ağ kavramını kullanmışlardır. Sosyal ağlar kullanıcılara tanıdıkları insanları bulma ya da tanımadıkları insanlarla tanışıp arkadaşlık kurma, fikir ve bilgi paylaşımları için profil oluşturup, bağlantıda oldukları diğer kullanıcıların profillerini listeleyip, bu listeleri takip etme, içerik oluşturma bu içerikleri başkaları ile paylaşma, onlar üzerinde yorum ya da değişiklik yapma, özel olarak mesajlaşma gibi aktivitelere imkân veren web tabanlı ortamlardır. Bu siteler üzerinden ilgi alanlarına uygun, ortak değer yargıları ve beğenileri paylaşan diğer kullanıcılarla örgütlenerek yeni cemaatlerini oluşturabilmektedirler.

2.2.4. Dünyada Sanal Cemaatlerin Ortaya Çıkışı

Sanal cemaatler ilk olarak 1970’li yıllarda BBS ve USENET üzerinde kurulan çeşitli forumlarda, e-mail gruplarında ve sohbet odalarında ortak ilgi alanına sahip bireylerin bir araya gelmesi ile ortaya çıkmıştır (Wellman, 1997). Wellman’a göre sanal cemaatlerin bu ilk formu, üyelerine arkadaşlık, bilgi paylaşımı ve aidiyet hissi sağlayan e-mail, BBS, haber grupları, IRC gibi dijital uygulamalar üzerinde kurulmuştur (Wellman ve Gulia, 1999: 169). 1979 yılında USENET haber grupları kullanılmaya başlanmış ve bu grupların sanal cemaat özellikleri gösterdiği

görülmüştür (Smith, 1999). 1985 yılında kurulan The Well (www.well.com) de yine ilk sanal cemaat örneklerinden biri olmuştur (Rheingold, 1993). Sanal cemaatler ortak coğrafi bağlardan ortak ilgi alanları ve ortak çıkar bağlarına geçişin bir ürünüdür (Wellman & Gulia, 1999/b; Castells, 2001: 129-135). Arama motorlarının gelişimi bir tık ile kullanıcının kendisine benzeyenleri bulmasını ve onlara ulaşmasını sağlamıştır. Sporseverler spor forumlarında, araba severler otomobil forumlarında, ortak bir ilgi alanına sahip insanların açtığı Google mail grupları o konuya ilgi duyanları kendine benzeyenlerle bir araya getirerek cemaatleştirmiş ve sanal cemaatleri meydana gelmesinde bir araç olmuştur.

1985'te kurulan ve ilk çevirmeli bağlantı üzerinde kurulan haber forumu olan The WELL (Whole Earth Lectronic Link), aynı zamanda ilk sanal cemaat ortamı ve geç dönem karşı kültür örgütü de olmuştur (Rheingol, 1993: 7). 1990larda web tabanlı sisteme geçiş yapmıştır. Whole Earth Publishing Group tarafından kurulan ve desteklenen The WELL, ideolojik eğilimlere sahip karşı kültür komünal hareketinin vücut bulmuş hali olmuştur (Matei, 2005). The WELL kullanıcılarına email desteği, açık sistem hesabı ve web sayfası ikani da sunmuştur. Sitede yapılan tartışmalar üyelerin ilgi alanlarına sanat, hobiler, müzik, politika, oyunlar, yazılım gibi geniş bir yelpazede fikir ve bilgi paylaşımına ortam sağlamıştır. Üyeleri genellikle gerçek isimlerini kullansa da nickname kullanımı da mümkün olmuştur. The WELL, "You Own Your Own Words (YOYOW)" sloganını kullanarak üyelerine kendi içeriklerini paylaşma, dilerlerse silme özgürlüğü olan bir iletişim ortamı sunmuştur.

İnternet üzerinde oynanan oyunlar ile de sanal cemaatler yaygınlaşmış ve sayıları artmıştır. Onine oyunlar üç ayrı kategoriye bölünmüştür. Bu farklı kategorilerdeki oyunlarda katılımcı sayısı, grafik zenginliği, oyun sistemi ve zaman-mekânsal çevre açısından farklılıklar bulunmaktadır. 1970lerde kullanıcılara sunulan ağ oyunları (Blizzard's Starcraft), 1990'larda sunulan internet oyunu olarak tanımlanan MSN'nin MSN Games ve 2000'li yıllarda gelişen online oyun olarak da EA's Ultima Online sanal cemaat örnekleri olarak belirtmiştir. Şu an dünya genelinde 300 üzerinde online oyun bulunmaktadır (Park and Lepawsky, 2006: 462). Her bir oyunun katılımcıları da kendi sanal cemaatlerini kurmuştur. Örneğin EA's Ultimate online isimi oyun 1997'de

sunulmuş olup şu an 200binden fazla katılımcısı bulunmaktadır (Bartle, 2001). Oyun katılımcıları diğer katılımcılarla etkileşim kurup sosyal etkileşim ihtiyacını sağladığı için online oyunları cazip bulmaktadır. Oyuncular takım arkadaşları ile düşmana karşı savaşmakta, kalelerini inşa etmekte birbirini korumakta ve birlikte hayatta kalmaya çalışmaktadır. Üyeler arasındaki bu etkileşim artıkça oyun arkadaşlığı cemaatleşmeye dönüşmektedir (Bajaj, 2002; Bartle, 2001; Bremner & Moon, 2002). Online oyunların sanal cemaatlere dönüşümü için zaman mekânsal bir çevrenin var olduğu duygusunu içinde taşıyan simülasyon bir gerçeklik ve fiziksel beden yerine geçen bir avatara ihtiyaç duyulmaktadır (Manninen, 2003). Bugün sosyal ağların gelişimi ile sanal cemaat sayısı gün geçtikçe artmaktadır. LinkedIn, MySpace, Last.FM, Flickr, Facebook, Twitter, snapchat, instagram, badoo, LinkedIn, pinterest, foursquare, tumblr, youtube, periscope gibi pek çok farklı kategoride oluşturulmuş sosyal ağlar, sanal cemaatler için birer mekân haline gelmiştir. Sosyal ağlarda sanal bireyler nickname ve avatarları ile kendilerini inşa edip cemaatlerin birer üyesi haline gelmiştir.

2.2.5. Türkiye’de Sanal Cemaatlerin Ortaya Çıkışı

1990’ların sonunda Web 2.0 teknolojisinin gelişimi ile bilgisayar kullanıcıları internette sitelere içerik ekleme ve içerikleri değiştirme imkanına kavuşmuştur. Bu durum beraberinde sosyal ağların gelişimini ve bugünkü anlamda sanal cemaatlerin doğmasını sağlamıştır. 1990-2000 yılları arasında Türkiye’de öne çıkan 1999’da kurulan ilk dijital sözlük olan eksisozluk.com ve itiraf.com, 2000 yılında kurulan sanal alışveriş merkezi sahibinden.com ve arkadaşlık sitesi siberaleem.com gibi Türk internet siteleri ilk sanal cemaat ortamları olarak da kullanılmaya başlanmıştır. 2004 yılında İTÜsözlük, 2005 yılında Uludağ Sözlük, 2009 yılında İnci Sözlük ve İHL Sözlük yine sosyal ağların yanında sanal cemaatlere ev sahipliği yapmış dijital ortamlar haline gelmiştir. 1997 yılından itibaren Rappelz, Dark orbit, Lineage 2, Allods Online, Metin 2, Mu Online, Silk Road, Knight Online, Guild Wars, World of Warcraft gibi kullanıcılara sunulan online oyunlar, sanal cemaatlerin kurulduğu dijital mekanlar olarak da işlev görmüşlerdir (Bkz. Binark ve Sütçü, 2009; Bayraktutan ve Sütçü, 2009)

2015 TÜİK verilerine göre 48 milyon internet abonesi, 37,7 milyon aktif internet kullanıcısı, 32 milyonu mobil olmak üzere 40 milyon aktif sosyal medya hesabı bulunmaktadır. Kullanıcılar bir günde ortalama 4 saat 37 dakikayı internette, 2 saat 51 dakikayı mobil internette ve 2 saat 56 dakikayı ise sosyal medyada geçirmekte olup kullanıcıların yüzde 90'ının Facebook, yüzde 72'sinin Twitter, yüzde 59'unun Google+, yüzde 58'inin Instagram ve yüzde 51'inin de YouTube hesabı bulunmaktadır (Usta, 2015). Sosyal ağların, haber sitelerinin, forumların, sohbet odalarının, dijital sözlüklerin ve online oyunların gelişmesi ve yaygınlaşması ile birlikte sanal cemaatlerin sayısı artmıştır.

2.3. Sanal Cemaatlerin Özellikleri ve Karakteristiği

İnsanlar, dijital dünyaya, fiziki dünya da gerçekleştirdikleri eylem ve aktiviteleri, mensup oldukları cemaatlerinde edindikleri alışkanlıklarını ve değer yargılarını taşımakta, bu sanal dünyada kendileri ile benzer görüş ve düşüncedeki insanlarla ortak bir sanal mekân üzerinde toplanarak yaptıkları her paylaşım, kurdukları iletişim ve etkileşim ile mensubiyet duygularını güçlendirmekte ve kendi kültürü, dili, sınırları ve hatta ötekisi olan sanal cemaatlerini oluşturmaktadırlar. Her cemaat türünün ortak özellikler bulunmaktadır (Van Dijk, 1997: 48):

1. Üyelerini diğerlerinden ayıran sınırlar ve özellikler
2. Ortak eylem ve aktiviteler

Sanal cemaatleri diğer cemaatlerden ayıran özellikler şunlardır (Bozkurt, 1999: 65-70);

1. Sanal cemaatler dijital ortamın ürünüdürler. Zaman ve mekân algıları fiziki dünyadan farklıdır.
2. Sanal cemaatler geleneksel cemaatlerden farklı olarak mekâna sahip değildirler. Onların mekânı zihinlerinin uzamı olan sanal dünya ve sanal mekânlardır.
3. Sanal cemaatlerin kendine has bir dili ve jargonu bulunmaktadır.

4. Sanal bireyler cemaat üyeleri olabilmek için kendilerine kimlikler ve benlikler inşa etmekte onları kolayca değiştirebilmektedir. Bu da güven duygusunu azaltmaktadır.
5. Sanal cemaatlerin fiziki dünyadaki sosyal ilişkileri azalttığına dair eleştiriler bulunmaktadır. Çünkü üyeler zamanlarını sanal cemaatlerine ayırmaktadır.
6. Sanal dünyada üyeler arasında statü, rol, hiyerarşi ve değer algıları değişim geçirmiş ve önemini yitirmiştir.

Dijital ortamlarda bir arada olan her insan topluluğu sanal cemaat değildir. Dawson’a göre sanal toplulukların sanal cemaat olarak kabul edilmesi için değişmeyen, sabit bir nickname’e sahip olması ve bu üyeler arasında etkileşim, devamlılık, sosyal kontrol, üyelerin grup etkinliklerine ilgisi ve katılımı, herkese açık bir alanda gerçekleşmesi gerekmektedir (Dawson; 2004: 83-84). Gerçek cemaatlerde olduğu gibi sanal cemaatlerin de kendilerine ait bir mekânları bulunmaktadır. Ancak “sanal cemaatlerde, mekân bir metafor olur, duyularsa ikon (Digital Thinking)” (Bozkurt, 1999: 6). Bu mekân kimi zaman bir Facebook sayfası, kimi zaman Twitterda bir hastag etrafında toplanan kullanıcılar, kimi zamansa dijital bir forumdur. Bu sanal topluluklar, üyeleri arasında mensubiyet duygusu yaratmak için gerçek topluluklarda ve izmlerde olduğu gibi bir ötekine ihtiyaç duymaktadır. Bu öteki vasıtası ile topluluğun devamlılığını ve sadakatini sağlamaktadır. Van Dijk, fiziki dünyada birbirini tanıyan ya da aynı fiziksel mekân içerisinde yaşayan okul, dernek, şirket ya da grupların sanal dünyada da bir arada olup cemaatleşmesini organik cemaatler olarak tanımlamaktadır. Sanal cemaatlerde üyeler arasındaki tek bağ, ağ bağlantısıdır. Sanal cemaatlerin en önemli karakteristiği üyelik ve katılımdır (1997: 51). Hemetsberger (2002), sanal cemaatlere katılımı sağlayan nedenleri 5 kategoride toplamıştır:

1. Kişisel kullanım için bilgi edinme
2. Sanal cemaatin diğer üyeleri ile ortak bir hedefi gerçekleştirme
3. Ortak ilişkileri geliştirme
4. Kişisel değişimi sağlama
5. Bir görevi başarmak, tecrübe edinmek

Bir sanal topluluğun sanal cemaat olması için totem ve tabuları, kendine has dili, ortak bir mekânı ve kültürü, biz duygusunu oluşturacak kimliği ve ötekisi, ortak eylem ve aktivitelerinin olması gerekmektedir.

2.3.1. Cemaat yapısı ve kuralları

Sanal cemaatler dijital dünya üzerinde bir ya da daha fazla admin liderliğinde belirlenen kurallarla (forumlar, sosyal ağlar ya da mail gruplarında okudum, kabul ediyorum kısmın işaretledikten sonra) üyeliğe kabul etmekte, kurallara uymama durumunda da banlanarak ya da gruplardan çıkarılarak üyeliklerine son verilmektedir. Sanal cemaatler ya sosyal ağlar üzerinde ya forumlarda ya da mobil gruplarda yani fiziksel sınırları olmayan sanal bir mekân üzerinde genellikle spontane oluşmaktadır. Sanal cemaatin devamlılığı için onları bir arada tutan değerlerin ve ortak ilgi alanlarının da devamlılığı olmalıdır. Örneğin Leyla ile Mecnun TV dizisinin hayranlarını oluşturduğu sanal cemaat onları bir arada tutan dizini bitmesi ile sayıca azalmıştır (Türk, 2014). Geleneksel cemaatler kadar belirgin bir hiyerarşik yapı olmasa da sanal cemaat üyeleri kurucuları ve adminlerinin onları yönlendirmesi ile hareket etmektedir (Bkz. Türk, 2014; Türk ve Tugen, 2014; Binark ve Sütçü, 2009).

Sanal cemaatler fiziksel mekân ve zamandan bağımsız olarak sınırları olmayan dijital mekânlarda kurulmaktadır. Cemaatin kurulabilmesi için belli bir konu, aktivite veya beğeni için açılmış forum, Facebook sayfa ya da grupları, Twitter hashtagleri, diğer sosyal medya araçları, e-mail grupları vb. sanal mekânların olması ve bu ilgi alanlarına sahip kişilerin bu sanal ortamlarda bir araya gelmesi gerekmektedir. Topluluk kimliği, kültürü ve biz duygusu oluşturulduğunda da üyeler örgütlenerek sanal cemaatleri oluşturmaktadır. Örneğin bilişim ile ilgilenenler için donanımlar, shiftdelete gibi siteler; kadın dünyası için kadınlarkulübü, kızlarsoruyor gibi siteler sanal cemaat oluşumu için spesifik ilgi alanlarına hitap eden sanal mekânlardır. Sanal cemaat oluşturulduktan sonra devamlılığını sağlamak için üyelerin bu birlikteliği benimsemesini sağlayacak topluluk kurallarının belirlenmesi ve sosyal kontrol gerekmektedir.

Sosyal kontrol sanal cemaatin dil ve kültürü ile sağlanmakta, üyelere kazandırılan sanal cemaat kimliği ile cemaatin sınırları belirlenmekte ve diğer cemaatlerden ayrılmaktadır. Her ne kadar üyeliğe alımda bir takım yazılı kuralların kabul edilmesi gerekse de yazı olmayan ama cemaat üyeleri tarafından kabul edilen onlarda cemaat kimliği ve kültürünü yaratan kurallara uymak zorunludur. Bu kurallar ile cemaatte biz duygusu yaratılmaktadır. Bu kurallar ve sosyal kontrol Van Dijk'a göre gerçek ve organik cemaatlerden, yüz yüze iletişim ya da telekomünikasyondan esinlenilerek oluşturulmuştur. Sanal cemaatler ekonomik, sosyal, siyasal, teknolojik ve organik cemaat kaynaklarına sahip değilse var olamaz. Bu kaynaklar cemaatin organize olmasını sağlamaktadır. Bununla birlikte eğer sanal cemaatte lider yoksa cemaat uzun ömürlü olmayıp dağılmaktadır (1997: 54-55). Çünkü üyeleri bir arada tutacak, koordine edecek, kuralları belirleyerek biz duygusunu canlı tutacak bir lider cemaatin devamlılığı için şarttır. Sanal cemaatlerin toplumsal yapısı organik cemaatlerin toplumsal yapısından doğmuştur. Gerçek cemaatlerin sanal uzantısı olan organik cemaatler (DiMaggio vd. 2001; Haberli, 2012; Lin, 2001; Wellman, 1999) fiziki dünyadaki cemaatlerinde var olan kuralları, kültürü, organizasyon yapısını sanal ortama taşıyarak sanal cemaatlere de esin kaynağı olmuştur. Toplumda var olan sosyal kontrol, dışlanma korkusu sanal cemaatlerde de kendini göstermiştir (MacKinnon, 1997). Organik cemaat kaynakları kullanılarak oluşturulan organizasyon yapısı, cemaat kuralları, kültürü, totem ve tabuları sanal cemaatleri etkilemekte birlikte, geleneksel ya da modern cemaatlerdeki kadar kısıtlayıcı ya da bağlayıcı olmadığı gibi üyenin kendi rızası ile üye olma ya da üyelikten çıkmada kısıtlayıcı ya da zorlayıcı bir durum söz konusu değildir. Eğer üye banlanarak cemaatten çıkarılırsa internet ortamının sağladığı birden fazla benlik ve kimlik sahibi olma imkanını kullanarak yeni bir kimlikle yeniden o cemaate üye olabilmektedir.

2.3.2. Dil, Etkileşim ve Kültür

Sanal dünyada bireyler bedenlerini, seslerini, jest ve mimiklerini fiziki dünyada bırakarak sadece dil ile var olmaktadır. Sanal cemaatler kendi dil ve jargonlarını

oluşturarak sadece üyelerinin anlayabileceği metafor ve metonimler kullanmakta, kendilerini diğer cemaatlerden ayırarak kültür ve kimliklerini yaratmaktadırlar. Bu dil aynı zamanda yüz yüze iletişimde bulunmayan fırsatları da üyeler sunmaktadır. Örneğin dilin yeterli gelmediği noktada emoji ve capsler kullanarak bu eksikliği kapatmakta üyelerin bir alt dil oluşturarak aralarındaki bağı güçlendirmesine yardım etmektedir. Günümüzde kullanılan emojiler ve anlamları şunlardır:

 Düşünceli	 Şoke olmuş
 Şaşkın bir yüz ifadesi değil, utanmış bir yüz, kırmızı yanaklardan da belli oluyor	 Sessiz, ağzı açık da olsa
 Kızgın	 Uyuyor
 Rahatlamış	 Islık çalıyor (çoğunlukla öpücük emoji olarak da kullanılır, ancak bunun daha iyi bir alternatifi var)
 Keyifli	 Tamamen sessiz
 Şaşkın	 Şaşkın, ama rahatlamış
 Korkmuş (alnında soğuk ter var)	 Öfkeli (kırmızı kafa bu yüzden)
 Sevinçli, gülmekten gözleri yaşararak	 Şeytani (kötü karakterli)
 Endişeli	 Maymun – kötü bir şey söylemek istemiyor
 Yorgun, esneyerek	 Çok yorgun kedi
 Çaresiz	 Hiçbir şey iyi değil! (Japon ifadesi)
 Hayal kırıklığına uğramış, yıkılmış	 Her şey yolunda! (Japon ifadesi)
 Ağlamaklı	 Oldukça eğilmiş adam
 Zafer kazanmış (öfkeden çılgına dönmüş değil!)	 “Dua eden” eller içeriğe göre “lütfen” veya “özür dilerim” demek
 Lezzetli – tadı hoşunuza gittiyse	 Terlemiş (çoğunlukla yanlışlıkla yağmur damlası olarak kullanılır)
 Telaşlı veya şaşkın	 Baş dönmesi ve uyuşukluk simgesi (çoğunlukla yanlışlıkla kuyruklu yıldız olarak kullanılır)
 Ağrılı, canı yanmış	 Hızlıca kaçma (rüzgar veya başka bir şey değil)
 Keyifsiz	 Çorba değil, bir fincan çay
 Uykulu (burnu akıyor!)	 Aşk oteli (Japonya'da yaygın olarak saatlik oda kiralaması anlamında kullanılıyor, genç çiftlerde popüler)

Tablo 2. Emojiler ve anlamlar

Ancak her sanal cemaat bu emoji'lere kendi kültürüne ve kimliğine has yeni anlamlar yüklemiştir. Örneğin; (Bkz İkonların Gerçek Anlamları, 16.10.2014):

Resmi Anlamı	Gerçek Anlamı	Resmi Anlamı	Gerçek Anlamı
			
Alkış tutan eller	"Aferin aferin... Devam et sen böyle. Devam et bakalım..."	Sırıtan yüz	"Ya senden bir iyilik isteyecektim ama...?"

Tablo 3. Emoji'ler ve yan anlamları

İnternette oynanan oyunlarda oynayanların kullandığı ve sadece onların anlayabildiği terimler oluşturdukları dil ve jargon aynı zamanda cemaatin kimliğini de belirlemektedir (Bkz. Binark ve Sütçü, 2009). Sanal cemaat dili eşzamansız iletişimi mümkün kılmakta, üyeler farklı zaman dilimlerinde sanal ortamlarına girerek etkileşimini devam ettirmektedir. Aynı zamanda yüz yüze iletişimde var olan yapay resmiyet sanal cemaat dilinde yerini resmi olmayan spontane iletişime bırakmaktadır (Van Dijk, 1997: 56). Ancak üyelerin hepsi aktif olmadığından iletişimi yürütmek dolayısıyla kültürü belirlemek aktif olan azınlığın elindedir. Pasif çoğunluk yani aktif grup tarafından yönlendirilen diğer üyeler ise sadece okur, dinler, sayfaya giriş çıkışı ve tıklamaları ya da beğenileri ile varlığını göstermektedir.

Timisi, kimliklerin sembolik etkileşim süreci içerisinde ele alındığında bu yeni iletişim teknolojileri tarafından biçimlendirildiğini ve fiziki dünyanın sınırlılıklarını aşabildiği ölçüde yenilenip değiştirilebileceğinin altını çizmektedir (2003: 173). Sanal dünyada bireyler bedenlerinin sınırlılıklarını aşarak ötekilerle etkileşime ve iletişime özgürce geçebilmektedir. Bu da sanal cemaatleri geleneksel cemaatlerden ayırmaktadır. Burada bireyler kendi istek ve arzularına göre gönüllü olarak bu toplulukların üyesi olabilmekte ve dilerlerse dışlanma korkusu yaşamaksızın üyelikten ayrılabilen ya da birden çok cemaatin üyesi olabilmektedirler. Ancak sanal cemaatlerin kutuplaşmaya ve ötekileştirmeye neden olma gibi bir tehlikesi de bulunmaktadır.

“Burada üyelerin dünyası küçülme ve içe dönme tehlikesi ile de karşı karşıyadır. Çünkü internette oluşan sanal cemaatlerin buluşma noktası diğerine karşı gösterilen tahammülsüzlüktür” (Aksoy’dan akt. Perşembe, 2004: 41).

Sanal dilin sunduğu bir diğer özellikte cemaatin ortaya çıktığı sanal mekân dışında, fiziki dünyada ya da farklı bir dijital mekânda bir araya gelen üyeler kullandıkları dil yoluyla diğer üyelerin farkına varmakta, bir nevi hemşerilik duygusu ile hareket ederek cemaatlerini farklı platformlara kolayca taşıyabilmektedirler. Bu durum üyelerde biz duygusunu güçlendirmekte ve cemaate sadakatini de artırmaktadır.

Birbirinden farklı kültüre, dile, mekâna sahip üyeleri bir arada tutabilmek için onları homojen bir hale getirecek kültür de dil yardımı ile oluşturulmaktadır. Kültür, üyelerin fiziki dünyalarından taşınan kültürel kodlarla oluşturulmaktadır. Ancak geleneksel kültürün aksine sanal cemaatlerde ortak çıkarlar, ilgiler, tercihler ya da eylemler gibi bir ya da birkaç özellik kültürü oluşturmaktadır. Sanal cemaatin doğası bu kültürü güçlü bir biçimde benimsemekte ve üyelerinin kimliğini de bu kültüre göre kurgulamaktadır. Kültür cemaatin sınırlarını çizerek onu diğerlerinden farklılaştırmakta, ötekiyi kurgulayarak üyelerin cemaat kimliklerini yaratmaktadır.

2.3.3. Kimlik, Asabiye (Biz Duygusu) ve Öteki

Nasıl teknolojik gelişimler toplumsal örgütlenme türlerini değiştirip dönüştürdüyse, her toplumsal örgütlenme türü de kendi kimlik türlerini biçimlendirmiştir. Geleneksel cemaatlerde kimlik soy ve kan bağına göre şekillenmekteyken, modern cemaatlerde eğitim, meslek, yetenek gibi özelliklere göre şekillendirilmiştir. Postmodern cemaatlerde ise kimlik gerçekliğin parçalanıp, bölünmesi, belirsizleşmesi ile birlikte akışkan ve belirsiz bir şekle bürünmüştür. Her ne tür toplumsal örgütlenmeye ait olursa olsun her kimlik var olmak için ötekiye ihtiyaç duymuştur. Yeni iletişim teknolojileri temelli toplumsal örgütlenme bir hiper gerçeklik yaratmaktadır.

“Toplumsal örgütlenme üretimin yerini aldığını ve yeni bir simülasyon çağının içerisinde bulunduğumuzu iddia etmektedir. Modernlik, eğer kodları ve modelleri endüstri burjuvazisinin denetlediği üretim çağıysa, bunun tersine post-modern simülasyonlar çağı, modeller, kodlar, sibernetik tarafından yönetilen bir enformasyon ve göstergeler çağıdır. Bu medya ortamında enformasyon, eğlence, imaj ve politika arasındaki sınır infilak edip içe göçmekte, enformasyon bombardımanının yarattığı entropi sonucu gerçekleşen bu içe göçme kitlelerin sessiz yığınlar haline gelmesine neden olmaktadır” (Baudrillard,1991: 22).

Bu hiper dünyada çok fazla bilgi paylaşılmakta ancak iletişim sığı kalmaktadır. Her iletişim kültürünün kendi iletişim şeklini yarattığı gibi iletişim teknolojilerinin gelişimi de kendine has bir dil yaratmıştır. Sanal dünyada kullanıcı bölünmüşlük, çeşitlilik, heterojenlik, karmaşıklık, görecelik, belirsizlik, özgünlük, parçalanmışlık gibi özelliklerle ortaya çıkan postmodern semantik alanlarda bedenini dışarda bırakarak zaman ve mekândan bağımsız bir şekilde sadece yarattığı akışkan ve belirsiz kurgusal kimlik ile yer almaktadır. Bu semantik dil sayesinde kullanıcılar üye oldukları cemaat sayısına bağlı olarak birden fazla sanal kimlik ve benlik kurgulayabilmektedirler. Postmodern kabile de dediğimiz sanal cemaatler, tüm bu parçalanmışlık temelinde benzerlik ve farklılık ikiliği üzerinde var olmaktadır. Birbiriyle benzer ilgi alanlarına sahip olan kullanıcılar cemaatleşirken, farklı olanlar potansiyel bir tehdit olarak kabul edilerek ve ötekileştirilerek cemaate aidiyet duygusu pekiştirilmekte ve cemaat kimliği yaratılmaktadır. Öteki gerçek cemaatlerde olduğu gibi sanal cemaatlerde de “dayanışma bağlarının yaratılmasını sağlar ve onlarda ait oldukları topluluğun, diğerlerinden ayrı ve farklı olduğu imajının oluşmasına yol açar. Ve dayanışma bir grup oluşturma bilincinin üzerinde temellendirilir, dışarıda kalanlar, yabancı ve potansiyel ‘düşman’ olarak görülür. ... bir kültüre dahil olan bireyler duygusal olarak bazı simgeleri, değerleri, inançları ve gelenekleri içselleştirirler ve onları kendilerinin bir parçası olarak değerlendirirler. Bireylerin kimliklerini inşa ederken topraklarına, dillerine, simgelerine ve inançlarına bireylerin yaptıkları duygusal yüklemelerdir” (Guibernau 1997: 131)

Kimlik ya da sosyolojik anlamı ile “*ben*”lik öteki ile var olmaktadır. Ben-öteki ilişkisi birbirini tamamlayan iki yarım gibidir. Ben inşa edilirken öteki, öteki yaratılırken ben oluşturulmaktadır. Postmodern yapılanma ikilik temelinde kurulmuştur: Benzerlik ve farklılık (Bauman, 1997; Baudrillard, 2004: 162). Ben ancak farklı olan öteki ile karşılaştığında kendi farkına varmaktadır. O zaman kendine benzerlerle yakınlaşırken, farklı olan öteki ile arasına mesafe koymaktadır. Ancak yeni medya teknolojilerinin gelişimi, sanal dünya ve sosyal ağlar bu mesafeyi daraltmıştır. Heidegger, ben ile öteki arasındaki ilişkinin kamusal alan denilen ve bütün kimliklerin bir araya geldiği alanlarda ben ve öteki arasındaki farklılıkların ortadan kalktığını, ötekilerle paylaşımda bulunurken benin, ötekinin farklılıkları ve özelliklerini benimseyerek onunla benzeştiğini vurgulamaktadır (1999: 9).

“Kişinin içindekine ait olan ötekidir. Kişinin durduğu yerden bilebileceği yalnızca ötekidir. Ben ötekinin bakışında yazılır. Ve bu, içerisi ve dışarı arasındaki, ait olanlarla olamayanlar arasındaki, tarihleri yazılı olanlarla bağımlı ve konuşulamayan bir tarihe sahip olanlar arasındaki sınırları alaşağı eden bir anlayıştır. Söylemin bu ikililiği, ötekinin bene bir gereksinimi, kimliğin ötekinin karşısındaki bu yazılımı, kendi dillendirişini büyük ölçüde verili bir metnin menzili içinde bulur” (Hall, 1998).

Timisi’ye göre kimlik sembolik etkileşim sürecinin bir ürünüdür. Gerçek dünyada kimlik sembolik anlam alanları ve birincil ilişkiler ile kazanılmakta, yaşanan coğrafya ve kültür ile sınırlandırılmaktadır (2003: 170). İletişim teknolojisinin gelişimi, internet ve sosyal ağlar; kimliğin oluşması ve biçimlenmesinde başat rol oynamaktadır. İletişim teknolojileri yeni toplumsal ilişkiler ortamı olduğu için gerçek kimliklerin yanında dijital dünyada yaratılan profillere göre biçimlenen sanal kimlik dediğimiz kurgusal kimliklerin oluşumuna da imkân vermektedir (Agger, 2011; Timisi, 2003). İster birey ister cemaat kimliği olarak yaratılmış olsun tüm sanal kimlikler de gerçek kimlikler gibi oluşmak ve biçimlemek için bir ötekine ihtiyaç duymaktadır. Üyeler cemaatin bir parçası olmak ve üyeliğin devamlılığını sağlamak için bu kurgusal kimlikleri benimsemek durumundadır.

Postmodern cemaat, iletişim teknolojileri temelli olması nedeni ile çok çabuk değişip gelişebilmektedir. Bu nedenle üyeler benzer bilgi kaynaklarını kullanmaları nedeni ile ötekiyle çok kolayca aynı dili ve aynı kodları kullanabilmektedir. Sanal dünyada mesafeler ve sınırlar ortadan kalkmakta, ben öteki ile vaktini geçirmekte ve bunun etkisi ile birden fazla kurgusal kimlik yaratmaktadır. Bu nedenle öteki hem düşman hem de sahip olunmak istenen özellikleri nedeniyle dosttur. Bu durum Conolly’e göre; benin öteki ile aynı kimliğe sahip olmaktan, sahip olduğu kimliği aşarak bakir olasılıklar üzerine gidebilme firsatına sahip olmasından ve cemaatin bu yolda onun üzerinde kurduğu baskıyla savaşmaktan bıkmış olmasından dolayı öteki ile i içe ve beraber olmayı tercih etmiştir (1995: 214). Sanal evren sağladığı, bölünmüşlük, akışkanlık, çeşitlilik ve çoğulculuk ile aynı zamanda benin ye olduğu sanal cemaatlerle ve bu cemaatlerin kuralları ile varlığını korumasına da yardımcı olmaktadır. Ancak geleneksel cemaatlerdeki kadar keskin sınırlar olmadığı için her yeni öteki ile, yeni bir kimlik yaratılabilmekte, her yeni kimlikle benin farklı bir özelliği ne çıkmaktadır.

Bailey, sanal dünyada kimliklerin kurgulanıp durum ve şartlara bağlı olarak değiştirilip, yeniden şekillendirildiğini bunun da dil aracılığı ile yapıldığını belirtmektedir (akt. Binark, 2001: 8). Poster, kimliklerin interaktif ilişkiler ve dil ile biçimlendiğini belirtmektedir (akt. Timisi, 2003: 171-172). Kimlikler dil ile yaratılmakta bu nedenle de cemaatin kolektif kimliğine sahip üyeler arasında bir sembolik alan ve kültürel bir örüntü yaratılmaktadır. Hall’e göre kimlikler cemaatin geçmiş öykülerdir ve üyelerini şartlara ve durumlara göre konumlandırmaktadır (1998: 177). Sanal cemaat kimliği sadece üyelerin kendini nasıl tanımladığını değil, öteki tarafından da nasıl tanımlanıp konumlandırdığını ifade etmektedir. Sanal kimlik ya da sanal benlik yeni medya teknolojileri ile diğer kullanıcılara bağlanan birey ve onun online olma pratiği ve etkileşiminin ona has özel yoludur (Agger, 2011: 13). Sanal cemaatlerin benlik ve kimlikleri de üyelerin kendi örgütlenmelerine has, birbirine bağlanma ve etkileşim/iletişim kurma yolu olarak tanımlanabilir.

Kimlik sanal cemaatlerde anahtar rol oynamaktadır. Fiziki dünyada bir bedenim varsa ben de varım anlayışının sonucu olarak “*bir kişi bir kimliktir*” normu kabul

edilmektedir. Ancak sanal dünya bu durum farklıdır ve orada fiziksel dünya, beden, mekân ve zaman dışarıda bırakılarak var olunmaktadır. İnternet bireye birden fazla benlik ve kimliğe sahip olma imkânı sunmaktadır. Bu dijital ortamlarda örneğin bir erkek kendine kadın ya da çocuk kimliği inşa edebilmekte, kendini gerçekte olduğundan farklı bir şekilde tanıtabilmektedir (Donath, 1999: 27; Giddens, 2016: 420). Kimlik, görünen maskelerin değişiminin arkasındaki sebat ve kendi olma duygusunun devamlılığını ima etmektedir. Açık bir biçimde toplulukla ilişkilidir. Bireyi, diğer kolektif bireylerden ayırarak kendini kurmasını ve tanımlamasını sağlamakta ona topluluk içinde bir yer oluşturmaktadır. Birey fiziki dünyada olduğu gibi sanal evrende de taktığı maskeler kadar rol üstlenmektedir. Bir bireyin sanal cemaate katılmak için yarattığı kimlik onun cemaate aidiyet duygusunu sağlamaktadır. Birey cemaat kimliği sayesinde cemaat içinde kim olduğunu ve cemaat aktiviteleri ile ne kadar örtüştüğünü öğrenmektedir (Markus ve Nurius, 1986). Örtüşme sağlayana kadar kimliğini defalarca yeniden kurgulamaktadır. Fiziksel bedeni, sesi olmaksızın birey sanal kimliği ile var olmakta, internetin ona sağladığı anonimlik sayesinde kolayca yeni kimlikler inşa edebilmektedir (Turkle, 1995; Kirkley at al., 1998). Goffman (1959), *Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu* isimli eserinde insanların her bir rol için farklı benlikler inşa ettiğini anlatmaktadır. Sanal dünyada da bedensiz benlikler ancak dil yardımı ile var olmakta, kimliklerini inşa etmektedirler. Sanal benlikler fiziki dünyadan farklı olarak sadece bir kimliğe sahip değildir. Üyesi olduğu her grup ya da cemaat için fiziki dünyada sahip olmadığı ya da olamayacağı özelliklere sahip olduğu yeni kimlikler yaratma imkanına sahiptir. Bu da üyelerin topluluğa ait olduklarını hissetmelerini ve biz duygusunun yaratılmasını sağlamaktadır. Bu ortak zihniyet ve cemaat kimliği üyeler arasında yanlış anlamaları önlemekte ve kendilerine has bir dil ve jargon oluşturmalarına imkân vermektedir. Kimlik yolu ile üye cemaat kaynaklarına da erişim sağlayabilmektedir. Oluşan biz duygusu ile üyeler kendi cemaatlerini benimsedikleri için cemaat içinde diğer üyelerle olan etkileşim ve iletişimlerini artırmakta hatta bu bağı fiziksel dünyaya taşıyabilmektedir (Ma ve Agarwal, 2007: 7; Swan vd, 2004: 18). Kimlikler bireylerin kendileri ile ortak ya da benzer ilgi alanları, çıkarlar, davranış ve tutumlara sahip ötekileri bulması ve onlarla etkileşime geçmesine izin vermektedir (Jensen vd, 2002). Sanal cemaatler katılımcıları arasında etkileşim ve eylemlerini yorumlamalarını sağlamak üzere bir zihniyet

oluşturmakta ve üyelerine benimsetmektedir. Üyelerinin kimliklerini oluşturmakta ve her bir üyenin kimliğinin diğerleri tarafından kabul edilmesini sağlamaktadır (Poster, 1995: 16).

Bu kimlik bireyin hayal dünyasının bir ürünü olarak yeniden kurgulanırken diğer kimliklerine nüfuz etmektedir. Cemaat üyeleri edindikleri bilgiyi arttırırken değişip dönüştürdüğü kimliği fiziki dünyadaki karakteri tarafından içselleştirmektedir. Birey sanal dünyada edindiği tutum ve davranışlarını fiziksel dünyaya taşımaya başlamaktadır. Sanal cemaat üyelerinin cemaat kimlikleri ile fiziki dünyada da kendilerini göstermekten kaçınmamaktadır. Örneğin Facebook üzerinde kurulan ve cemaatleşen Amacı olmayan Grup üyeleri fiziki dünyada bir araya gelmekte burada da cemaat kimliklerini ön plana çıkarmakta ya da Ekşi Sözlük yazarı olduğunu arkadaş topluluğu içerisinde dile getirerek üyesi olduğu bu sanal cemaatin prestijinden fiziksel dünyada da tatmin sağlamaya çalışmaktadır.

Üyeler taşıdıkları cemaat kimliği ile gurur duyarak diğer platformlarda da bu kimliklerini öne çıkarmaktadır. Elbette geleneksel ve modern cemaatlerde olduğu gibi sanal cemaatlerde de kimlik ve kültür öteki üzerinden kurulmaktadır. Örneğin İnci Sözlük; Ekşi Sözlük, Uludağ Sözlük ve İTÜ Sözlüğü ötekileştirerek kimliğini yaratmakta ve üyeleri arasında bir duygusu oluşturmaktadır (Türk ve Tugen, 2014). Yine Leyla ve Mecnun dizisi hayranlarının oluşturduğu sanal cemaatte kendi kimliğini o dönem yayınlanan Yalan Dünya dizisini ötekileştirerek kurmuştur (Türk, 2014).

2.3.4. Ortak Eylem ve Aktiviteler

Sanal cemaatler, pek çok farklı ilgi alanı etrafında toplandığından pek çok türü bulunmaktadır. Üye sayısı değişim göstermekle beraber çok fazladır. Dolayısı ile cemaatin çok aktif üyeleri olduğu gibi pasif üyeleri de bulunmaktadır. Cemaati bir arada tutmak ve bir duygusunu pekiştirmek adına adminler önderliğinde ortak eylem ve aktivitelerde bulunmaktadır. Bu aktiviteler zaman zaman fiziksel dünyaya da taşınmaktadır. İnci Sözlüğün bir cemaat olarak Celal ve Ceren filmini İMBD’de en

kötü film seçtirmesi, kamu kurumlarında T.C. ibaresinin kaldırılmasını protesto için Facebook'ta isimlerin başına T.C. getirilmesi gibi eylemler düzenlemişlerdir (Türk ve Tugen, 2014). Yine Facebook üzerinden kurulan Amacı Olmayan Grup isimli sanal cemaat üyeleri de sanal aktiviteleri dışında fiziki dünyada da toplanarak bir araya gelmekte ve cemaat bağlarını güçlendirmektedir.

Aynı zamanda, sanal cemaatler onları bir araya getiren ilgi alanlarına bağlı olarak sivil toplumun yeniden yaratımı için alternatif olarak belirmektedir. Kadın sorunları, mülteciler, eğitim, sosyal sorunlar üzerinde görüş birliği olan ve cemaatleşen sanal bireyler sanal cemaat aktivistleri olarak eylemlerde bulunmakta, sanal dünyayı yeni kamusal alan haline getirmektedir. Sanal cemaat aktivistleri olarak tanımlayabileceğimiz bu sanal cemaat türünde üyeler aynı zamanda sivil toplum üyesi olarak hak ve özgürlükler peşinde sanal cemaatlerin fiziki dünyaya taşıyarak sorunların çözümünde rol oynamaktadır (Ackerly, 2006; Breslow, 1997). Örneğin GreenPeace'in önderliğinde 2010 yılında sanal dünyada yürütülen "Seninki kaç santim?" Kampanyası ile binlerce sanal birey birer aktiviste dönüşerek Kampanya; Facebook ve Twitter gibi sosyal ağlar üzerinden küçük balıkların avlanmaması için eylemlerde bulunmuş (Bkz. İabTürkiye, 2011), Tarım ve Hayvancılık bakanlığı balıklar için yasal avlanılabilir asgari boy ölçülerini belirlemesi için kamu baskısı oluşturulmuştur (Bkz. TarımTV, 30.01.2012). İnternet fiziksel dünyayı bir üst-gerçekliğe dönüştürmekte olup kişilerarası ve toplumsal ilişkilerde temel bir rol üstlenmektedir (Baudrillard, 1991: 22-23). Bu hiper gerçeklik içerisinde fiziki dünyada bir araya gelmesi mümkün olmayan nitelik ve nicelikte her kesimden insan ya da gruplar bir araya gelerek fikir alışverişinde bulunmakta, doğru ortam sağlandığında organize olarak fiziki dünyada demokratik haklarını kullanmaktadır.

2.4. Sanal Cemaatlerin Tipolojisi

Gerçek hayatta olduğu gibi sanal cemaatlerde de inşa edilmiş totem ve tabuları bulunmaktadır. Bu zihnen kabul edilmiş totem ve tabular, cemaat üyelerini diğer cemaatler ve onların habituslarından ayıran sınırlar mekanizması olarak işlemektedir.

Bu süreçte, cemaat liderleri sahip oldukları simgesel repertuarı kullanarak yeni bir cemaat kimliği ve bağlılığı yaratmaktadır (Cohen, 1999: 20-57). Geleneksel cemaatlerin aksine, sanal cemaatlerde sadece tek bir ilgi alanı bile oluşması için yeterli olabilmektedir. Sanal dünyadaki hayatları ve konumları, gerçek hayatlarını ve günlük hayattaki konumlarını etkilemekte ve şekillendirmektedir. İnsanlar sanal dünyaya fiziki dünyada gerçekleştirdikleri eylem ve aktiviteleri, mensup oldukları cemaatlerinde edindikleri alışkanlıklarını ve değer yargılarını taşımakta, bu sanal dünyada kendileri ile benzer görüş ve düşüncedeki insanlarla ortak bir sanal mekân üzerinde toplanarak yaptıkları her paylaşım, kurdukları iletişim ve etkileşim ile mensubiyet duygularını güçlendirmekte ve kendi kültürü, dili, sınırları ve hatta ötekisi olan sanal cemaatlerini oluşturmaktadırlar.

Sanal topluluklar üyeleri arasında mensubiyet duygusu yaratmak için gerçek topluluklarda ve izmlerde olduğu gibi bir ötekine ihtiyaç duymaktadır. Öteki vasıtası ile topluluğun devamlılığını ve sadakatini sağlamaktadır. Kişilerin sosyal ağlar da oluşturdukları yeni sosyal çevreleri ve onlarla girmiş oldukları iletişim pratikleri sonucunda gerçek dünyadaki gündelik alışkanlıkları değişime uğramakta; gerçek dünyadaki birincil ve ikincil çevreleri ile ilişkilerini de etkilemektedir. Bu durum her iki dünyayı karşılıklı olarak etkilemektedir. Yani, gerçek dünyadaki alışkanlıkları ile sanal dünyalarını; sanal dünyada edinmiş olduğu alışkanlıklar ve deneyimlerle de gerçek dünyalarını ve ilişkilerini şekillendirmektedirler.

Bourdieu'ye göre kişiler nasıl gerçek yaşamlarındaki alışkanlıkları ve değerleri yönünde kendilerine benzeyenlerle bir araya gelerek gerçek cemaatlerini oluşturuyorsa, online dünyada da yine kendine benzeyenlerle bir araya gelerek sanal cemaatlerini oluşturmaktadırlar. Sonuç olarak ister sanal ister fiziksel dünya da olsun, kişiler kendilerine benzeyenlerle bir araya gelerek kendilerinden farklı olanları ötekileştirip onlarla aralarına keskin sınırlar koymakta ve kolektif kimliklerini şekillendirmektedirler (Castronava, 2005: 4).

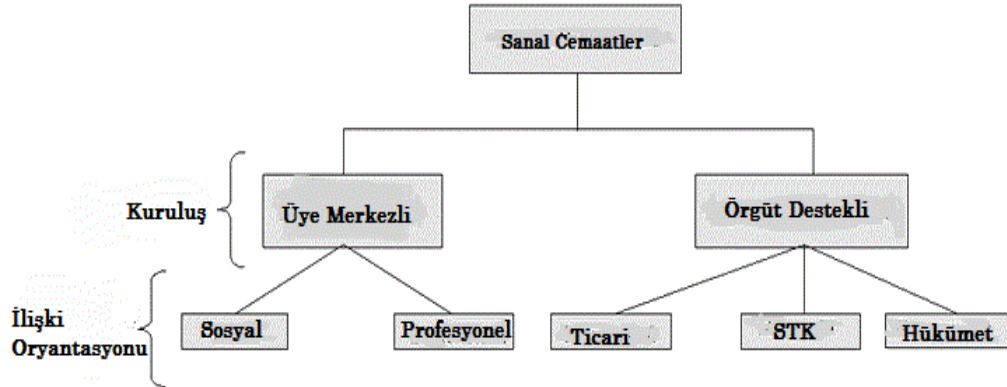
Sanal cemaatler de geleneksel cemaatler gibi üyelerinin maddi ve manevi ihtiyaçlarını karşılamakta bu ilişki zaman zaman dijital dünyadan fiziki dünyaya taşınmaktadır. İnci

Sözlük ve Amacı olmaya Grup gibi sosyal ağlar üzerinden bir araya gelen Y kuşağı gençlerin oluşturduğu bu sanal cemaatler de zaman zaman fiziksel dünyada bir araya gelmektedir (Türk ve Tugen, 2014; AOG Facebook). Sanal cemaatler zaman ve mekândan bağımsız, benzer özellikleri etrafında bir araya gelen bireylerin online dünyada etkileşim içinde oldukları örgütlenmelerdir (Van Dijk, 2006: 166). Coğrafi mekânın sınırlarını aşan online dünyada yeni medya teknolojileri ve sosyal ağlar, daha önce ortak mekân üzerinde kurulan ilişkilerin kurulmasını ve sanal cemaatlerin oluşumunu mümkün kılmaktadır (Hesse, 1995: 418). Sosyal ağlardaki sosyal sermaye dediğimiz bir dizi ortak beklenti, paylaşılmış değerler ve üyeler arasındaki güven duygusundan (Coleman, 1988; Putnam, 2000) doğan ilişkiler, karşılıklı ve yoğun bir bağ için yüz yüze ilişkiyi gerektirmemektedir (Rice vd, 2004: 23). Sosyal temas, sivil katılım ve topluluk/cemaat duygusu da sosyal sermayenin unsurlarıdır. Duygusal olarak cemaate eklenme durumudur (Wellman vd, 2003). Kurumsal bağlar, sosyal aktiviteler, yerel samimiyet, sosyal sınıflar, yaşam döngüsünde hangi aşamada bulunduğu ve etkili geri dönüş gibi nedenlerle cemaate eklenme çok boyutludur (Fischer, 1977; Rothenbuhler, 1984).

Durum ve şartlara göre meydana gelmiş pek çok sanal cemaat tipolojisi olmakla birlikte, sanal cemaatlerin kabul edilen tipolojisi iki seviyelidir (Porter, 2004). Birinci seviyede sanal cemaatlerin kuruluş türleri bulunmaktadır. Üye merkezli ve örgüt destekli olmak üzere iki tip cemaat bulunmaktadır. Üye merkezli sanal cemaatler üyeler tarafından kurulmuş ve yine üyeler tarafından yönetilmektedir. Örgüt destekli sanal cemaatler ise ticari olan (pay sahipleri ve müşteriler), kâr amaçlı olmayan (hükümete bağlı kurumlar ve kuruluşlar; STK) kurumlar tarafından destelenen sanal cemaat türüdür (Laudon ve Traver, 2003). Örgüt destekli sanal cemaatlerin kurulmasının nedeni müşteri sadakati yaratmak, karı ve marka değerini arttırmak, hisse değerlerini yükseltmek gibi amaç ve hedefler taşımaktadır. Tipolojinin ikinci seviyesinde ise sanal cemaatlerin ilişki oryantasyon türü bulunmaktadır. İlişki oryantasyonu cemaatin üyeleri arasındaki ilişkilerini besleme amaçlıdır.

Markus (2002), sanal cemaatleri ilişki türleri sosyal, profesyonel ya da ticari yönelimli olarak kategorilendirmiştir. Üye merkezli sanal cemaatlerde üyeler arası ilişkiler

sosyal (ortak ilgi alanlarına sahip bireylerin boş zaman değerlendirme, hobilerle ilgilenme veya diğer kişisel ilgi alanlarını içermektedir) ya da profesyonel (meslek profesyonellerinin uzmanlık alanlarında bilgi edinmeleri için ortak dijital alanlarda bir araya gelmeleri) türde beslenmektedir. Örgüt destekli sanal cemaatlerde ise destekleyen örgüt ve üyeler (müşteri ya da çalışan vb.) arasındaki ilişkileri beslemek ve büyütmek amaçlanmaktadır. Bu tipolojiye ek olarak görev odaklı sanal cemaatler (Wellman vd., 1996; Stanoevska-Slabeva, 2002) ve fantastik öğeler barındıran sanal cemaatler de (Hagel ve Armstrong 1997) bulunmaktadır. Araştırmacılar genellikle üye merkezli sanal cemaatlere odaklanmakta diğerlerini göz ardı etmektedir (Muniz ve O'Guinn, 2001). Üye merkezli sanal cemaatler kadar örgüt destekli cemaatlerde özellikle firmalar arasında popülerdir (Bughin ve Zeisser, 2001; Balasubramanian ve Mahajan, 2001).

Şekil 1. Sanal Cemaatlerin Tipolojisi (Porter, 2004)

İnsanlar birden fazla grup ya da örgüte üye olabilmektedir. Bu durum gruplar arasında zayıf sosyal bağlar yaratmaktadır (Granovetter, 1973). Simmel ([1908] 1971) gruplar arası ağın insanları ve kurumları simültane olarak birbirine bağladığını söylemektedir. İki birey kişilerarası bağla birbirine bağlanabilmektedir.

Ticari	Kar Amaçlı Olmayan	Hükümet
<i>Müşteri ilişkileri cemaati:</i> • Ürün servisleri ve marka • Müşteri servisi ve destek	<i>Danışmanlık ve savunma destek cemaatleri</i> • Şahit Adaleti • Çevre aktivistleri • Yardım aktivistleri	<i>Danışmanlık ve savunma destek cemaatleri</i>
<i>Oyun/fantezi cemaatleri</i>	<i>Bilgi temeli işbirliği ve öğrenme cemaatleri</i>	<i>Bilgi temeli işbirliği ve öğrenme cemaatleri</i>
<i>Arama cemaatleri</i> • Sosyal • Profesyonel • Bilgi temelli		<i>Vatandaş sosyal yardım cemaatleri</i>
<i>Yaşam biçimi cemaatleri</i>		
<i>Bilgi temeli işbirliği ve öğrenme cemaatleri</i>		

Tablo 4. Örgüt Destekli Sanal Cemaat Örnekleri (Parker, 2001)

Üyelik, sosyal sermaye biçimlerini birleştirmenin aksine grupları sıkıca birbirine bağlamak ve cemaatin içinde grupları ayıran bilgi akışını kolaylaştıran ve her bir gruptaki bireyleri dolaylı olarak bağlayan grup bağlarını biçimlendirmektedir. Farklı cemaatleri birbirine bağlayarak köprü görevi gören insanlar, internet kullanarak müdahaleleri kolaylaştırmak ve sürdürmektedir (Kavanaugh vd, 2003; Kavanaugh vd. 2005). İnternet kullanımı bireylerin sosyal yaşama katılımını ve dahil olmasını sağlamaktadır. Bireyler sanal cemaatlere katılarak o cemaatin devamlı olup olmamasını belirlemektedir. Katılımcıları ne kadar aktifse ve cemaat bağları ne kadar sıkıysa cemaat o kadar devamlıdır (Wise vd, 2006). Sanal cemaatler binlerce üyesine rehberlik edecek karmaşık normlar geliştirmekte ve bu spesifik normlar ile üyeler arasındaki etkileşim türünü (eşzamanlı/eşzamansız), hızını ve oranını belirlemekte, hatta yeni üyeleri cemaate çekmektedir (McLaughlin vd, 1995).

	Ticari	Kar amacı olmayan
Amaç	Ürün bilgisi ve müşteri desteği	Hastalık hakkında bilgilendirme ve hasta desteği
Yer	Hibrit • Online topluluklar • Kullanıcı grupları	Hibrit • Sanal yardımsever cemaatleri • Fiziksel olanaklar
Platform	Hibrit • Eşzamansız online gruplar • Eşzamanlı yüz yüze iletişim grupları	Eşzamanlı • Online grup görüşmeleri • Yüz yüze iletişim imkânı
Nüfus etkileşim yapısı	Kamuoyu • Online mekânlarda zayıf ya da gergin bağlar • Kullanıcı gruplarında güçlü ya da gergin bağlar	Küçük Grup • 8 kişi ile sınırlı online toplantılar
Kar modeli	Gelir yönetimi • İşyeri Sahibi	Kar /Gelir yönetimi yapılmayan

Tablo 5. Örgüt Temelli Sanal Cemaatlerin Farkları (Parker, 2001)

Sanal cemaatleri kategorize eden 5 karakteristik özellik bulunmaktadır. Bu karakteristik özellikler sanal cemaatlerin iki tip tipolojisini de etkilemekte ve belirlemektedir (Parker, 2001):

1. Amaç (Etkileşim içeriği): Sanal cemaatler farklı amaçlarla bir araya gelmektedir. Her bir cemaatin üyelerini bir araya getiren ortak amaçları bulunmaktadır. Bu amaç cemaat tipolojisinin hem kuruluş he de etkileşim oryantasyonunu şekillendirmektedir.
2. Yer (Etkileşim yapısı): Sanal cemaatin psikolojik yapısı ve sosyokültürel yapısı üyelerin kendini ait hissedeceği, ortak değer ve düşünceleri paylaşacağı bir yeri mekânı gerektirmektedir (Harrison ve Dourish, 1996). Bu mekân psikolojik sınırlar ile çizilmiştir. Yani her bir üye yer algısı, üyelerin

kavramsal algısı, üyelik sınırları, etkileşim zamanı, erişim tipi gibi nedenlerle aynı sanal cemaat için farklıdır (Blanchard, 2004).

3. Platform (Etkileşim dizaynı): Sanal cemaatlerdeki etkileşim eşzamanlılıkla yakından ilişkilidir (Hoffman ve Novak, 1996). Örneğin sohbet odaları eşzamanlı etkileşimi sağlarken, email gruplarında eşzamansız, diğer sosyal ağ platformlarında ise iki tür etkileşimin de olduğu hibrit etkileşim görülmektedir. Eşzamanlı etkileşim üyelere güven sağlamakta, diğer üyelerle bağlarını sağlamlaştırmaktır (Rafaeli, 1988; Blanchard, 2004).
4. Cemaat nüfusunun etkileşim yapısı (Etkileşim modeli): Nüfus yapısını oluşturan üç etken vardır. Nüfusu az sanal cemaatler, küçük bir grup ya da networkü olan sanal cemaatler, sanal kamuoyuna dönüşen sanal cemaatler olmak üzere her biri üye nüfusunun yoğunluğuna bağlı olarak etkileşimi biçimlendirmektedir. Bilgisayar aracılı sanal cemaatlerde üyeler arasındaki sosyal bağlar sıkıdır. Birbirlerine destek olmaktadır. Nüfusu daha az olan cemaatlerde yakın ilişkiler ve yüksek sayıda etkileşim mevcuttur. Ancak az nüfusu olan cemaatlere göre üye bağları daha zayıftır. Sayısı çok olan cemaatlerde etkileşim çok ama yüzeysel olmaktadır. Üyeler arasındaki bağ zayıftır (Garton vd., 1997; Wellman vd., 1996; Wellman vd., 1997).
5. Kar modeli (Etkileşimin geri dönüşü): Bu tür sanal cemaatler daha çok örgüt desteklidir ve ekonomik değeri bulunmaktadır. Üyeler arasında ve lidere karşı yüksek güven bulunduğu için öneriler dikkate alınmaktadır. Örneğin cemaat üye ya da liderlerinin tavsiye ettiği ya da reklamını aldığı bir ticari ürünün üyeler (potansiyel müşteriler) arasındaki tüketimi artabilmektedir. Bu nedenle cemaat üyelerinin sayısı ve aralarındaki etkileşim ve güven ne kadar yüksekse ekonomik kar olarak geri dönüşü de doğru orantılı bir şekilde yüksektir.

Rheingold da (2002) Porter'a benzer şekilde sanal cemaat tiplerini üçe ayırmıştır. Sanal cemaat tipleri arasında hem hedef hem de teknolojik açıdan büyük farklar bulunmaktadır. Sanal cemaatler ona göre özel kişiler, uzmanlar ve örgütlerden oluşmaktadır. Amaçları sosyal ya da iş ile ilgilidir. Resmi ya da gayri resmi olarak bir

araya gelmektedirler. Rheingold'un sanal cemaat tipleri şunlardır (Blanchard, 2000; Mzgar, 2006):

1. Bağımsız entelektüel işçiler ağı: Bağımsız danışmanlar ve bilirkişiler tarafından geçici olarak bir iş ya da projeyi kontrol etmek amacı ile kurulmuşlardır.
2. İş birliklerini kontrol eden resmi sanal örgütler: Sanal örgütlerin alt gruplarının oluşturduğu sanal cemaat türüdür. Değişen piyasa ihtiyaçlarına yanıt olarak dinamik ve değişken çevreyi denetleme ve adapte olmak amacı ile kurulmuşlardır.
3. Gönüllülüğe dayalı sanal cemaatler: Kendiliğinden oluşan sanal cemaat türüdür. Diğer türler gibi bilinçli ve planlı olarak kurulmamıştır. Cemaatin ortak hedefi sadakatle, sorumluluk ve risk alarak çalışmak, ortak hobiler ve tartışma konuları etrafında bir araya gelmektir. Sanal cemaatler bu hedeflere ulaşmak için sosyal sermayeye ihtiyaç duymaktadır. Sosyal sermaye etkili bir biçimde bir arada olma yeteneğidir ve güven, ortak hedefler ve altyapıya ihtiyaç duymaktadır.

2.5. Sanal Cemaatlerin Türleri

Sanal dünyada var olan her grup sanal cemaat değildir. İnternette her geçen gün artan katılımcı sayısı devasa bir bilgi akışını da beraberinde getirmektedir. Ancak bu akış içerisinde yer alan heterojen bu kitlenin çok büyük bir kısmı amaçsız, kendiliğinden ve örgütlenmeksizin diğer bireylerle etkileşimde bulunmakta ve iletişim kurmaktadır. Bu nedenle sanal dünyada bir arada olan her insan topluluğu sanal cemaat değildir. Dawson'a göre sanal toplulukların sanal cemaat olarak kabul edilmesi için değişmeyen, sabit bir nickname'e sahip olması ve bu üyeler arasında etkileşim, devamlılık, sosyal kontrol, üyelerin grup etkinliklerine ilgisi ve katılımı, aralarındaki etkileşimin herkese açık bir alanda gerçekleşmesi ve üyelerinin homojen özellikler göstermesi gerekmektedir (Dawson; 2004: 83-84). Gerçek cemaatlerde olduğu gibi sanal cemaatlerin de kendilerine ait bir mekânları bulunmaktadır. Bu mekân bir sosyal ağ ya da dijital bir forum olabilmektedir. Sosyal ağlar üzerinde kullanıcılar belli bir

nick name ya da gerçek isimlerini kullanarak, düzenli aralıklarla birbirleri ile sohbetler, yorumlar, resim video vb. paylaşımlar, capsler, smile ve emocationlarla etkileşim kurarak, cemaatlerini oluşturmaktadırlar. Bu cemaatin lideri olarak konuşulacak konulara yön veren kullanıcı aynı zamanda cemaatin belirlenen kurallarını uygulamakta ve ceza ve ödülleriyle üyelerin katılımını sağlamakta, kurallara uymayanları cemaatten dışlamaktadır (Bkz. Türk, 2014; Türk ve Tugen, 2014). Wellman'a göre; demografik açıdan farklılıklar gösteren bireyler sosyal ağlarda bir araya gelmektedir. Sanal cemaat, geleneksel cemaatin aksine katı bir kontrol mekanizması yürütmemektedir. Kullanıcılar ilgi alanlarının genişliğine göre birden fazla sanal cemaate üye olabilmektedir. Geleneksel cemaatlerin aksine kapalı topluluklar değildir. Sosyal ağlar vasıtası ile tüm dünya ile iletişim kurabilmektedirler. Oluşma biçimlerine göre iki tip sanal cemaat bulunmaktadır (Campbell, 2004: 48-49; Van Dijk, 2006: 167):

1. Cemaat Online (Dolaylı Sanal Cemaat): Gerçek dünyada var olan cemaatlerin dijital ortamlarda etkileşime devam etmesi durumudur. Bu tip cemaatleşme, üyeler arasındaki ilişkileri daha güçlü hale getirmektedir.
2. Online Cemaat (Doğrudan Sanal Cemaat): Sadece sanal dünyada var olan ortak ilgi ve değer yargıları etrafında toplanan cemaatlerdir.

Bununla beraber sanal cemaat türleri ise şunlardır:

1. Sanal Dini Cemaatler: Organik cemaat özelliği de göstermekle beraber dini ya da tasavvufi cemaatlerdir
2. Sanal Politik Cemaatler: Parti taraftarlarının oluşturduğu sanal cemaatlerdir
3. Sanal Aktivist Cemaatler: Hayvan severler, Çevre koruyucuları
4. Sanal Sosyal Cemaatler: Yeni insanlarla tanışmak ve sosyalleşmek amacı ile kurulmuş sanal cemaatlerdir.
5. Sanal Gençlik ve Eğlence Cemaatleri: İnci Sözlük, Amacı Olmayan Grup, Yiğit Özgür Severler, L&M Hayranları

Sanal cemaatler internetin ve sosyal ağların gelişimi ile ortaya çıkıp yaygınlaşmış, kullanıcıların aidiyet duygusu ve sosyalleşme ihtiyacını giderme işlevi görmektedir.

Birey olarak yeterince etkin ya da etkili olamayan kullanıcılar sanal cemaat haline geldiklerinde ses getiren kolektif eylemler yapacak etkiye sahip olabilmektedirler. Dolayısıyla bu güce sahip sanal cemaatler kutuplaşmada da etkili hale gelmekte, onu arttırıcı bir işlev görmektedir.

Sanal cemaatler, onu oluşturan üyelerin fiziki dünyadaki kültürel kodları, değer ve normları esas alınarak oluşturulmuş kurallara sahiptir. Bu kurallar da onun kültürünü ve kimliğini inşa etmektedir. Dolayısıyla öteki ile olan ilişkilerini, uzlaşma ve çatışmalarına verdikleri tepkileri de fiziksel dünyadan temellenen kültürleri şekil vermektedir.

Türkiye’de sanal cemaatlerin kültürel kodları, Türkiye’nin sahip olduğu cemaatçi ve toplulukçu kültürün özelliklerini taşıdığından, lidere biat ve bağlılık yüksek, cemaat bağı sıkı ve güçlü olmakta bu durum ötekinin düşman olarak konumlandırılmasına neden olmaktadır. Kendinden farklı olanı düşman olarak gören cemaat üyeleri, ötekiye karşı nefret söylemleri kullanmaktan kaçınmamakta rakip görüş, inanç, değer ve normlara sahip olanları ayırıştırarak kutuplaşmayı tırmandırmaktadır.

Bu bağlamda sonraki bölümde Türkiye’de siyasal kutuplaşmanın nasıl oluştuğu ve sanal cemaatlerin siyasal kutuplaşmaya etkileri ele alınmıştır.

3. BÖLÜM

TÜRKİYE’DE SİYASAL KUTUPLAŞMA

Türkiye cemaatçi ve toplulukçu bir kültüre sahip bir ülke olarak, Osmanlı İmparatorluğu’nun siyasal, toplumsal ve kültürel mirasını içinde barındıran, lidere ve ideolojilere biatin yoğun olduğu bir yapıya sahiptir. Bu durum gruplaşma ve ötekileşmeye zemin hazırlamaktadır. Türkiye’de 19. yy. ‘da Osmanlı’da başlayan Batılılaşma ve modernleşme hareketleri ile ortaya çıkan kopuş-devam paradigmaları çekişmesi üzerinde seyreden siyasal kutuplaşma iktidar mücadelelerinde daima kullanılmış ve her dönem kendini geleneksel-modern, sol-sağ, Türk-Kürt, muhafazakâr-laik gibi farklı ikili çatışmaların temelinde bulmuştur.

Fiziki dünyada böyle bir siyasal kültürel doku içerisinde biçimlenen kullanıcılar, internetin sunduğu iki yönlü akış ve özgür iletişim ortamı sayesinde birer politik özne olarak sanal dünyaya taşıdıkları bu kültürel kodlar doğrultusunda kendileri gibi düşünenlerle bir araya gelerek kurdukları sanal cemaatler de bu siyasal kültürün bir ürünü olarak siyasal kutuplaşmayı arttırıcı bir etkiye sahip olacaktır. Kopuş paradigması temelinde laikliği ve rejimi tehlike altında olduğuna inananlarla devam paradigması temelinde dinin ve özgürlüklerin tehlike altında olduğunu düşünenler arasında meydana gelen çatışma sonucunda her iki tarafta diğerini ayırtırmak ve ötekileştirerek siyasal kutuplaşmayı derinleştirmektedir. Fiziki dünyadaki bu çatışma sanal dünyanın empati ve yüz yüze ilişkilerden yoksun yapısı nedeniyle daha da derinleştirilmektedir. Siyasal kutuplaşma süreci dijital ortamda simgesel repertuar ve anlam alanları kullanılarak yeniden ve daha güçlü bir şekilde üretilmesiyle ayrışma ve çatışmayı daha da derinleştirerek toplumun tamamına yayabilme misyonunu yerine getirmektedir.

Bu bölümde “Türkiye’deki kutuplaşma ne türdedir?”, Sanal cemaatler siyasal kutuplaşmaya neden olmakta mıdır?”, “Sanal cemaatler kanaat oluşumunda etkili midir” soruları ışığında bireyin toplumsallaşma sonucu siyasal değerleri benimsemesi ve siyasal kimlik kazanarak siyasal kutupların bir üyesi haline gelmesi; siyaset, siyasi

parti, siyasal kutuplaşma kavramları üzerinden incelenmiştir. Osmanlıdan günümüze Türkiye’de siyasal kutuplaşmanın seyri muhafazakarlaşma-laiklik, İranlaşma, Malezyalılılaşma, mahalle kavramı tartışmaları ve Türkiye’de siyasal kutuplaşma ile ilgili yapılan araştırmalar ışığında Türkiye’de siyasal kutuplaşmanın temelleri, nedenleri ve siyasal kutuplaşma aktörleri analiz edilmiş, son olarak sanal cemaatler ve siyasal kutuplaşma ilişkisi Türk siyasal hayatını şekillendiren muhafazakâr-laik ikiliği üzerinden irdelemiştir.

3.1. Siyasal Kutuplaşma Kavramı

Türk Dil Kurumu sözlüğünde kutuplaşma kavramı, “bir toplulukta düşünce, görüş, sosyal ve siyasal konum ve tavır olarak iki karşıt grupta yoğunlaşma” anlamına gelmektedir (TDK Sözlük, T.siz). Kutuplaşma toplumsal, ekonomik, siyasal sebeplerle farklı zihniyete sahip grupların dışa kapalı bir hal alarak aralarındaki psikolojik mesafenin artması, birbirini ötekileştirmesi, ortak özelliklerinin kalmaması ve kutuplaşmanın aşırılaştığı dönemlerde birbirlerine karşı nefret söylemi ve şiddet göstermesi halidir. Genelde bu gruplar arasında ılımlaştırıcı ve uzlaştırmacı gruplar yer almaz. Kutuplaşma Fiorina ve Abrams’ göre toplumdaki eğilimlerin, toplumsal ilkelerin ve görüşlerin ayrışıp çatışması ve karşıtlıları toplumsal gruplarda eş zamanlı olarak ortaya çıkmasıyla meydana gelmektedir (2008: 566). Toplumsal uzlaşmadan giderek uzaklaşma, ideolojik uçlarda yoğunlaşma, merkezîyetçiliğin azalarak zihinsel ayrışmanın ortaya çıkması ve uzlaşma zemininin ortadan kalkması durumudur (Epstein ve Graham, 2007: 1). Kutuplaşma genellikle gelir, eğitim eşitsizliği, kültürel, dini, etnik ve ideolojik farklılaşmanın artması gibi nedenlerle ortaya çıkmaktadır. Estaban ve Ray (1994)’e göre kutuplaşmanın temel özellikleri şunlardır (Esteban ve Schneider, 2008: 132-133):

1. Toplum içindeki grupların kendi içinde homojen bir yapı alması,
2. Gruplar arası heterojenlik seviyesinin artması ve grupların kendini ötekileştirdiği diğer gruplar üzerinden tanımlayıp kimliklendirilmesi,
3. Ara grupların sayısının azalması ile ana grupların ortaya çıkması ve toplumun ayrışması.

Kutuplaşma toplumun genellikle iki ana noktada yoğunlaşması ile ortaya çıkmaktadır. Kutuplaşmanın görülmediği toplumlarda ise bu yoğunlaşma az ve dağınıktır (Esteban ve Schineider, 2008: 134 ve Myers, T.siz: 3). Ekonomik kutuplaşmanın görüldüğü toplumlarda orta sınıf yok olmakta ve zengin-fakir ayrımı keskinleşmektedir. Dalton'a göre az gelişmiş ve gelişmekte olan toplumlarda kutuplaşma oranı gelişmiş ülkelere göre daha fazladır. Bu oran gelişmiş ülkelerde %5 civarında iken az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde %20'lerin üzerine çıkmaktadır (2006: 20). Bu durum beraberinde toplumsal, siyasal ve ideolojik olarak kutuplaşmayı da getirmektedir. Kutuplaşan grupların üyeleri benzer ya da aynı düşünce, tutum ve davranışlara sahip olarak homojen özellikler taşıırken; kutuplaşan gruplar ise birbirinden farklı özelliklere sahip olmakta, birbirlerinden ayrıştıkça farklılaşmaktadır. Kutuplaşan gruplar sayıca üstün olurken, ana gruplar dışında kalan küçük gruplar ise önemini yitirmektedir (Esteban ve Schineider, 2008: 824-825).

Kutuplaşan gruplar birer cemaate dönüşerek o grubun ya da partinin kimliğini benimsemekte, kendi deneyim ve bilgileri yerine biat ettikleri liderlerin ve siyasi partilerin söylem ve ideolojisi etrafında hareket etmektedir. Böylelikle kutuplaşan partilerin cemaatleştirdiği seçmen grupları, parti kimliği üzerinden diğer grup üyelerini tanımlayarak ötekileştirmekte aralarındaki uzlaşma zeminini ortadan kaldırarak algı mesafesini artırmaktadır. Böylelikle kendilerini ideolojik ve sosyolojik olarak diğer gruplardan ayıştırmaktadır (Esteban – Schneider, 2008: 132-134). Bu durum aynı cemaatin üyelerini homojenleştirmekte, aynı zamanda diğer grupları ötekileştirmelerine neden olmaktadır.

Siyasi kutuplaşma seçmenlerin rasyonel nesnel değerlendirmelerden uzaklaşması ve parti taraftarlığının güçlenmesi sonucunda aynı siyasi partiye oy verenlerin sosyal ve siyasal olaylara nesnel değerlendirmelerle değil, siyasi parti aidiyetleriyle karar vermesi ve oy vermedikleri partilerin savundukları pozisyonlara neredeyse külliyen karşı çıkmaları anlamına gelmektedir (Tol, 11.03.2016). Siyasal kutuplaşma oyların iki parti arasında dağılması ve aradaki partilerin ya az oy alması ya da alamaması ve ılımlı seçmenlerin azalması anlamına gelmektedir. Siyasal kutuplaşma ile beraber

seçmenlerin uçlarda kümелendiği görülmektedir. Bu durumun toplumdaki gerginlikleri artırma riski bulunmaktadır. Siyasal kutuplaşma, iki parti arasındaki keskin bir ayrışmanın ve bölünmenin ön plana çıkması, uzlaşmanın azalması ve ideolojik olarak derin ayrılık durumlarının ortaya çıkmasıdır (Jones, 2001:126).

Siyasal kutuplaşma kavramı, karşıt siyasi eğilim ve siyasi görüşlerin eşzamanlı bir şekilde varlıklarının ortaya çıkması ile bu görüşlerin ilkelerinin çatışması gibi unsurları içinde barındıran durumdur (Fiorina, 2008: 566). Siyasal kutuplaşma iki karşıt grubun biz ve ötekiler, doğrular ve yanlışlar üzerinden yarattıkları ön kabullerle yoğun olarak bir arada toplanıp kümeleşmesidir (Atlee, T.siz/b).

Siyasal kutuplaşmanın aşırılaşması toplumsal tehdidi beraberinde getirmektedir. Bu durum kutuplaşan gruplar arasında uzlaşmanın ortadan kalktığını ve toplumdaki merkezi eğilimlerin ortadan kalkması ile fanatik ideolojilerin topluma hâkim olmaya başladığını göstermektedir (Epstein ve Graham, T.siz: 1)

3.2. Siyasal Kutuplaşmanın Etkileri

Kutuplaşmanın toplumlara çeşitli etkileri bulunmaktadır. Epstein ve Graham'a (2007) göre kutuplaşmanın olumlu etkileri; Siyasal kutuplaşmanın dengeli düzeyde olduğu toplumlarda, partilerin seçmenlere yönelik programları bilinçli seçmenlerin oluşmasını sağlamaktadır. Bu durum seçim sonrası seçmenin seçilen partinin vaatlerini ne ölçüde yerine getirdiğini kontrol etmesine de imkân sağlamaktadır. Kutuplaşan siyasi partiler söylemlerini ve ideolojilerini net ve belirgin bir biçime dönüştürmektedir. Dengeli kutuplaşma ile bireyler toplumsal, siyasi ve ekonomik sorunları tartışırken sivil toplum ve partilerin etkinliğini arttırmakta ve bu durum demokrasimin gelişimine ve işleyişine olumlu katkı da bulunmaktadır. Griffin'e göre de kutuplaşma demokrasinin işleyişini geliştirmekte ve vatandaşların siyasi katılımını arttırmaktadır. Griffin siyasi partilerin kutuplaşmasının vatandaş çıkarlarını ve hükümetlerin uygulama ve politikalarını dönüştürücü bir etkisinin olduğunu ifade etmektedir (2006: 28-29).

Kutuplaşma ile yaşanan çatışmalar ülke gelişmelerinin önündeki bariyere dönüşmektedir. Kutuplaşmanın ülkelere ve toplumlara zararları şunlardır (Atlee, T.siz: 2-3):

1. Kutuplaşma, gruplar arasında keskin sınırlara neden olmakta grupları dışa kapalı bir yapıya dönüştürdüğü için toplumsal ya da siyasal konularda uzlaşmanın ve iş birliğinin önünde bir engel olarak belirmektedir. Bu da sosyal sermaye kaybına neden olmaktadır.
2. Kutuplaşma grup üyelerinin olaylara tarafsız ve önyargısız bakmasına engel olduğu için krizler yönetilememekte ve sorunlara kalıcı çözümler getirilememektedir. Bu durumda toplumsal karar alma ve uygulama becerilerini sekteye uğratmaktadır.
3. Kutuplaşma yabancılaşmaya neden olmakta bu da paradoksal olarak kutuplaşmanın her defasında kendini yeniden üretmesine neden olmaktadır. Bu sürecin devamlılık kazanması siyasal eğilimlerin merkeziliğini kaybetmesine neden olmakta, ana gruplar dışında kalan bireyleri taraf olmaya zorlamaktadır.
4. Kutuplaşmanın aşırılığı ve önünün alınamaması nefret söylemlerine, ırkçı yaklaşımlara hatta Arap Baharı sonucu Ortadoğu ülkelerinde, öncesinde ise Balkan ve Afrika ülkelerinde olduğu gibi iç savaşa ve soykırıma neden olmaktadır.

Epstein ve Graham'a (2007) göre kutuplaşmanın aşırılışması sonucu;

1. Toplumsal yaşam işlevini kaybetmeye başlamaktadır. Toplumda keskinleşen gruplar kitleleri manipüle etmekte, onları bilinçsizce hareket etmeye zorlamakta toplumda ayrışmalara ve çatışmalara neden olmaktadır. Kutuplaşma ara grupları ana gruplardan birine taraf olmaya zorlamakta, onları susturmakta ya da ortadan kaldırmakta ve düşman olan gruplara yönelik olarak birleşmeye itmekte, bir güç ve iktidar mücadelesine neden olmaktadır.
2. Yasama organının işleyiş sürecini olumsuz etkileyerek kanun yapma ve uygulama sürecini sekteye uğratabilmektedir.

3. Parti yandaşlığını arttırmaktadır. Bu durumu ılımlı ortalama vatandaşın ise siyasete ilgisini yitirmesine ya da sinizim etkisine girmesine neden olmakta iktidara ve siyasete güveninin yitirmesine, oy hakkının kullanmamasına yol açmaktadır (Layman vd., 2006: 93). Sonuç olarak kutuplaşan parti yandaşlarının siyasette daha etkin olması ve demokrasinin işleyişinin zarar görmesine neden olmaktadır (Sinclair, 2006: 344-345).
4. Yine aşırılaşan kutuplaşma uluslararası arenada ülkenin konumunu ve prestijini zedelemektedir.

3.3. Siyaset ve Siyasal Parti Kavramları ve Siyasal Kutuplaşmaya Etkileri

İnsanoğlu var olduğundan bu yana siyaset de var olmuştur. Sosyal varlık olan insan bir düzen topluluk kurmuş, düzenin devamı için de siyasete ihtiyaç duymuştur. İlkel topluluklar dediğimiz asabiye, klan ve kabileler de dâhil olmak üzere her tür topluluk türünde siyaset kurumuna rastlanmaktadır. Siyaset, “kamu düzenini ve genel yönetimi sağlama gereksinimine yönelik işlevlerde bulunan temel kurumdur” (Fichter, 2002: 131). Siyaset çatışmaları gidermek toplumsal kontrolü sağlamak üzere ortaya çıkmıştır.

“Toplumda yaşayan insanlar arasında bir çatışma, bir mücadele ve kavgadır. İnsanlar yaradılışları, sosyal ve ekonomik durumları bakımından değişik fikirlere ve değişik çıkarlara sahiptirler. Aralarındaki düşünce, çıkar ve psikolojik eğilim farklılıklarından doğan çatışma siyasetin temelini oluşturur. Bu görüşü benimsemeyenlere göre ise siyasetin amacı, her şeyden önce toplumda bütünlüğü sağlamak, özel çıkarlara karşı koyarak genel yararı ve insanların ortak iyiliğini gerçekleştirmektir. Bu görüşü savunanlara göre siyaset, herkesin yararına olan bir toplum düzeni kurma çabasından başka bir şey değildir” (Kapani, 2015: 17).

Çatışmacı sosyologlardan Schmitt, siyaseti ve siyasal eylemleri açıklamakta kullanılabilecek özgül ayrımın, dost-düşman/biz-onlar ayrımı olduğunu belirtmektedir

(2006: 46). Sarıbay da siyasetin dost-düşman çatışması üzerinden temellendiğini ifade etmektedir (1998: 13). Siyaset, insanın kendi bilincine varması kendi kimliğini ve benliğini diğerlerinden ayırmak üzere, biz ve onlar ayrımını yaratması ve kendi kimliklerinin çıkarlarını koruması ile ortaya çıkmaktadır (Aktay, 2005: 41). Bilgin'e göre "Kimlik, bir birey veya grubun kendini birey veya gruplardan ayırt edici özelliklerinin bütünü olarak tanımlanabilir. Bu açıdan bakıldığında kimliğin tanımı, daima bir diğerine göre yapılır" (2003: 199). Cemaat kimliğinin kazandırılmasında kullanılan biz-öteki ayrımı siyasal kimliğin oluşumunda da önemli bir araç olarak kendini göstermektedir. "Toplumsallaşma sürecinde etkin olarak rol alan önemli/anlamli ötekilerden bir kısmı biz'dendirler ve örnek, model alınması gereken kişiler olarak öne çıkarlar. Başka bazı ötekiler ise olumsuz anlamda örnektirler ve toplumsallaşan için ne yapılmaması gerektiğinin kaynağı onlardır" (Akın, 2009: 39). Dolayısıyla bireyin siyasal kimliği de diğeri üzerinden şekillenmektedir. "Belli bir kimliğe ait insanların kendileri için veya toplum için sahip oldukları iyi tanımı ve bu tanıma uygun bir dünyaya ulaşma mücadelesi bu noktada belirleyicidir" (Aktay, 2009: 12). Her siyasal kimliğin iyisi birbiri ile yarışarak toplumsal ve siyasal iktidarı ele geçirmek için diğeri ötekileştirmekte iyi ideali uğruna seçmen taraftar toplamak için siyasal kutuplaşmayı kullanmaktadır. Siyasal iktidarlar "siyasal meşruiyetlerini öteki'ler –ki bu ötekiler çoğunlukla düşmanlardır- üzerinden üretir" (Akın, 2009: 40).

Siyasetin en önemli özelliği karşıtlıklar ve çatışmalara dayanmasıdır. Bu çatışmalar ve farklılıklar da kendini iktidarı elde etme amacı güden siyasi partiler ve parti altı örgütlenmeler üzerinden göstermektedir. Parti kavramı İngilizce part kelimesinden türemiş olup parça, bölüm anlamına gelmektedir. Bu bölüm, unsur ve yapılar; bölünmüşlük, farklılık ve çatışma üzerinden önemli bir siyasal temsilci ve siyasal gerçekliğin üreticisi olarak ortaya çıkmaktadır. Dolayısı ile partiler toplumdaki çatışmaları ve bölünmeleri temsil etmek üzere ortaya çıkmıştır (Sarıbay, 2008: 186).

Siyasal partiler¹ birbirlerine olan algısal yaklaşımları ve ideolojik mesafeleri nedeniyle kutuplaşma aktörleri olarak ortaya çıkmaktadırlar. En az iki partinin olduğu her siyasi sistem kutuplaşmanın zeminini oluşturmaktadır. Siyasal partilerin birbirlerine olan ideolojik, ekonomik, dinsel, mezhepsel, etnik, yaklaşımları ve aralarındaki zihniyet farklılıklarından dolayı kutuplaşmaktadır. Yasama ve yürütme faaliyetleri, kamu politikaları, seçmen tabanları, siyasi elitler, parti politikaları, siyasi partilerin söylem ve icraatları gibi değişkenler kutuplaşma düzeylerini etkilemektedir. Kutuplaşma düşük düzeydeyken siyasi rejimlere demokrasi ve güçlü bir muhalefet adına katkı sağlarken aşırı düzeyde de aksine toplumsal kutuplaşmaya hatta iç savaşa neden olacak etkileri bulunabilmektedir. Parti seçmenleri bu topluluğun sadık takipçileri haline geldiğinde o partinin cemaatini oluşturmakta ve adeta ilkel kabileler ya da asabiyelerde var olan biz duygusu ile harekete geçmekte ve kendini feda edecek kadar çaba gösterebilmektedirler. Bu durum partiler arasında oluşan siyasi kutuplaşmayı aşırılaştırarak toplum geneline yayılma riskine neden olabilmektedir.

Halkı kimin yöneteceği konusunda ortaya çıkan meşruiyet krizleri, halkın dil, din ve kültür olarak bütünleşme arzusu ve seçkinlerin yönetime katılma isteği de siyasi partilerin doğuşunda önemli bir etken haline gelmiştir (Sarıbay: 2008: 184). Aday olmak isteyen siyasi seçkinler, seçmenler ile ilişkilerini geliştirmek zorunda kalmıştır. Bu durum da seçmenleri kendine bağlamak ve bir parti kimliği yaratabilmek için kendilerine seçtikleri öteki üzerinden konumlanarak seçmenleri cemaat haline getirip, bağlarını güçlendirmek üzere kutuplaşmayı kullanmışlardır.

Lipset ve Rokkan (1967, (Lipset 1964)) yaptıkları çalışmalarda Batıdaki siyasi kutuplaşmayı, sosyolojik tabakalaşma ve bölünme üzerinden açıklamışlardır. Onlara göre ulusal ve endüstriyel devrimlerle beraber ortaya çıkan sosyal çatışmaların siyasi partileri oluşturduğunu söylemişlerdir. Endüstriyel devrimle birlikte aristokratlarla burjuvazi, burjuvazinin güç kazanması ve aristokrasinin tasfiyesi ile birlikte burjuva-işçi çatışırken ulusal devrim ile birlikte hâkim kültür ve yerel kültür ile kilise ve devlet

¹ Partiler ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Sarıbay, 2008; Duverger, 1993; Aydoğan, 2006; Kapani, 2007; Tunaya, 2015; LaPolombara ve Weiner, 1996

arasında çatışmalar yaşanmıştır (akt. Sarıbay, 2008: 186-197). Bu çatışmalar siyasi arenada kendini siyasi partiler aracılığı ile göstermiştir. Örneğin Kilisenin ve Katolik din örgütlerinin, Avrupa'daki ortaya çıkan Hristiyan demokrat partilerin çoğunun kurulmasında doğrudan rolü olmuştur.

Muhafazakâr Partiler aristokrasiye, Liberal partiler burjuvaziye, İşçi Partileri de işçi sınıfına dayanmışlardır (Akın, 2013 ve Sarıbay, 2008). Partiler varlıklarını sürdürmek ve seçmenleri kendi taraflarına seçmek için hep bir öteki üzerinden kendilerini konumlandırmışlar, iktidarı elde etmek içinde kutuplaşmalar yaratmışlardır. Örneğin İngiliz İşçi Partisi, 1899 Sendikalar Kongresi'nde burjuvaya karşı bir seçim ve parlamento örgütü kurma kararının alınmasıyla kurulmuştur (Kapani, 2015: 178).

Kapani'ye göre, modernleşmeyle ortaya çıkan sanayileşme, ulaşım ve haberleşmenin yaygınlaşması, kentleşme, okur- yazarlığın artması, kültürün laikleşmesi, kişi başına düşen millî gelirin artması gibi nedenler sosyal grupların bilinçlenerek, politik arenada örgütlenerek siyasal katılmayı arzulamasını dolayısıyla da siyasal örgütlenmeyi geliştirmiştir. Buna ek olarak toplumsal krizler de (savaş, devrim, ekonomik bunalım gibi) siyasal partilerin kuruluşunda rol oynamıştır (2008: 179).

Gelişmekte olan ülkelerde ise siyasi partilerin kuruluşu, yeni düzen kurmak isteyenlerle eski düzeni muhafaza etmek isteyenler arasında çıkan çatışma ile gerçekleşmiştir. Bu durum partiler düzeyinde siyasal kutuplaşmanın nedeni olarak ortaya çıkmıştır. Lipset ve Rokkan'a göre bu çatışmalar daha çok çıkar çatışmaları olup kültürel nitelikteki sosyal bölünmelere dayanmakta ve yerel eksen üzerinde seyretnmektedir (akt. Sarıbay, 2008: 196). Gelişmekte olan ülkelerdeki siyasal kutuplaşma, modernleşmenin ve demokratik ülkelere benzeme arzusunun sonucu olarak doğmaktadır. Osmanlı'dan Türkiye Cumhuriyeti'ne geçiş sürecinde de gelenekselciler ve yenilikçiler arasında bu tip bir siyasal kutuplaşma yaşandığı görülmüştür.

Her ülkenin siyasal sistemi kendi sosyokültürel, ekonomik ve siyasal yapısına bağlı olmakla beraber temelde sayı kriterine bağlı olarak tek partili, iki partili ve çok partili

sistem olmak üzere üçlü kategoride incelenmektedirler². Bu sistemlerin her biri farklı düzeylerde siyasal kutuplaşmaya zemin hazırlamaktadır. Tek partili sistemde tek bir partinin egemenliği bulunup, sistemin temellendirilmesini ve statükonun korunmasını amaçladığından ideoloji üzerinden bir kutuplaşma söz konusuyken ikili ve çoklu parti sistemlerinde iktidar mücadelesinden kaynaklı genellikle siyasal elitler düzeyinde bir siyasal kutuplaşma yaşanmaktadır. Ülkenin içinde bulunduğu sosyoekonomik durumun yarattığı siyasal kültür farklı partilerin ortaya çıkışını hazırlamıştır. Bu bağlamda Türkiye’de farklı dönemlerde bahsi geçen parti tiplerinin ortaya çıktığı görülmektedir.

3.4. Türkiye’de Siyasal Kutuplaşma

Türkiye’de siyasal kutuplaşma kendini Türk modernleşmesinin neden olduğu kültürel bölünme üzerinden göstermektedir. “Siyasal kutuplaşmanın Türkiye’de baskın biçimi, kültürel bölünmenin tarafları arasındaki karşılaşmalar şeklinde gerçekleştiğinden, çevrenin siyasete girişi, lehçenin (cemaatin) siyasallaşması şeklinde gerçekleşmiştir. İslami lehçeninkinden ayrışması ve sonunda lehçeyi değiştirmeye çalıştırılması ile siyasal kutuplaşma başlamıştır” (Yıldırım, 2008: 34).

Batı Avrupa’da ortaya çıkan modernlik ulus-devletle kapitalist üretim tarzının Avrupa tarihinin karakteristiği olarak kabul edilmesini sağlayan birey, toplum ve doğaya yönelik paradigmatik bir evren tasavvurudur ve coğrafi olarak Batıya özgüdür (Giddens, 2004:174). Batı dışında kalan toplumlar için ise gelişme ve kalkınmanın evrensel yolu olarak kurgulanan modernlik olgusu modernleşme olarak ifade edilmektedir (Kaya, 2015: 549). Bu Batı merkezli yeni evren tasavvurunun yarattığı birey ve toplum anlayışı Batı tarafından toplumsal yapıyı kökünden değiştirecek bir ideolojik yaklaşım olarak Batı dışında kalan toplumlara sunulmuştur. 19. Yüzyıl sonlarında Osmanlı’da başlayan batılılaşma ve modernleşme hareketleri kültürel bir bölünme yaratmıştır. Türkiye’de ki modernleşme süreci içerisinde bir yandan

² Siyasal partiler ve parti sistemleri ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Kapani, 2015; Duverger, 1993; Epstein and Grahan, 2007; Jones, 2001; Heywood, 2006; Sartori, 1966; Jones, 2001; Sarıbay, 2014; Özbudun, 1979

geleneksellik kendi kanallarında var olmaya devam ederken diğer yandan da modernleşmenin ürünleri ve aktörleri olan yeni bir kesim teşekkül etmiştir.

Huntington ve Dominguez (1975: 39), modernleşmenin Batı dışı siyasal kültürler üzerinde geleneksel, sosyal ve manevi düzeni değiştirici bir etkisi olduğunu, yeni modern bireyin ve toplumun ortaya çıkmasını sağladığını, ancak bu durumun toplumda kültürel bölünmelere neden olduğunu ifade etmektedir. Onlara göre modernleşme sürecine giren ve batılılaşma değerlerini kabul eden elit bir kesim oluşurken aynı zamanda geleneksel değerlere bağlı olarak varlığını koruyan kitleler, elitler ve kitleler düzeyinde bir çatışmaya neden olmaktadır.

Türk modernleşmesi III. Selim dönemiyle başlamıştır. II. Mahmut ve İttihat Terakki dönemlerinde gelişmiştir. 1923'ten itibaren muasır medeniyetler seviyesine yükselme hedefi ile Cumhuriyet döneminde hız kazanmıştır (Duman, 2011:203). Dolayısı ile Türkiye'deki siyasal kutuplaşmanın temelleri Osmanlı Devleti'ne dayanmaktadır. Huntington (1993/2006: 30), Türkiye'deki siyasal kutuplaşmanın temelinde modernleşmenin bulunduğunu vurgulayarak Türkiye'yi tipik bir (kültürel olarak) bölünmüş ülke olarak tanımlamaktadır. Türkiye, batılılaşma tezleri ile birlikte Osmanlı'nın son dönemlerinde başlayan ve hala devam eden geleneksellik-modernlik çatışması temelinde bir kültürel bölünme ve siyasal kutuplaşma sorunu yaşamaktadır.

Özbudun, kutuplaşmanın merkezin otoritesini çevre üzerinde sürdürmek ve güçlendirmek amacı gütmesi karşısında çevrenin geleneklerini, kültürel değerlerini ve özerkliğini koruma amacı ile merkeze karşı olumsuz bir bakış açısına sahip olması nedeni ile ortaya çıktığını söylemektedir. Ancak bu siyasi karşıtlığı oluşturan unsurlar arasında 17. yüzyıl ile birlikte Osmanlı'da oluşan batılılaşma yandaşları ve karşıtları ile 19. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan anayasa taraftarı Jön Türkler ile monarşik otokrasi taraftarlarının karşıtlığı siyasal kutuplaşmanın temel nedenleri olarak ortaya çıkmıştır (1975: 24-25). Karpat ise, siyasal kutupları merkezi ele geçiren modernleşme yanlısı, yenilikçi laikçi gruplar ile muhalefette kalan ve İslamcı muhafazakâr çevreyi temsil eden grup olarak kategorileştirmiştir (2015/a: 17-28). Küçükömer de Türkiye'de siyasal kutuplaşmanın, Türk siyasetinin temelinde var olan bir sorun

olduğunu ve Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinden kaynaklandığını belirtmektedir (2009: 71). Ona göre, merkezi oluşturan batıcı, laik, bürokratik gelenek ile çevreyi oluşturan yeniçeri, esnaf, ulema birliğinden oluşan ve toplumun geneli tarafından da desteklenen doğucu İslamcı gelenek arasındaki ayrışmalar, siyasi partileri de etkileyerek ayırtmıştır (2009: 86-87). Bu ayrışmalar aynı zamanda siyasal kültürlerin de ayrışmasını beraberinde getirmiştir. II. Meşrutiyet'in ilanından İttihat ve Terakki Fırkası ile Hürriyet ve İtilaf Fırkasını ortaya çıkarması siyasal kültürlerin ayrışmasının bir sonucu olmuştur (Akın, 2009: 69).

Küçükömer, siyasi partilerin yöneticisi olan merkezde bulunan aynı kökene dayalı ancak tarihsel karşıtlığa sahip bürokratların ve siyasi elitlerin Türk modernleşmesinin neden olduğu siyasi görüş farklılıklarından dolayı ayrıştıklarını ifade etmektedir. Ayrışan bu elit zümreler farklı toplumsal tabakalardan destek aldıkları için de farklı siyasal kültürlerin ürünü olarak siyasal mücadelelerin ve kutuplaşmaların başlangıcını oluşturmuşlardır (2009: 86-87). Cizre ise siyasal kutuplaşmanın nedeninin din olmadığını aksine dinin, Türk Millî kimliğinin oluşmasında laik-Milliyetçi anlayışla birlikte varlığını koruduğunu ve kutuplaşmayı ortaya çıkardığını ifade etmektedir (2005: 122).

Kahraman'a göre, Tanzimat ile başlayan modernleşme Türkiye'de, merkezi oluşturan ordu-aydınlar-bürokrasi bloğu ve bu bloğun karşısındaki çevreyi oluşturan büyük halk yığınları ve taşra burjuvazisini ortaya çıkarmış (2008: 123), siyasal kültürün ve sonucu olarak siyasal kutuplaşmanın doğuşuna neden olmuştur. Mardin'e (2015) göre de Türkiye'nin doğuşundan bugüne siyasal kutuplaşmanın nedeni olan kırılmalar ve kopmalar merkez ve çevre arasındaki güç mücadelesinin bir sonucu olmuştur. Merkez-çevre çatışması genellikle reformcular-reform karşıtları, anayasacılar-monarşik otokrasi taraftarları, dindar-laik karşıtlığı şeklinde toplumsal bir problem olarak gün yüzüne çıkmıştır.

3.4.1. Türkiye’de Modernleşme, Muhafazakârlık ve Laiklik Tartışmaları Temelinde Siyasal Kutuplaşma

Türkiye’nin modernleşme süreci kopuş ve devam paradigmalarını içermektedir. Kopuş paradigması, Batılılaşma ve modernleşme için geri kalmışlığa neden olan dinden, gelenekselden ve geçmişten, Osmanlı’dan tam bir kopuşun amaçlandığı bir modernleşme sürecinden söz etmektedir. Cumhuriyetçi laikler bu paradigma doğrultusunda modernleşmeyi politikalarının temeline oturtmuşlardır. Devam paradigmasını benimseyen dindar muhafazakâr kesim ise, modernleşirken geçmişi toptancı bir yaklaşımla reddetmek yerine geleneksel toplumsal değer ve normlarla, Batılı fen ve teknik ile modern değer ve normların bir sentezi anlamında bir modernleşme sürecini benimsemiştir. Türkiye’deki siyasal kutuplaşmanın temelini de bu paradigmatik farklılık oluşturmaktadır (Sunar ve Kaya, 2014: 328-329). Toplumsal pratikler içerisinde incelendiğinde her iki kutbunda batılı modern değerlerle yaşamını tanzim edip sürdürdüğü görülmekte, karşıtlık dinin özel ve kamusal alanda ne derece yer alacağı konusunda yaşanmaktadır (Göle, 2014). Türkiye’de siyasal yaşamda ortaya çıkan dindar-laik, sosyalist-Milliyetçi, İslamcı-Kemalist, Alevi-Sünni, Türk-Kürt çatışmaları daima *din elden gidiyor / rejim elden gidiyor* sloganları ile vücut bulan din-anti-din çatışması temeli üzerine oturtulmuştur (Ceylan, 2004; Duman, 2010). Devleti ele geçiren güç bürokrasi, eğitim, medya kurumlarını da ele geçirerek kabul ettiği modernleşme paradigması doğrultusunda politikası belirleyerek, yarattığı siyasal kutuplaşmalar üzerinden tabanını güçlendirmeyi ve gücünü elinde tutmayı amaçlamıştır.

Keyman (2010: 319), Türkiye’nin modernleşmesini tasniflerken 4 kategoride ele almıştır:

1. Modernleşme süreci: 1923’de başlayan bu süreç ile modern ulus devlet, ulusal ve seküler kimlik yaratılması amaçlanmıştır. Bu dönemde dindar-laik, gelenekçi yenilikçi kutuplaşmalarına rastlanmaktadır.
2. Demokratikleşme Süreci: 1950’de iki partili hayata geçiş ile başlayan çok partili sistemi, serbest seçimleri ve güçler ayrılığını hedefleyen süreçtir. Tek

parti döneminde var olan dindar-laik, gelenekçi yenilikçi kutuplaşmanın sosyalist-Milliyetçi kutuplaşması da eklenmiştir.

3. Küreselleşme Süreci: 1980 yılı ile başlayıp küresel pazar ekonomisine geçişi içeren, güçlü devlet geleneğinin eleştirilip, liberal politikaların benimsenmesi ile girişimci bireyciliğin teşvikinin sağlanması, aynı zamanda kimlik temelli çatışmaların canlanması ve sivil toplumun ortaya çıkışını içeren süreçtir. Türk-Kürt, dindar-laik çatışmaları ve kutuplaşmaları görülmektedir.
4. Avrupalılaşma Süreci: 1993’de Gümrük Birliği anlaşması ile başlasa da sürecin işleyişi 2000li yıllarla gerçekleşmiş, tam üyelik müzakereleri, demokratik ve yapısal reformlar, idari sistemlerin yeniden yapılandırılması ve hak temelli vatandaşlık anlayışı için taleplerin ortaya çıktığı süreçtir. Bu süreçte İslamcı-Kemalist, Türk-Kürt, Alevi-Sünni çatışmaları ve kutuplaşmaları devam etmiştir.

Muhafazakârlık-laiklik temelinde şekillenen kutuplaşma siyasi elitlerin güç mücadelelerinin bir aracı olarak var olmuştur. Muhafazakârlık, muhafaza etme, koruma anlamına gelmekte olup geleneğin, dinin, geçmişin korunması ve muhafazası anlamında kullanılmaktadır. Türk muhafazakârlığında dinin yeri önemlidir. Bu nedenle de muhafazakârlık dinin ve dini değerlerin muhafazası anlamında kullanılmış, kutuplaşma süreçlerine bağlı olarak Türkiye’de çoğunlukla “gericilik”, “tutuculuk” ya da “dincilik” olarak algılanmıştır. Muhafazakârlık genel anlamda toplumsal değerlerin korunması olarak kullanılırken, popüler kullanım içerisinde dindarlık ve dinin belirlediği bir tutum içerisinde olmayı ifade etmektedir (Akkır, 2006: 7). Muhafazakârlık, devam paradigması bağlamında ele alınmış, Osmanlıdan gelen mirasın devam ettirilmesi bağlamında, seviyesi toplumsal konjoktüre bağlı olarak Türkiye tarihi boyunca farklı seyir izlemiştir³. Türkiye’de laiklik, Batılı anlamdaki dinî

³ Türkiye’nin modernleşme süreci kopuş ve devam paradigmalarını içermektedir. Kopuş paradigmasında batılılaşma ve modernleşme için geri kalmışlığa neden olan dinden, geçmişten, Osmanlı’dan tam bir kopuşun amaçlandığı bir modernleşme sürecinden söz etmektedir. Cumhuriyetçi laikler bu paradigma doğrultusunda modernleşmeyi politikalarının temeline oturtmuşlardır. Devam paradigmasını benimseyen dindar muhafazakâr kesim ise, modernleşirken geçmiş toptancı bir yaklaşımla reddetmek yerine geleneksel toplumsal değer ve normlarla, batılı fen ve teknik ile modern değer ve normların bir sentezi anlamında bir modernleşme sürecini benimsemiştir. Türkiye’deki siyasal kutuplaşmanın temelini de bu paradigmatic farklılık oluşturmaktadır (Sunar ve Kaya, 2014: 328-329).

özgürlükleri devletin müdahalesine karşı korumak anlamında kullanılmayıp aksine “dinî inanç ve pratikleri kontrol altında tutma ve/veya dinî argümanları siyasete ya dâhil etme ya da dışlama yoluyla ikili bir nitelik kazanacak şekilde dini, devletin fonksiyonlarından biri hâline getirmeye çalışmak” olmuştur (Alkan, 2014: 14). Laiklik, Türkiye’de kopuş paradigması bağlamında Osmanlı mirasından ve onu gerileten sebep olarak kabul edilen dinden kopuş, dini özel alana hapsetme anlamında kullanılmış ve politikalar bu yönde izlenmiştir. Bu iki kutup arasındaki çatışma ve güç mücadelesi yenilikçi-gerici, modern-geleneksel, sağcı-solcu, Alevi-Sünni, Muhafazakâr-Laik/Kemalist, Türk-Kürt çatışması olarak daima bu temel üzerinde ortaya çıkmıştır. Çaha, Türkiye’deki muhafazakâr anlayışı değerlendirirken kültür kalıplarını korumayı amaçlayan kültürel, dinî cemaatler çerçevesindeki tutucu tavrı koruyan İslamcı, Türk Milliyetçiliğinin genel yapısını benimseyen Milliyetçi ve sisteme karşı olan değişimi korumaya yönelik devletçi olmak üzere dört başlık altında ele almıştır (2001: 127). Bu bağlamda Laiklik/Kemalistlik devletin laik yapısını koruma anlamında bir devletçi muhafazakârlık türü olarak ele alındığında farklı türdeki muhafazakârlıklar arasındaki bir kutuplaşmadan söz edilebilmektedir. Muhafazakârlaşmanın dönüşümü Türkiye’de 3 dönemde oluşmuştur (Koçal, 2013):

1. Osmanlı’da III. Selim ile başlayan Batılılaşma politikalarının çevrede oluşturduğu direnç ile oluşan sivil toplum merkezli çıkış yapan bu ilk dönemde muhafazakârlık, İttihat ve Terakki ile Cumhuriyetin ilk dönemlerinde Kemalizm baskısı ile kamusal alanda görünür olamamış, cemaat ve Tarikatlarla kendin var edebilmiştir (Laçiner, 2005: 474; Subaşı, 2005; Sümer ve Yaşlı, 2010: 9).
2. İkinci dönem ise 1950-1970 yılları arasında Millî Görüş ile kamusal alanda ve siyasi arenada görünüm kazanan “İslam”ı bir medeniyet biçimi olarak gören ve bu nedenle kendine kültürel-sosyal bir kimlik belirlemeye çalışan ‘kültürel hareket’, 1970’den sonraki ve günümüze dek süren aşaması ise siyasal iktidarı elde etmeye çabalayan ‘siyasal İslami hareket’ niteliğindedir” (Yavuz, 2005:21’den akt. Koçal, 2013).
3. Üçüncü dönemde ise liberal muhafazakârlık dediğimiz küresel sermaye karşısında yerel sermayenin kalkındırılması amacı ile muhafazakâr partilerce desteklenmesi ile görünüm kazanmıştır. Ilımlı İslam ya da Liberal

Muhafazakârlık “dinsel inancın, küresel ve ulusal sosyoekonomik gelişmeler doğrultusunda yeniden yapılanması sürecidir” (Taşkın, 2009: 398-399’dan akt. Koçal, 2013). AK Parti bu liberal muhafazakârlığın (kendi deyimleri ile muhafazakâr demokratlığın) öncüsü olarak belirlemiştir.

4. Teknolojik gelişmelerle birlikte internetin ve sosyal ağların gelişmesi 2000’lerden itibaren kutuplaşma üretimini sanal dünyaya taşımış ve sanal cemaatler üzerinden siyasal kutuplaşma üretilmiş ve topluma yayılmıştır.

Türkiye muhafazakârlığının temelinde ekonomi yatmaktadır. Özal ile başlayan liberalleşme politikaları ile birlikte dinsel ahlaka dayalı sivil dayanışma kültürü ile karşılama etkinliği, “cemaat” merkezli bir ekonomi ortaya çıkarmış, muhafazakâr kesim ekonomik hayatta yer almaya başlamıştır. Türkiye tarihi boyunca tek parti dönemindeki ekonomik sıkıntılardan ve laik politikalardan dolayı ezilen halkın DP’yi seçmesi, Özal’ın liberal politikaları ile tarikat ve cemaatlerin ekonomik yapılanmaya girişmeleri ve 2002 ekonomik krizinden sonra AK Parti’nin seçilmesi gibi nedenlerle halk muhafazakâr liberal partilere bir eğilim göstermiştir. Tarikatlar ve cemaatler, kutuplaşma politikaları nedeni ile ezilenlerin sığınağı olmuş (Mardin, 2014/b: 101) sistem dışına itilen kesimlerde aşırı Milliyetçilik ve İslamcılık biçiminde bir eğilim olarak ortaya çıkmış (Keyder, 1999: 41) Weberci bir Protestan ahlak ile yeni muhafazakâr burjuvazinin yaratılmasına neden olmuştur. Dolayısıyla bugün AK Parti seçmenini oluşturan cemaatçi muhafazakâr liberal sınıf, kendi girişimcisini ve pazarını oluşturmuştur (Koçal, 2012).

Muhafazakârlık gibi laiklik tartışmaları da Türkiye’nin kuruluşundan bu yana devam etmektedir. Türkiye’de merkez (Kemalist laik kesim), din ve devlet işlerini ayırma amacı taşıyan Batılı laiklik anlayışını bir kenara bırakarak, Osmanlı’nın geri kalma sebebi olarak kabul ettiği İslam’ın devlet ideolojisindeki yerini ve dinî argümanlarının siyasette ve kamusal alandaki işlevlerini tek taraflı olarak belirleyen temel aktör olmuş, ya kendi çıkarlarını korumak ya da hegemonyasını tehdit altında gördüğünde dini dışlamak üzere bir siyaset izleyerek laikliği bir iktidar mücadele aracı olarak kullanmıştır (Alkan, 2014: 25 ayrıca Bkz. Bonotti, 2010; Sakallıoğlu, 1996; Tank, 2005). İki tip laiklikten bahsedilmektedir. Birincisi dışlayıcı aktif laiklik türüdür. Bu

tür Fransız laikliğinde görülen ve dini pratiği tamamen dışlayan elitist ve siyasi bir modernleşmenin bir sonucudur. İkincisi ise pasif laiklik denen Amerika tipi laikliktir. Dini pratik kamusal alandan dışlanmamakta ve demokrasinin teminatı olarak kabul edilerek yasalarla koruma altına alınmaktadır (Kuru, 2011).

Bu bağlamda Türkiye’de siyasal kutuplaşma Mardin’e göre Osmanlı’dan süregelen merkez-çevre çatışması ekseninde devam etmektedir. Şerif Mardin (2006), Osmanlı’nın örgütlü bir merkeze sahip olduğunu ve merkezin çevreden kopuk olması hasebiyle aralarında bir çatışma bulunduğunu ifade etmektedir. Ona göre merkez devleti, içerdekileri, siyasal eliti, çevre ise yönetilenleri, toplumun geri kalanını temsil etmektedir. Kahraman’a göre Türk siyasi hayatının iki temel siyasal kutbunu; Mardin’in merkez olarak tanımladığı Türkiye’de 1889’dan başlayarak ordu, aydınlar ve bürokrasinin kurduğu koalisyon ve çevre olarak tanımladığı büyük halk yığınları ve taşra burjuvazisi oluşturmaktadır (2008: 123). Karpat’a göre muhafazakâr-laik kutuplaşmasının asıl nedeni din değil, siyasal elitler arasındaki iktidar mücadelesidir.

“Asıl mesele, din hakkında gerçek bir tartışmadan ziyade, iki grup arasındaki güç mücadelesiydi. Türkiye’de inanç olarak İslam’ı reddetmek veya İslam’ı içerden ıslah etmek gibi bir düşünce veya girişim asla görülmedi. Yönetici çevreler, toplumun sahip olduğu kültürün özünün İslam’dan beslendiğini ve toplumsal uyumun sağlanmasında İslam’ı hala önemli bir güç olduğunu öngörebiliyorlardı... Sözde din ve İslam tartışmalar aslında, iktidardaki grup ile toplumun geneli arasındaki toplumsal ve siyasi çatışmaları ifade ediyordu” (Karpat, 2015/b: 261).

3.4.2. Osmanlı’da Siyasal Kutuplaşma

Osmanlı’nın son dönemlerinde yaygınlaşmaya başlayan modernleşme akımı her bir grup tarafından gelenek ve batılılaşma oranlarının farklı yorumlanmasından kaynaklanan siyasal rekabetlere ve farklı siyasi partilerin ortaya çıkışına neden olmuştur. Fransız Devrimi’nin (1789), dünyaya yaymış olduğu değişimlerden ve bireyci-laik görüşlerden Osmanlıdaki aydınlar da etkilenmiştir. Bu durum Osmanlı da İslamcı muhafazakâr grup ile yenilikçi laik grupların oluşmasını ve siyasal elitler

düzeyinde kutuplaşmaların oluşmasını tetiklemiştir (Zürcher, 2015: 47). III. Selim ile başlayan batılılaşma hareketleri sarayda gelenekselciler ve yenilikçiler arasında bir kutuplaşma yaratmış, bu kutuplaşma II. Mahmut'un yenilikçi Osmanlı ile Batı arasındaki farklılıkları ortadan kaldırmaya yönelik girişimleri ile artmıştır (Karpas, 2015/a: 96). II. Mahmut yeniçeri ocağının kaldırılması ve mali konularda yaptığı reformlarla gelenekçi karşı kutbu ayakta tutan silahlı gücü ve mali desteği ortadan kaldırmıştır. Eğitim reformları ile Avrupa'ya öğrenci gönderilmesi, ilk Osmanlı gazetelerinin çıkarılması gibi Batılılaşma ve modernleşme yolunda pek çok adım atılmıştır. Bu durum iktidarı ve siyasi elitler ile halk arasında uçurumun açılmasına neden olmuştur. Çünkü yapılan reformlar halkın baskısının sonucu değil siyasi elitlerin bilinçli tercihlerinin sonucu gerçekleşmiştir (Zürcher, 2015: 76). Bürokratlar 19. Yüzyıla kadar halka dayanan devlete hizmeti amaçlayan siyasi elitlerken modernleşme düşünceleri bu siyasi elitlerin halktan kopmasına, İslam'ı yeniliklere engel olarak görmesine ve toplumla bağlarını kopararak halkı artık geri kafalı olarak kabul etmelerine neden olmuştur. Halka yakın siyasi elitler medrese mezunu iken, yenilikçi elitler ise mektep mezunudur (Karpas, 2015/a: 41). Bu durum halka dayanan gelenekçi ve halktan kopmuş yenilikçi siyasi elitlerin kutuplaşmasını beraberinde getirmiştir. Halk özellikle de geleneksel Müslüman çevreler Tanzimat reformlarını desteklememiştir. 1865 yılında iktidara karşı ilk kurumsal muhalefet olan Yeni Osmanlılar, bürokrasi içinden gelen ve yönetici elitin muhalif kanadında Osmanlı'nın çöküşünü engelleyeceklerine olan inançları ile çöküşü engellemenin yolu olarak da devletin güçlü olduğu dönemdeki düzenine yani İslam'a uygun meşru yönetime geri dönmesini ve sadece teknik anlamda bir Batılılaşmayı savunmuşlardır (Yazıcı, 2002: 101 ve Lewis, 2004: 170-171).

İslamcı muhafazakâr ve yenilikçi laikçi iki grup arasında bir çatışma ortaya çıksa da bu iki grup da Tanzimat'ta sınırlı sayıda üyesi olan birer hizipten daha fazlası değildir. Ancak meşru biçimde politik olarak var olmaları, Babıali'de temsil edilmeleri ve politik birer özne olarak ortaya çıkmaları Tanzimat ile birlikte mümkün olmuştur (Kalaycıoğlu ve Sarıbay, 2014/a: 27-28). 1876'da Kanun-i Esasi kabul edilmiş ve padişahın yetkileri kısıtlanarak Birinci Meclis kulmuş ancak saraydaki siyasi elitler halkın temsilcisi olan elitler ile siyasi güç paylaşmak istememiştir (Karpas, 2015/b:

10). Yenilikçi laikçiler ve statüko yanlısı muhafazakârlar arasındaki çatışmalar meclislerin çalışıp çalışmamasını belirleyecek önemli bir etken olmuştur (Kalaycıoğlu ve Sarıbay, 2014/a: 29).

Osmanlı'da siyasal kutuplaşmanın artması sonucu gizli cemiyetler kurulmaya başlanmıştır. Bunlardan en önemlisi Jön Türklerdir. Jön Türk harekâtı Türkiye'nin siyasal hayatına temel oluşturacak siyasal hareketlerin ve partilerin ortaya çıkışına zemin hazırlamıştır. Jön Türkler saray dışından, yeni orta sınıfın modern eğitim kurumlarında eğitim görmüş eğitilmiş gençlerden oluşmaktadır (Aksoy, 2008: 22). Jön Türkler (sonraki dönemde İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne dönüşmüştür) günümüze kadar gelen Kemalist düşüncenin kurucu aklıdır. Bu grubun güçlü merkeziyetçi anlayışı Kemalist dönem Türkiye'sinin görüşlerinin temelini oluşturmaktadır (Mardin, 2015/a). İttihat ve Terakki, ordu müdahalesinden yana bir tavır almış ve bu partiden doğarak Türkiye'nin siyasi hayatını oluşturan partiler de bu zihniyet ile bugüne kadar gelmiş ve darbeden yana tavır göstermişlerdir (Karpas, 2015/a: 102 ve Zürcher, 2015: 137-139).

Jön Türkler dönemi de diyebileceğimiz II. Meşrutiyet döneminde ortaya çıkan siyasi partiler, din-devlet ya da millet (dini cemaatler)-devlet ilişkisi içerisinde kurulmuşlardır (Berkes, 2016: 406-407). Akçura'nın üç tarzı siyasette dediği Türkçülük, Batıcılık ve Osmanlıcılık ekseninde yaşanan iktidar mücadeleleri nedeni ile II. Meşrutiyet dönemi, keskinleşen siyasal kutuplaşmalarla sona ermiştir. 31 Mart Olayı, 1913 İttihatçıların Bab-ı Ali Baskını, gazeteci suikastları, 1913 Sadrazam Mahmut Şevket Paşa'nın öldürülmesi, İttihat ve Terakki karşıtı Halaskar Zabitan Grubunun 1913'de hükümeti devirme girişimi ve Sinop sürgünü gibi olaylar bu kutuplaşmanın sonuçları olarak ortaya çıkmıştır. Mecliste görüş ayrılıklarının derinleştiği, iktidarı ele geçirmek için seçimlerin denetim altına alındığı, muhalefet üzerinde baskının kurulduğu ve silahlı çatışmaların olduğu bir ortam oluşmuş bu da mecliste kurumsallaşmayı ve anayasal bir meclisin kurulmasını engellemiştir.

1920 yılında hükümet İstanbul'dan Ankara'ya taşınıp TBMM'ye devredilince İstanbul hükümeti ile Ankara arasında iktidar mücadelesi yaşanmış, bu durumda iki grup

arasında kutuplaşmaların yeniden oluşmasına neden olmuştur (Zürcher, 2015: 234-235). Cumhuriyetin ilanına kadar olan bu süreçte siyasal kutuplaşmanın nedenini Batıcılık-İslamcılık karşıtlığı oluşturmuş ve muhalefet, partiler üzerinden yürütülmüştür.

3.4.3. Türkiye’de Tek Parti Döneminde Siyasal Kutuplaşma

Jön Türklerle ortaya çıkan sivil-asker seçkinlerinin oluşturduğu İttihat ve Terakki Cemiyeti Türkçülüğü ve Batıcılığı benimsemiş, cumhuriyet ile birlikte geleneksel-modern kopuşunu Türkiye Cumhuriyeti’ne de taşımıştır. Genç cumhuriyet Osmanlı’nın pek çok mirası ile birlikte siyasal kültürünü de bünyesine taşımıştır.

“Devlet ve ulus kimliği doğrultusunda mobilize edilen siyasal kültür öğeleri, Osmanlı’daki öğelerin kalıcı birer devamı olmayı daha da güçlü bir biçimde sürdürmüştür. Osmanlı’dan tevarüs eden "cemaat" kökenli siyasal kültür, "ulus" söylemiyle daha üst düzeye taşınarak bireysellikten tamamen soyutlandı. Bireysel inisiyatifin ulus kimliğine hâle getirdiği yönündeki ön kabul bu kolektif kültür anlayışını daha da pekiştirdi. Bununla beraber Osmanlı’daki çevre-merkez ekseninde gelişen siyasal kültür ayrışma sınırının daha da derinleştiğini görmek mümkündür” (Mardin,1969: 11-13).

Cumhuriyetin ilanı ile tek parti dönemi başlamış, muasır medeniyetler seviyesine ulaşmak için Batılılaşma ideolojisini benimsemiş merkez, çevreyi başta yerel İslam olmak üzere tüm taşra değerlerini dönüştürmeye çalışırken halkın direnci ile karşılaşmıştır. Osmanlı’da İslami değerler tüm siyasal geleneksel ve modern kültür farklılıklarına rağmen bir noktada buluşturabilirken tek parti döneminde İslami unsurlar tamamen ortadan kaldırılınca merkezin benimsediği kültüre uyum gösteremeyen halk, siyasal iktidar nezdindeki meşruiyetini de kaybedince merkezden kopmuş, bu kopuş ile birlikte kendi temsilcilerini oluşturmuştur (Yıldırım, 2008: 35).

Osmanlı’dan gelen çatışma ve karşıtlıklar tek parti döneminde de kendini göstermiştir. 1923-1950 yılları arasında iktidarda Cumhuriyet Halk Partisi bulunmaktadır ve Duverger’e göre toplumu modernleştirme misyonu gibi pragmatik bir görünüme de

sahip olmuştur (2015: 335). Tek parti sistemlerinde olduğu gibi bu dönemde tek partinin amacı yeni cumhuriyeti ayakta tutmak ve sistemini halka benimsetmektir. Daha çok ideolojik formasyona yönelik olarak politikalar izlenmiştir. Ancak bu politikalar kopuş paradigması bağlamında ele aldıklarından Osmanlı mirasının reddi ve geleneğe sırt dönülmesi halk ile arasında bir kopuşa ve kutuplaşmalara neden olmuştur. 1923 yılında kurulan ikinci meclis ile birlikte başlayan inkılap hareketleri ve laiklik politikaları çevre tarafından dirençle karşılaşmıştır.

Merkezin temsilcisi Cumhuriyet Halk Fırkası, tek parti dönemi boyunca oturtulmaya çalışılan yeni cumhuriyet sistemine karşı oluşan muhalefetleri, rejimin tehlike altında olduğu düşüncesi ile sert yaptırımlarla bastırmaya çalışmıştır. Mardin'e (2015/a ve 2006) göre merkez, çevreyi inkılaplara verdiği direnç nedeniyle muhalefet kaynağı gördüğü için sıkı bir denetim altında tutmuştur. Parti, halkla bütünleşme politikalarına sahip olsa da yetersiz olmuştur.

Osmanlı'nın sonu ve cumhuriyetin ilanı ile birlikte modernlerin de gelenekçilerin de asıl amacı devleti kurtarmaktır. Siyasal elitler, gücünü merkezileştirerek hem iktidarı hem devleti korumayı amaçlamıştır. Osmanlı'nın yenilgisinin nedeni olarak dini gören elitler (Karadağ, 2005: 907) hem rejim hem kendi iktidarlarını kaybetme korkusu ile laikliği merkeze yerleştiren politikaları benimsemişlerdir (Berkes, 2016: 523). Türkçü, sıkı merkeziyetçi, yenilikçi laik siyasal güç elitleri yeni rejimin ve siyasal kültürün kurulmasında etkin bir rol üstlenmiştir (Karpas, 2015/a: 419). Yeni ulusun oluşturulması ve modern batılı elitlerin değerlerinin halka benimsetilmesi için halk üzerinde denetim ve baskı kurulmuştur. Devlet tarafını tutan modern elitler ile halk tarafını tutan gelenekçiler arasında bir ayrışma yaşanmasına ve bu ayrışmanın siyasal kutuplaşmaya dönüşmesine neden olmuştur (Ergil, 2000: 73). Merkezi oluşturan asker ve bürokrasinin topluma ve onun inanç, değer, simge ve görüşlerine yönelik baskıcı yaklaşımı karşısında halk kendi değerlerini, kültürel özelliklerini, özerkliğini korumaya çalışmış ve modern elitlere karşı olumsuz bir tutum takınmıştır (Özbudun, 1975: 24)

Modern-geleneksel çatışması merkezi oluşturan yenilikçi laikler ve halkı oluşturan İslamcı muhafazakârlar arasında devam etmektedir. Özbudun'a göre merkez sürekli modernleşme yanlılarının elindedir. Merkez, yeni bir ulus yaratmak için halka dinsel boyutu da olan bir görüş birliği kazandırmış ancak onu denetim altına almıştır. Siyasal elitlerin güç mücadelesi içerisinde muhalefetteki elitler halkın hassasiyetlerinden yararlanmışlar (1975: 45) ve dönem dönem siyasal kutuplaşmayı tırmandırmışlardır.

3.4.4. Türkiye’de İki Partili Dönemde Siyasal Kutuplaşma

Türkiye’de 1946’da başlayan ve 1960 darbesine kadar süren dönemde yürütülen iki partili siyasal sistemin hâkim olduğu bu dönemde de hala Osmanlı’dan miras siyasal kültür hâkimdir. Türk modernleşmesinin geçmişten radikal bir kopuşla gerçekleşmesini isteyen cumhuriyetçi elitler karşısında organik-cemaatçi modern bir toplum oluşturan gelenekselciler oturmuş, dolayısıyla Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) geçmişle bağlantılı bir replika olan yeni toplumun oluşumunu engelleyememiştir. Tarihsel blok, cumhuriyeti batılılaşma anlamında bir modernleşme olarak kabul etmiştir. Fransız devrimi ile birlikte batının geçmişle ve dinle olan bağını koparması anlamında Türkiye’nin de geçmişle bağını koparması hedeflenmiş ve Osmanlı birikimi batılı oryantalist bir yaklaşımla, geri kalmışlıktan kurtulmanın yolu olarak reddedilmiştir.

Kara’ya göre çok partili sisteme geçme amacı soğuk savaş döneminde İnönü’nün SSCB tehdidine karşı Batılı devletlerin desteğini almak adına giriştiği bir eylemdir ve asıl amaç CHP’yi hegomonik bir parti konumuna oturtacak bir muhalefet partisi kurdurmaktır (2014: 277-279). Bu amaçla CHP içinde ayrılan ve Dörtlülük Takrir denilen ve Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan’ın imzalarıyla CHP Meclis Grubu’na verilen belge ile 1945 yılında Demokrat Parti (DP) kurulmuş, 1950 seçimlerinde iktidarı CHP’den almış, 27 Mayıs 1960 darbesine kadar iktidarda kalmıştır. DP, merkez sağ geleneğin başlangıcını oluşturmuştur. DP, dinle-geleneksel olana atıfla organik-cemaatçi yapıyı desteklemiş, öz-oryantalist ve Osmanlıyı reddeden yaklaşım karşısında bir duruş sergilemiştir. Dolayısıyla da halkın

ve gelenekselcilerin desteğini almıştır (Kahraman, 2012: 268-270; Timur, 2003: 67; Eroğul, 1998: 60).

CHP, 1950'ye kadar geleneksel olanın reddedilmesi temeline oturan otoriter pasif modernleşmeyi benimsemiştir. Geleneksel olan dini olan ile özdeşleştirildiğinden gelenekselin kamusal alandan ve ritüelden tamamen çıkarılması ve dini olanın otoriter laiklik tarafından özel alana kapatılması, kamusal alanda dini olanın modern dışı kabul edilmesi ve tehdit olarak görülmesi geleneksel değerlere sahip olan halkı rahatsız etmiştir. DP geleneksele kamusal alanda yer verecek somut adımlar atmıştır. Bu durum elitlerle halk arasındaki mesafeyi açmış, siyasal kutuplaşmayı yükseltmiş, kamusalın karşısına sivil ve siyasal olanı yerleştirmiştir. 1946 ile beraber siyasal özne haline gelen halk artık aktif olarak siyaset içinde etkin bir şekilde egemen siyasal-toplumsal yapıya muhalefet göstererek karar merciine dönüşmüş ve o güne kadarki en yüksek siyasal katılım gerçekleşmiş, iktidarı CHP'den alarak DP'ye vermiştir (Kahraman, 2012: 253-266). Türkiye'de 1946-1960 yılları arasındaki iki partili siyasal sistem Osmanlı'dan günümüze gelen siyasal kültürün modern-geleneksel çatışmasının karşılığını net bir şekilde yansıtmış, Türkiye'deki siyasal hayatın şekillenmesinde etkin bir rol üstlenmiştir. Devletten yana olan siyasal elit, CHP etrafında toplanırken; heterojen ve dağınık gruplardan oluşan halk ise DP etrafında toplanarak Ahmad'a (2015) göre, ABD'deki Cumhuriyetçi-demokrat ayrımına benzer bir ikilik oluşturmuştur.

Millî irade kavramı bu dönemde kullanılmaya başlanmış ve sine-i millet kavramı ile birlikte kullanılmıştır. DP, CHP'yi Millî irade doğrultusunda sine-i millete dönmekle tehdit etmiş, böylelikle Millî irade kavramı o güne kadar tek otorite, güç kaynağı görülen meclisin üzerine çıkarılmış ve siyasallaştırılmıştır. Millî irade kavramı böylece siyasal irade ile özdeşleştirilerek kamusal-meclis yerine sivil-siyaset özdeşliğini oturtmuştur (Kahraman, 2012: 248-249; Timur, 2003: 152). Bu durum modern-geleneksel, halk ve bürokratik aydınların kutuplaşmasını muhafazakâr-laik ayrımını derinleştirerek siyasal kutuplaşmayı da beraberinde getirmiş, günümüze kadar Türkiye'de siyaset ve siyasal kutuplaşma bu çatışma üzerinden yürütülmüştür.

CHP'nin 1933-55 yılları arasında laikliği dayatan ve gelenekselden tamamen kopmayı ve onu reddetmeyi amaçlayan politikaları karşısında ezanı tekrar Arapça okunmasını sağlayan, İmam Hatip liseleri ve cami açan, Köy Enstitüleri ve Halk evlerini kapatan DP arasındaki çatışma seçmen tabanlarına da yayılmıştır. Katı laikçiler hükümeti İslamcı muhafazakârlara fazla ödün vermekle suçlamışlardır (Hale, 2014: 133). 1958'de DP içindeki muhalifler de dahil olmak üzere tüm karşıtları hükümet yanına çekmek üzere Vatan Cephesi kurularak otorite yaratılmaya çalışılmış, cepheye girmek istemeyenler hain ve yıkıcı olarak ilan edilmişlerdir. Muhalefet ise üniversitelerde öğrencileri kışkırtarak hükümeti zor duruma sokmaya çalışmıştır (Ahmad, 2015: 138). Siyasi elitler arasındaki çıkar çatışması siyasal kutuplaşmaya dönüşmüştür. İktidar mücadelesinde rolleri değişen CHP ve DP politikaları ve söylemleri siyasal kutuplaşmayı tırmandırmış, ordu, bürokrasi ve akademi DP'ye karşı tavır almış, iki parti arasındaki çatışma (sağ-sol çatışması değil, Osmanlı'dan gelen siyasal kültür mirasının devamı olan modern-geleneksel/muhafazakâr-laik çatışması temelinde) tabana/sokağa taşınmış, toplumsal huzursuzlukların yükseldiği bir sürece dönüşmüş ve darbe ortamını hazırlamıştır.

DP dönemi Tanzimat'la başlayan apolitik dönemi sona erdirip halkı siyasal özne olarak konumlandırmıştır. Halkın homojen değil heterojen bir yapıya sahip olduğu siyasal eltilerce kabul edilmiş; pasif modernleşmeden aktif modernleşmeye geçilmiştir. Bu dönemde toplumu inşa etme süreci kültürel olmaktan çıkıp ekonomik bir politikaya dönüşmüş ve sınıf bilinci inşa edilmiştir. O dönemden itibaren Kahraman'a göre popülizm çevreyi temsil edenler tarafından kullanıla gelen bir yöntem olmuştur. Türkiye'de kültürel demokratikleşmenin kurucusu CHP, orta sol olarak kendini konumlamış ve merkezin temsilcisi olarak günümüze kadar gelmiştir. DP'den doğan ve çevreyi temsil eden partiler de DP gibi demokrasiyi çoğulculukçu-otoriteryan-plesibiteryan olarak algılayıp savunmuşlardır. Bu dönemden sonra ilerici-muhafazakâr çatışması siyasal kutuplaşma temelinde ordu üzerinden bir belirginlik ve zıtlık kazanmıştır (2012: 242-350).

Kahraman'a göre, CHP ve DP arasındaki ayrışma dini ve geleneksel değerlerin daha çok ya da az vurgulanmasıyla ilgili olup kutuplaşma ideolojik değil sosyolojik ve

kültürel'dir (2012: 341). Karpat, Tanzimat'tan bu yana aydınlarla halk arasındaki farkın kültürel olduğunu, özellikle bu iki grubun farklı laiklik anlayışlarına ve aydınların din adamlarına karşıt bir görüşe sahip olmalarından kaynaklanan bir karşıtlık olduğunu belirtmiştir (2015/b 261).

3.4.5. Türkiye’de Çok Partili Dönemde Siyasal Kutuplaşma

1960 darbesi sonrasında 1961 yılında Türkiye İşçi Partisi (TİP), DP’nin üyelerinin desteği ile sağ kanat olarak kabul edilen Adalet Partisi (AP) ve Yeni Türkiye Partisi’nin kurulması, CHP’nin kendini ortanın solu olarak konumlandırması ile birlikte Türk siyasal hayatına giren sağ-sol terminolojisi, bu dönemde siyasal kutuplaşmanın belirleyicisi olmuştur.

Çevre-merkez partileri çok partili dönem ile birlikte merkez sağ-merkez sol yelpazesinde çeşitlilik göstermiş; merkez sağ partiler olarak faşizm, dincilik gibi aşırı sayılan ideolojilerden uzak kalmak şartıyla düzen, istikrar, otoriteden yana olmak, toplumsal mirasın korunması, din ve aile gibi değerleri savunan partiler ve (genellikle gerici ve irtica ile ilişkilendirilen) muhafazakâr partiler, merkez sol parti olarak ise merkezi ilerici (Batıcı, çağdaş, yenilikçi, ilerici vb) Kemalist, laik, sosyalist partiler olarak tanımlanmıştır (Erdoğan, 2000: 243).

Küçükömer, Türkiye’deki sağ-sol kategorilerinin Batıdaki tam tersi olduğunu ileri sürmüştür. “Solculuk ezilenlerden yana olmaksa Menderes solcudur, İnönü ise sağcı” (Küçükömer, 2014: 83). Küçükömer’e göre Osmanlı’dan bu yana statükoyu kendini sol olarak tanımlayan laikçi batıcı kesim (Jön Türklerin İttihat ve Terakki kanadı, Birinci Grup, Cumhuriyet Halk Fırkası, Cumhuriyet Halk Partisi, Millî Birlik Komitesi döneminde CHP ve Ortanın Solu programına sahip olan CHP) savunurken, değişimi ve yenilik arayışını sağ olarak tanımlanan dindar muhafazakâr kesim (Jön Türklerin Prens Sabahattin kanadı, Hürriyet ve İtilaf Fırkası, İkinci Grup, Terakkiperver Fırka, Serbest Fırka, Demokrat Parti ve Adalet Partisi) savunmuş, siyasal arenada da bu şekilde temsil edilmişlerdir (2014: 86). CHP-DP arasındaki kutuplaşma üzerine bina edilen çok partili dönemdeki sağ-sol kutuplaşması etrafında kurulan partilerle devam

etmiştir. 1950’den itibaren Türk siyasal hayatından merkez sağ partilerin ağırlığı görülmektedir.

Hem anayasanın sağladığı özgürlükler yeni partilerin açılmasını sağlamış hem de Soğuk Savaş döneminde ortaya çıkan ABD-SSCB taraftarlıkları nedeni ile sağ-sol kutuplaşmaları etrafında Türk siyasal hayatı çok partili döneme girmiştir. 1980 darbesine kadar devam eden süreç, parti sayısı bakımından sistemin ılımlı çoğulculuk ve kutuplaşmış çoğulculuk arasında kaldığını göstermektedir (Özbudun, 1981: 232).

Türk siyasal hayatında solda Kemalist, sosyalist, Marksist eğilimler; sağda ise dindar, Milliyetçi ve devletçi eğilimler geniş bir yelpaze oluşturmaktadır (Cizre, 2005: 29). Partiler Batı’nın aksine ataerkil özerk hiyerarşik gelenek, siyasal kültürün unsurları, bürokrasinin içe kapanmacı otoriter kültürü ve dinin belirleyiciliği siyasi partilerin devlete bağımlılığını ve ideolojik yaklaşımı ortaya çıkarmakta, bu da siyasal kutuplaşmaya zemin hazırlamaktadır (Tosun, 1999: 18-19).

Türk siyasi hayatında merkezi oluşturan sol partiler, taban ile bağlarını koparmış bu nedenle çevreyi temsil görevi sağ partilere kalmıştır. Siyasal elitlerin arasındaki gelenekçi-modern tabanlı ideolojik iktidar mücadelesi laik-dindar, sağ-sol kutuplaşması yanında etnik kutuplaşmalara da neden olmuştur (Çarkoğlu ve Hinich, 2006: 387). Siyasette 1950’den itibaren sağ partilerin hâkimiyeti görülmektedir. Adalet Partisi 1965 – 1971 döneminde, Anavatan Partisi 1983 – 1991 döneminde, Adalet ve Kalkınma Partisi de 2002’de bu yana seçimlerde tek başına iktidar olmuştur.

Aydınlar seçkinci bakış açısını taşıdıkları için yeni orta sınıfı ve halkı benimsemedikleri gibi, halk da aydın kesime tepkili yaklaşmıştır. Aydınlar, üst sınıflar ve kentliler CHP’yi desteklerken köylü, işçi ve kentli alt sınıf desteğini AP’ye vermiştir. CHP artık kendini ortanın solu olarak tanımlamıştır (Karpaz, 2015/b: 201-205; Zürcher, 2015: 366).

Karpaz, 1961-1964 yılları arasında dinin politikaya alet edilmesi konusunun AP-CHP arasında önemi yitirdiği ve 1969 seçimlerinde seçmen kitlesinin artık ilgisini

çekmediği için CHP'nin bu konu üzerinden siyaset yapmayı bıraktığını ifade etmiştir (2015/b: 207). Bu durum Türk siyasal hayatında seçmenden oy toplamak, parti tabanını genişletmek için din-laiklik çatışmasının, toplumsal değil siyasal kutuplaşma konusu olduğunu göstermiştir. Seçmen kitlesi kutuplaştırılarak oy oranının muhafazası ya da arttırılması çatışmalar üzerinden gerçekleştirilmiştir (Bkz. Mardin 2015/b, Yücekök, 1977). 1960'ların ikinci yarısından itibaren önce aydınlar sonra da işçiler ve kentli alt sınıflar arasında solculuk yayılmaya başlanmış toplum bu defa sol-sağ çatışması üzerinde siyasal olarak kutuplaştırılmıştır.

Sol görüşler 1960'larda sadece Türkiye'de değil tüm dünyada etkili olmuştur. 1960 darbesi ve yeni demokratik 1961 anayasasının yapılışında etkili olan seçkin aydınlar ve üniversite camiası, kendini toplumun itici ve yönlendirici gücü olarak görmüş, yukardan aşağı Kemalist bir devrimin gerçekleştirilmesi fikrini benimsemişlerdir. Bu dönemde demokratik anayasanın da verdiği özgürlüklerle Yön, Aydınlık, Devrim gibi pek çok sol dergi ve Devrimci Gençlik (Dev-Genç) gibi fikir kulüpleri etkin hale gelmiş, bir subay-aydın koalisyonu ile bu Kemalist devrimin gerçekleştirileceğini ileri sürmüşlerdir. 1970'de sol örgütler silahlı gerilla mücadelesi fikriyle hizipleşmiş, ülkeyi istikrarsızlaştırmayı amaçlayan terör saldırıları yapmışlardır (Zürcher, 2015: 368-371).

Alparslan Türkeş, 1965 seçimlerinde başarısız olan Muhafazakâr Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'ne (CKMP) katılmış ve genel başkan seçilmiştir. Parti programını aşırı Milliyetçi bir forma sokan Türkeş, yazdığı *Dokuz Işık* isimli kitapçık ile Milliyetçilik, ülkücülük, ahlakçılık, toplumculuk, ilimcilik, hürriyetçilik, köylücülük, gelişmecilik, sanayii ve teknikçilik ilkelerini benimseterek partiyi militan bir partiye dönüştürmüştür. CKMP Asya'daki Türklerle birleşme ve komünist tehlikeyi bertaraf etme fikri ile hareket ederek şiddete yönelik eylemlere başlamış, sağ-sol kutuplaşması silahlı çatışmaya dönmüştür. 1969 seçimlerine kadar laikliği savunan Türkeş, seçimi kazanmak için İslam üzerine bir seçim stratejisi belirlemiştir (Zürcher, 2015: 372). Din eksenli siyasal kutuplaşmanın siyasal elitlerin iktidar mücadelesinde kullandığı bir araç olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Siyasal kutuplaşma arttırılarak seçmen tabanı güçlendirip iktidarı ele geçirmek ya da koalisyonun bir parçası olmak amaçlanmıştır.

Çok partili hayatla beraber Türkiye’de ortaya çıkan İslami muhafazakâr gruplar, muhalif toplumsal hareketler olarak kamusal alanda var olmuş, 1980 darbesi sonrasında liberal politikalarla birlikte toplumsal tabanını genişletmiş, 28 Şubat sürecinde uygulanan politikalarla bastırılmaya çalışılmışsa da Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) ile birlikte hızlı bir dönüşüm sürecine girerek hem siyasal hem ekonomik alanda aktif olarak yer almıştır.

Türk siyasi hayatında 1967’de ortaya çıkan Millî Görüş, Erbakan’ın önderliğinde bir araya gelmiş olan ve yoğun bir şekilde millî ve manevi değerleri benimsemiş İslamcı bir siyasal harekettir. Millî Görüş ile birlikte muhafazakârlık siyasal ve kamusal alanda görünür hale gelmiştir. 1970 yılında Necmettin Erbakan, yabancı sermayeye bağımlı olmakla ve İslam’a sırt çevirmekle suçladığı ketli büyük sermayeyi temsil eden AP karşısında antikapitalist muhafazakâr sağcı Millî Nizam Partisini (MNP) kurmuştur. MNP taşrada kendi işini yapan esnaf, alt sınıflardaki dindar insanlar, dindar girişimciler ve küçük iş adamlarının sözcülüğünü benimsemiştir. Millî Görüş geleneği, Türk siyasetinde aynı toplumsal tabandan beslenen “İslamcı” ve “muhafazakâr” ayrımını yapmıştır. Bu ayrım siyasal bir bölünme ya da çatışma olmayıp iş birliği şeklinde tezahür eden bir yapıdır (Yavuz, 2005: 592). Millî Görüş geleneği, “millî kavramının din anlamına gelen Arapça kök anlamından yararlanarak, merkezin İslami siyaset üzerindeki kısıtlayıcılığını aşmış, gerektiğinde de son derece ıyıcacı bir tutumla dindar olmayla siyasal tercih arasında birebir ilişki kurmaktan çekinmemiş, kendi partilerine oy verilmesini dindar olmanın zorunlu bir sonucu saymış, aksi tercih liberal düşünce yapanları manevi müeyyidelerle tehdit etmiştir” (Yıldız, 2004: 7). Millî Görüş hareketi İslami bir çizgi ile hareket etmiş, politikalarını da benimsediği değerler üzerinden belirlemiştir. İki kutuplu dünyada kapitalizme de sosyalizme de karşı durmuş ve üçüncü bir yol olarak İslami karma ekonomi modelini sunmuştur (Erbakan, 1992: 35). MNP’yi diğer sağ partilerden ayıran etnik kökene bakmaksızın ümmetçi bir anlayışla her kesime seslenmiş olmasıdır. Laiklik karşıtı sert söylemleri ve politikaları nedeniyle laik-muhafazakâr İslamcı kutuplaşmasını arttırmıştır. Laiklik karşıtı eylemler iddiasıyla 1971’de kapatılmış yerine Millî Selamet Partisi (MSP) kurulmuştur. MNP ve MSP aynı kişiler tarafından kurulduğundan birbirinin devamı

olan partilerdir. İslami muhalif hareketin siyasal arenada yer almasını sağlamıştır (Sarıbay, 1985: 109). 1973-1977 arsındaki siyasal kutuplaşmalar, parti liderlerinin arasındaki çekişmelerden kaynaklanmıştır (Zürcher, 2015: 374-379; Hale, 2014: 262-266). Bu durumda Türkiye’de kutuplaşmanın siyasal seçkinler düzeyinde, siyasal çıkarlardan kaynaklı olduğunu göstermektedir.

1968’den itibaren Türkiye’de sağ-sol çatışmaları üniversitelerde ve sokaklarda gençler arasında silahlı çatışmalara dönüşmüştür. Bu çatışmalar hükümeti zayıflatmış ve ülkeyi istikrarsızlığa sürüklemiştir. 12 Mart 1971 yılında Genelkurmay Başkanı, Başbakan Demirel’e ultimatoma vererek Atatürkçü bir görüşle, anarşiyi sona erdirecek güçlü bir hükümet kurulması aksi takdirde ordunun anayasal görevin yerine getirerek yönetime el koyacağı yönünde talebini iletmıştır (Hale, 2014: 235-239). Osmanlı’nın son döneminden başlayıp Tek Parti döneminde orduya verilen devletin ve cumhuriyetin koruyucusu misyonu bu muhtırada da kendini hissettirmiştir (Türkiye’de ordu ve siyaset ilişkisi için bkz. Hale, 2015; Üskül, 1997; Türkay ve Ünsaldı, 2008; Cizre ve Çınar 2003; Karpat, 2015/c). 1971 muhtırası, 1961 anayasasının sunduğu demokratik ortamı ve geniş özgürlükleri sınırlamak amacı ile askere yetkiler vermiştir.

Ancak muhtıra istikrarı sağlamaya yetmemiş, sağ-sol çatışmalarının dozu yükselmiş, siyasi suikastlar düzenlenmiş, ekonomik istikrarsızlık ortaya çıkmış, rakip partilerin ve Demirel’in kışkırtmaları ile hükümet zor duruma düşmüştür. 1979 yılında yapılan seçimlerde hükümetin kurulamaması nedeni ile 12 Eylül 1980 günü ordu anayasal hakkını kullanma ve cumhuriyeti koruma misyonu ile hareket ederek darbe yapmıştır. Ordu Batı yanlısı politikaların devam edeceği yönünde açıklama yapmış, tüm siyasilerin faaliyetleri durdurmuştur (Bkz. Karpat, 2015/b; Cizre, 2005; Hale, 2014; Ahmad, 2015; Göle, 2010). 1983 seçimlerini Anavatan Partisi (ANAP) kazanmış ve tek başına iktidar olmuştur.

Muhafazakârlığın bir diğer önemli aktörü Özal olmuştur. 1983 yılında iktidara gelen Özal, liberal ve muhafazakâr değerleri benimseyerek liberal politikalarını “fikir, din ve teşebbüs hürriyeti” mottosu üzerine temellendirerek dinî kurum ve değerlerin üzerindeki baskıyı kaldırmak amacıyla sergilemiştir. Ancak Özal’ın tüm çabalarına

rağmen karşısındaki güçlü bir bürokratik, devletçi yapı nedeniyle bu amacını tam anlamıyla gerçekleştirememiştir (Özipek, 2010: 114-115). Özal döneminde muhafazakârlık İslamcılığa yaklaşmış ve İslam-Batı muhafazakârlığı ile bir sentez oluşturmuştur (Bıdık, 2007: 151). 1970'lerle birlikte küreselleşme hareketlerinin başlaması ve 1980 darbesi nedeni ile Türkiye'de liberal politikalar ağırlık kazanmaya başlamış, muhafazakârlık anlayışını da dönüştüren bu gelişmeler liberal muhafazakârların ekonomik ve siyasal alanda kendilerine yer bulmasına imkân tanımıştır. Bu dönemde cemaat ve Tarikatların ekonomik aktörler olarak kamusal alanda görünmeye başladığı dönem olmuştur. 1990 yılında dindar girişimciler tarafından kurulan *Müstakil İşadamları Derneği* (MÜSİAD) ve *Anadolu Kaplanları* denilen muhafazakâr dindar taşra girişimcileri, Özal döneminin liberal politikaları sonuç oluşan serbest piyasa sisteminin fırsatlarından yararlanarak büyümüş, yeni ve özerk bir burjuva sınıfı olarak İslâmcı hareketin yönünü daha sağa çevirmede etkili olmuşlardır (Şen, 2004: 77).

ANAP kendini ana sağ ve merkez sağ olarak konumlandırmıştır. Parti üyelerini eski liberal muhafazakâr AP, muhafazakâr MSP ve aşırı Milliyetçi MHP üyeleri oluşturmuş, sosyal adalete güvenen, geleneklere bağlı ve Milliyetçi bir yapıya sahip olmuştur (Ahmad, 2015, 227). Bu süreçte ordu, etkin olarak kontrolde olduğu ve 1982 anayasası önceki parti liderlerinin siyaset yapmasını yasakladığı için siyasal kutuplaşma ortamı oluşmamıştır.

1987 seçimlerinde ANAP tekrar tek parti olarak seçilmiştir. Özal hükümeti, tekrar siyasete atılan eski partiler karşısında tabanını güçlendirmek için din eğitiminin yaygınlaştırılması, kız öğrencilerin türban takması gibi konularda kararlar almıştır. Bu durum parti içerisindeki laik görüşlü üyeleri kızdırmıştır. Aynı zamanda ekonomik göstergelerdeki düşüşler ve Güneydoğu'da OHAL'in kaldırılması ile PKK terörünün tekrar başlaması nedeniyle 1989 Yerel seçimlerinde ANAP oy kaybına uğramıştır. Bu dönemde Radyo ve TV'lerde dini programların yaygınlaşması ile 1987 yılında MGK hükümete dini canlanma tehlikesi konusunda uyarıda bulunmuştur (Hale, 2014: 330-341).

1970’lerde başlayan PKK terörü 1990’larda da devam etmiş, bir yandan laik-muhafazakâr kutuplaşması sürerken diğer yandan Kürt-Türk çatışması üzerinden siyasal kutuplaşma yaratılmaya çalışılmıştır. Türk-Kürt çatışması, muhafazakâr-laik kutuplaşmasının üzerinde hatta bu iki kutbu birleştiren bir sorun olarak ortaya çıkmıştır. Demirel, “Türkiye, Kürt realitesini tanımalıdır” açıklaması yapmış, 7-8 Aralık 1991’de iki lider Güneydoğu’ya giderek Kürt halkla görüşmüş, ilk defa bu dönemde Kürtçe yayınlar basılmıştır. Ancak PKK’nın şiddet eylemleri devam etmiştir (Hale, 2014: 335). Muhafazakâr-laik çatışması siyasetin seyrine bağlı olarak elitlerin iktidar mücadelesinin bir aracı haline gelmiştir. Türk siyasi hayatı boyunca din üzerinden iktidarı ele geçirme amacı ile kutuplaşma üretilmiştir. Türk-Kürt çatışmasında da Kürt kökenli halka muhafazakâr partiler din üzerinden ümmet anlayışı laik partiler ise etnik köken vurgusu yaparak oylarını alma stratejileri kullanmış, iktidar mücadelesine bağlı olarak laik-muhafazakar kutuplar terör konusunda kimi zaman birleşmiş, kimi zamansa karşı karşıya gelmiştir.

3.4.5.1. 1990 Sonrası Muhafazakâr-Kemalist/Laik Kutuplaşması ve İranlaşma Tartışmaları

1991 seçimlerinde İslami duyarlılığı açıkça politika olarak benimseyen sağcı partiler kentlerdeki üst sınıflara karşı alt sınıfları, köylüleri ve taşra burjuvazisini temsil etmiştir. Bu dönemde ortaya çıkan İslami kimlik ve Kürt kimliği de İslami-Kürt duyarlılığı politikası merkez dediğimiz laik kesim tarafından şiddetle tepki gördüğü için sağ kesim tarafından temsil edilmiştir (Kahraman, 2008: 229). 1993 yılında Özal vefat edince Cumhurbaşkanlığına Demirel, Doğru Yol Partisi (DYP) liderliğine Tansu Çiller seçilmiştir.

1995’de sol da sosyal demokrat partiler CHP, Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SHP) ve Demokratik Sol Parti (DSP)’de toplanmış, ancak oylar bu üç parti arasında dağıldığından sağ karşısında güçsüz kalınmıştır. Parti taraftarları bu partilerin birleşmesini talep etmiş, CHP ve SHP 1995 yılında birleşmiştir. 1991 seçimlerindeki tablo nedeniyle sağda, dindar muhafazakâr Refah Partisi (RP) oy oranını yükseltmiş

ve 1995 seçimlerinden birinci parti olarak çıkmıştır. DYP ile birlikte REFAHYOL Hükümetini kurmuştur.

Erbakan liderliğindeki Refah Partisi'ne, muhafazakâr seçmenden oluşan RP tabanının örgütlü çalışması ve partinin “adil düzen” sloganı önce 1994 Belediye seçimlerini ardından 1995 genel ve 1996 ara seçimlerini birinci parti olarak kazandırmıştır. Partinin en büyük başarısı metropol bölgelerinde olmuştur. Parti artık sadece küçük işletmelerin sahiplerinin değil aynı zamanda kentlerde yaşayan alt sınıfın da partisi durumuna gelmiştir (Zürcher, 2015: 424-425). Bunda liberal muhafazakarların girişimlerini arttırması ve zenginleşmesinin etkisi bulunmaktadır. Muhafazakârların bu başarısı Laik kesimi tedirgin etmiş ve beraberinde “Türkiye İran mı oluyor?” tartışmalarını getirmiştir. Erbakan'ın, Başbakan olduğunda ilk gezisini İran'a yapması, Rafsancani'nin Türkiye'yi ziyaret etmesi, Müslüman ülkeleri kapsayan işbirliği projesi D-8'in gündeme gelmesiyle İran'la ilişkilerin düzelmesi, Ankara Sincan'daki Filistin'e destek amacıyla düzenlenen Kudüs Gecesi'ne İran Büyükelçisi'nin katılması ve Batı aleyhine açıklamalar yapması, İran sınırından PKK üyelerinin sızması, İslamcı silahlı örgütlere karşı yürütülen operasyonlarla ilgili spekülasyonlar ile birlikte Türkiye'nin İran'a yakınlaştığı ve İranlaşacağı konusunda tartışmalar başlamıştır. Kemalist yazar ve gazeteciler İran'ın Şah Dönemi'nden Humeyni'ye giden süreçte din devletine dönüşmesi üzerinden Türkiye'nin de Erbakan ile şeriat devleti haline geleceğine dair tartışmalarına karşı muhafazakâr gazeteci ve yazarlar da Türkiye'nin neden İran olamayacağına dair karşı bir tartışma başlatmışlar ve siyasi kutuplaşmayı alevlendirmişlerdir.

Muhafazakar değerlere sahip halk RP'yi başa getirmiş olsa da, Laik Kemalist kesimin sözcüsü Doğan ve Bilgin gruplarının yayın organları ve Cumhuriyet Gazetesinin saldırgan bir tavırla hükümet aleyhine yayınları, Atatürkçü Düşünce Derneği gibi Kemalist-Laik grupların çalışmaları, RP milletvekili Hasan Mezarcı'nın Atatürk'e hakaret etmesi, hükümet içerisindeki bazı milletvekili ve belediye başkanlarının infial yaratan beyanları neticesinde zaten dindar muhafazakâr bir başbakandan rahatsızlık duyup, İslami eğilimi olan subayları işten çıkaran ordu için 28 Şubat sürecine uygun ortamı hazırlamıştır (Zürcher, 2015: 430; Kahraman, 2008: 229-230). Ordu 4 Şubat

1997 günü silahlı personel taşıyan uzun bir konvoyla Sincan'dan geçerek gövde gösterisinde bulunmuş, ardından Deniz Kuvvetleri Komutanlığı bünyesinde kurulan Batı Çalışma Grubu, 28 Şubat 1997'de İslamcı diye adlandırdığı ve devlet içerisindeki etkisini azaltmak istediği kişileri isimlerini ve 18 maddelik bir muhtırayı hükümete vermiştir. 28 Şubat süreci boyunca laiklik karşıtı olarak görülen muhafazakârların devlet ve eğitim sistemi içerisindeki gücünü ortadan kaldırmak üzere bazı yasaları yürürlüğe sokmuşlardır. İmam Hatipler, din teşkilatının ihtiyacı üzerinde mezun verdiğinden mezunlar üniversite sınavı ile devletin farklı kanallarında görev yapabilecekleri bölümleri tercih edebilmişler bu durum da laik kutup da rahatsızlıklar meydana getirmiş ve 28 şubat süreci ile *“İslamcı amaçlar taşıyan kişiler devlete sızabilir ve giderek devlet mekanizmasına el koyabilir”* gerekçesi ile ortaokul seviyesindeki İmam Hatiplerin 8 yıllık zorunlu eğitim yasası ile kapatılması ve üniversite sınavında katsayı uygulamasının getirilmesi ile İHL mezunlarının İlahiyat fakülteleri dışındaki bölümlere girişinin zorlaştırılması gibi uygulamalar yürürlüğe sokulmuştur (Zürcher, 2015: 430-431). 1999 yılında yapılan seçimlerde milletvekili olan Merve Kavakçı başörtü ile yemin etmek isteyince iç tüzük tartışmaları yaşanmıştır.

Tek parti döneminin sona ermesinden sonra neredeyse her 10 yılda bir olduğu gibi 1990'lı yıllarda da siyasi elitleri arasındaki iktidar mücadelesi nedeniyle yaratılan laik-dindar siyasal kutuplaşmasıyla kendini Cumhuriyet'in bekçisi olarak gören ordu bir kez daha Türk siyasi hayatına müdahale etmiştir. Bakanlar kurulu 28 Şubat tavsiyelerini 13 Martta onaylayarak hayata geçirmiş, laik-dindar kutuplaşması tabana yayılmaya çalışılmış, İrtica eylem planı devreye sokulmuş, irtica ve terör en büyük tehlike olarak ilan edilmiş, türban üniversitelerden ve kamudan çıkarılmıştır. İslamafobiye dönüşen irtica eylem planı çerçevesindeki uygulamalar öncelikle devlet politikası olarak uygulanmış, sonra Kemalist sol kesimdeki parti ve sendikaları etkileyerek “laiklik elden gidiyor” sloganı ile laik-dindar kutuplaşması daha da derinleşmiş ve kökleşmiştir. 1998 yılında Anayasa Mahkemesi RP'yi laiklik karşıtı eylemleri nedeni ile kapatmış, Erbakan'a 5 yıl siyaset yasağı getirilmiş ve bir mitingde Ziya Gökalp'in şiirini okuyan dönemin İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı Recep Tayyip Erdoğan'a “dinsel nefreti kışkırtmak” suçlaması ile hapis cezası verilmiş,

MÜSİAD'a dava açılmıştır. 2012 yılında TBMM, darbeleri araştırma komisyonu kurarak 28 Şubat ve 12 Eylül darbelerini araştırmaya başlamıştır. 28 Şubat Postmodern darbesinde etkin olarak rol alanlar tutuklanmıştır.

Laik Kemalist siyasal elitlerin ödün vermeden yürüttüğü ve onu sol olarak tanımlayan laiklik politikası karşısında muhafazakâr kesimi savunan siyasi elitlerin yürüttüğü ve sağ olarak tanımlanmasına neden olan İslami duyarlılık politikası Türk siyasi hayatı boyunca karşı karşıya gelmiş, iktidar mücadelesi bu çatışma üzerinden yürütülmüştür (Kahraman, 2008: 228). 1990'lar boyunca PKK terörü nedeni ile Türk-Kürt çatışmasının yaratılmak istenmesi⁴, siyasi cinayetler, yüksek enflasyon, İslami köktendinci tehdidi söylentileri nedeniyle hem laik-dindar hem Alevi-Sünni çatışmasının⁵ yaratılmaya çalışılması sonucunda siyasal kutuplaşmanın tırmandırılması halk da yeni bir askeri müdahale korkusu oluşmuştur. Ahmad'a göre Türk ordusu kendisini Cumhuriyet'in ve Kemalizm'in bekçisi olarak gördüğü müddetçe darbe olasılığı var olacaktır (2015: 236-249).

3.4.5.2. AK Parti Dönemi (Muhafazakârlaşma, Malezyalaşma ve Mahalle Baskısı Tartışmaları)

1998 yılında Refah Partisinin kapatılıp yerine Fazilet Partisinin (FP) kurulması, Türkeş'in vefat edip Milliyeti Hareket Partisi (MHP) başına Devlet Bahçeli'nin geçmesi, Abdullah Öcalan'ın yakalanıp Türkiye'ye getirilmesinin Ecevit'e kazandırdığı prestij ile birlikte 1999 yılında yapılan seçimlerde DSP birinci parti olmuş, DSP-MHP-ANAP koalisyonu kurulmuştur. 2001 yılında irtica eylem planı çerçevesinde Refah Partisinin devamı olma iddiası ile Fazilet Partisi kapatılmıştır.

Millî Görüş Geleneği 28 Şubat'la birlikte destek kaybetmiş, bu durum da toplumda din-siyaset ilişkisinin sorgulanmasına ve yeni arayışlara neden olmuştur. Millî Görüş kendi içerisinde bir hesaplaşma yaşamış ve gelenekçiler-yenilikçiler ayrışması oluşmuştur (Yıldız, 2004:6). Gelenekçiler Saadet Partisini kurmuş, Yenilikçi grup olan

⁴ Bkz. 1992 Nevruz Olayları, 1994 DEP'li milletvekillerinin Kürtçe Yemin Krizi

⁵ Bkz. 1993 Sivas Katliamı, 1995 Gazi Mahallesi olayları,

Abdullah Gül ve Recep Tayyip Erdoğan ise muhafazakâr demokrat görüşü benimseyen Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti)'yi⁶ kurmuştur (Uzgel, 2009: 24). 2001 yılındaki devalüasyon sonucu ortaya çıkan mali kriz nedeniyle 2002 seçimlerinde sadece AK Parti ve CHP meclise girmiş, AK Parti tek başına iktidar olmuştur. Millî Görüş Geleneğinden koptuğu için Kemalist kutup tarafından yapılan ideolojik sorgulanma nedeni ile parti kendini Yeni Muhafazakâr Demokrat olarak konumlandırmış ve muhafazakâr kesimin yeni partisi olmuştur. AK Parti'nin seçilmesi ile birlikte modernleşmenin ve rejimin tehlikede olduğu korkusundan beslenen siyasal kutuplaşma daha da belirginleşmiştir (Sunar ve Kaya, 2014: 335). Millî Görüş geleneği ile başlayan siyasal İslamcı muhafazakârlaşma, AK Parti ile birlikte liberal bir dönüşüme uğrayarak muhafazakâr demokrasi olarak ortaya çıkmıştır.

“Toplumsal alandaki cemaatlerin kamusal alanda görünürlik kazanması ile başlayıp özellikle ticari ve bürokratik alanlarda da egemenleşmesine varan, zenginleşen sermaye sınıfının yerelliğin ve gelenekselliğin kalıplarını aşması olarak açıklanabilecek bu çevreden merkeze yönelim eğilimi, AK Parti iktidarının toplumsal altyapısını oluşturmuştur” (Koçal, 2012).

AK Parti'nin muhafazakâr demokrat kimliğini İslami geçmişini sahiplenmesi ve koruması oluşturmakta, buna ek olarak onu Millî görüşten ayıran en önemli özellik ise muhafazakârlık ve neoliberalizmin birleşimi olan yeni bir muhafazakâr anlayış ortaya koymuş olmasıdır (Bıdık, 2007: 180-181).

AK Parti, Millî Görüş Hareketinden kopmuş, Özal'ın mirasını devam ettirecek Batı'ya dönük neoliberal politikaları benimsemiş bir parti olarak ortaya çıkmış, kendini merkez sağa çekerek dindar olmayan seçmeninde oylarını alarak iktidar partisi olmuştur. AK Parti politikaları ile devletin laik yapısından kaynaklanan yasal ve ideolojik sınırları genişleterek Muhafazakâr kutba meşruiyet sağlayıp kamusal alanda yeniden güç kazandırmak üzere liberal -demokratik değerlere ağırlık vermiş, klasik muhafazakârlık anlayışından farklı bir muhafazakârlık siyaseti izlemiştir. Kemalizm'in hegemonyasından kurtulabileceği düşüncesi temelinde AK Parti

⁶ Çalışmada Partinin Tüzükteki resmi isimlendirmesi kullanılacaktır. Adalet ve Kalkınma Partisi Tüzüğüne göre partinin kısaltması AK Partidir. (Ankara: AK Parti Yayınları, 2002:14).

muhafazakârlığı, muhafazakârlığın dönüşümünü normal seyrinin dışına çıkarmış, demokratik ve liberal bir eğilim kazandırmıştır (Bezci ve Miş, 2012: 5). Ancak muhafazakâr demokrasi kavramı teorik destekten uzak, daha çok uygulamalardaki ihtiyaçlara uygun olarak ortaya atılmış bir kavram olmuştur (Özipek, 2011: 672).

Erdoğan'ın (bkz. Çakır, 28 Eylül 2003) ve Abdullah Gül'ün (bkz. Ülsever, 28 Ağustos 2001) partinin kurulduğu ve yeni iktidar oldukları dönemlerde din devleti istemedikleri ancak dini değerlerin yaşanacağı bir topluluk istedikleri, dinin siyasi arenada partizanlaşma sistemi oluşturmada toplumun değer ve normlar kümesi olarak var olması gerektiği yönünde açıklamalarda bulunmuşlardır. Ancak Kemalist yazarlar partiyi Millî Görüş Geleneğinin bir devamı ve Siyasal İslam'ın temsilcisi olarak kabul etmişlerdir (Erdoğan, 11 Temmuz 2001). AK Parti benimsediği muhafazakâr demokratlık politikasını “sosyal ve kültürel ilkelerin ve değerlerin, bizi biz yapan, bize has özellikleri ve güzellikleri günümüzün ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde yeniden üreten bir siyaset” (AK Parti, 2012: 48) olarak tanımlamıştır. Bu bağlamda kendini Millî Görüş'ten farklı şekilde konumlandırarak Batı'ya dönük, ancak toplumsal değerlerini de muhafaza eden bir yapı olarak konumlandırmıştır. AK Parti önceki sağ partiler gibi politikasını modernleşme/demokratikleşme temelinde kurmuştur (Kahraman, 2008: 232) ve dayatmacı aktif laiklikten pasif laikliğe geçişi amaçlamış, evrensel normlara uygun, dini kültürel bir norm olarak kamusal alanda görünür kılan bir laiklik anlayışını vurgulamıştır (Hale ve Özbudun, 2010).

Erbakan'ın RefahYol hükümeti ile başlayan laik-muhafazakâr tartışmaları, kendini Yeni Muhafazakâr Demokrat olarak tanımlayan AK Partinin iktidar olmasıyla artmış, dini söylemleri ve uygulamaları karşısında Kemalistlerin rejim tehlike altında, şariat geliyor açıklamaları, Cumhuriyet gazetesinin “*Tehlikenin farkında mısınız*” reklamları ile siyasal kutuplaşmayı doruğa ulaştırmıştır. Özellikle 28 Şubat süreci ile birlikte kamuda Türban yasağı uygulaması üzerinden kutuplaşmanın her iki aktörü de kendi argümanlarını oluşturmuştur. Türban ve başörtüsü kavramları farklı ideolojik görüşlere gönderme yapmakta, “*türban*” ifadesi Kemalist laik kesim tarafından kullanılırken, “*başörtüsü*” kavramı ise Muhafazakâr kesim tarafından argüman olarak

kullanılmıştır⁷ (Aksoy 2005: 16). AK Partinin başörtüsü serbestisi için attığı adımlarla Refahyol hükümeti döneminde aydınlar ve medya tarafından yapılan “*İran olur muyuz?*” tartışmalarını yeniden gündeme getirmiştir. Eşleri başörtülü AK Parti Liderleri ve İmam Hatip mezunu bir başbakan fikri Kemalist kesimlerde *gidişat İranlaşmaya doğru* tedirginliği başlatmıştır (bkz. Çalışlar, 03.04.2009). İran’ın Şii olması ve Türkiye’nin farklı kültürel ve sosyal yapısının uyuşmaması Türkiye’nin İran olmayacağı fikrinin Kemalist Laikler tarafından da kabul edilmesini sağlamış, “*İran olmayız*” argümanı yerini “*Türkiye önce Malezya sonra İran olur*” (bkz. Erdem, 01.10.2007) tartışmasına bırakmış ve beraberinde mahalle baskısı tartışmalarını da başlatmıştır. Malezya’da Zeynel Abidin kral seçilince başörtülü *eşi* kraliçe olmuş, Malezya’da “Türbanlı kraliçe olur mu?” tartışmaları başlamış, Sembolik role sahip Kral Abidin meclise başörtülü *eşiyle* gelince muhalefetteki Liberal Demokrasi Hareketi “Kraliçe halkın tamamını temsil etmiyor” diyerek yemin törenine katılmayıp protesto ermiş ve meclisten ayrılmıştır. Malezya’da oruç tutmayanlar için cezai yaptırım olması, Anayasaya şeriat maddesi ekletilmek istenmesi, din değiştirilmesine ve Müslüman kadınların açık giyinmesine izin verilmemesi, turistleri bikini giymesinin yasak olması ve sansür uygulamaları yürürlüğe sokulmuştur (Çakır, 23.09.2007) Bu durum *eşi* başörtülü Gül’ün Cumhurbaşkanı olması ve bazı (Zina yasası, alkol satış saatleri düzenlemesi vb.) uygulamalar nedeniyle de Türkiye’de *Malezyalaşır mıyız?* (bkz. Altaylı, 28.09.2007; Hürriyet, 27.09.2007; blog.Milliyet.com.tr, 13.03.2013) tartışmalarını başlatmıştır. Bu durum laik kesimin muhafazakârlar tarafından yaşam tarzlarının mahalle baskısı nedeni ile tehdit altında olduğu yönünde iddialar ortaya atmalarına da neden olmuştur. Çakır, Prof. Nur Vergin, Ali Bulaç ve Mehmet Barlas’ın yuvarlak masa toplantılarında (bkz. Türkiye Malezya Olur mu tartışmaları, 2007) mahalle baskısının sadece muhafazakârlar tarafından değil solcular tarafından da yapıldığını, Türkiye’nin kozmopolit yapısı nedeniyle Malezyalaşma ya da İranlaşmaya neden olmayacağı yönünde belirtilen görüşler yanında böyle bir dönüşümün olacağını savunanlar da olmuş, ancak muhafazakâr kutbun da solcu kutbun da karşı kesime çoğunluk olduğu noktalarda mahalle baskısı uyguladığı algısı dile getirilmiştir. İktidarı devam ettirme ya da iktidarı ele geçirme

⁷ Çalışmada her iki kavram da kullanılacaktır.

amacıyla bu durum iktidar mücadelesi temelinde uygulanan bir politika olarak Türk siyasi hayatı boyunca var olmuştur.

Eşi Başörtülü bir cumhurbaşkanı düşüncesi Kemalist-laik çevrede rejim tehlikesi kaygıları yaratarak siyasal kutuplaşmayı körüklemiştir. Tarihsel blok/merkez ,muhafazakâr bir yönetimden rahatsızlığını laik-dindar kutuplaşması üzerine kurduğu bir politika ile göstermeye çalışmış, “*cumhuriyetine sahip çık*” sloganını benimsendiği Cumhuriyet mitingleri düzenlenmiş, 2007’de Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin yaklaşması ve AK Parti adayının cumhurbaşkanı olma olasılığı nedeni ile ordu, 27 Nisan 2007 tarihinde web sitesinden “*Atatürkçülüğe, laikliğe ve cumhuriyetin temel ilkelerine sözde değil özde bağlı*” bir cumhurbaşkanı aday profili çizildiği ve rejim ile ilgili kaygılarını belirttiği bir muhtıra yayınlamıştır.

22 Temmuz 2007’de yapılan genel seçimde AK Parti oylarını arttırarak tekrar tek parti iktidarını kurmuştur. CHP ve DSP seçime birlikte girmiş, SHP ise seçimlerden çekilmiş olmasına rağmen CHP’nin oy oranı %20,8’de kalmıştır. 28 Ağustos 2007’de yapılan referandumda Abdullah Gül 11. cumhurbaşkanı seçilmiştir. “Seçim sonuçları; mitinglerin, toplumun geniş tabanı tarafından kabul görmediğinin işareti sayılmıştır” (24 Temmuz 2007, Milliyet). Ancak iktidar mücadelesi devam etmiş, laik-dindar kutuplaşması temelinde ise Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı 2008 yılında “*laikliğe aykırı eylemlerin odağı haline gelme*” iddiası ile AK Parti hakkında kapatma davası açılmış, anayasa mahkemesi partinin kapatılmayıp hazine yardımının kesilmesi yönünde karara varmıştır.

Bu dönemde kutuplaşmalar geniş toplumsal gruplar arasına yayılarak zaman zaman nefret söyleminin, linç kültürünün ve ötekinin yaratılmasına neden olmuştur. Toprak ve arkadaşları 2008’de yaptıkları “Türkiye’de Faklı Olmak” başlıklı araştırmalarında Türkiye’de ikili bir kutuplaşmanın varlığını ortaya koymuşlardır. Araştırmaya göre özellikle muhafazakâr kesim tarafından kendileri gibi olmayan (Alevi, Kemalist, Kürt, solcu vs.) öteki üzerinde Şerif Mardin’in 2007’de kavramsallaştırdığı mahalle baskısı (Çakır, 2008; Çakır ve Bozan, 2009) kurmaktadır. Sadece laikler değil yaşam

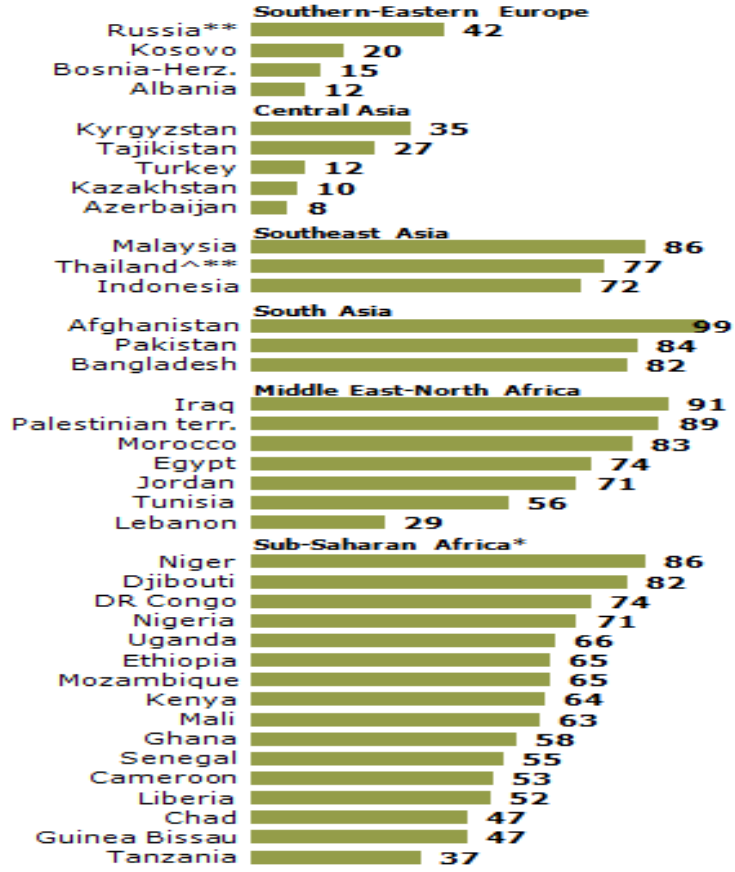
biçiminin müdahaleye uğradığını düşünen sekülerler de mahalle baskısı gördükleri yönünde tepkiler vermişlerdir.

2010 yılında yine KONDA tarafından toplumdaki kutuplaşmayı ortaya koyan bir başka çalışmada hayat tarzı bakımından toplumun genelinden farklı bir yaşam tarzına sahip, 35 yaş altında öğrenci, özel sektörde ya da devlette çalışan, eğitilmiş ailelerden gelen, kendisi de iyi eğitilmiş ve iyi gelirli kişilerden oluşan endişeli modernler karşısında daha düşük eğitim seviyesine sahip, ilgi alanları sınırlı, orta ve düşük gelirli kişilerden oluşan dindar muhafazakârlar bulunmaktadır. Araştırmaya göre, Endişeli modernler, toplumda muhafazakârlığın yayılması nedeniyle kendi yaşam biçimlerinin sınırlandırılmakta ve müdahaleye uğramakta bir nevi mahalle baskısı yaşamaktadırlar (Ağırdır, 2010). 2011 yılında MetroPOLL'ün referandum öncesi yaptığı araştırmada da modern seküler kesimin muhafazakârlığın artışı ile yaşam biçimlerinin müdahaleye uğrayacağı konusunda endişeli oldukları ortaya çıkmıştır (Sencar vd., 2011). Ünver'e (2011) göre, toplum artık iki aşırı uca itilmiş ve kutuplaşma derinleşmiştir (akt. Sunar ve Kaya, 2014: 342).

2014 yılında SETA tarafından yapılan araştırmaya göreyse kutuplaşma hükümet tarafından değil ona karşıt olan medya tarafından yaratılmaktadır. Araştırmaya göre medyanın toplumsal kutuplaşmanın örnekleri olarak ileri sürdüğü durumların, aslında dünyada kutuplaşma tartışmalarında ele alınan unsurlardan farklı olduğu ve medyanın haberlerinde hükümetin toplumsal kutuplaşma yarattığı yönündeki iddiasını kurarken, sunduğu olay ve olguların toplumsal bir yönü ve kapsayıcılığı olmayıp aksine hükümet karşıtlığı yaparken kutuplaştırıcı bir dil kullanarak siyasi kutuplaşma yarattıklarını ortaya koymuştur (Çağlar ve Memmi, 2014). Göle (2010), kutuplaşmanın elitler düzeyinde olduğunu ve topluma yayılmadığını çünkü muhafazakâr-seküler/laik kutuplar arasındaki duvarların geçirgenleştiği için kutupların benzeştiğini ve aralarındaki ayrımın ve farklılığın bulanık bir hal aldığını ifade etmiştir. Daha önceki dönemlerde de olduğu kutuplaşma siyasal düzeyde, iktidar mücadelesi amacı ile yapılmakta medya ve aydınlar siyasal kutuplaşma da önemli ve büyük bir rol oynamaktadır.

Support for Sharia

% of Muslims who favor making sharia the official law in their country

*Data for all countries except Niger from "Tolerance and Tension: Islam and Christianity in Sub-Saharan Africa."
^Interviews conducted with Muslims in five southern provinces only.
**Question was modified to ask if sharia should be the law of the land in Muslim areas.
This question was not asked in Uzbekistan.
PEW RESEARCH CENTER Q79a.

Garfık2. "Şeriat, Müslüman bölgelerin yasası olmalı mı?" sorusuna beş Güney bölgesinde yaşayan Müslüman nüfusun ülkelere göre verdiği cevap dağılımı (Kaynak. Pewforum, 30.04.2013)

Pew Research Center'in 2013 yılında şeriata destek konusunda çeşitli ülkelerde 38bin Müslüman ile yaptığı araştırmanın sonuçlarına göre Türkiye'de şeriat hükümlerinin geçerli olmasını isteyen Müslümanların oranının bütün ülkeler arasında nispeten düşük olduğu görülmektedir (bkz Pewforum, 30.04.2013). Durum Türkiye'de Kemalist Laik kesimin argümanlarının tersine bir sonuç ortaya koymuştur.

BİLGESAM'ın 2014'de yaptığı “*Türkiye’de etnik, dinî ve siyasi kutuplaşma*” araştırmasında (Akyürek ve Koydemir 2014), 2011 yılında yapılan KONDA araştırmasına göre Kürtlere ve Alevilere bakışın olumlu olarak değiştiği ancak siyasi ve etnik kutuplaşmanın hala devam ettiği sonuçları ortaya çıkmıştır (Bkz. Oğur, 06.07.2014 ve Kenar, 19.02.2015).

Heper, Türkiye’de derin bir kutuplaşma ya da bölünmenin olmadığını çünkü cumhuriyet mitinglerinde ülkeyi karanlık çağlara götürecek gerici ve yobaz diye tanımladıkları muhafazakârlara yönelik düşmanca tavra ve söylemlere rağmen, muhafazakâr kesimin buna misilleme yapmadığını ve bu bölünmenin sadece aydın kesimler seviyesinde gerçekleştiğini ileri sürmüştür (2009: 421). Gezi eylemlerinde hükümet karşıtlarının sokağa inmesine rağmen muhafazakâr ya da Milliyetçi kesimin buna karşılık vermemesi ya da 15 Temmuz 2016’daki başarısız darbe girişiminde her kesimden insanın darbecilere karşı sokağa inmesinin (Anık, 2016) toplumda derin bir kutuplaşma olmayıp, kutuplaşmanın siyasi elitler düzeyinde olduğunu göstermektedir.

Sunar ve Kaya, 1990-2009 yılları arasında yapılan araştırmaları karşılaştırmalı olarak incelemişler ve muhafazakârlar ile laikler arasında sadece kürtaj, kadının çalışması gibi aile ve cinsellik konularında değil aynı zamanda demokrasi, sosyal adalet ve ekonomi konularında da çok belirgin bir görüş farklılığının olmadığını ortaya koymuşlardır (2014: 338-355). Bu durum Türk toplumunda kültürel ya da toplumsal olarak bir kutuplaşmanın söz konusu olmayıp aksine kutuplaşmanın gündelik siyasette ve toplumsal yaşamı derinden etkilemeyen, siyasal olarak toplumun değişim ve dönüşümlerine bağlı olarak ortaya çıktığını göstermektedir.

Siyasal kutuplaşmaya rağmen Başta Ermeni ve Yahudiler olmak üzere yabancılara karşı duyulan düşmanlık, ataerkilliğin ve erkekliğin hâkimiyeti, kalkınmanın, gelişmenin kutsallığı, eşcinselliğe yaklaşım, ahlaki muhafazakârlık, vb. pek çok konuda, kutuplaşmanın tarafları uzlaşarak bir toplumsal mutabakata varmaktadırlar (Tol, 11.03.2016). Karadeniz İşbirliği Fonu tarafından desteklenen ve Türkiye Kurumsal Sosyal Sorumluluk Derneği tarafından yürütülen “Türkiye’de Kutuplaşmanın Boyutları Araştırması”nın sonuçlarına göre dindarlık Halkların

Demokratik Partisi (HDP) seçmenlerinde %68, AK Partililerde %67, MHP'lilerde %56'dır. Türk kimliğinin sahiplenilmesinde mutabakat MHP %77, AK Parti %76, CHP %73 oranındadır. Kürt kimliği HDP tarafından %86, AK Partililerde %18, CHP'lilerde %17, MHP'lilerde ise %16'lık bir oranla sahiplenilmiştir. Alevilik CHP'lilerde %28, HDP'de %20, MHP'de %17 ve AK Partide %10 oranındadır. Geçmişe göre ayrılıkların artmış olduğu düşüncesi CHP'lilerde %82, HDP'lilerde %78, MHP'lilerde %76 ve AK Partililerde %60 oranında seyretmektedir (bkz. KSSD, 01.02.2016).

Tüm bu araştırmaların sonuçları değerlendirildiğinde seküler kesim siyasal kutuplaşmanın ve ayrılığın arttığı yönünde daha yüksek bir oranda bir anlayışa sahiptir ve bunun iktidarın otoriter bir yapı almasından kaynaklandığını ileri sürmektedir. Muhafazakârlara göre kutuplaşma geçmişe oranla daha düşük seviyede seyretse de yaşanmaktadır. Ancak muhafazakârlarda da seküler ve laiklerde de kendinden farklı olanın kendine benzemesi yönünde bir istek oluştuğu ve bu kutupların "bu memleket bizim, kimseye bırakmayacağız" anlayışının tebarüz ettiği görülmekte ve her kutbun kendi iletişim kanallarını tercih ettiğini ve diğer kutbun medya araçlarını güvenilir bulmadığını ortaya koymuştur. Sosyal medya da bu anlamda kutupların kendi siyasi görüşünde insanlarla bir araya gelerek sanal cemaatlerini kurup, kendinden farklı olanla sürekli çatışma halinde olup siyasal kutuplaşmayı arttırdığını göstermektedir.

Araştırmalar da ele alınan tüm alanlarda AK parti ve CHP arasında bir farklılaşma ortaya çıkarken konu Kürt sorunu olduğunda bu kutupların birleşerek HDP'liler karşısında belirgin bir farklılık gösterdiği ancak konu azınlıklara, Avrupa Birliğine bakışa, ABD ve/veya yabancı algısına eşcinsellik, kızlı erkekli yaşama, erkeklik vb. sosyal konuya geldiğinde seçmenler arasında ciddi bir farklılığın olmadığı görülmektedir. Sadece muhafazakâr-seküler arasında değil aynı zamanda Kürtler ve Milliyetçiler arasında da bir kutuplaşmanın partiler düzeyinde olduğu Kürt Kimliğinin MHP de dahil tüm partiler tarafından sahiplenilmesi, Aleviliğin muhafazakâr olan AK Partinin oy oranı gözetilerek ele alındığında önemli sayıda Alevinin AK Partili olduğu ya da AK Partililerin % 24'ünün kendini laik olarak,

%6.7'inin gezici olarak tanımlaması siyasal kutuplaşmanın yansıtıldığı kadar keskin olmadığını ve kutuplaşma eksenindeki çatlaklara işaret etmektedir. (Tol, 11.03.2016).

Vergin'e göre 2002 yılında başlayan çevrenin merkeze yerleşme süreci başlamıştır. 2007 cumhurbaşkanlığı seçimlerini Gül'ün kazanması ile birlikte çevre artık merkezin belirleyici gücü haline gelmiştir. Ancak bu durum yeni bir muhalefeti yani çevreyi demokrasinin gelişmesi adına gerekli kılmıştır (Vergin, 2007: 74). Tuncel ve Gündoğmuş'a göre yeni merkez karşısındaki yeni çevreyi artık Kürtler oluşturmaktadır (2012: 148; bkz yeni ötekiler için Toprak vd., 2012).

Jön Türklerle başlayan etnik temelli kutuplaşma günümüzde hala laik-dindar kutuplaşması gibi devam etmektedir. Kürtler 1960'lı yıllarda TİP ve CHP aracılığı ile siyasete katılım sağlamış ancak siyasal elitlerin ayrımcılığı ve dışlamasına maruz kaldıklarını düşündükleri için 1990'da Demokratik Toplum Partisi (DTP) kurulmuş kapatılma ihtimaline karşı Özgürlük ve Demokrasi Partisi (ÖZDEP) kurulmuştur. ÖZDEP üyeleri Halkın Emek Partisine (HEP) katılmış, parti kapatılınca yerine 1991'de Demokrasi Partisini (DEP) kurulmuştur. DEP milletvekillerinin Kürtçe yemin etmek istemeleri ile başlayan süreç 1994 yılında dokunulmazlıklarını kaldırılması ve cezaevine gönderilmeleri ile son bulmuştur. Ardından Halkın Demokrasi Partisi (HADEP), Demokratik Halk Partisi (DEHAP), Özgür Parti'den Demokratik Toplum Partisi'ne (DTP) ve son olarak Barış ve Demokrasi Partisi (BDP) ve son olarak HDP ile yollarına devam etmişler ancak etnik temelli bir politika izleyen partiler devlet güçleri ile terör örgütü, legal-illegal eylemler arasında gelgitler yaşayarak zaman zaman meşruiyetlerini kaybetmişlerdir.

Kürt-Türk kutuplaşması da yine İslam üzerinden bu sefer tabanın yani çevrenin desteğini sağlamak üzere konumlandırılmıştır. PKK yöneticileri, Türk Devletinin onlarla değil Müslüman Kürt köylerini bombalayarak Kürt halkla mücadele ettiğini kendi yayın organlarında iddia ederken, karşı tarafta onların Müslüman olmadığını ve Kürt halkına zarar verdiğini belirtmektedir (Bkz. Türk, 2016).

Türkiye’de dindar muhafazakârlar ile cumhuriyetçi laiklerin oluşturduğu kutuplar arasında keskin bir kopuş meydana gelmiş, tasavvur ettikleri toplum biçimleri de dolayısıyla birbirlerinden farklılık arz etmiş, politikaları da buna göre şekillenmiştir. Bu farklılık 2013 Gezi olaylarında zirveye çıkmış, muhafazakâr-laik/seküler kutuplaşması sokağa taşınmış; AK Parti tabanı ile muhalifler arasındaki siyasal kutuplaşma daha çok ana akım ve sosyal medya üzerinden bir hesaplaşma olarak belirmiştir (Sunar ve Kaya, 2014: 336). Siyasi güç elitlerinin bu süreç içerisindeki üzerinden yaptığı açıklamaları bu kutuplaşmayı tırmandırmıştır. Kürtaj yasağı, kızılı-erkekli evlerde kalma açıklamaları, imam hatip liselerinin yeniden açılması, Türbanla üniversitelere girmek ve kamu kurumlarında çalışmanın yeniden serbestleşmesi gibi konular din-rejim tartışmaları temelinde kutuplaşma aracı olarak kullanılmıştır.

Millî Görüş partilerinin söylemlerindeki dönüşüm muhafazakârlığın da değişen ve dönüşen yerel ve küresel şartlara tepkisiz kalamayıp dönüşümünün anlaşılması açısından ışık tutmaktadır. Adil düzen söylemi 1995 yılında “emperyalizm ve siyonizmin faiz yoluyla bütün İslam ülkelerini sömürdüğü iddiasından hareketle kurulmuş olan köle düzeninden kurtulmanın yolu olarak” (Erbakan, 1995) gösterilirken 2001 yılında kapatılan RP yerine kurulan Saadet Partisinde ise “devleti insanın saadetine önünde bir engel olmaktan çıkarıp bunun bir aracı haline getirmek amacıyla olduğunu, saadetin gerçekleşmesi için de diyalogun, uzlaşmanın, barışın, adaletin, eşitliğin, adil paylaşımın ve samimi yardımlaşmanın, demokrasi ve insan haklarının, ahlak ve maneviyatın, karşılıklı rıza esasına dayanan sözleşmelere sadakatin sağlanmasının bir zorunluluk olduğu” (akt. Kiriş, 2012) yönünde bir değişim olduğu görülmektedir. Bu dönüşüm Ak Parti ile birlikte liberal muhafazakârlık ya da ılımlı İslam denilen bir aşamaya evrilmiştir. Bu dönüşüm sadece muhafazakârlarda değil aynı zamanda Laik Kemalist Partilerde de görülmüştür. CHP’nin AK Parti’nin seçim başarılarından sonra muhafazakâr kesime hitap eden söylemleri, partiye Türban ya da çarşafli üyeler kabul etmeleri de bu dönüşümün bir sonucudur. Siyasal kutuplaşma Türkiye tarihi boyunca iktidar mücadelesi amacıyla muhafazakâr-laik çatışması temelinde yürütülmüştür. Dönüşüm partileri birbirine ideolojik olarak benzetmiş ancak kutuplaşma aracı olarak kullanılmasına engel olamamıştır.

Keyman, Tanzimat'tan bu yana devam eden merkez-çevre, laik-dindar, sağ-sol, yerel-küresel, vatandaşlık-kimlik temellerinde ortaya çıkan siyasal kutuplaşmaların, toplumsal süreçlerin, talep ve sorunların yaşandığının göstergesi olduğunu ifade etmiştir. Ona göre, Türk siyasi hayatındaki siyasal kutuplaşmaların temelinde bu değişim ve dönüşüm yatmaktadır (2008: 10). 2000'li yıllarla birlikte teknolojik gelişmeler, internetin gelişimi ve yaygınlaşması, sosyal ağların popülerleşmesi ile birlikte toplumda meydana gelen değişim ve dönüşüm siyasal kutuplaşmanın yeni aktörleri olarak sanal cemaatleri konumlandırmıştır.

3.5. Sanal Cemaatler ve Siyasal Kutuplaşma

Sosyal medyada bir araya gelen, örgütlenen ve gruplaşan kullanıcılar bir araya geldikleri fikir etrafında birer sanal cemaate dönüşmektedir. Ancak sanal dünya üzerinde aynı görüş, değer, ilgi etrafında bir araya gelerek doğal bir bileşim sonucu pek çok sanal cemaat olması bu cemaatlerde biz ve öteki ayrımı üzerinden bir cemaat kimliği yaratılması sonucunda grup kutuplaşmalarını da beraberinde getirmektedir (Nagel, 2002: 28). Sanal cemaatlerde oluşan kutuplaşma genellikle cemaatteki şiddetinin bir dış etken tarafından artırılması ile oluşmaktadır. Sosyal medyada yer alan eylemler ve kutuplaşmalar ana akım medyada yer alan haberlerle paralel olarak gerçekleşmektedir. Stoner bulgularına göre, fiziki dünyada olduğu gibi sanal dünyada da bu grup ve cemaatlerin içerisinde yer almadan ve onlarla etkileşime girmeden önce daha çekingen ve ılımlı olan kullanıcıların, kutuplaşma sonrasında tepkilerini ve tepki verme eğilimlerini arttırdıkları ortaya çıkmıştır. Risk almayı seven insanlar, risk alma yönüne doğru hareket ettikleri için cemaatin ihtiyatlı üyelerini geride bırakarak bu sanal grupların ve cemaatlerin eylemlerini daha baskın olan risk alma eğilimindeki kullanıcılar belirleyecektir. (Aronson vd., 2001: 340).

Sosyal Etki Kuramına göre bireyler aynı ilgi ve değer yargılarına sahip oldukları bireylerle aralarındaki bu benzerlik nedeniyle bir arada olma eğilimi göstermektedirler. Sennet'e göre, aynı mekân üzerinde (gerçek coğrafi mekân ya da sanal cemaatlerin bir araya geldikleri forum, sosyal ağ, dijital platform) biz duygusunu oluşturdukları anda aralarında bir sosyal birliktelik oluşmuştur (akt. Narmanlıoğlu,

2016: 66). Bireyler cemaate üye olduklarında bireysel farklılıkları zamanla kaybolmakta, birey uyma davranışı göstererek, kendi görüş ve düşüncelerini cemaatin grup ve düşünceleri ile değiştirmektedir. Kısaca cemaatin kültürü bireyin algı ve tutumunu değiştirmektedir. Bir arada olma, gruplaşma, topluluğa ve cemaate dönüşme sürecinde, cemaat standartları oluşana kadar bireyler hem topluluğu etkilemekte hem de ondan etkilenmektedirler. Cemaat ya da grupta standart ve kurallar çok açık değilse risk almayı seven baskın kişiler tarafından cemaat ve üyeleri etkilenmektedirler (Güney, 2012: 159). Çünkü gruplar karar verici olmayıp aksine kendilerini olaylara kaptırmakta, öteki ile münakaşa etmekte ve ayırıştırmaktadırlar. Janis'in (1972) yaptığı araştırmaya göre grup üyelerinin aldıkları kararlar genellikle kötü sonuçlanmaktadır. Cemaat lideri kararları almakta üyeler ise belirsizleşen bireysel kimliklerinin sorumluluğundan kurtulup grup/cemaat kimliği ile hareket etmektedir. Tek tek bireyler cemaat kimliği altında sosyal baskı/mahalle baskısı nedeni ile dışlanma korkusu yaşamakta ve cemaatin kurallarına uygun olarak bir vücudun parçaları gibi kolektif bir şekilde hareket etmektedirler (akt. Gilovich vd., 2006: 72-73). Sanal cemaate üye olan kullanıcılar da gerçek cemaat ve grup üyeliklerinde olduğu gibi o cemaatin bir parçası olarak cemaat kural ve kararlarına uygun hareket etmek zorundadır. Aksi takdirde cemaatten dışlanma cezası ile yüzleşecektir. Sanal cemaatlerde de suskunluk sarmalı, mahalle baskısı ve kitle psikolojisi etkin olarak görülmekte, üyeler dışlanma ve atılma korkusu ile cemaatin ya da cemaatte baskın olan üye ya da üyelerin görüşlerine göre hareket etmekte, bireysel bilinci ve bireysel psikolojisi kaybolmakta ait olduğu cemaatin kolektif psikolojisi ile hareket eden üyede akıl ve zekanın önemi azaldığından kitlesel ölçütler ve sanal dünyanın onlara sağlamış olduğu çoklu kimlik ve roller sayesinde de kitle psikolojisi ile hareket ederek eylemin sorumluluğundan kaçabilmekte ve daha riskli kararlar verebilmektedir (Kitle Psikolojisi için bkz. Freud, 2015; Le Bon, 2015; Kimlik Belirsizleşmesi Modeli için bkz. Zimbardo, 1970'den akt. Gilovich vd., 2006; Suskunluk Sarmalı için bkz. Elisabeth Noelle-Neumann). Bu durum cemaatçi kültürlerde daha yoğun olarak görülmektedir. Yapılarında olan itaat ve sadakat onları lidere tapınmaya götürebilecek bir asabe duygusu ile sarmalamaktadır. Dolayısıyla bu kültürden gelen kullanıcıların sanal cemaatlerinde de benzer şekilde davranmakta ve sorgulamaksızın cemaatin aldığı kararlara uymaktadır. Örneğin bir sanal cemaat olarak İnci Sözlük üyeleri Atilla

Taş'ı, PSY'nin Gamgan Style şarkısını Türkçe sözler yazarak Hamham Style olarak söylemesi nedeniyle çeşitli dijital mecralarda ortak hareket ederek Atillas Tasos adıyla Yunan bir şarkıcı gibi göstermiş, Atilla Taş'ı Yunanistan'a iteledik diyerek şarkıcı ile alay etmişler, yine IMDB'de toplu olarak olumsuz oy vermek suretiyle Şahan Gökbakar'ın filmi olan Celal ve Ceren'i en kötü film seçtirmişlerdir. Bireysel kimlikleri ile bu eylemin sonuçlarını rahatsız edici bulabilecek olan üyeler, cemaat kimliğinin verdiği sorumsuzluk hissi ile eylemleri gerçekleştirmiş ve bundan keyif almışlardır. Ayrıca kamu kurumlarından T.C. ibaresinin kaldırılmasından duydukları rahatsızlıkla sosyal medyada isimlerinin başına T.C. getirmesi eylemini başlatan İnci Sözlük üyelerinin bu eylemi 9 milyon kişi tarafından desteklenerek bir sanal grup hareketinin kitlesel bir eyleme dönüşmesi ile sonuçlanmıştır (Bkz. Turk ve Tugen, 2014). Tek bir ilgi alanı, değer yargısı bile gerçek cemaatlerin aksine sanal cemaatleri meydana getirmekte ve ses getiren eylemler yapabilecek ve siyasi kutuplaşmaların oluşmasına neden olacak gücü onlara vermektedir.

Şerif'e göre (1966), gruplar arası ilişkilerde gruplar aynı hedefi elde etmeye giriştiğinde aralarında çıkar çatışmasından kaynaklanan bir rekabet baş göstermektedir (Arkonaç, 2012: 269). Gerçekçi Grup Çatışma kuramına göre grup/cemaat çıkarları temelinde var olan çatışmanın ayrımcılık ve ön yargı üzerinden işlediği ve bir grubun kazanmasının diğerinin kaybetmesi anlamına geldiği için rakip cemaati tehdit olarak görüp düşmanca hisler beslenmesi ve olumsuz olarak stereotipleştirilmesine, cemaat içinde dayanışmanın ve cemaat kimliğine yönelik bir farkındalığın oluşması ile birlikte iç grup anormalliklerinin tolere edildiği cemaat içi uyuma ve iç grup yandaşlığına neden olmaktadır (Bkz. Sidanius ve Pratto, 1999; Tajfel ve Turner, 2004). Özellikle siyasi bir görüş etrafına bir araya gelen sanal cemaat üyeleri kendilerini temsil eden partinin iktidarı kazanması amacıyla ötekileştirdiği rakip siyasal görüşteki sanal cemaatlerle münakaşalara girmekte, bireysel kimliklerini dışarda bırakarak fiziki dünyadaki yaşamlarında çok yakın oldukları insanlarla bile sanal dünyada cemaat kimlikleri üzerinden düşman hale gelebilmekte, kendi sanal cemaatlerinin üyelerini kollayan bir ruh haline bürünebilmektedir.

Sosyal psikolojideki iç grup-dış grup ayrımı dediğimiz biz ve öteki ayrımında bizden olanlar cemaatçi kültürde daha fazla kayırılırken, öteki olarak konumlandırılan diğer cemaatin üyeleri ayrımcılığa tabi tutulmasına neden olmakta, cemaat üyelerini (gerçek ya da sanal) toplumsal ve siyasal ilişkilerde adaletten, etik ve hukuki temelden uzak irrasyonel değerlendirmeler yapmaya ve kendinden olanı kayırmaya itmektedir. Bu kayırmanın sonucunda cemaatler arasında kutuplaşma, ayrımcılık, nefret söylemleri ve şiddeti getirmektedir. İç grupçuluk, bireylerin ait oldukları etnik, siyasi, dinini ya da sosyal vb. topluluklarla övünmeleri ve onlarla kendilerini var etmeleri onlara itaat ve sadakat göstermeleri anlamına gelmektedir. Gerçek ya da sanal dünyada kült hale getirilerek kutsanan cemaat liderinin peşinden giden milyonlarca cemaat üyesi iç grup yanlılığı ve ayrımcılık eylemleri nedeni ile kutuplaşmaya neden olmaktadır. İtaat ve sadakat temelinde oluşan cemaate aidiyet duygusu nedeniyle üye farklı inanç ve değerlere sahip olsa da, cemaatin inanç ve değerlerini savunmakta ya da tepki göstermemeyi tercih etmektedir. Cemaatçi bir topluluk yapısı gösteren Türkiye’de toplumsal kimliğin inşasında iç grup yanlılığına ve itaat/sadakat eğilimine çok daha fazla rastlanmaktadır. Türkiye’deki toplumsal kültür de grup çıkarlarının toplumsal çıkarların önünde tutulduğu, çoğu zaman toplumsal adaletin iç grup yanlılığına feda edildiği bir cemaatçi topluluk kültürüdür. Türkiye’de her şeyi siyah ve beyazdan ibaret görmeye neden olan bu cemaatçi toplumsal kültür, bireysel aklın dışlandığı dost-düşman kategorileştirmesini dolayısıyla iç grup yandaşlığını ve ayrımcılığı ortaya çıkarmaktadır. Bu durum lidere tapınma, kendinden olanı asla haksız görmeme, kendinden farklı olandan nefret etme, ötekileştirme ve düşmanca görmeye neden olmakta beraberinde toplumsal adaletsizliği, çatışmaları, kutuplaşmaları, güç ve iktidar mücadelelerini getirmektedir (Akyürek, 2016). Göçebe Oğuz kültüründen gelen Han’a itaat ve imparatorluk mirasından kaynaklanan lidere sadakat ve biat kültürü Türkiye Cumhuriyeti’nde de devam etmiş Türk siyasi hayatı boyunca yaşanan siyasi elitlerin iktidar mücadelesi temelindeki ikili çatışmalarda, cemaatçi kültürün ve gruplar arası iktidar mücadelelerinin sonucunda kendini siyasi kutuplaşma olarak göstermektedir.

Toplumsal olarak var olan bu iç grupçuluk ve siyasi kutuplaşma, kullanıcılar tarafından sanal dünyaya taşınarak sanal cemaatlerinde de kendini göstermekte, bu

sanal yapılar üzerinden siyasi kutuplaşma arttırılmaktadır. Sosyal kimliğin inşası kuramına göre bireyler fiziki dünyadaki cemaat ve gruplarında olduğu gibi sanal cemaatlerini oluştururken ya da onlara üye olurken sosyal kategorileştirme, karşılaştırma ve kimliksel iyileştirme gibi süreçlerden sonra kendilerini üyesi oldukları sanal cemaate ait hissederek, diğer gruplarla kendi gruplarını kıyaslayarak aidiyet duygularını güçlendirmektedirler (Tajfel ve Turner'den akt. Jost ve Sidanius, 2004). Bu kategorileştirme ve kıyaslama sonucunda motive olan birey, aidiyet duyduğu sanal cemaatinin üyelerini kayırmakta, iç grup yanlılığı ortaya çıkmaktadır (Turner 1982'den akt. Demirtaş, 2003: 134). İç grup yanlılığı sonucunda kalıpyargılar ve önyargılar oluşmakta, ait olunan iç gruba/cemaate sadakat ve bağlılık artarken rakip cemaat/dış gruba düşmanlık hisleri kuvvetlenmekte, gruplar arası kutuplaşmalar ve çatışmalar artmaktadır (Michener vd., 1990'dan akt. Demirtaş, 2003: 136). Bir sanal cemaatin diğerine duyduğu bu düşmanlık ve oluşan kutuplaşmanın 3 temel bileşeni bulunmaktadır (Taylor vd., 2010: 179-184):

1. Kalıpyargılar: Kalıpyargılar bilişseldir ve cemaat üyelerinin en yaygın özelliklerine ilişkin inançlarını içermektedir. Bu durum rakip sanal cemaatlerin üyeleri içinde oluşturulmuş kalıpyargılar üzerinden onları konumlandıkları ve kalıpyargıya hedef olan cemaat üyelerinde de kalıpyargıları doğrulayan davranışlar gösterme eğilimleri olduğu görülmektedir. Olağanlık etkisi denilen ve bir kullanıcı rakip sanal cemaatin üyesi olarak kabul edildiğinde cemaate yönelik kalıpyargılar o üye için de uygulanır hale gelmektedir. Rakip cemaatin üyesi hakkında yeterince bilgi yoksa cemaatle ilgili kalıpyargılara güvenilmesi yönünde bir eğilim gösterilmektedir.
2. Önyargılar: Önyargılar duygusaldır ve rakip olarak görülen sanal cemaate yönelik olumsuz duyguları içermektedir. Kullanıcılar bireysel özelliklerine göre değil ait oldukları cemaatin özelliklerine göre yargılanmaktadır. Önyargı sadece rakip gruplar için olumsuz tutumları değil aynı zamanda cemaatin kendisi ile ilgili diğer cemaatlerden daha üstün olduğuna dair aşırı olumlu tutumları da içermektedir. Bu aşırı olumlu tutumlar cemaatin üyelerinde birey oldukları için değil o cemaatin üyesi oldukları için olumlu tutumlar oluşmasına da neden olmaktadır. Kalıpyargılar ve önyargılar genellikle bir arada bulunma eğilimi göstermektedir.

3. Ayrımcılık: Ayrımcılık davranışsaldır ve kullanıcıların tamamıyla üyesi oldukları cemaat kimliği nedeniyle olumsuz davranışlara muhatap edilmesi durumudur. Ayrımcılık açık olarak ya da yükleme belirsizliği olarak kavramsallaştırılan kendisine yönelik olumsuz hareketin kesin nedenini bulamama durumu şeklinde tezahür edebilmektedir.

Sanal cemaat üyeleri biz ve öteki ayrımı üzerinden kendilerini ve rakip sanal cemaati konumlandırırken 3 önemli özellik ön plana çıkmaktadır (Taylor vd., 2010: 195):

1. Kendi cemaatlerini kayırma etkisi: İç grup yanlılığı da denilen ve üyelerin kendi cemaatinin üyelerini daha olumlu değerlendirip ve daha fazla ödüllendirirken, kendi cemaatinin başarısızlıklarına daha sempatik yüklemeler yaparak başarılar için içsel, başarısızlıklar için dışsal nedenler bulma eğilimi göstermektedirler. Bu durumun tam tersini de rakip sanal cemaat ve üyeleri için kabul etmektedirler.
2. Varsayılan benzerlik etkisi: Sanal cemaat üyeleri kendi cemaatinden olan üyelerle daha benzer yönleri olduğu konusunda bir algılamaya sahiptir. Kendi cemaatlerindeki üyeler rakip cemaattaki üyelerle benzer özellik de olsa da cemaat üyeleri kendi cemaatinde olan üyeleri kendilerine daha benzer görmektedirler.
3. Dış Grup Benzeşikliği: Rakip cemaatin üyelerini de kendilerinden farklı ve yabancı olarak algılama eğilimi göstermektedirler. Kendi sanal cemaatlerinin üyelerinin daha renkli, çok boyutlu ve zengin kişisel özelliklere sahip olduğu algısı nedeniyle kendi cemaatlerini rakip cemaatlerden daha üstün görme, rakip cemaatleri ise birbirinin aynı olarak algılama eğilimi göstermektedirler. Bu durum kendi cemaat üyeleri ile daha çok vakit geçirme ve deneyime sahip olma nedeniyle kendi üyeler hakkında daha çok bilgiye sahip olup, rakip cemaatle ya da üyeleri ile ilgili yeterli bilgiye sahip olmama nedeniyle kalıpyargılar ve önyargılarla yaklaşmanın bir sonucudur.

Sosyal ağlar üzerinde her topluluk sanal cemaat değildir. Smith ve arkadaşları (2014) Twitter üzerinde bir ağ analizi yaparak 6 tane topluluk kategorisi belirlemişlerdir:

1. Kutuplaşmış Kalabalıklar (Polarized crowd) kategorisinde olan kullanıcılar benzersever davranış sergileyerek kendileriyle benzer görüşte olanlarla bir araya gelerek iki büyük topluluk oluşturmuştur. Bu iki rakip topluluk arasındaki kutuplaşmanın düzeyine bağlı olarak görmezden gelme eyleminden nefret ve düşmanlık hissi ile tartışma ve kavgaya kadar farklı eylemlerde bulunmaktadır. Radikalleşen sanal cemaatlerdir.
2. Bağlı Gruplar (Tight Crowd) kategorisinde birbirine güçlü bağlarla bağlanmış topluluklardır. Sanal cemaatler olarak da adlandırılabilir.
3. Marka Kümeleri (Brand Clusters) kategorisinde belli bir marka, ürün ya da hizmet ile ilgili kullanıcıların fikir alışverişi yaptığı ancak iletişimin bununla sınırlı kaldığı topluluklardır.
4. Cemaat Kümeleri (Community Clusters) kategorisinde küçük gruplar, üyeleri ve bilgi kaynakları tarafından birbirlerini etkilemekte ve birleşerek orta büyüklükte yeni topluluklar oluşturmaktadır.
5. Yayın Ağları (Broadcast Network) kategorisinde haberlerin twitleme yoluyla yayıldığı, uzmanların ve kullanıcıların bu haberler üzerinde yorumlar yaptığı topluluklardır.
6. Destek Ağları (Support Network) kategorisinde ise markaların Twitter profilleri üzerinden müşterilerine sağladığı destek hizmetini içeren halkla ilişkiler etkinliği faaliyetleridir.

Sanal cemaatlerin kutuplaşmaları genellikle aralarındaki rekabetten ileri gelmektedir. Gerçek ya da sanal dünya; güç, konum, ekonomik kaynaklar ve istenebilir özelliklere sahip olma imkânı bakımından farklı pek çok gruptan oluşmaktadır. Bu rekabetin nedeni, baskın olan cemaat ya da gruplar için toplumsal konumlarını koruma yönünde iken daha düşük statüdeki grup ya da cemaatler içinse eşitsizlikleri ortadan kaldırmaktır. Bu rekabet dolayısıyla bir güç mücadelesinin sonucudur. Baskın olan gruplar ayrıcalıklı konumlarını korumak için var olan hiyerarşik düzenin neden değiştirilemeyeceğini ya da neden değiştirilmesi gerektiğini anlatmak üzere ideolojik bir meşrulaştırıcı sözde doğru yaratmaktadır (Taylor vd., 2010: 187-189).

Türkiye’de var olan toplumsal kültürün bir sonucu olarak sanal cemaatlerde de kişisel korunma, grup aidiyeti ve muhtemel getirilerin de etkisiyle kendi cemaatini diğerlerinden üstün görme ve iktidara veya daha baskın bir pozisyona yükseltme düşüncesinin bulunduğu görülmektedir. Cemaatçi kültürlerde asabiye duygusunun verdiği sadakat ve itaat, iç grup yanlılığı ve ötekileştirmeyi beraberinde getirmektedir. Haksız da olursa grup üyelerinin ve çıkarlarının diğer gruplara veya kişilere karşı desteklenmesi durumu nedeniyle hem kayırmacılık hem de toplumsal adaletsizlikle sonuçlanmakta ve kutuplaşmayı beraberinde getirmektedir (Akyürek, 2016).

Çatışmacı bir kültüre evrilen cemaatçi toplumsal yapıda bireysel akıl uzlaşmayı sağlayıcı bir araç olmaktan çıktığı ve grup çıkarları toplumsal uzlaşının üzerinde tutulduğunda siyasetçiler ve siyasi politikalar iç grup dinamiklerini ve gerektiğinde gruplar arası çatışmalarını iktidar mücadelesinde destek sağlamak üzere birer araç olarak kullanmaktan sakınmamaktadır. Rakip parti yandaşlarını öteki olarak konumlandırıp nefret söylemleri ile tabanının sadakatini sağlamayı amaçlayan siyasi elitler ve parti etrafında cemaatleşen ve cemaatin yani partinin çıkarlarını toplumsal uzlaşının üzerinde gören parti yandaşları siyasi kutuplaşmayı arttırmaktadır. Toplumsal kültürün sunduğu ikili kategorizasyon nedeni ile Türk siyasi hayatı boyunca merkez-çevre, Türk-Kürt, Alevi-Sünni, dindar-laik, modern-gelenekçi eksenleri yanında siyasi temelde sürekli yükselen kutuplaşma bugün sanal dünyada sanal cemaatlerle de devam etmektedir. Özellikle siyasi kutuplaşmayı artırıcı özellikleri değerlendirildiğinde bir siyasi görüş ya da parti etrafında bir araya gelen sanal cemaatler, parti ya da benimsedikleri siyasi görüşün dışında kalan görüşleri benimseyen diğer sanal cemaatleri rakip olarak görmekte ve aralarında bir kutuplaşma, nefret söylemi ve düşmanlık hisleri ortaya çıkmaktadır. Benimsedikleri siyasi görüşü temsil eden parti ya da liderin iktidar olması için propaganda yapan sanal cemaatler siyasi elitlerin birer aracı olarak siyasi kutuplaşmayı arttırmaktadır.

Siyasi alandaki iktidar arzusu politik fantezi yaratmakta, bunun içinde bir ötekiye ihtiyaç duymaktadır. Lacan’ın kavramsallaştırdığı fantezi ve arzu nesnesi bireye gönderme yapsa da bireyden topluma yayılmakta ve politik arzu olarak ortaya çıkmaktadır (bkz Lacan, 1964 Arzu nesnesi ve fantezi kavramı). Politik olarak bir

topluluğun devamlılığını sağlamak için bir arzu nesnesine ihtiyacı bulunmaktadır. Bu Türkler için Kızıl Elma'ya ulaşma arzusu ya da daha basitçe desteklediği siyasi görüşün iktidara ulaşması gibi. Zizek'e göre öznenin mahrum kaldığı arzu nesnesini çalan ötekiye bir düşmanlık hissi duymaya başlamakta, bu topluluğa yayılarak toplumsal/cemaatsel düşmanlık yaratılmaktadır. Anti-semitist biri Yahudilerin olmadığı bir dünya tahayyülü kurarken anti-semitist kimliğinin devam edebilmesi için Yahudilere ihtiyaç duymaktadır (1989'dan akt. Aydoğan, 2014: 89). Siyasi elitler iktidar sahibi olmak, tabanını güçlendirmek ve sadakatlerini sağlamak için bir ötekine, bir rakibe ihtiyaç duymaktadır. Öteki hakkımız olan iktidarı çaldığı için düşman olarak görülmekte, onunla iktidar mücadelesine girilmektedir. Ancak arzu nesnesi olan iktidarın bir anlam bir değer ifade etmesi için bir ötekinin varlığı gerekmektedir. Bu düşmanlık aynı zamanda topluluk içinde bir asabiye yaratmaktadır. Stavrakakis'e göre "siyaset politik gerçeklikle özdeşir ve politik gerçeklik, tüm gerçeklikler gibi, önce, simgesel seviyede kurulur ve sonra fantezi ile desteklenir" (Stavrakakis, 1999: 73 akt. Akdoğan, 2014). Sanal dünya bu simgesel gerçeklik için imgesel bir ortam sağlamakta, teknolojik değişimler politik fanteziler için elverişli araçlar sunmaktadır. Sanal dünya birden çok kimlik kurma ve bunlar üzerinde tam güç sahibi olma imkânı vermektedir. Ancak bu kimliği, hedef belirlediği kullanıcıları etkilemek için kurmaktadır. Hem kendini var etmek için ötekine ihtiyaç duymakta hem de oluşturduğu cemaatin kimliğini kurmak için ötekine ihtiyaç duymaktadır (Akdoğan, 2014: 99).

Sanal cemaatler bir ilgi, değer, görüş etrafında toplanarak bir kültür oluşturup beraber hareket eden aidiyet duygusu oluşturmuş bir grup olarak tanımlanmıştır. Sanal cemaatler, cemaat kültürünü oluştururken bir ötekine ihtiyaç duymaktadır. Öteki ile olan çatışmaları üzerinden üyelerin biz duygusunu pekiştirmekte ve sadakatlerini sağlamaktadır. Bu bağlamda siyasi bir görüş ya da parti yandaşlığı üzerinden bir araya gelen sanal cemaatler de öteki olarak konumlandığı siyasi görüş ya da partiyle çatışmaları nedeniyle kutuplaşmaya etki etmektedirler. Sanal cemaatler iktidar partisi ya da muhalefet partisi görüşünü destekleyen parti yandaşlarının bir araya gelmesi ile iktidarın politikalarını destekleme ya da karşı çıkma noktasında aktif bir görüş belirterek var olan kutuplaşmayı arttırıcı bir etkide bulunmaktadır. Bununla beraber siyasi kutuplaşma aşırılaşmadığı sürece demokrasilerin gelişimine katkı

sağlamaktadır. Bu bağlamda partilerin özellikle iktidardaki partilerin kurduğu sanal cemaatler, partinin kendini ve politikalarını sunma da kolaylık sağlamaktadır. Bu tip sanal cemaatler için iktidar partisi güvenilir kullanıcıları seçmekte ve desteklemektedir. Partinin onlara sağladığı olanaklar (sorularına çabuk cevap alma, doğrudan yetkililerle görüşebilme vb.), sponsorluk ve verdikleri bilgiler, kullanıcıların partiden edindikleri bilgiler temelinde hareket etmelerini sağlamaktadır. Bu tip bir destek güvenilirlik sağladığından internet üzerinde o görüşteki en büyük sanal cemaat olmalarını, bu cemaate düzenli ve yüksek sayıda üyelik katılımını sağlamak ve cemaatin sağladığı olanaklar cemaat üyelerinde güven oluşturan bir memnuniyet ortaya çıkarmaktadır. Parti tarafından desteklenen sanal cemaatler desteklenmeyenlerle kıyaslandığında, daha kolay parti dokümanlarına ve doğrudan yetkililere ulaşabilme olanaklarına sahiptir (Dasgupta, 2006). Wilkins, Swatman and Castleman (2002)'a göre, sanal cemaatler iktidarın, kullanılabilir formatlarda bilgi edinmek, depolamak ve almak için evrensel bilgi standartları oluşturma yönünde hareket etmesine yardımcı olmaktadır. Partiler tarafından desteklenen birçok sanal cemaat mevcut üyelerini, gelecekte oluşması muhtemel üyeleri, kendilerini ya da işlerini doğrudan etkileyebilecek düzenleme, politika ya da diğer değişimlerle ilgili bilgilendirmektedir. Bu da cemaati kullanıcılar nezdinde cazibe merkezi haline getirmektedir. Bu bilgilendirme tek yönlü değildir. Sanal cemaatlerden gelen geribildirimler sayesinde partiler politikalarını düzenleyebilmekte ya da kendilerini hedef kitlesine anlatacak yeni yollar bulmasına yardım etme ve politikalarının etki düzeylerini ölçmelerini sağlamaktadır.

Sanal cemaatlerin bu avantajlarının yanında dezavantajları da bulunmaktadır. Hükümetin, kendi desteklediği sanal cemaatle paylaştığı bilginin dışarı ile paylaşılma riski bulunmaktadır. Bir kamu kuruluşu, genellikle kamusal alanda mevcut olmayan bilgileri paylaşıyorsa, kayırma riski ortaya çıkabilmekte ya da kamuoyu tarafından böyle bir algı oluşabilmektedir (Wilkins, Swatman ve Castleman, 2002).

Innis (2007: 139-140) insanoğlunun her dönemde kendi teknolojisi ile var olduğunu, teknolojik gelişmelerin kültürü ve toplumsal örgütlenmeleri de değiştirip dönüştürdüğünü ifade etmektedir. Özellikle iletişim alanındaki teknolojik gelişmeler

insan bilincini, düşüncesini ve kavramsal yeteneklerini geliştirerek ona birey bilincini vermektedir. Bilincin denetimi toplumun denetimi anlamına geldiğinden, iletişim teknolojilerinin bu gücü nedeniyle ona sahip olmak toplumda ve güç mücadelelerinin altında yatan temel sebeplerdendir. Özellikle yeni teknolojilerin eski yapıları bozuma uğratması nedeniyle muhalifler statükoyu yok etmek, güç sahipleri ise statükonun devamı için bu güce sahip olmak istemektedir. Sanal dünyanın kullanıcı merkezli yapısı ana akım medyada seslerini duyuramayan muhalif, azınlık veya ikincil grupların kendileri gibi düşünenleri kolayca bulabildikleri dolayısıyla suskunluk sarmalını kırarak seslerini duyurabildikleri ve farklı fikirlerin tartışıldığı bir ortam sağlamaktadır. Bu yönüyle yeni medya teknolojileri demokratik bir ortam sunmaktadır. Ancak sahip oldukları kültürel doku sanal dünyaya taşındığından demokrasi kültürünün gelişmediği cemaatçi ve biatçı kültüre sahip kullanıcılar biz ve öteki ayrımı üzerinden (sadece çoğunluğun görüşünde olanların değil, gündelik yaşamda öteki olanların sosyal ağlarda kendinden farklı olanları ötekileştirmesi); sosyal ağlar, haber siteleri ve dijital platformlar fikir alışverişinden çok karşıt görüşteki kullanıcıların kutuplaşarak münakaşaya girdiği, nefret söylemlerinin yaygınlaştığı ortamlara dönüşmektedir.

Klapper kullanıcıların kendi görüşlerine yakın buldukları medya ürünlerini tercih ederken karşıt görüşteki medya çıktılarından kaçtıklarını belirtmektedir (1960: 19-20). Jonas ve arkadaşları ise kullanıcıların bilgi ararken yanlı davranmaya meyilli olarak beklenti ya da arzu ettikleri sonuçları verecek inançlarını önceleyen bilgi kaynaklarına başvurduklarını belirtmektedir (2005:978). Genellikle farklı görüşlere kapalı bir yapı gösteren radikal sanal cemaatlerde seçici maruz kalma görülmekte, beğendiği ya da takip ettiği profiller genellikle kendi görüşleriyle uyumlu olan kişilerden oluşmakta, farklı görüşte sayfa ya da kişileri takip etse de muhalif yorumlarla onları ötekileştirerek cemaat kimliklerini güçlendirdikleri görülmektedir. Seçici maruz kalma Compante ve Hojman'a göre iki boyutta ele alınmaktadır (2013: 80):

1. Seçici maruz kalmanın yatay boyutu ideolojik etki olarak kavramsallaştırılmıştır. Bu boyutta sanal cemaatlerin üyeleri sağ-sol, muhafazakâr-seküler, dindar-Kemalist, Türk-Kürt gibi kategorilere ayrılmaktadır.

2. Siyasi motivasyon etkisi denilen dikey boyutta ise üyeler ideolojik inanç ve görüşlere dikey olarak yakalanmakta ve ana akım medyadan ya da internet üzerinden medya mesajlarına maruz kalarak kutuplaşmaktadır. “Bireylerin yüksek ya da düşük düzeyde siyasi içeriğe maruz kalması, siyasi enformasyon ve siyasi parti politikalarına angaje olmanın seviyelerini etkileyebilecek hususlardır. Dolayısıyla siyasi içeriğe maruz kalma ve desteklenen görüşler etrafında biçimlenen medya seçimleri zihinsel düzeyde ayrışmayı yaratabilecek güce sahiptir. Dolayısıyla politik tercihlerin yoğunluğu ve partizanlığın boyutu siyasi motivasyonla doğrudan ilişkiliyken, motivasyondaki artan boyuttaki değişiklik demokratik seçimlerin ideolojik kompozisyonunu değiştirecek güce sahiptir” (akt. Vona Kurt, 2015: 202)

Demez (2013), araştırmasında kullanıcıların sosyal ağlarda tüm özel yaşamları ve kültürel kodları ile var olmaya çalıştıklarını, bu durumun kendine has stratejileri olduğunu benzer kültürel kodlara sahip kullanıcıların örgütlenerek dayanışma ve direniş içeren bir süreç içerisine girdiği sonucuna ulaşmıştır. Demez’in araştırmasında deneklerden biri “mesela diyelim ki, milliyetçi grup face üzerinden bir şey paylaştı, bizim bir arkadaş onunla face üzerinden tartışmaya girdi. Bu, şu şekilde bize gelebiliyor. Aynı anda arkadaş bana mesaj yazıyor, “‘M., ben şununla tartışmaya girdim sen de gel’ diyor. Hepimiz bastırıyoruz sonra (E/23)” açıklaması ile sanal cemaatlerin nasıl kutuplaştığını ve iç grup yanlılığı gösterdiğini anlatmıştır.

Kullanıcılara yeni kimlikler inşa etme imkânı sağlayan sosyal paylaşım ağları ile birey yarattığı profillerle kendini idealize ederek yeniden var olmaktadır. Örneğin gündelik yaşamında sosyal olmayan gençler sosyal ağlar sayesinde 10 binlerce takipçisi olan fenomenlere dönüşebilmekte ya da bu fenomenlerle etkileşime geçerek onların popülaritesinden faydalanarak kendini önemli hissetme ihtiyacını gidermektedir. Bu durum üyesi olduğu sanal cemaatlere, bu cemaatlerin onlara verdiği önemli olma hissi karşılığında sadakat ve itaat ile biat etmelerini mümkün kılmaktadır. Önemli hissetme ve olumlu bir kimliğe sahip olma ihtiyacı Tajfel ve Turner’a göre kullanıcıların üye oldukları cemaatleri olumlaması (iç grup yanlılığı) ve kendine ait olumsuz özellikleri üye kimliğinin dışında bırakmasını sağlamaktadır (akt. Bakıroğlu, 2013: 4). Örneğin,

Facebook üzerinde kurulan bir sanal cemaat olan Amacı Olmayan Grup (AOG) üyeleri bu gruba üye olmaktan duydukları mutluluğu araçlarına yapıştırdıkları stickerlarla ya da kıyafetlerine yaptırdıkları AOG logoları ile gündelik yaşamlarında da göstermektedir.

Rheingold (2002), sanal cemaatlerin siyasette aktif rol almasını “*smart mobs*” kavramı ile açıklamıştır. Smart mobslar dijital iletişim teknolojileri ile güçlendirilmiş iletişim ve koordinasyon yeteneğine sahip gruplar için üretilen bir kavramdır. Sanal cemaatler olarak da tanımlayabileceğimiz smart mobslar lideri devirmek veya desteklemek için günler veya saatler içinde örgütlenebilmektedir. Örneğin Filipinler'deki Estrada rejimine karşı sokak gösterilerinin yapılmasını sağlayan milyonlarca SMS'in gönderilmesi ve Güney Kore'deki seçimler için yapılan son anketlerde tercih ettikleri adayın geride olduğunu öğrenen bir siber oluşumun seçime saatler kala örgütlenerek istedikleri adayın seçimi kazanmasını sağlamıştır. Ancak bu sanal cemaatler normal zamanlarda yalan haberler ve boş konuşmalarla internet forumlarını ve sosyal ağları doldurmaktadırlar (Dasgupta, 2006; Srinivasan, 2006). Siyasi bir görüş etrafında oluşan sanal cemaatler sayesinde üyeler, fiziki dünyada şimdi ya da gelecekte bir araya gelmesi mümkün olmayan kişilerle bir grubun parçası haline gelmekte, bu durumda onları, cemaate olan sadakatleri konusunda motive etmektedir. AK Parti'nin desteklediği AK Troller de bu tür desteklenen sanal cemaatlere bir örnek olarak verilebilir. Sosyal ağlar üzerinde siyasi partilerin kendi kurduğu gruplar dışında parti yandaşlarının kurduğu gruplar ve oluşturdukları sanal cemaat sayıları da oldukça fazladır.

Siyasal Parti	Facebook'ta Grup Sayısı	En Fazla Üye Olunan Grubun Üye Sayısı	Siyasal Partilerin Gençlik Kolu Grup/Üye Sayısı	Facebook'ta Siyasal Parti Kadın Kolları Grup/Üye Sayısı
AK Parti	500+	11.494	161/922	10/2633
CHP	500+	62.331	228/2299	21/412
MHP	21	31	-	-
DTP (Demokratik Toplum Partisi)	80	5208	2/172	-

27.06.2009 tarihli arama sonucu

Tablo 6. Facebook'ta Partilerin Örgütlenmeleri Kaynak (Toprak vd., 2014: 206)

Hükümet yanlısı sanal cemaatler olduğu gibi hükümet karşıtı sanal cemaatlerde bulunmaktadır. Vlavo'un (2010), elektronik sivil direniş olarak tanımladığı bu tip cemaatlerin “buraya tıklayın” yazılı alana tıklayarak karşı olduğu politika ya da görüşleri, evlerinde ekran başında sanal aktivist olarak politik direniş hareketinin farkında olmaksızın ya da onun olası sonuçlarından etkilenmeksizin protesto ettiklerini ifade etmiştir. Genellikle farkında olmadan tıklayarak protesto edenler turistler, yabancılar ve adanmışlarken; protestoyu organize eden içerdekiler dediğimiz sanal cemaatin çekirdek kadrosudur (Olaniran, 2008). AK Partinin çıkardığı yasalara karşı sosyal ağlar üzerinden muhalif görüşteki kitlelerin tepki göstermeleri buna örnek verilebilir.

Radikalleşen sanal cemaatler ise siyasi kutuplaşmaları aşırılaştırarak nefret söylemleri, ayrımcılık, ötekileştirme ve şiddet eylemlerinin ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Üyeler kendilerinden farklı olan insanlarla iletişime geçmeyi reddetmektedirler. Standerfi (2008), bireyleşmiş demokrasi, sosyal sorunlar ve siyasal konularla ilgili makul kararlar vere sivil toplumun gelişimine katkı sağlayan sanal grupları sanal cemaat; kalabalıklardan oluşan, radikalleşen ve güdümlü hareket eden sanal grupları ise sanal kabileler olarak tanımlamıştır. Standerfi sanal kamusal alanların coğrafi olarak dağılmış olsalar da kabile üyelerinin verimli halk diyalogu uygulayabilecekleri gerçek topluluklardaki sosyal adalet ve sivil katılıma bağlılıklarını güçlendirecek ve yenileyecek potansiyel alanlar olarak hizmet edeceklerini ileri sürmüştür. Bunu başardıklarında kabileden cemaat üyeliğine evrilmiş olacaklardır.

Elshtain, Amerikan halkının “*sabit kimlik gruplarına*” dönüştürülmesinin, “*vatandaşın ve kamusal yaşamın kaygılarını, kim ve ne olduğumuzun tüm özelliklerini politize etmek suretiyle lehine değiştirme*” politikasıyla sonuçlandığını ifade etmiş, Frohnmayer de bu durumu “*yeni kabilecilik*” olarak kavramsallaştırmış ve nakit, cinsiyet, bölge, din, etnik köken, ahlak, ideoloji ve sınıfsal sömürü temelli dar endişelere dayanan memnuniyetsizlik talep eden ve herhangi bir uzlaşmayı kabul etmeyen bir mahkum etme eylemi içeren siyaset olarak ortaya çıktığını ifade etmiştir (akt. Standerfi, 2008:59). Sanal dünyadaki siyasi tartışmaları belirleyen yeni kabilecilik yaklaşımı olmaya başlamıştır.

Siyasi eğilimler çevresinde oluşan sanal gruplar ya sanal kabileler olarak siyasal kutuplaşmayı körüklemekte ya da sanal cemaat olarak demokrasiyi ve sivil toplumu geliştirmektedir. Bunu sosyokültürel yapı da belirlemektedir. Toplumun ırk, etnisite, cinsiyet, cinsel yönelim, zihinsel ve fiziksel (dış) yetenekler vb. temelli kamusal yaşama ilişkin konulardaki eğilimleri sanal cemaatlerdeki sosyokültürel yapılarda, eğilim ve davranışlarda kendini göstermektedir. Kullanıcılar kendini yakın hissettiği ya da aidiyet duyduğu sanal cemaatlerin üyeleri olmayı tercih etmekte, aidiyet duygusunun yoğunluğu ölçüsünde sanal cemaatin kararlarına ya da görüşlerine tamamıyla katılmasa bile uyum sağlamak ya da sessiz kalmayı tercih etmektedir.

Fiziki dünyada var olan kültürel kodlar kullanıcılar tarafında sanal dünyaya ve sanal cemaatlere taşınarak, internetin ve sanal cemaatlerin kültürü ile harmanlanarak bir sentez oluşturmaktadır. Dolayısıyla fiziki dünyada ve toplumlarda var olan gruplaşma, kutuplaşma, nefret söylemi ve linç kültürü sanal dünyada yeniden üretilmektedir. Sanal dünya, görece demokratik bir görünüme sahip olan kullanıcı içerikli yapısıyla fiziki dünyadan gelen ve sentezlenen kültürün meşrulaşmasına ve üretici/kullanıcılar tarafından kanıksanmasına neden olmakta, toplumdaki kusurları yaygınlaştıran ve büyülen bir yapısı bulunmaktadır (Vardal, 2015).

Gerçek topluluklarda olduğu gibi sanal topluluklarda da biz ve öteki üzerinden bir topluluk kimliği yaratılmaktadır. Bu ayrım bir yandan topluluk üyelerini birleştirip araların da bir asabiye yaratırken diğer yandan da topluluğunu ve kendini koruma dürtüsü ile “ötekilerden” yabancılaşmaya, korkuya ve en sonunda da nefrete dönüşmektedir. Dolayısıyla bu korku topluluklar arasında bir kutuplaşmaya ve bir nefrete neden olmaktadır. Bu kutuplaşma ve nefret yeni medya üzerindeki en basit bir anlaşmazlığı, bir anda suçun failinden alıp onun ait olduğu gruba yöneltmektedir. Gerçek dünyadan taşınan kültürel kodifikasyon sanal dünyanın teknolojik avantajları ile birleşerek sıradan insanların da rahatça görüş belirttiği, söz sahibi olduğu bir ortam oluşturmaktadır. Dolayısıyla fiziki dünyadan taşınan biz ve öteki ayrımı temelindeki aidiyet duygusu ve kutuplaşma sanal dünyada yaratılmamakta ancak kendini daha etkili bir şekilde ve daha geniş kesimlere yayarak hissettirmektedir. Bu kutuplaşma,

sanal cemaate üye olan sıradan insanlar tarafından benimsenerek onları fanatikleştirmekte ve kutuplaşmanın bir aktörü haline getirmektedir. Gündem de olan bir konu üzerinden sosyal ağlarda coşkulu tartışmalar yaşanabilmekte, konu ile ilgili aynı düşüncede ve görüşte olan kullanıcılar bir araya gelerek sanal cemaatler yaratılmakta ve her türden söylemi geliştirebilmekte, aynı şekilde, karşıt fikirli bir başka üye de duvarda buna karşılık verebilmektedir (Toprak, Yıldırım vd., 2009:47). Çoğu kez fiziki dünyada çok yakın ve samimi olan insanlar sanal dünya da yaratılan sanal cemaat kimliğinin sağladığı aidiyet duyduğu nedeni ile kutuplaşarak karşı karşıya gelebilmektedir. “Facebook, Twitter, dijital oyunlarda kullanıcılar, arkadaşlarının ürettikleri nefret söylemine ortak olmakta, nefret söylemini doğal görmekte ve kanıksamaktadır” (Binark ve Çomu, 29.12.2014). Göregenli’ye göre;

“Bir kişi ya da gruba, ait olduğu kimliği, inancı, politik görüşü, cinsiyeti ya da cinsel yönelimi gibi nedenlerle, farklı biçimlerde zarar verme amacıyla saldırılması sonucunda oluşan suçlar genel olarak ‘nefret suçları’ olarak adlandırılmaktadır... Ayrımcılığın belki de en şiddetli biçimi olarak ortaya çıkan nefret suçları ve bu davranışsal edimlerin zihinsel, ideolojik arka planını oluşturan nefret söylemi, olumsuz duyguları içermekle birlikte, esasen, toplumu oluşturan gruplar arasındaki sistematik hiyerarşiye işaret eden bir dışlama, değersizleştirme ve düşmanlaştırma ideolojisidir” (2013, 57-67).

Vardal’ın 2015’te yaptığı yeni medyada nefret söylemi başlıklı araştırmaya göre İnternet kullanıcıların forumlarda, sosyal ağlarda, haber sitelerinde düşüncelerini paylaşmasını ve görüş alışverişinde bulunmasını sağlayan bir ortam sunarken, kullanıcılar kendi görüşünden olmayanlara karşı sanal cemaatlerinin onlara sağladığı kitle psikolojisi ile kutuplaşarak hakaret içeren mesajlar göndermektedir. Özellikle haber sitelerinde dolaşıma sokulan haberlerin sosyal ağlarda ve sanal platformlarda paylaşılması ve kullanıcıların bu paylaşımlara yaptıkları dini içerikli nefret söylemi içeren yorumlarını siyasi ve etnik kökene dayalı nefret söylemiyle destekledikleri görülmektedir.

“Ülkemizde ekonomik ya da toplumsal anlamda görülen olumsuz gelişmeler çoğu zaman siyasi ikiliği ortaya çıkaran nefret söylemlerini de beraberinde getirmektedir. Özellikle Suriyeli göçmenlere ilişkin haberlerin de kullanıcılar

tarafından ekonomik açıdan değerlendirildiği; göçmenlere yönelik nefretin hükümete ve hükümete oy veren kişilere yönelik siyasal nefretle birleştiği görülmektedir. Türkiye açısından baktığımızda yeni medya, Cumhuriyetin ilanından itibaren var olan; laiklik ve İslam dini çerçevesinde tartışılan ikiliğin yaygınlaşması ve keskinleşmesi açısından etkin bir alan olmuştur. Siyasi görüşler çerçevesinde gerek sosyal medyada gerekse haber sitelerinde yapılan paylaşım ile kullanıcı yorumları çoğu zaman karşılıklı ağır hakaretler ve ithamlar içermektedir. Mizah duygusunun da ön plana çıkarılmasıyla paylaşım oranı artan bu içerikler, nefret söyleminin taşıyıcısı olarak işlev görmektedir; her yaş grubundan, cinsiyetten, eğitimden ve meslek grubundan kişiler tarafından kolaylıkla içselleştirilmekte ve paylaşılmaktadır. Benzer şekilde, din de özellikle sosyal medyada kişisel bir vicdan ve inanç meselesi dışında siyasi kimlik çerçevesinde değerlendirilmektedir. Yakın tarihimiz, medya tarafından körüklenen nefret söylemlerinin nefret suçuna dönüşebildiğini göstermektedir. Bu açıdan geleneksel medyadan daha ciddi bir tehlike arz eden yeni medyanın, nefret söylemlerinden mümkün olduğunca arındırılması ve bu hususta toplumun bilinçlendirilmesi önem kazanmaktadır” (Vardal, 2015: 152-153).

KONDA Araştırma şirketinin 2011 yılında yaptığı “İnternet ve Sosyal Medya Kullanımı” başlıklı araştırmasında siyasi parti seçmenleri arasında interneti en çok kullanan ve benimseyen parti yandaşlar CHP’lilerden oluşmaktadır. Kürt nüfus daha fazla internet kullanmakta ve daha fazla siyasi içerik takip etmektedir. Bu da ana akım medyada kendine yer bulamayan ötekilerin, sesini duyurmak için kendilerine imkân sağlayan interneti kullanarak kendisi gibi olanlarla bir araya gelip suskunluk sarmalını kırarak bir cemaat, bir kutup olarak ortaya çıktığını göstermektedir.

Yine araştırmaya göre kullanıcılar seçici maruz kalma yolu ile kendi görüşünü güçlendirecek kişileri takip etmektedir. Bu bağlamda siyasi elitlerin iktidar mücadelelerinde interneti ve sosyal ağları birer propaganda aracı olarak kullandıkları ve sanal cemaatlerini yaratarak tabanları güçlendirmeye çalıştıkları görülmektedir. Dalhberg’e göre dijital dünyada pek çok iletişim türü olsa da kullanıcılar genellikle kendi gibi düşünenleri aramaktadır. Bu durumda kullanıcıların önyargılardan

arınmasını engellemekte aksine bu önyargıları daha da derinleştirecek bir zemin hazırlamaktadır. Ona göre sanal cemaatler ve sanal toplulukların çoğunlukla dedikodu, iftira, nefret ve ötekileştirdiği grubu tahrik edecek söylemler kullandığını belirtmektedir (2001: 618).

Cemaatçi yapıya sahip topluluklarda var olan itaat ve biat kültürü nedeniyle demokrasi gelişmemekte, siyasi güç mücadeleleri aşırı kutuplaşmaları tetiklemektedir. Görmüş'e göre Türkiye'de siyaset birbirine tahammülü kalmayan, kendinden olmayana tahammülü kalmamış ve onu düşman gören kutuplar arasındaki bir mücadeleye dönmüş, bu kültürün sanal dünyaya taşınması ana akım medya gibi sosyal medyayı da bir silaha dönmüştür. Silaha dönen sosyal medyadaki saldırganlık ve düşmanlık hislerini kuvvetlendiren nefret söylemleri toplumsal ve siyasal kültürün bir sonucudur (02.10.2015):

“Sosyal medyada ‘trol’ tabir edilen grupların bu kadar atak ve heveskâr olmaları; kendi saflarındaki herkesi melek, karşı saflardaki herkesi şeytan olarak görmeleri ancak ‘düşman’la savaştığına inananların davranışı olabilir... Sosyal medyadaki akıl almaz saldırganlık ve sertlik nereden kaynaklanıyor? Sosyal medyanın kullandığı teknolojinin anlık-duygusal tepkileri ‘enformasyon’ haline getirebilme yeteneği hiç kuşkusuz bir etken. Fakat aynı teknolojiyi kullanan başka toplumlarda neden aynı sonuç üremiyor? Bu sorulara ancak topluma ve siyasete bakarak cevap verebiliriz... Sosyal medya kişinin kendisini anonimleştirdiği ölçüde yazdıklarının hukuki ve ahlaki sorumluluklarından kurtulabildiği, risklerin azaltılabildiği bir ‘tartışma’ ortamı... Oradaki saldırganlık bu düşük risk oranıyla da alâkalı. Tek tek korkakların bir araya geldiklerinde pek cesur linççi kalabalıklar oluşturmalarına benzer biçimde, sosyal medyada da bir grubun parçası olarak bağırıp çağırmanın, küfretmenin sahte bile olsa özgüven sağlayıcı etkisini de unutmamak gerekir. Bu ‘avantaj’ların hiçbiri geleneksel medyada bulunmuyor ve sosyal medya kullanıcıları da bu durumun keyfini çıkartıyor. Sosyal medyadaki şiddet dilinin kutuplaşma üretme yeteneği ile siyaset ve geleneksel medyadaki şiddet dilinin kutuplaşma üretme yeteneği arasında sadece bir nicelik farkı olduğunu söylüyorum ama, itiraf edeyim, bazen bundan emin

olamıyorum. Belki de sosyal medyanın kutuplaştırma, düşmanlaştırma yeteneği düşündüğümüzün çok üstündedir” (Görmüş, 02.10.2015).

Şener, Emre ve Akyıldız’ın (2015) yaptığı araştırmaya göre okur yorumlarında BDP karşıtı tutum, hükümet yanlısı ya da karşıtı tutum, demokrasi, düşünce özgürlüğü insan hakları gibi evrensel değerlere vurgular, insani değerler vurgusu, toplumsal olayları bir komplo olarak değerlendiren tutum ve ordu karşıtı-yanlısı tutum olmak üzere 6 kategoride incelemişlerdir. Özellikle Kürt sorunu, AK Partiye yaklaşım ve orduya yaklaşım temelinde 3 siyasi tutumun derin bir ayrışmaya neden olduğu bulgularına ulaşmışlardır.

Arslan-Yeğen ve Binark’ın (2011) yaptığı araştırmaya göre kullanıcıların katılmadığı bir siyasi düşünce paylaşıldığında %60,4’ü durumu görmezden gelmekte, %14,4’ü cevap verip ve tartışmakta, %5,5’i paylaşımı yapan kullanıcıları takip listesinden çıkarmakta veya engellemektedir. Araştırma sonuçlarına göre, kullanıcıların belli mecralarda benzer görüştekilerle yan yana geldiğinde aykırı sesleri görmezden geldiği ya da sert tepkilerle susturmaya çalıştıkları görülmüştür. Kürt nüfusun PKK’lı olarak genellenmesi Kürt kullanıcıları rahatsız etmiştir. Hükümet yanlılığı-karşıtlığı tutumu, araştırmacılarca siyasal kutuplaşmanın en net gözlemlendiği kategori olmuştur. Bu kategoride okur yorumları yapan kullanıcıların haberde AK Parti ya da CHP ile ilgili bir ibare geçmese de onları yorumlarının merkezine taşıdığı ve her üç kategoride de hükümet yanlılığı-karşıtlığı tutumunun belirgin şekilde öne çıktığı bulgularına ulaşmışlardır. Araştırmacılar kullanıcıların homophliy (Benzerseverlik) yaklaşımı ile hareket ederek kendisi gibi düşünenleri aradıklarını, kendinde olmayanlarla yaptıkları tartışmalarda hakaret, küfür, nefret ve ayrımcılık içeren söylemlerde bulunduklarını, bu durumda toplumsal müzakerelere ket vurmanın ötesinde onu olanaksız kıldığını ifade etmişlerdir.

Alternatif Bilişim Derneği’nin yaptığı “Türkiye’de internetin durumu” başlıklı rapora göre (2013), sosyal ağların kullanımı siyasal ve toplumsal meselelerle paralel olarak ilerlemekte bu meseleler arttıkça sosyal ağların kullanım oranı da artmaktadır. Türkiye’de internet üzerinden siyasal katılımın diğer ülkelere oranla daha yoğun

olduğu tespit edilmiştir. Özellikle kimlik üzerinden nefret söylemlerinin daha yoğun üretildiği, sosyal ağların ve mobil iletişimin yayılmasının nefreti normalleştirdiği belirlenmiştir. Raporda Türkiye’de sosyal ağlarda öteki olarak konumlandırılan etnik, dini, politik gruplara, kadınlara ve LGBT bireylere ayrıştırıcı ve ötekileştirici nefret söylemlerine yoğun olarak rastlanmıştır.

Yeğen, Tol ve Akkurt’un (2016) yaptığı araştırmaya göreyse AK Partili kullanıcıların kendini tanımladıkları dünya görüşlerini “Muhafazakâr.” “Muhafazakâr, dindar”, “Muhafazakârım”, “Dindar”, “AK Parti ile aynı görüş. Dünya görüşüm muhafazakâr” gibi açıklamalarla yaptığı; CHP’lilerin kendisini daha çok Atatürkçü, solcu, sosyal demokrat, hümanist, barışçıl ve sosyalist gibi görüşlerle; MHP’lilerin kendisini milliyetçi, Türk milliyetçisi, Türk İslam ülkücüsü, Turancı olarak HDP’li Twitter kullanıcılarının ise kendisini, sol, sosyalist, Marksist, barışçıl, feminist olarak tanımlamıştır. Twitter kullanıcıları toplumun geneline göre daha eğitilmiş seküler ve daha az dindar kesimlerden oluşmaktadır. Onlara göre Türkiye’nin en önemli sorunları sırasıyla eğitim, kadın sorunları ve düşünce özgürlüğüdür.

Tablo 7. Siyasi parti tercihine göre Türkiye’nin önemli görülen sorunları

	Toplam	Parti			
		AK PARTİ	CHP	MHP	HDP
Eğitim	55.1%	65.1%	51.2%	49.0%	36.2%
Kadın sorunları	48.9%	38.4%	59.2%	43.3%	56.4%
Düşünce özgürlüğü	45.1%	18.1%	64.1%	46.2%	78.7%
Yoksulluk	38.0%	40.2%	34.4%	44.2%	37.2%
Sağlık	29.0%	39.2%	23.0%	27.9%	12.8%
İstihdam	23.8%	28.2%	19.9%	26.0%	19.1%
Çocuk hakları	11.8%	8.1%	15.0%	11.5%	13.8%
Çevre kirliliği	8.1%	8.7%	5.9%	8.7%	13.8%
Enerji	5.1%	8.9%	2.8%	2.9%	1.1%
Engellilik	5.0%	8.1%	1.8%	4.8%	5.3%
Tüketici hakları	3.9%	4.1%	3.4%	6.7%	2.1%
Yaşlılık	3.1%	3.6%	2.6%	3.8%	2.1%
Obezite	2.9%	2.0%	3.4%	4.8%	2.1%
Geri dönüşüm	2.6%	2.5%	2.3%	2.9%	3.2%
Hareketsizlik	2.5%	1.3%	2.1%	4.8%	6.4%
Kuraklık	2.4%	2.0%	2.6%	4.8%	0.0%
Diğer	1.8%	1.8%	1.3%	2.9%	3.2%

Kaynak. (Yeğen, Tol ve Akkurt, 2016: 77)

Yeğen, Tol ve Akkurt'un (2016) araştırmasına göre Kullanıcılar AK partililer ve MHP'liler eğitimi en önemli sorun olarak gören CHP ve HDP'liler ise düşünce özgürlüğünü en önemli sorun olarak görmektedir.

Tablo 3. Siyasi parti tercihinine göre dünya görüşüne uzak gazeteleri takip etme durumu

		Toplam	Parti			
			AK PARTİ	CHP	MHP	HDP
Kendi dünya görüşünüze uzak haber gazetelerini ne sıklıkta takip ediyorsunuz?	Hiç	56.1%	57.3%	59.4%	52.9%	41.5%
	Nadiren	28.6%	30.3%	26.4%	28.8%	30.9%
	Bazen	10.7%	7.9%	11.1%	11.5%	20.2%
	Sık sık	3.6%	3.3%	2.8%	4.8%	6.4%
	Her zaman	0.9%	1.3%	0.3%	1.9%	1.1%

Kaynak. (Yeğen, Tol ve Akkurt, 2016: 128)

Tablo 9. Muhafazakârlık düzeyine göre dünya görüşüne uzak gazeteleri takip etme durumu

		Toplam	Muhafazakârlık Kategorileri			
			Mutaassıp Muhafazakârlar	Yeni Muhafazakârlar	Sembolik Dindarlar	Sekülerler
Kendi dünya görüşünüze uzak haber gazetelerini ne sıklıkta takip ediyorsunuz?	Hiç	56.1%	48.9%	55.2%	52.6%	60.0%
	Nadiren	28.6%	37.4%	28.7%	29.2%	25.8%
	Bazen	10.7%	7.9%	11.7%	13.6%	10.2%
	Sık sık	3.6%	2.9%	4.5%	4.5%	3.0%
	Her zaman	0.9%	2.9%	0.0%	0.0%	1.1%

Kaynak. (Yeğen, Tol ve Akkurt, 2016: 128)

Yeğen, Tol ve Akkurt'un (2016) araştırmasına göre kullanıcılar seçici maruz kalma yolu ile kendi görüşünde olan haber kaynaklarını tercih ederken diğerlerini görmezden gelmeyi tercih etmektedir. Tüm kullanıcıların ilk etapta benzerseverlik davranışı göstererek tanıdıklardan ve siyasi duruş olarak kendilerine yakın insanlardan oluştuğunu, twit atarken takipçisi olmayan ve dünya görüşüne uzak kişilerine ne

düşündüğünü daha az gözettiği bulgular arasındadır. Mizah ve ironinin bir ötekileştirme aracı olarak kullanıldığı da araştırma da ortaya çıkmıştır.

Tablo 10. Muhafazakarlık düzeyine göre Twitter'da yapılan aktiviteler

	Toplam	Muhafazakarlık Kategorileri			
		Mutaassıp Muhafazakârlar	Yeni Muhafazakârlar	Sembolik Dindarlar	Sekülerler
Çevremin gündeme ilişkin yorumlarını takip ederim	55.4%	61.2%	49.8%	58.4%	55.4%
Beğendiğim bir yazıyı paylaşıyorum	50.6%	50.4%	53.4%	50.0%	49.6%
Güncel durumumu paylaşıyorum	39.8%	41.0%	39.9%	39.0%	39.6%
Siyasi görüşümle ilgili twit atarım	30.6%	39.6%	30.0%	25.3%	29.9%
Mizah içeren, esprili içerik paylaşıyorum	26.5%	15.8%	30.0%	26.6%	27.9%
Rasgeldiğim bir haberi paylaşıyorum	21.3%	19.4%	17.5%	23.4%	22.9%
Çektiğim fotoğrafları paylaşıyorum	16.1%	10.1%	15.2%	19.5%	17.1%
Tanık olduğum bir gelişme hakkında bilgi veririm	14.4%	5.0%	12.6%	16.2%	17.5%
Trend topic olmasını istediğim görüşleri desteklerim	12.5%	10.1%	14.8%	11.7%	12.3%
Başkalarına yanıt veririm	12.4%	22.3%	15.2%	9.7%	8.9%
Bulunduğum yeri paylaşıyorum	11.2%	14.4%	11.2%	11.0%	10.4%
Duyuru yaparım	5.7%	7.2%	7.6%	3.2%	5.2%
Diğer	2.2%	2.2%	1.8%	4.5%	1.7%
Markalara ait kampanyalara, yarışmalara katılırım	1.3%	1.4%	0.9%	1.3%	1.5%

Kaynak. (Yeğen, Tol ve Akkurt, 2016: 177)

Tablo 11. Eğitim ve siyasi parti tercihinine göre Twitter'da yapılan aktiviteler

	Toplam	Eğitim			Parti			
		Ortaokul ve altı	Lise ve yüksekokul	Üniversite ve üstü	AK PARTİ	CHP	MHP	HDP
Çevremin gündeme ilişkin yorumlarını takip ederim	55.4%	60.7%	54.4%	56.3%	57.5%	56.6%	45.2%	53.2%
Beğendiğim bir yazıyı paylaşıyorum	50.6%	35.7%	54.2%	47.2%	52.7%	49.6%	47.1%	50.0%
Güncel durumumu paylaşıyorum	39.8%	42.9%	41.5%	37.4%	40.7%	43.9%	33.7%	25.5%
Siyasi görüşümle ilgili twit atarım	30.6%	39.3%	24.2%	37.7%	28.8%	26.6%	27.9%	57.4%
Mizah içeren, esprili içerik paylaşıyorum	26.5%	28.6%	31.7%	20.0%	21.4%	30.2%	39.4%	18.1%
Rasgeldiğim bir haberi paylaşıyorum	21.3%	21.4%	20.0%	22.8%	20.1%	22.0%	26.0%	18.1%
Çektiğim fotoğrafları paylaşıyorum	16.1%	14.3%	15.2%	17.2%	14.0%	17.8%	20.2%	12.8%
Tanık olduğum bir gelişme hakkında bilgi veririm	14.4%	10.7%	13.8%	15.3%	11.5%	16.5%	11.5%	21.3%
Trend topic olmasını istediğim görüşleri desteklerim	12.5%	10.7%	8.8%	17.0%	11.2%	12.4%	11.5%	19.1%
Başkalarına yanıt veririm	12.4%	3.6%	14.6%	10.2%	17.3%	8.3%	14.4%	6.4%
Bulunduğum yeri paylaşıyorum	11.2%	17.9%	12.9%	8.8%	14.5%	9.3%	9.6%	7.4%
Duyuru yaparım	5.7%	3.6%	4.2%	7.7%	5.9%	4.1%	9.6%	7.4%
Diğer	2.2%	3.6%	2.3%	2.1%	3.1%	1.0%	2.9%	3.2%
Markalara ait kampanyalara, yarışmalara katılırım	1.3%	7.1%	1.9%	0.2%	1.5%	1.6%	1.0%	0.0%

Kaynak. (Yeğen, Tol ve Akkurt, 2016: 178)

Araştırmada partiler bazında kullanıcıların aynı düzeylerde Twitter aktivitelerini gerçekleştirdiği görülmekte ancak muhafazakarlık düzeyinde muhafazakarların daha çok siyasi olaylarla ilgilenip cevap verdiği, yeni muhafazakâr kullanıcıların mizah kullanımı, haber paylaşma ve tanık olunan gelişmelere dair bilgilendirme yapma ve Trend topik olmasını istediği görüşleri twit atarak destekleme gibi aktivitelerde daha etkin olduğu görülmektedir. Araştırmada farklı görüşten kullanıcılarla etkileşime geçme konusunda AK Partili kullanıcıların ortalamaya göre daha fazla etkileşime geçtiği, HDP’li kullanıcıların kendi görüşünü savunmak amacıyla, MHP’li kullanıcılar ise fikir ayrılığı sebebiyle etkileşime geçtiği yönünde bulgulara erişilmiştir.

Tablo 12. Hiç etkileşim kurulmayan hesaplar

	Toplam	Parti			
		AK Parti	CHP	MHP	HDP
Eşcinsel	64.4%	85.0%	50.1%	69.2%	31.9%
Ermeni	62.9%	79.1%	53.5%	72.1%	23.4%
Eşcinsel (LGBTI) haklarını savunan biri	55.7%	77.6%	39.0%	64.4%	23.4%
HDP seçmeni/destekleyen	55.1%	66.2%	50.6%	70.2%	10.6%
Feminist	42.9%	58.0%	32.0%	51.0%	16.0%
Sosyalist, Komünist	41.9%	59.0%	27.1%	55.8%	16.0%
Ülkücü	40.8%	36.1%	44.4%	17.3%	71.3%
Müslüman olmayan biri	40.8%	55.7%	30.5%	44.2%	17.0%
Alevi	40.2%	51.9%	33.6%	43.3%	14.9%
MHP seçmeni/destekleyen	36.1%	31.0%	38.8%	17.3%	67.0%
AK Parti seçmeni/destekleyen	34.9%	22.6%	46.0%	26.9%	48.9%
Kürt	33.9%	34.4%	36.4%	43.3%	11.7%
Muhafazakâr	32.2%	24.9%	41.1%	27.9%	30.9%
Kemalist, ulusalcı	30.5%	42.5%	18.3%	30.8%	29.8%
Dindar	29.2%	24.2%	34.9%	21.2%	36.2%
Laik	29.1%	41.5%	19.9%	27.9%	17.0%
CHP seçmeni/destekleyen	27.8%	39.2%	17.3%	33.7%	17.0%
Başörtülü kadın	23.2%	22.4%	26.6%	16.3%	20.2%

Kaynak. (Yeğen, Tol ve Akkurt, 2016: 216)

Yeğen, Tol ve Akkurt’un araştırma sonuçları kullanıcıların benzerseverlik tutumu ile hareket ederek kendisi ile aynı görüşten olanlarla bir araya gelerek topluluk oluşturduğunu, toplumsal ve siyasal kültürünü sanal dünyaya taşıdığını, kendinden farklı görüşte olanları görmezden geldiği ya da tartışma ve münakaşalara girdiğini göstermektedir. Bu bağlamda “Twitter’da kullanıcıların temasta bulundukları kimliklere baktığımızda Türkiye’deki siyasi kutuplaşmanın bir yansımasını

görüyoruz” (2016: 214). Biz ve öteki ayrımı üzerinden kurulan cemaat kimliği ve cemaatin ideolojik formasyonu ile kullanıcılar sanal dünyanın vermiş olduğu anonimlik ve kitle psikolojisiyle siyasal kutuplaşmayı daha da arttırmaktadır.

Sanal Cemaatlerin kullandığı araçlardan olan mizah; tüm topluma yayılması ve sarkastik özellik taşıması nedeni ile topluluk/cemaat içindeki birey unsurları mizah aracılığıyla alay ve küçük düşürme tehdidi ile terbiye etmesi ve pastörizasyon sürecine sokasını sağlayan toplumsal bir baskı aracı olarak da kullanılmaktadır. Özellikle Türk toplumunda ve sanal dünyada alaycı ve sarkastik bir özellik gösteren mizah sanal dünyanın ve sosyal medyanın kuralları dâhilinde ile internet kullanıcıları çoğunluğa uygun olarak biçimlendirilmekte, ötekiler alay konusu edilerek cemaat kimliği ve üye sadakati sağlanmaya çalışılmaktadır. Bu bağlamda sanal dünyada sanal cemaatlerin özellikle negatif mizah unsuru olarak kullandığı araçlar capsler, dublajlı videolar, animasyon gifler, troll ve trolleme, range comics ve troll face’tir. (bkz. Ergün Takan ve İçelli, 2016).

Resim 1. Siyasi Kutuplaşmayı arttıran Caps örnekleri

(Kaynak: <http://www.ahaber.com.tr/galeri/turkiye/rekor-kiran-siyasi-capsler>)

Mizahın özünde denetim mekanizması işlevine bağlı olarak belli belirsiz bir saldırı ögesi bulunmaktadır (Anthony 12.08.2006). Kris, toplumsal mizahın ortak bir saldırı ya da geri çekilme olduğunu söylemektedir (Eker 2003: 78). Raskin, mizahın düşmanlıktan doğduğunu söylemektedir. Ona göre “eğer mizah olmasaydı gülme de olmazdı. Nükte ve mizahta var olan tipler, bu düşmanlık kökeninin muhafaza edilen kanıtıdır.” (1985: 11). Rapp de Raskin gibi mizahı şiddet ve nefretten doğduğunu

söylemektedir (akt. Eker 2014: 65). Smadja mizahın sosyal işlevlerini şu şekilde sıralamıştır (2013: 128):

1. Gruba yabancı olan ya da olanların sosyal narsizmi güçlendirecek şekilde dışlanması
2. Kuralları ve sosyal düzenin koruyucusu olan gelenekleri koruyup güçlendirecek şekilde sapkının dışlanması
3. Sosyal politik eleştiri
4. Prestij kazanımı

Mizah topluluğun iç dengesini dışa karşı korumaktadır. Yani cemaati oluşturan bireysel unsurları pastörizasyon sürecine sokarak onları dış etkilerden korumaya çalışmakta, onları yakınlaştırmakta, aynı zamanda rakip sanal cemaatlerini ötekileştirip, aşağılayıp, onlarla alay ederek kutuplaşmayı tırmandırmaktadır.

Özetle, Türkiye’de siyasal kutuplaşma Osmanlı’nın 19.yy’da modernleşme ve Batılılaşma hareketleri sonucunda ortaya çıkan devam ve kopuş paradigmaları temelinde muhafazakar-laik çatışmasının siyasal elitler düzeyindeki tezahürü olarak ortaya çıkmıştır. Cumhuriyetin kuruluşundan bugüne din-anti-din çatışması temelinde iktidar mücadelelerin aracı olarak kullanılan siyasal kutuplaşma farklı ikilikler olarak dönem dönem kendini göstermiştir. Bugün internetin ve sosyal ağların gelişmesi ile kullanıcılar sahip oldukları siyasal kültürü de sanal dünyaya taşımışlar, ilişkilerini ve topluluklarını bu kültüre göre şekillendirmişlerdir. Sanal dünyada yüz yüze iletişim ve empati yoksunluğu, narsisizm ve internetin geniş kitlelere kısa sürede mesajları ulaştırma özelliği, söylemsel olarak kutuplaşma ve nefretin yeniden ve daha güçlü bir şekilde üretilmesine neden olmaktadır.

Bu bağlamda sonraki bölümde birer sanal cemaat olarak, gençlerin kanaatlerinin oluşumunda çok etkili olan interaktif sözcüklerin siyasal kutuplaşmaya etkisi ele alınmıştır.

4. BÖLÜM

TÜRKİYE’DE SANAL CEMAAT OLARAK İNTERAKTİF SÖZLÜKLERİN SİYASAL KUTUPLAŞMAYA ETKİSİ

Bu bölümde interaktif sözlüklerin birer sanal cemaat olarak Türkiye’deki siyasal kutuplaşmaya etkisi ele alınmıştır. Sanal cemaat olarak interaktif sözlüklerin siyasal kutuplaşmaya etkilerini belirlemek üzere Milli Görüş geleneği ile birlikte tartışılmaya başlanıp AK Parti ile doruğa çıkan ve gündemi meşgul eden tartışma konuları tema olarak belirlenmiş olup, bu konuları derinlemesine analiz edecek anahtar kelimeler ışığında Alexa.com web sitesinin 2016’da Türkiye’de en çok ziyaret edilen ilk 100 site içerisinde yer alan ve sanal cemaat özelliği gösteren 4 interaktif sözlük seçilerek konu ile ilgili açılan başlıklar arasından en çok entry girilenler seçilerek (çok fazla entry bulunduğundan, genel kanıyı yansıtan entrylerin seçilmesine özen gösterilmiştir) netnografi yöntemi çerçevesinde katılımsız gözlem ve söylem analiz uygulanarak incelenmiştir.

Temalar; kadının toplumsal konumu, dinin toplumdaki yeri, ordunun toplumdaki algısı ve konumu, demokrasi, toplumsal paylaşım olarak belirlenmiştir. Seçilen anahtar kelimeler ise demokrasi, hukuk ve adalet, ekonomi, ordu, muhafazakarlık, laiklik, kadın, çocuk gelin, tecavüz, kürtaj, boşanma, LGBT, Türkiye İran olur mu, Türkiye Malezya olur mu, mahalle baskısı olarak belirlenmiştir.

4.1.Araştırma Yöntem ve Metodu Netnografik Analiz

Etno Yunanca bir insan grubu ya da kültürel grup anlamındaki Ethnos sözcüğünden gelmektedir (Patton, 2014). Etnografi, kültür merkezli olarak insan topluluklarının sembolik anlam alanlarını oluşturan inanç, değer yargıları, toplumsal, kültürel, ideolojik dokuları, mitleri, gündelik yaşamları, kişiler arası ve toplumsal ilişkileri ve iletişim biçimleri, hiyerarşik düzenlerini, geçmişlerini, gelecek amaç ve kaygılarını inceleyerek onların toplumsal kimliklerini ve davranışlarını yönlendiren şekillendiren alt metinleri ve yan anlamları keşfederek anlamaya çalışan bilim dalıdır.

Bir süre beraber yaşayan insan toplulukları bu yönteme göre bir kültür inşa etmekte ve topluluğun inanç ve davran larını belirlemektedir (Patton, 2014: 81). Etnografya “orada olmayı, deneyimi ve gözlemi imler” (Altuntek, 2009: 9). Yani toplulukları öteki ile ilişkilerini anlamak için içerden bakmak, onlarla zaman geçirerek gözlem yapmak anlamına gelmektedir.

Etnograf, bir topluluğu anlamlandırabilmek için onların arasına karışarak temel olarak katılımlı gözlem yöntemi kullanmakla beraber katılımsız gözlem, odak grup, derinlemesine mülakat, gözlemci günlükleri metotlarını da kullanarak onların kültürel olarak anlaşılması ve anlatılmasına yardımcı olmaktadır. Ancak bu verilerin yorumlanması sadece araştırmacının anlam kapasitesi ile sınırlı olduğundan sayısal verilerle desteklenerek ispatlanması yoluna gidilmektedir (Varnalı, 2013: 25-27) 1960’larda Garfinkel, etnometodolojinin deneysel verilerle desteklenmesini etnometodoloji (insan topluluklarına yönelik metot bilimi/etnometot) olarak tanımlamıştır. Ona göre topluluk içerisinde aktörler yaptıkları her eylemi bilinçli olarak yapmakta dolayısıyla da eylemlerinin metodunu da içsel olarak bilmektedirler. Etnometodoloji bu eylemleri bilimsel yönden inceleyerek, topluluğun doğasını betimlemeyi amaçlamıştır. Etnometodolojiye göre gerçekte toplum diye bir şey yoktur. Sembolik olarak inşa edilmiştir ve insanlar onun var olduğunu d  ş nerek bu kurgulanmış düzene bir gerçeklik duygusu yaratmaktadırlar. Bu sembolik alanı kurgulamak içinde yine sembolik bir araç olan dili kullanmaktadırlar. Etnometodoloji insanların bu sembolik alanı nasıl üretilip anlamlandırdıklarını incelemektedir. Garfinkel (2014), etnometodoloji yönteminde belgeleme ( yenin bir olayı, kişiyi ya da nesneyi önce tecrübelerine göre kategorile tirerek bir kalıp çıkarması ve sonrasında her kar ıla tığı benzer olay da bu kalıbı kullanması), refleksivite ( yelerin belli ba lı olay ve durumları oluşturduğu kalıp ile yorumlayarak tutum ve davranış geliştirmeleri ve o kalıpların varlığını ispat etmeleri) ve dizinsellik/anlamın bağlama-g nderimliliği (kullanılan kalıplar altında yatan anlamların kendi bağlamında üretilmesi ve kategorile tirilmesi/dizinlenmesi, üyeler arasındaki dil ve iletişimin var olduğu bağlam içerisinde el alınarak yorumlanması) unsurlarını kullanarak insan topluluklarını incelemektedir.

Etnografinin iletişim çalışmalarında kullanılması 1920lerde Chicago okulu ile başlamıştır. İletişim alanında genel olarak dil merkezli araştırmalar yapılsa da dille sınırlı kalmamış, iletişim bağlamını (iletişim sürecini oluşturan bütün unsurlar) incelemek amacıyla kullanılmıştır (Katari, 2013: 202). Bu yöntemle göre süreci oluşturan her unsur ayrı ayrı incelenerek geçmiş ve genel özellikleri ve işlevi aktörler, öteki ile ilişkiler, iletişim davranışı, sosyoekonomik özellikleri, mevcut durumlarını oluşturan şartlarla ilişkileri, birbirleri ile olan ilişkileri, hiyerarşik yapıları, iletişim biçimleri, dile yükledikleri yan anlamlar, toplandıkları, yaşadıkları mekanla ilişkileri, iş bölümü, liderle ilişkileri, topluluğu nasıl algıladıkları gibi pek çok unsur ele alınmaktadır (Katari, 2013). Altuntek, öteki olanı betimleyebilmek için yerli olmak yani topluluk içinde bir bakışla hareket etmek gerektiğini ileri sürmektedir (2009: 11).

Dijital ortamlarda oluşan toplulukları incelemek amacıyla da kullanılan etnografi yöntemi Robert Kozinets (2002) tarafından kavramsallaştırılarak netnografi adını almıştır. Kozinets'e göre dijital etkileşim ve iletişimin fiziki yaşamdaki yüz yüze iletişimden farklı olması, ihtiyaç duyulan verilerin bu ortamda halihazırda depolanmış olması sayesinde verilerin kaydedilmesi süresinden tasarruf sağlaması ve zaman-mekân kısıtlaması olmadığından sanal toplulukları katılımlı ya da katılımsız gözlem yoluyla analiz etme imkânı sunması nedeniyle netnografiye ihtiyaç duyulmaktadır (2010)

Netnografi ya geleneksel etnografinin araçları kullanılarak yapılmakta ya da yeni iletişim teknolojilerinin araçları (mobil telefonlar, Skype görüşmeleri, e-posta, internet grupları içerisinde gözlem, sosyal ağlardan veri üretmek vb.) kullanılarak yapılmaktadır (Sarı, 2015: 375-376). Netnografyanın kullanımı ve işleyiş süreci de etnografya gibidir (Jupp, 2006: 193). Netnografya, etnografyanın dijital ortamlarda ortaya çıkan kültür ve toplulukları kendi doğal alanları içerisinde gündelik yaşam pratikleri gözlemlenerek uygulanan biçimidir (Beckman ve Langer, 2005). Netnografya da etnografya gibi katılımlı ve katılımsız gözlem, odak grup, derinlemesine mülakat, gözlemci günlükleri, yüz yüze görüşme, doküman analizi, söylem analizi gibi metotları kullanmaktadır.

Yöntemin uygulama süreci şu şekildedir (Sandlin, 2007: 289):

1. Araştırmanın Planlanması ve Kültürel Giriş: araştırma için uygun ortamın belirlenmesi.
2. Veri toplama ve analizi: topluluk üyeleri ile görüşme, var olan verileri toplama
3. Güvenilir yorumlama: verilerin yorumlanması.
4. Etik araştırma: objektif ve tarafsız olarak araştırmanın yürütülmesi.
5. Üye kontrolleri: Araştırmanın bir kısmının ya da tamamının katılımcıların bazılarıyla paylaşarak fikirlerinin alınması.

4.2. Sanal Cemaat Olarak İnteraktif Sözlükler

Araştırmada, Ekşi Sözlük, İnci Sözlük, Uludağ Sözlük ve İTÜ Sözlük (Instella) sanal cemaat olarak ele alınarak Türkiye’de siyasal kutuplaşmaya olan etkileri netnografi yöntemi bağlamında katılımsız gözlem ve söylem analizi metotları kullanılarak analiz edilmiştir.

4.2.1. Sanal Cemaat olarak Ekşi Sözlük

Sloganı "Kutsal bilgi kaynağı" ola Ekşi Sözlük, Sedat Kapanoğlu tarafından 1999 yılında sourtimes.org sitesinin bir eklentisi olarak kurulmuş olup popülerleşince sitenin ana bölümü haline gelmiştir. Ekşi Sözlük üye alımlarında kurallar belirlemiş, kurallara uymayan üyeleri moderatörler ve gammaz adı verilen gönüllü sözlük üyeleri iş birliği ile sözlükten silmektedir. Bir ödül ve ceza sistemi olan sözlüğün üyesi olabilmek için kayıt yaptıktan sonra “bugün çaylak onay listesinde 25204. sıradasınız. bu sıra 10 entry'yi ne zaman doldurduğunuza göre her gün hesabına giriş yapanlar arasından baştan belirlenmektedir” (<https://eksisozluk.com/kayit>) mesajı ile karşılanmakta ve yoğun talep nedeniyle aday üye olarak birkaç yıl beklemek gerekmektedir.

Ödül olarak yoğun entry ile listede üst sıralara gelebilmekte, aktif üye olduktan çaylak unvanı ile birlikte gammazlık statüsü verilerek yazarlara kendilerini hem özel hissettirmekte hem de bir kontrol sistemi kurularak sitenin yasal yaptırımlarla

yüzleşmeden önce tedbirini almasını sağlamaktadır. Ayrıca yine ödül-ceza sistemi kapsamında entrylerin iyi, orta, kötü olarak oylanması sistemi de bulunmaktadır. Yazar olmak için yoğun talep olduğundan, üye alımları sürekli yapılmamakta yapıldığında alınan yazar grubuna nesil denmektedir. Gammazlık statüsünün sadece belli üyelere değil tümüne verilmesi 11. Nesil yazarların alınması ile başlamıştır. Kaçınıcı nesil yazar olunduğu bir tür statü ve saygınlık simgesi olarak hem sanal hem fiziki hayatta kullanılmaktadır. Yine ödül olarak yoğun şekilde entry ya da başlık giren yazarlara bininci entrylerini girdiklerinde azimli unvanı verilerek entrylerin oylanmasında oy kullanma hakkı verilmektedir. Ayrıca sözlük kendi jargonunu oluşturmuş; çaylak, azimli, şukela (beğenmek), uçurulma (üyelik kaydının silinmesi), gammazlık gibi kelimelerle kendi sembolik anlam alanını da yaratmıştır. Ekşi Sözlük üye profilini genellikle üniversite mezunu, beyaz yakalı, internet ile sıkı ilişki içerisinde, %70'i erkek kullanıcılar oluşturmaktadır (Uzunoğlu, 2015). Sitede yer alan kullanıcı sözleşmesi ile Ekşi Sözlük'ün hem cemaat kimliği hem kültürü hem kontrol mekanizmaları hem de ödül-ceza (totem-tabu) sistemi ve hiyerarşik yapılanması belirlenmiştir.

Ekşi Sözlük üyeleri zirve adını verdiği etkinlikler düzenleyerek farklı şehirlerde üyeleriyle bir araya gelerek cemaat bağlarını fiziki hayata da taşımış, ayrıca site yöneticileri tarafından başlatılan kampanyalarda bir sanal cemaat olarak kolektif hareket etmiştir. Örneğin;

1. 2003'de belirlenen okul kitaplıkları ve kütüphaneler için 40 bin kitap toplanmıştır.
2. 2006'da yine belirlenen okul kitaplıkları ve kütüphaneler için 70 bin kitap toplanmış ve bağışlanmıştır.
3. 2009'da üyelerin katkıları ile 36 bin metrekaresel bir alana Ekşi Sözlük Ormanı kurularak bin fidan dikilmiştir (Ekşi Sözlük Kullanıcı Sözleşmesi T.siz)).
4. 2011'de Van'da meydana gelen deprem nedeniyle afetzedeler için yardım kampanyası düzenlenmiştir.
5. 2013'de Çanakkale'de yaşlı bir Alzheimer hastası Sultan Alacaoğlu'nun yanan evine destek amacıyla sözlükte kampanya başlatılmış, açılan hesaba 3 gün içerisinde 95 bin TL yatırılmıştır.

en çok ziyaret edilen siteleri sıralamasında 20. Olan Ekşi Sözlük (alexa.com, 2016), özellikle gençler tarafında takip edilmekte ve kamuoyu oluşturmaktadır. Gençler üzerindeki etkisinden dolayı sözlük içerikleri nedeni ile pek çok kez yasal yaptırımlara maruz kalmıştır. 2006 yılında açılan esrar başlığı nedeni ile sözlük erişime engellenmiştir (Milliyet, 23.05.2006). yine 2009 yılında sözlük içerikleri nedeni ile mahkeme tarafından erişime kapatılmıştır (Webmaster, 2011; Ntv arşiv, 2011). 2011 yılında 35 yazar dini konularda açılan başlıklar ve entryler nedeni ile ifadeye çağırılmış, 113 yazar hakkında soruşturma açılmıştır (ntv.com.tr, 21.06.2011). 2013 yılında hem Ekşi Sözlük hem İnci Sözlük Hz. Muhammed'e hakaret içeren içeriklerden dolayı hacklenmiştir (Haber7.com, 28.07.2013). Yasal yaptırımlar ve hacklenmeler yanında Ekşi Sözlük kutuplaştırıcı içerikleri nedeniyle gazetecilerden de tepkiler almıştır.

Dijital sözlüklerde en önemli sorun bilginin güvenilirliği konusudur. Üyelerin takma adlarla, girdikleri entrylerin doğruluğu teyit edilmeden sözlükte yayınlanmakta bu durum bilgi kirliliği yarattığı gibi, provoke edici bilgiler girildiğinde kutuplaşmalara neden olabilmektedir. Sözlükte açılan başlıklar editör kontrolünden geçtikten sonra yayınlanmakta bu da veri girişi ve yayılımının kontrol edildiğini göstermektedir. Editör kararı bilginin doğruluğu değil, sözlük kurallarına uygunluk kriteri ile yapılmaktadır.

“Bu noktada kanaatlerin oluşum süreçlerine bakmak gerekmektedir. Farklı kanaatlerin eşzamanlı ya da ardıl ifadesine dayalı bir mecra olarak Ekşi Sözlük'te aslında sürekli bir hegemonik savaş söz konusudur. Ancak bu hegemonyanın niteliği gibi dinamik bir kültürel durumdur... Ekşi Sözlük'te netice olarak kültürel bir üretim söz konusudur. Bu üretim, birçok açıdan Ekşi Sözlük'teki yönetim hegemonyasının etkisi altındadır; ancak bu hegemonya içerisinde belirtilen kurallar dahilinde kontra-hegemonik bir söylem üretme potansiyeline sahip durumdadır. Ne var ki, ortada iki karşıt söylem ve söylemlerden herhangi birinin üretim aracı sahipliği söz konusu değildir” (Uzunoğlu, 2015: 427).

Sanal cemaatlerde, sanal gruplar olarak bir araya geldikten sonra bir sonraki aşama grup kutuplaşması olmakta, farklı sesler aynı başlık altında fikirlerini entrylerle

belirtebilmektedir (Nagel, 2002: 28). Kutuplaşma ile birlikte tepkisiz üyeler de tepki göstermeye başlamaktadır. Kutuplaşmanın aşırılışması yeni sanal cemaatlerin oluşmasına neden olacaktır. Ekşi Sözlük'ten ayrılan yazarların İnci Sözlük'ü kurması gibi. Bu durum demokratik gelişme olarak görülse ve polemik yaratma sözlük kuralları ile yasaklansa da “tanıma dayalı olarak kanaatler arasındaki tansiyon sürdürülebilir kılınmaktadır. Özellikle de spor ile ilişkili başlıklarda günlük hayattaki doğrudan seçimlere dayanan, hangi takımın taraftarı olduğu gibi, karakteristik özellikler üretilen içerikte kendisini daha keskin bir biçimde göstermekte ve ciddi bir grup polarizasyonu durumu ortaya çıkabilmektedir... “öteki”ne karşı tahammülsüzlük faktörünün, internet ile demokrasiyi aynı potada bir araya getirip bütünleştirmek bir yana, tamamen karşıt kavramlara dönüştürdüğü ifade edilmektedir. Bu nedenle, farklılaşan algıların nasıl güçlendiği, nasıl zayıfladığı ve birbirleriyle nasıl bir etkileşim içerisinde olduklarını anlamak ayrı bir önem kazanmaktadır... Girdilerin kronolojik takibi yapıldığında blok şeklinde ardı ardına girilen eş doğrultudaki verilerin bir pekiştirme ve onaylanma ihtiyacına dayanarak ortaya konduğu söylenebilir. Aynı şekilde pekişmenin olduğu noktalarda grup polarizasyonu kavramını doğrular bir biçimde, girdilerin agresifleşmesi ama aynı doğrultu içerisinde kalması da grup polarizasyonunun çoğunluklu olarak veri ile değil de karşı-argüman ile kurulan ilişkinin sonucu olarak ortaya çıktığını doğrulamaktadır. Ekşi Sözlük'ün bu noktada bir tartışma alanı olarak demokratik işlevinin ne olduğunu sorgulamakta fayda vardır. Zira grup polarizasyonunun bu kadar belirginleştiği bir ortamda uzlaşma ve ortak akla ulaşma gibi kavramların kullanımı güçtür.” (Uzunoğlu, 2015).

4.2.2. Sanal Cemaat Olarak İnci Sözlük

“İnci we trust” ve “Altını şer incisi ker” sloganlarıyla 19 Aralık 2009 tarihinde İsmail Alpen ve Serkan İnci tarafından kurulan İnci Sözlük, 17 moderatör ve %25'i kadın, toplam 666 bin yazarı ile popüler bir interaktif sözlüktür.

(İnci sözlük hakkında genel istatistikler)

1.	Toplam Entry sayısı	142.248.287
2.	Toplam Başlık sayısı	14.695.616
3.	...moderator	17
4.	...yazar	666.558
5.	...çaylak	2.714
6.	...diğer	144.674
7.	...gammaz	54
8.	Toplam kullanıcı Sayısı	944.253
9.	yazar başına düşen entry	213

Resim 3. İnci Sözlük Aralık 2016 İstatistikleri (Kaynak.
<http://www.incisozluk.com.tr/index.php?sa=istatistik>)

18-35 yaş arası gençlerden oluşan sözlük argo ve makulen bir yapıya sahip olup ‘küfür’ normal bir ifade biçimi olarak görülmekte ve üyeleri tarafından demokrasi ve özgürlük olarak kabul edilmektedir. Birbirlerine iltifatlarını da küfür ve argo ile ifade etmektedirler. Saygı duydukları kişilere ‘reyis’, birbirlerine ‘pampa’, hakaret olarak da “İseli” tabirini de kendilerini yarattıkları ötekilerden ayırmak amacıyla kullanmaktadırlar. Üyeleri arasında sıkı bir asabiye duygusu bulunmakta, ziyaret adı verdikleri ve fiziki hayata taşıdıkları kolektif eylemler yapmaktadırlar. Sözlük diğer interaktif sözlüklerle kıyaslandığında üyelerine daha özgürlükçü hareket alanı tanımaktadır. Farklı fikir ve görüşte üyelerde oluşsa da bir sanal cemaatin üyeleri olarak kolektif eylemleri, kontrol, ödül ve ceza sistemleri ile baskın bir cemaat kimliği ve kültürü yaratmışlardır.

Üyeler insanların her duyduğuna sorgusuz inanmalarından duydukları rahatsızlık nedeniyle bir kişi ya da grubu hedef alarak onların zaafları üzerinden trolleme dedikleri gerçek olmayan haberleri yayarak hem eğlenmekte hem de kendilerince ders vermektedirler. Sanal cemaatler mekân olarak dijital ortamları kullanmaktadır. İncisözlük’ün mekânı ise sozlukspot.net’in altyapısı üzerinden incisozluk.com.tr, Facebook, Instagram ve Twitter ‘İncisözlük’ profilleridir. Üyeler bu platformlarda bir araya gelerek cemaatleşmektedirler. Serkan İnci ve sözlük moderatörleri sözlüğün

liderlik ve yöneticiliklerini yapmakta, üyeler sözlüğün kurallarını kabul ettikten sonra üye olabilmektedirler. “Bu kurallar sözlüğün dilinden kültürüne, eylemlerinden tabularına, yasaklardan ödüllere kadar her şeyi belirlemekte ve üyeleri de bu kurallara uymakla yükümlü kılarak kendi sınırlarını çizip asabiyesini oluşturmaktadır” (Türk ve Tugen, 2014).

Sözlük bir cemaat olarak kültüre, totem ve tabulara sahiptir. Örneğin üyelerin, Türk olmak, Atatürk, bayrak, vatan gibi dokunulmaz değer yargılarını milli değerler oluşturmaktadır. Bu paylaşımlarla sözlüğün asabiyeleri güçlenmekte ve gruba sadakatleri artmaktadır. Kurallarla belirlenmiş hiyerarşik bir yapısı bulunan sözlükte entry sayısına göre lakaplar verilmekte, ödül ve ceza sistemi ile iyi ve başarılı üyeler iltifatla ödüllendirilirken kötü ya da başarısız görülenler diğer üyeler tarafından aşağılanma, küfür ve hakaretlere maruz bırakılmaktadır.

Sözlük üyelerinin çocukluk anılarına atıfta bulunan, kendilerini sözlüğe ait hissettirecek, onların (daha çok alt ve orta tabakaya ait) sosyoekonomik sınıflarını öven paylaşımlar ile mensubiyet duyguları pekiştirilmektedir. Sözlükte cemaat kimliğini konumlandırmak üzere yine biz ve öteki ayrımı olduğu görülmekte bu ayrım Ekşi sözlük başta olmak üzere diğer sözlüklerle kendilerini kıyaslama gibi mikro düzeyden Türk toplumu ile başka toplumları, bugün ile geçmişteki gençleri ve anıları kıyaslama yolu ile daha makro şekillerde de yapılmaktadır. “Ancak inci sözlüğün ve inci sözlükçü olmanın sınırlarını en çok diğer interaktif sözlükleri ötekileştirerek onlara yönelik eleştiriler ve aşağılayıcı paylaşımlarla çizmektedir” (Türk ve Tugen, 2014).

inci sözlük külliyatı:

evet kuralları anladığınıza göre, ki anlamadıysanız beyninizi geliştirmenizi süper de anlattım zira, şimdi sıra geldi buradaki hakim jargon nedir onu öğrenmeye, zira cahil binler olabilirsiniz ama bu öğrenemeyeceğiniz anlıdına gelmiyor. senseyin etrafına toplaşın başlayınız zira, genç padavanlarım.

-şimdi burada herkes birbirine bin der. siz de bin diyin bir şey olmaz, bin demek candır.

-bir başlığın ikinci entrisi o başlığın can damarıdır, en atarlı kısmıdır, @2 olmak büyük güçtür ve büyük sorumluluk ister. bu kısmı spider man' den arakladım çıkartmayın. bu konu ile alakadar güzel bir hadis vardır: @2 muhakkak gibecektir, @2 ile verilen ayar ne güzel ayar, @2 ile giben yazı ne güzel yazardır.

-inci sözlükte tek hakaret vardır, ve bu da hakaretlerin en büyüğüdür, o hakaret ise; lise' lidir. yapacağınız her türlü yannanlık veya mallıktan sonra zeki bir binin size lise' lideni kadar doğal bir şey yoktur. lise' li olanın azabı kadir azabıdır.

-inci sözlüğün bel kemiği olan @2' de ana baci muhabbeti yapmak lise' lidenin en belirgin özelliğidir. @2 anan gibi de mi eki gibi şeyler yazmayın, ya da yazın yannan kafalar tüm sözlük ahalisi sizle dalga geçsin.

-inci sözlüğün bir kaç mottosu vardır, bunları tanıyalım:

1.inci gibet: inci sözlüğümüzün sloganıdır, her türlü ispatlanmıştır, hali hazırda ispatlanmaktadır.

2.adam haklı beyler: birisi doğru bir şey söyleyipte tam telihize dokunduğunda böyle denir, katıldığınız, sevdiğiniz, hak verdiğiniz bir durum olursa adam haklı beyler diyin. adam olun.

2.ziyaretler: kimisi buna saldırı der, yalan inanmayın saldırı değil ziyarettir, biz kudurmuş vandal köpekler değiliz biz saldırmayıp, ziyaret ederiz. ziyaretler bir mecranın kişilere sunduğu imkanları kullanarak o mecranın açıklıklarını yüze vurmazlar. bunlar neler olabilir: radyo programlarına, tv programlarına bağlanmak (telefon, faks, tweet mesajı, sms, vs.), internet sitesi ziyaretleri gibi şeyler olabilir. tweeter' ı giberten biz, ekşi' yi giberten biz kıvamında takılmayız bunlar olağan şeyler, eğleniyoruz gençler.

3.facebook, chat room, cam room vs. ziyaretleri: bunlarda oluyor, kişiler organize olup kamunun kullanımına açık bu alanlarda hınlıklar vs. yapıp kamuya açık ortamalı geçici süre ile felç edip bu mecralarda düzen içinde yaşayanlara hayat öpücüğü veriyorlar. keyfinize uyanlara katılan işte işte, candır, ama dikkat edin facebook duvarına gidip küfür edip başınızı yaktığınızın onun yerine dalga geçsin, iyidir.

-inci sözlük olarak herkes dedeler köyü doğumludur, herkesin ikametgahı ordadır, arca dedeler bizim canımızdır, dedeler'i ve dedeler'in official fan page'i olan nobrain.dk' ı sevin sayın ama dedeler linkini sözlükte paylaşmayın yazık olur gençliğinize.

-burada tanım ve tespit yapılmaz değil yapılır ama bunları yapan potansiyel sövme ve ayanlarına peşinen hazırlıklı olmak zorundadır. seviye yükseldiği anda inci sözlük acil müdahale timi olaya müdahale edip, gerekli davda; am, gib züt müdahalesinde bulunur.

-hak edene şuku ve + rep vermek delikanlılıktandır, hak etmeye de sövmek ve eksi basmak candır.

-sözlük yazarlığı ile alakalı karı millîti genelde cicişler gibi gibimsonik laflar eder, erkekler ise adam gibi delikanlı gibi beyler der. cicişler diyene basın eksiği, şaka lan iyi davranın onlara. ayrıca vajişim falan da derler karı millîti, erkek millîtinin titreyerek boşalma hakkı saklıdır.

3.özet geç bin: uzun bir yazı yazılırsa hemen yapıstırılır bu laf, uzun yazana ayar vermeye yarar, amcılık yapıp uzun yazan olursa, özet geç bin diyin ki amcık kendine gelsin, bana demeyin giberim adamı, bir yığın mod taniyorum ben.

4.fakir bin: lise' lidenin tanımlamasından sonra sözlüğün ikinci hakaretidir, kendini sevdirememiş herkes fakirdir, zenginlik para pulla olmaz amcılık yapıp şu bu cipsi veren herkes ayan yer illa bir açığı bulunup, kendini sevdirene kadar fakirsın gerisi yalan.

5.ccc... ccc: önemli bir şey söylenicekse ccc'ler içine alınır o laf. ccc' ler içine alınan laf illa gibör bir laftır, ccc' yi koyan adam onun ağırlığını omuzlarında hissetmelidir yoksa başka şeyler hisseder, hunharca.

6.reyis: sözlükte sevilen sayılan kişilere reyis denir, cahiller reis dese de işin esası reyistir. bir kaç önemli reyis: sabri sarıoğlu, nihat doğan ve kaan sezyum' dur. mallar için örnek kullanım şekli: ccc üşüyoruz sabri reyis ccc

7.titreyerek boşaldım: genelde bir saygı unsuru olarak belirtilir ve sözlük ile alakalı cipslerden sonra söylenir.

8. up up up: bunun anlamı ben bir başlık açtım ve sol yandan eklib olmasını istemiyorm demektir. up up up yazmak sayfanın sol tarafta görünmesine hizmettir bir yerde.

-inci sözlük olarak belli başlı aktivitelerimiz vardır bunlar:

1.anket gibertme: her yerde anketler yapılıyor, inci yazaları organize olup bu anketlerde en olmayacak şıkkı tutup birinci yaparlar, inci sözlük bünyesinde belarus' un dünya kupası' nı alması, serdar ortaç' ın emmy' i kazanması, bursa maçının 2-2 bitmesi olağandır, bu şıklar varsa bir ankette o kazanılabilir. (deniz yıldız' ı anketinden amcılık yapıp atılan milyonlarca oy geçersiz sayılırsa o bizi bağlamaz.)

-genelde bu sol tarafta başlıklar belli olsun diye harfler uzatılır, genelde karılar yapar onu- m' leri uzatılır, başlarda erken boşalma ile sonuçlanır ama sonradan alışırsınız, ayrıca erkekler de -r vs. gibi sert harfleri uzatılır, lise' lidenin damgası yemekle son bulur büyük olasılıkla, ayık olun yani.

-başlık açmak zor zanaattır ve 5 erden 10 kilo deşak ister, o yüzden hazır olmadan başlık açmayın bir görün edin önce. sol taraf hızlıdır, millet sabrı nasılı koşuyorsa o hızla başlık açar korkmayın zamanla alışsınız sol tarafın hızına ve bazı başlıkların tutmama hadisesine, onur meselesi yapmayın, eğleniyoruz şurda.

-sözlük gri ekran hatası verir, o gri ekran bize yaşadığımızı hissettiren bir uyarıdır, yoksa server hatası falan değildir, gri ekran inci sözlüğün inci yapan öğelerden birisidir, alışsınız zamanla, gri ekran insanı paranoyak yapar, kişiyi her an tedbirli olması yönünde teşvik eder, işleyen demir paslanmaz, candır gri ekran.

-sözlüğün olan biten işi hep yazar bozuk sanmayın, bu moderatör kısmı kerhane huursu gibi çok konuşur, genelde gibim sonik şeyler yazarlar okumayın bile, şaka lan okuyun, zütlük yapmayın. olan biten' de genelde sözlük ile ilgili önemli bilgiler sirküle edilir, bazı hassasiyet gerek duyulur yapılır, ziyaretler, anket gibertmeleri falan duyurulur. yani olan biten candır, inci' nin resmi gazete' si olan bitendir.

-sözlüğün özelliklerinden biri (bizz: ben) tuşudur. o tuş arada çalışır arada çalışmaz, megoloman manyaklar olup da sürekli bakmanın anlamı yok. süprizlere açık olun. ben tuşu çalıştığı zaman duacı olun repleri esirgemeyin.

-bu jargon homojendir ve zaman içinde elbetteki değişiklikler gösterecektir.

(bizz: inci sözlük ile ilgili sık sorulan sorular)

Resim 4. İnci Sözlük Kuralları (Kaynak: http://incisozluk.com.tr/w/eski-inci-s%C3%B6zl%C3%BCk-k%C3%BClliyat%C4%B1&list_type=solframe)

Sözlük bir sanal cemaat olarak kolektif eylemlerde bulunmakta ve bu eylemlerden aldıkları haz üyeleri birbirine ve cemaatlerine bağlamaktadır. Örneğin;

1. Ziyaret dedikleri kolektif olarak hoşlanmadıkları bir web sitesine aynı anda girip o sitenin çökmesine neden olan eylemler,
2. Anketlerde üyelerin toplu oy kullanarak hiç beklenmeyen seçeneği birinci yapılması içi toplu oy vermek. Dünyanın en büyük sinema portalı IMDB'de toplu oy vermek suretiyle Şahan Gökbakar'ın filmi olan Celal ve Ceren'i en kötü film seçtirmek.
3. Kamu kurumlarından T.C. ibaresinin kaldırılmasından duydukları rahatsızlıkla sosyal medyada isimlerinin başına T.C. getirmesi eyleminin sonucunda bu eylemi destekleyen 9 milyon kişinin de isimlerinin başına T.C. getirmesi ile bir sanal grup hareketinin kitlesel bir eyleme dönüşmesi.
4. Rakip ve öteki olarak gördükleri Ekşi Sözlük, İHL Sözlük ve Uludağ Sözlük'te bazı hesapları ele geçirmeleri, uygun olmayan argo ya da pornografik başlıklar açmaları (Haber5, 12.06.2010).
5. Disko Kralı, Tarihin Arka Odası, Adnan Oktar'ın programlarına telefon ya da e-mail yolu ile ulaşarak şakalar yapmaları (youtube, 03.06.2010; Youtube, 29.01.2010; timsah.com, 16.03.2010; Vatan, 16.03.2010).
6. Atilla Taş'ı, Hamham Style isimli şarkısı nedeniyle çeşitli dijital mecralarda ortak hareket ederek Atillas Tasos adıyla Yunan bir şarkıcı gibi göstermek.

Ekşi Sözlük ve İnci Sözlük'ün hem birbirlerine hem de diğer sözlüklere saldırgan ve aşağılayıcı tavırları göze çarpmaktadır. Bu tavır genel olarak ötekileştirici biz-onlar ayrımı üzerinden işlemektedir.

Resim 5. Ekşi Sözlük'te açılan İnci Sözlük başlığı (Kaynak. <https://eksisozluk.com/inci-sozluk--2269524?nr=true&rf=incis%C3%B6zl%C3%B6k>)

Resim 6. İnci Sözlük'te açılan Ekşi Sözlük başlığı (Kaynak. <http://www.incisozluk.com.tr/w/ek%C5%9Fi-s%C3%B6zl%C3%B6k/>)

Instella’da sanal cemaat kimlik ve kültürünü belirlediği kurallar çerçevesinde oluşturmıştır. Instella ve Uludağ Sözlük, İnci Sözlük ve Ekşi Sözlük aksine fiziki hayata var olan bir tüzel kişiliğin/cemiyetin uzantısı olarak kurulmuş, farklı kullanıcılara açıldıktan sonra bir cemaate dönüşmüştür. Cemaat Online (Dolaylı Sanal Cemaat) denilen ve gerçek dünyada var olan cemaatlerin dijital ortamlarda etkileşime devam etmesi sonucu bu tip cemaatleşme, üyeler arasındaki ilişkileri daha güçlü hale getirmektedir.

hakkındaki her türlü görüş dikkate alınacaktır. ... bölüm I. genel esaslar madde 1. instella tüm internet kullanıcılarını katılmama aşk, kiplerin deneyim, bilgi, düşünce ve duygularını belli başlıklar altında ifade ettileri bir internet topluluğudur. madde 2. instella, bu metinde belirlenen esasları doğrultusunda topluluğu üyelerinin demokratik katılımı prensibine yöneltir. bu metinde yer almayan hiçbir kural instella yönetimine esas oluşturmaz, hiç kimse yetkililerin keyfi kullandığını ve bu metinde belirlenmeyen hiçbir hata işi üyeleri yaptırım uygulanmaz. madde 3. instella da yayınlanan içerikleri "giriş" adı verilir. giriler başlıklar altında organize olmuş, altında bulunduğu bölüğü kapsıyor, örneğin, tiki bölgenin onlam fido emci zorunluluğu olan, aynı başlıktaki kendi girişindeki başka bölge fiziksel referans içermeyen bağımız gönderilirdi. bölüm II. özellik madde 4. instella üyeliği 18 yağından büyük tüm internet kullanıcılarına açıktır. özellik kopye üsüldü ve başlatılma denetimleri, instella üyelerinden bu metinde belirlenmiş kısıtlılığın kuratılama ve diğer topluluğu üyelerine saygı olmas, topluluğun düzeni için gereken özünü göstermeyi beklidir, her yeni üye "çaylak" seviyesinde bazı site özellikleri kısıtlı olarak instella'yı kullanmaya başlar. bölün v.'te belirlenen esasları göre kazanıldığı puanla bazı özellikleri kullanmaya hak kazanır. her üyenin stende yaptığı faaliyetler bölüm v.'te belirtilen esaslara göre bu üyenin puanını belirler ve üyeler bu puanlara göre bazı yetkilerle sahip olurlar.	madde 5. kimlerin (üyeliği sebebe gösterilmesini) sınırlanmaz. (üyeliği sınırladım hakkı yalnızca moderatörlere ve kullanıcıların kendisine atılır. instella kurallarına aykırı içerik içermekte olarak, diğer üyelerin iplik haklarına sadın (üyeliğin sınırlanmaması sebeptir). madde 6. her gerçek kişinin yalnızca tek bir üyeliği olması beklidir. birden fazla üyeliği olan kullanıcıların tüm yetkileri sınırlandırılır. madde 7. üyeliği iptal edilen kullanıcıların üyeliğinin iptal sebebi kendisine ulaşılabilir. instella da yayınlanacağına devam edilmemesi durumunda girilen kendisine ulaşılır. bölüm III. içerik kuralları madde 8. giriler altında bulunduktan bağlın ihvsa etmiş anlam ile ilgili olmak kaydı ile bu bağlın tanımlama, örnekleme, yorumlama, soru çekilme bir bağlatta ise bağlın cevaplamadır. madde 9. bağlın altındaki diğer girileri doğrudan cevap vermek, diğer üyelerle giriler arasında ilişki kurmak yasaktır. bu kurala uygunluk için aranan kriter, ilgili girinin bağlaktaki diğer giriler silinmiş olduğu durumda dahi halen anlam ihvsa edip etmeyeceğidir. bu tür içerikler için, girişi sahibi özel olarak girilerine yorum yapılmasını engellemişse, girişi altına yorum yapılması gerekir. madde 10. her üye giriler altında yapılan yorumdan emtelleşme yükümlüdür. bu sorumluluğu taşımak istemeyen üyeler girilerine yorum yapılmasını engelleyebilir. instella yönetimi yorumlara müdahale etmeye hakları saklı tutar, yorumları hukuki sorumluluğu yorumu yazan üyeye atar. madde 11. belli bir süre aynı bağlın altında veya birden fazla bağlın altında birbirini tekrarlayan, anlamaz giriler yapmak yasaktır.	madde 12. üçüncü şahıs ve kurumları her türlü hukuki hakkını zedeleyebilecek giriler, kişisel gelişimini iznisi ifşası, nefret suçu, paylaşılmaması yasıl olmayan link ve içerikler, telif hakkını ihlal edebilecek içerik ve diğer türlüye cumhuriyet yasalarına aykırı oluşturabilecek giriler, pornografik içerik taşıyan görsel ve videolar yasaktır. madde 13. kurallara aykırı içerik içeren giriler moderatörler tarafından ne'sen veya şikayet üzerine, editörler tarafından ise şikayet üzerine silinebilir. madde 14. önceki maddelerde sayılan kurallara aykırı taşıyan giriler yayından kaldırılarak yazama haber verilecek ve yazamı ilgili hataları düzelterek giriyi tekrar yayımlamasına yönelik imkarlar sağlanacaktır. madde 15. instella kurallama birden fazla ve yeterli sayıda her aykırı davranış (üyeliği açışta ilan edilecek kriterlere göre otomatik olarak çaylaklık konumuna geri getirilebilir. bu durumdaki üyeler çaylaklık tarihinden sonra en az 10 gün yazdıktan durumda hesapları tekrar gözden geçirilerek çaylaklık konumundan geri çıkarılabilir. madde 16. duyurular bölümü yasaları aykırı olacak durumlar ve aramızın kötüye kullanılmasını denetlemek amacıyla denetime tabi tutulacaktır. madde 17. önceki maddelerde sayılan kurallara aykırı taşıyan ancak bakışın hatası, silinen girilere referans içeren veya buna benzer teknik sorunlara sahip giriler silinmez ve bunların hatalarının giderilmesi için gereken imkarlar sağlanarak bu gibi girilerin topluluğa geri kazandırılmasına çalışılır. bağlın girişi oynanmazlığı gibi küçük değişikliklere kurallara uyumlu hale getirilecek giriler de bu uygulamaya dahildir. madde 18. instella da yapılan her türlü moderasyon işlemi herkesin görüntüleyebildiği moderasyon günlüğünde yayınlanır.
moderasyon moderatörler madde 19. instella da bulunan tüm yönetim yetkilerine sahip kullanıcılar "moderator" adı verilir. moderatörler madde 18 ve sonraki ilgili maddelerde belirlenmiş usul ve esaslara uygun şekilde instella editörleri arasında demokratik oylamayla seçilirler. moderatörler, yazamaları sadece kullanıcı deneyimlerini olumsuz etkileyen, özel durumlarda başvurabilecekleri bir üst makulardır. bu birim, silinen işlevsinden, yazamaları editörler denetiminden bağımsız olarak, kullanıcı deneyimini odaklanarak birleştirir. bu birim, instella.com sitesi hak sahipleri, yazamı geliştirilen ve sistem verilerini yönetenleri ile işbirliği yaparak birim v.'te belirlenen esasları göre bu üyenin puanını belirler ve üyeler bu puanlara göre bazı yetkilerle sahip olurlar. madde 20. toplam moderatör sayısı instella'ya kayıtlı her 10.000 kayıtlı kullanıcı için bir adet olacak şekilde tespit edilir. hesaplamaya yapılacak toplam kullanıcı sayısı 10.000'e bölünüp bir sonraki tam sayıya yuvarlanarak seçilecek moderatör sayısı tespit edilir. instella'ya kayıtlı üye mevcudunun herhangi bir şekilde daha az moderatör gerektirecek sayıya düşmesi halinde bile seçilmiş moderatörler görevlerine devam ederler. madde 21. moderatörler aşağıdaki usul ve esaslara göre seçilirler: her editör moderatörün seçimi için otomatik olarak adaydır. seçimde yer almak istemeyen editörler bunu seçimi önceden bildirirler. aday listelerinin yayınlanmasından takip eden 7 günlük propaganda süresinde aday editörlerin neden iyi bir moderatör olabileceğini der kendilerinin oy verecek üyelerle tartışarak bekliler, editörlere at tüm istatistikler yayınlanacak, seçimi seferinde adaylar diğer üyelerle serbestçe iletişime geçebileceklerdir. 7 günlük propaganda sürecinin sonunda 4 günlük ik tur oylama başlar. en az 500 puanla sahip üyeler istedikleri kadar aday için olumlu veya olumsuz oylar verirler. ik turun sonunda en yüksek oya sahip olacak moderatör adaylarının 3 katı kadar aday, seçildikten gelişimdenlik takdirinde, ikinci tura katılırlar. ikinci tur oylama 4 gün sürer. 4. günün sonunda en yüksek oyu alan adaylar moderatör seçilmiş sayılırlar ve görevle başlarlar. bu maddede belirlenen seçim süreci boyunca oylar güzlidir ancak seçim sonucunda oylamaları atı detaylı istatistikler herkesle açık şekilde yayınlanır.	madde 22. moderatörlerin yetkileri aşağıdaki gibidir: 1. tüm editör yetkilerine sahiptir. 2. işletim'e gelen mesajları görüntüleyebilir. 3. tüm üyelerle ilgili analizi aracılığıyla durumu yapabilir. 4. moderasyon işi işletim paneline erişebilir, buradan diğer moderatörler ve instella.com hak sahibi ekip ile iletişime kurabilir. 5. yazamaları tarihlerine bireysel not düşebilir. 6. yazamaları tarihlerine bireysel not düşebilir. 7. girilerin artı ve eksi olarak kimin verdiğini, girilerin düzenlenme tarihlerini görebilir. 8. girilerin tarihlerine bireysel not düşebilir. 9. girilerin tarihlerine bireysel not düşebilir. 10. yazamaları ayarlar kısmına yazdığı kişisel bilgileri (isim, e-posta, doğum tarihi, cinsiyet, şehiri görebilir. 11. yazamaları bağlantı bilgilerini görebilir. moderatörler instella'nın işi yönetimiyle ilgili kural değişikliği gibi kararları madde 23'de belirlenen usule göre oylama sonucuna göre belirler. madde 23. moderatörler arasında yapılacak her türlü oylama, akı başka bir maddede belirtilmedikçe, bir moderatörün teklifiyle yapılır ve oylama süreci moderatörlerin salt çoğunluğunun akı görüldüğü 3 gündür. kararların alınması sayılması için moderatör sayısının 1/2'sinin katılımı, katılım moderatörlerinin ise salt çoğunluğu aranır. oylamada eşitlik olması durumunda oylamaya katılan en eski üyenin oyu kabul edilmiş sayılır. oylamalar özel oylama arabirimi aracılığıyla gerçekleştirilir. madde 24. moderatörler görevi aşağıdaki hallerde sona erer, 3 ay boyunca hiçbir moderasyon işlemi yapmamış olmak veya oylamalara katılmamak. - instella üyeliğinden kendiliğinden ayrılmak. - en az iki moderatörün yepacalı teklifi üzerine moderatörler arasında yapılacak moderatör sayısının en az 3/4'ünün onaylaması oylamada oylamaya katılan moderatör sayısının 3/4'ü tarafından görevden alınmak. moderatörlerin kendi görevleri hakkında yapılan oylamalara katılmazlar. görevi sona eren moderatörler için isimleri seçimi yapılır.	editörler" madde 25. instella da içerik yönetme yetkisine sahip olan üyeler "editör" ismi verilir. editörler, istedikleri kamuya açık durumda bulunan yazamaları ve başlıklarını içerikleri üzerinde işlem yapabilirler. madde 26. 30000 puanla sahip olan her üye editör seçilme hakkına sahiptir. bu puanı ulaşıp her üye editörlere otomatik olarak oylamaya tabi tutulur, oylamalar her ayın başında yapılır ve 4 gün sürer. oylama sonucu salt çoğunluğun olumlu oyuyla olan üyeler editör seviyesine yükseltilir. madde 27. editörlerin yetkileri aşağıdaki gibidir: 1. başka bir üye tarafından yapılan şikayetleri değerlendirmek, şikayet edilen giriyi silmek 2. başlıkların düzenlenmesi ve birleştirilmesi. 3. silinen ve onay girileri girdiye kaldırarak. 4. başlık kitleme, kilitli başlıkların kilidini kaldırarak. 5. önceden çaylak yapılmış hesabı onaylamak. 6. silinmiş girileri görebilmek. 7. editör forumuna erişmek diğer moderatör ve editörlerle fikir tartışmaya bulundukları. 8. yeni editör seçimine kullanmak üzere, adayları bulup onaylamak ve diğer istatistiklere ulaşabilirler. 9. üyelerden gelen ve ortak havuzla toplanan mesajları görebilirler ve bunları cevaplayabilirler. madde 28. editörlerin şikayetleri değerlendirecek girileri silme işi için en az bir editörün onayı yeterlidir. madde 29. editörlerin görevleri 3 ay boyunca işlem yapmadıkları veya moderatörler tarafından alınan kararla sona erer. bu kararın alınması için moderatörlerin en az 1/2'sinin katılacağı oylamada 3/4'ün onaylanması editörleri sona erdiren editörler en az 6 ay tekrar editör seçilemez.

Resim 8. İTÜ Sözlük Kullanıcı Kuralları (Kaynak: <https://tr.Instella.com/Instella-kurallari---13614784>)

4.2.4. Sanal Cemaat Olarak Uludağ Sözlük

2005 yılında “ulu’lardan ulu bir sözlük” sloganı ile İnci Sözlük kurucularından İsmail Alpen tarafından kurulmuş, bu nedenle İnci Sözlük üyeleri tarafından olumlayıcı, Ekşi Sözlük ve İTÜ Sözlük üyeleri tarafından saldırgan ve aşağılayıcı bir tavra maruz kalmıştır. Burada da biz ve öteki ayrımı temelinde cemaat kimliğinin pekiştirildiği, İnci Sözlük’ün kendi kurucusu tarafından kurulmuş olması nedeniyle biz duygusunun bir parçası olarak gördüğü Uludağ Sözlük’ü öven içerikler paylaştıkları, Ekşi Sözlük’ün ise böyle bir bağı olmadığından ötekileştirici bir söylem kullandığı görülmüştür.

Resim 9. Ekşi Sözlük’te açılan Uludağ Sözlük başlığı (Kaynak. [https://eksisozluk.com/uludag-sozluk-](https://eksisozluk.com/uludag-sozluk-1463501)

-1463501

uludağ sözlük

eski | yeni | popüler | sahibi | en iyi | 1 | 2 | 3 | 33 | 34 | 35 | >

^ türkiye'nin en iyi sözlüklerinden biri. zall'ın mekanı.
+36
-47
v ... hurma
17.12.2009 02:51

^ sözlük gibi sözlük.
+10
-29
v ... hurma
17.12.2009 02:51

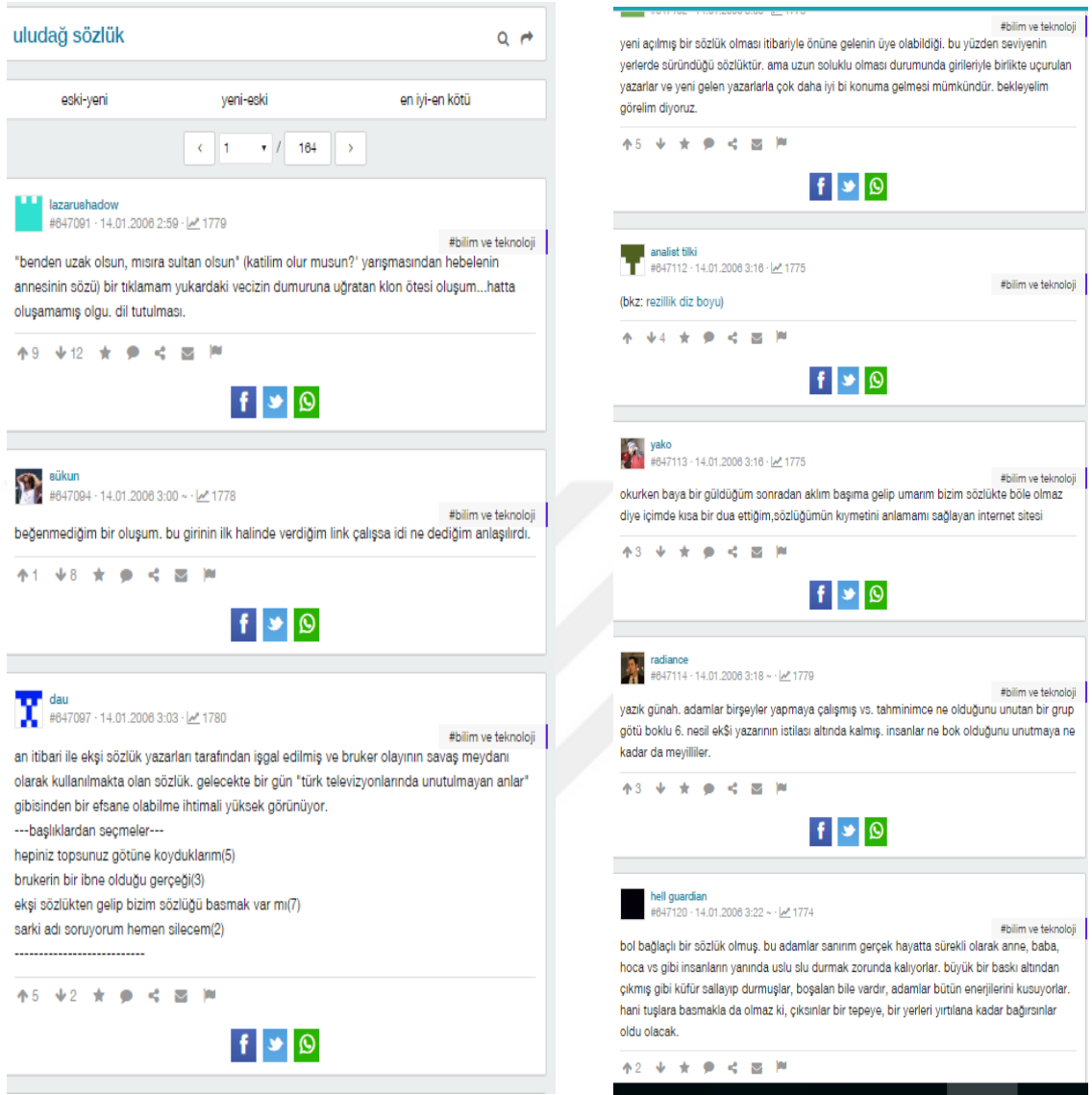
^ kötü sözlük
-2
v ... 01buneyha
04.08.2015 05:56

^ (bkz: sözlük formatı)
0 (bkz: uludağ sözlük le ilgili sık sorulan sorular)
v (bkz: sözlükten silinme sebepleri)
(bkz: ısrarla siyasi entry girmek)
(bkz: ısrarla futbol içerikli entry girmek)
(bkz: ulu manifesto)
(bkz: yeni uuserlara öneriler)
(bkz: aramaya inanmak)
... 80 the city
259 gn 18 saat

^ (bkz: internetin en sağlam sitesi)
+8
-7
v ... 1nci nesil hayvan
17.12.2009 03:58

Resim 10. İnci Sözlük'te açılan Uludağ Sözlük başlığı (Kaynak.

<http://www.incisozluk.com.tr/?k=uluda%C4%9F+s%C3%B6zl%C3%BCk&ce=goster>)

Resim 11. Instella’da açılan Uludağ Sözlük başlığı (Kaynak: <https://tr.Instella.com/uludag-sozluk--167891>)

Sözlükte 8 moderatör, 62 bin yazar bulunmakta, Türkiye’de en çok girilen siteler sıralamasında 32. Sıradadır (Alexa.com.tr, 2016).

(uludağ sözlük hakkında genel istatistikler)		
1.	toplam entry	25.272.888
2.	toplam başlık	3.123.038
3.	çaylakların girdiği entry	356.639
4.	toplam silinmiş entry	9.777.047
5.	toplam silinmiş başlık	658.497
6.	...moderator	8
7.	...yetkili	22
8.	...yazar	62.672
9.	...çaylak	130.585
10.	...aktivasyon bekleyen	5.118
11.	...silik	61.517
12.	...diğer	0
13.	gammazlar	16.463
14.	toplam üye sayısı	259.907
15.	yazar başına düşen entry	403
16.	başlık başına düşen entry	8
17.	toplam oylama	65.449.931
18.	yazar başına oylama	1.044
19.	entry başına oylama	3

Resim 12. Uludağ Sözlük İstatistikler (Kaynak. <https://www.uludagsozluk.com/istatistik/>)

Uludağ Sözlük'te diğer sözlüklerin aksine kurallarda daha çok yapılmaması gerekenler sıralanmıştır. Yine Uludağ Sözlük diğer sözlüklere göre daha pasiftir.

uludağ sözlük üyelik sözleşmesi

1. uludağ sözlük kullanıcılarından aldığı bilgileri sadece sistemin daha iyi işlemesi için kullanır. üçüncü kişilerle paylaşmaz. sadece hukuki durumlarda bu bilgiler gerekli mercilerle paylaşılır.
2. yazarın sözlük yöneticileri tarafından statüsü önceden haber verilmeden değiştirilebilir. kullanıcı kaydı silinebilir. yazarın silinmesi durumunda yazılarının sözlükte yayınlanmaya devam etme hakkı uludağ sözlük'e aittir. yayınlanmaya devam edebilir yada bütün yazılar silinebilir.
3. uludağ sözlük yazarların yazdıkları yazıları sözlükte yayınlamaktan başka amaçla kullanmayacağını garanti eder. sözlükte yayınlanan yazılar üzerinde yazarı hak iddia edemez. en kötü ihtimalle yazarın entryleri silinir.
4. uludağ sözlükte yayınlanan yazılardan doğabilecek herhangi bir suç durumunda, yazarlar kendi yazılarındaki herhangi bir suç unsurundan sorumludur.

Resim 13. Uludağ Sözlük Kullanıcı Sözleşmesi (Kaynak. <https://www.uludagsozluk.com/index.php?sa=sozlesme>)

4.3. Sanal Cemaat Olarak İnteraktif Sözlüklerin Siyasal Kutuplaşmaya Etkisi

Türkiye’de İslamcı muhafazakârlar ve seküler cumhuriyetçiler arasında oluşan ikili kutuplaşma artık her alanda kendini hissettirmektedir. Milli görüş geleneği ile başlayıp 2002 yılında AK Parti’nin iktidar olması, imam hatip mezunu birinin başbakan ve sonrasında cumhurbaşkanı olması, 2007’de eşi başörtülü bir adayın referandum sonucu cumhurbaşkanı seçilmesi ile İranlaşma ve Malezyalaşma tedirginliği ile başlayan tartışmalar, İran ile işbirlikleri, eksen değişikliği, AK Parti seçmenini ve AK Parti’yi İslam’ı siyasallaştırdıkları suçlamaları, muhafazakarlar tarafından mahalle baskısına maruz kaldıkları ve özgürlüklerinin ve yaşam tarzlarının tehdit altında olduğu algısı ile seküler topluluk; Türkiye’nin modernlikten uzaklaşarak eskiye, İslami geleneğe döneceği endişesi ile tavır almışlardır. Siyasi görüş farklılıkları ve farklı toplumsal tasavvurları olan bu iki farklı kesim, iki kutup olarak siyasal kutuplaşmanın aktörleri haline gelmiştir (Sunar ve Kaya, 2014; Çarkoğlu ve Toprak, 2007; Howe, 2000; Baran, 2010, Somer, 2007; Turam, 2008). Sosyal ağların gelişmesi ile birlikte seküler, eğitilmiş ve şehirli kesim ile AK Parti tabanını oluşturan dindar muhafazakâr kesim arasındaki hesaplaşma sosyal ağlara taşınmıştır.

Bireyler kendilerine benzeyenlerle dijital ortamlarda bir araya gelerek sanal cemaatlerini kurmaktadır. Fiziki dünyada olduğu gibi sanal dünyada da topluluk olma ihtiyacı tatmin edilmektedir. Hatta sanal dünya her tür kullanıcıya sesini duyurma imkânı verdiği için kitlesel etki yaratacak eylemler ve söylemler üretme gücünü de sunmaktadır. Dolayısıyla gündelik yaşamda bir arada yaşayan yüz yüze ilişkilerin etkisiyle (komşusu, arkadaşı ya da akrabası olduğu için) siyasi tartışmalarda uzlaşmaya varabilen bu iki kesim, sosyal ağların ve internetin yüz yüze iletişimi ortadan kaldırması, empati yoksunluğu ve anonim isimlerle ve yaratılabilen birden fazla kimlikle var olabilmenin imkânı ile sanal cemaatlerini kurarak uzlaşmak yerine çatışmayı seçmiş ve siyasal kutuplaşmayı derinleştiren bir süreç içerisine girilmiştir.

Bu bağlamda 1990’lardan bugüne muhafazakâr-laik tartışmalarında kilit rol oynayan temalar ele alınarak sanal cemaat olarak interaktif sözlüklerce temalar hakkında nasıl söylemler geliştirildiği ve siyasal kutuplaşmaya etkisi olup olmadığı incelenmiştir.

4.3.1. Demokrasi Teması

“Demokrasi çağdaş dönemdeki tek geçerli yönetim modelidir”- “Demokrasi değerlerle çeliştiği yerlerde kısıtlanabilir” karşıtlığı bağlamında demokrasi anahtar kelimesi ile sözlüklerde açılan en çok entry girilmiş başlıklar seçilmiştir.

Ülkelerin yönetim sistemini ülkenin siyasi kültürü belirlemektedir. Eğer bir ülkede demokrasi kültürünün gelişmesine engel bir siyasi ve toplumsal kültür varsa iktidarın hangi ideolojideki parti tarafından yönetildiğinin bir önemi kalmamaktadır. Partiler ve politikalarını eleştirmek ve muhalefet demokrasinin vazgeçilmez koşullarıdır. Ancak farklı siyasi görüşe sahip olduğu için nefret söylemleri, ötekileştirici ve ayrıştırıcı üslup, hakaret, küfür, aşağılama içeren tartışmalar sadece siyasal kutuplaşmayı tırmandırmaktadır.

Türkiye’de laikler ve muhafazakaralar arasındaki kutuplaşma demokrasi kavramı altında yaşanmış; seküler kutbun elitist yaklaşımı tüm sözlüklerde kendini göstermiş, herkesin oyunun eşit olması nedeniyle çoğunluğu oluşturan muhafazakâr kutbu cahillik ve yobazlık iddiaları ile hedef haline getirerek demokrasinin kötü bir yönetim biçimi olması konusunda adeta bir görüş birliği ile hareket ederek, duydukları rahatsızlığı ayrıştırıcı bir üslup ile ifade etmişlerdir.

Ekşi Sözlük

Demokrasi başlığı ilk olarak 1999 yılında açılmış, 2016’ya kadar 1100 entry girilmiştir. İlk entrylerde demokrasi tanımı ve tarihçesi yapılmıştır. İktidarın değişmesi ve seçimlerin iktidardaki parti lehine olması nedeni ile entrylerdeki ötekileştirici ve ayrıştırıcı söylemin dozunun yükseldiği, Atatürkçü, laik, elitist bir tavırla demokrasi

kavramına yaklaştıkları arada farklı seslerin az da olsa çıktığı görülmektedir. Ekşi Sözlük kültürüne ters düşen ve üyeler tarafından ötekileştirilen düşüncedeki üyelerin açtığı başlıklar altında ise sert tartışmaların, aşağılayıcı ifadelerin argo, küfür ve nefret söylemi içeren söylemleri içeren entrylerin girildiği belirlenmiştir.

- “demokrasi” (Ekşi Sözlük, 15.11.1999)
- ✓ “(bkz: cobanla profesurun bir oy hakkına sahip olması)” 02.01.2004 20:02 xespa
- ✓ “son zamanlarda çok ilginç bir şekilde bu kavramı savunanlar irticacı, gerici ve yobaz olarak etiketlenmektedir. memlekette bişiye taraf değilsen karşıtına tarafsız sanılıyor cidden* efem laiklik cumhuriyetin bir parçasıdır ama laiklik uğruna demokrasiden ödün vermeyi anlayamıyorum ve anlayamayacağım.bu uğurda anti demokratik dönemi destekleyenler, tsf'ya alkış tutanların ikiye bölünmesi gerçekten manidardır*.demokrasiyi savunarak takkiye yapıyorlar dediklerinizden farkınız ne o zaman? yok mu kardeşim hem demokratik hem laik olabileceğimiz bi platform? hagaten modern, özgürlükçü bir cumhuriyet olacaksak demokrasiyi de sindireceğiz içimize. korkular hatta paranoyalar yüzünden kötünün iyisini tercih etmeyiniz.en iyiyi isteyin, bunu 100 yıl falan isteyin; zaten o korkular kalmaz.” 12.05.2007 04:13 ~ 04:14 hayo
- ✓ “şu sıralar pek inanmadığım bir kavram. bir ülkenin yarısı şeriatı desteklerken demokrasi adına buna saygı göstermem bekleniyorsa sıçayım öyle demokrasinin içine. darbe mi olur yoksa atom bombası mı atılır bilemiyorum ama yaşasın bu insanlar. gerekirse ben de öleyim ama bunlar yaşasın yeter. edit: cumhuriyetim, vatanım, özgür yaşama hakkım tehlikeyken kimsenin gözünün yaşına bakmam. sevgili akp'liler lütfen özel mesaj atmasın. zaten sinirlerim tepemde.” 22.07.2007 20:35 ~ 23.07.2007 00:36 bodom
- ✓ “atatürk cahil halka vermeyerek en doğru şeyi yapmıştır (bkz: aptal ve cahil bir halka demokrasi vermek)” 16.11.2007 06:53 studyoya gitse studyo yanar
- “Cahillerin oyuyla demokrasi olmaz” (Ekşi Sözlük, 08.05.2009)
- “laikçilerin ısrarla demokrasi istemelerinin nedeni” (Ekşi Sözlük, 30.10.2016)
- ✓ “laiklik iyi birşey herhalde... karı kız mini etek giyemez laiklik giderse, açık saçık giyinemeyiz laiklik giderse, kızları yatağa atmak - erkeklerle ulu orta öpüşememe korkusudur. bazı kesimin.. ama kendilerine sormazlar ki araştırmazlar ki laiklik ne acaba ?” 31.10.2016 13:36 noli me tangere
- ✓ “ikiyüzlülüktür. 80-90 sene laik diktatoryası yaşasın, islamcı biri seçildiğinde darbeler yapılsın sonra da recep tayyip erdoğan'dan demokrasi talep edilsin” 31.10.2016 13:56 karabetgulludere

Sözlükte farklı ideolojiye sahip kullanıcılar bulunsa da genel olarak laik ve seküler kullanıcıların baskın olduğu bir profil çizildiği görülmektedir. Ekşi sözlük üyeleri Türkiye’de demokrasinin çoğulculuk değil çoğunluk merkezli bir yönetim olduğu için eleştirmekte, demokrasinin en kötü yönetim olduğunu ileri sürmekte, çoğunluğu oluşturan halkın cahil olduğunu ve onların özgürlüklerini kısıtlayan kararları aldıkları

için durumdan rahatsızlıklarını aşağılayıcı bir üslupla dile getirmektedir. Her iki kutupta da sadece entrylerde değil aynı zamanda açılan başlıklarda da kışkırtıcı, ayrıştırıcı ve ötekileştirici bir dil kullanmakta, demokrasinin aslında neden gelişmediğinin temel nedeni üzerinde durulmadan karşılıklı suçlamalarla kutuplaşmayı derinleştirici bir tavır takınıldığı görülmektedir.

İnci Sözlük

Daha muhafazakâr ve daha halktan bir profil çizen İnci Sözlük üyeleri de Ekşi Sözlük gibi kendi içerisinde kutuplaşmış, benzer elitist eğilimler gösteren azınlık karşısında daha muhafazakâr profil çizen çoğunluktan oluşan üyeler karşılıklı suçlamalarla kutuplaşmayı derinleştirmektedir. Açılan başlıklar ve girilen entrylerde sadece dindar-laik, CHP’li-AK Partili karşıtlığı değil aynı zamanda Türk-Kürt ayrışması da yaşandığı bazı entrylerde Kürtleri ötekileştiren ve aşağılayan ifadelerin kullanıldığı görülmektedir.

- “Demokrasi” (İnci Sözlük, 06.01.2010)
- ✓ “iki hammalın bi üniversiteliyi, üç çarşafli kadının 2 profesörü, azınlıkta bıraktığı bi çoğunluk egemenliği rejimidir” sex and beer 10.07.2010 21:51
- “Türkiye’de Demokrasi Olduğu Yıllar” (İnci Sözlük ,17.12.2016)
- “türkiye de demokrasi uygulamaz” (İnci Sözlük, 11.12.2016)
- ✓ “Demokrasi bir eğitim işidir. Bu cahil kitle ile demokrasi nasıl uygulanabilir” neandartel2 11 gn 1 saat
- “chplilerin demokrasi düşmanı olduğu gerçeği” (İnci Sözlük, 30.09.2016)
- “beyler hani burası demokrasi ülkesiydi” (İnci Sözlük, 01.11.2016)
- ✓ “Beyler şimdi size soyliyim boyumun ve kilomun hic bi gibe faydası yok . Beyler ben tayyibciyim sizin tabirinizle "ÇOMAR" beyler turkiye demokratik bir ulke dimi herkes herkesin kararına saygi duymali dimi...” boominyourface 50 gn 19 saat
- ✓ “akp li olmayan herkesi vatan haini ilan eden kim ? bırakın mağdur ayaklarını” kabeyeinenmelek 50 gn 18 saat

İnci Sözlük’te de Ekşi Sözlük’te olduğu gibi muhafazakarları aşağılayan elitist bir yaklaşım sergileyen laik kutup ile laiklere hakaret eden muhafazakâr kutbun siyasal kutuplaşmayı derinleştiren ötekileştirici yaklaşımları ve nefret söylemi içeren üslupları tartışmaları alevlendirmektedir.

Uludağ Sözlük

Uludağ Sözlük'te de ilk entryler demokrasi tanımı ve tarihçesi ile ilgilidir. Sözlük, Ekşi Sözlük ile benzer bir profil çizmektedir. Ayrıştırıcı, kışkırtıcı ve ötekileştirici dil kullanılmakta ve siyasi kutuplaşma derinleştirilmektedir.

- “Demokrasi” (Uludağ Sözlük, 18.01.2006)
- ✓ “son birkaç yıldır gericilerin ve bölücülerin ağızlarından düşürmedikleri kelime”. 28.08.2007 13:59
- ✓ “her yüze uyan maskedir. 100 profesörün 101 çobana yenik düştüğü tek sistemdir”.cnyt 28.08.2007 20:17
- ✓ “iğrenç, aşağılık, aptal, yaşamaması gereken cahil insan pisliklerinin yönetime zorla katılmasıdır. ay ne aşağılık yahu? 2 paket makarna, 3-5 çuval kömür alacak parası yok, bir de devlet yönetiminde söz sahibi olmak istiyor. aptal şey! soruyorum size değerli ülkem değerli üst tabakası, bu insanların yönetiminde söz sahibi olması devleti alçaltmaz da ne yapar? aptal bunlar aptal, ne anlar demokrasiden karar vermekten falan? aziz nesin boşuna mı demiş "bu ülkenin %60'ı aptaldır." diye.. e haksız mı? bu ülkenin kalburüstü tayfası olarak derhal yönetimi ele geçirmeli ve o aşağılık fakir, eğitimsiz kesimin ülke yönetimindeki söz hakkını elinden almalıyız arkadaşlar! ileri!”hayvan eti yemiş 19.12.2007
- ✓ “savunucuları kemalistler ve milliyetçiler olduğu için bir türlü uygulanamayan hede. çünkü bu grupların demokrasi anlayışı o kadar komik ki. benim hoşlanmadıklarım, istemediklerim dışında özgürsünüz mentalitesine sahiptirler. bunu samimi olarak demokrasi zannederler. batıda bu anlayışa elbette gülerler sadece.” raynor 07.06.2009
- “Akp döneminde demokrasi ilerledi mi” (Uludağ Sözlük, 19.06.2013)
- ✓ “insanlara nerde, ne zaman, nasıl alkol alabileceklerine dair dayatmalar...kadınlara; kaç çocuk yapmaları gerektiğine dair yönlendirmeler...kürtaj yasağı...sezeryan yasağı...insanlar hangi dizileri izlemeli/izlememeli, ona bile karıştılar.sizce demokrasi ilerledi mi?” zoraki yazar 19.06.2013
- “chp zihniyetinin demokrasi anlayışı” (Uludağ Sözlük, 23.07.2007)
- ✓ “laik(tam olarak ne demekse? insanlar laik olur mu ki?), ve gücünü kurumlardan alan insanların demokrasi anlayışdır. nedense hep zengin ya da iyi halli olurlar ve başörtüsüne acayip gıcıkırlar” antensiz karafatma bocegi 23.07.2007

Sözlükte muhafazakâr ve laiklerin eşit yoğunlukta olduğu açılan başlıklara göre baskınlık oranlarının değiştiği görülmektedir. Ekşi ve İnci Sözlük'te olduğu gibi demokrasinin çoğunluğun kararının uygulanması olmasından rahatsızlık duyan laik kesim ile demokrasiyi benimseye ve laikleri iktidara sahip olmadıkları için çoğunluğu aşağılamak ve sadece kendi özgürlüklerini savunmakla suçlayan muhafazakâr kutbun çekişmesi Entrylerde AK Parti ve CHP taraftarlığı üzerinden argo ve küfür içeren

kışkırtıcı ifadelerle kavgalara girişilmekte iki kutup da diğerini ötekileştirerek, içerisinde nefret söylemi içeren alaycı ve aşağılayıcı başlıklar ve entryler ile siyasal kutuplaşmayı derinleştirmektedir. Laik kutbun yaşam tarzlarına müdahaleden duydukları rahatsızlığı yine ötekileştirici bir dil ile entrylerde ifade ettikleri göze çarpmaktadır.

Instella

Ekşi Sözlük ve Uludağ Sözlük’le benzer bir profil çizmekte, demokrasi başlığı altında onlara göre daha yumuşak bir söyleme sahip olsalar da yine de ayrıştırıcı ve ötekileştirici ifadeler başlıklarda ve entrylerde yer almaktadır. Sözlükler de genel olarak Platonvari bir yaklaşımla demokrasinin kötü bir yönetim biçimi olduğuna dair teoriler ileri sürülmektedir.

- “Demokrasi” (Instella, 30.03.2004)
- ✓ “yüz hamalın doksan dokuz profesörü yenmesidir”. albiz 15.03.2006
- ✓ “yetmiş milyon yanıp tutuşmasa da bir vakitler (1946), otuz milyon kişinin tanıştığı, bir bir el sıkıştığı, hal hatır sorup çayını içtiği ve siyasetin rüzgarı 'sine-i millet'e dönünce 10 yıllık ahbablığını sona erdirdiği düzen”. ipimlekusagim 04.09.2006
- ✓ “1 ton kömüre, 1 çanta bulgur-fasulyeye, 250 kontöre oyunu satanlarla aynı kefedede olmandır. serzenişte bulunmanın da manası yok, yine sen düzelteceksin” caps lock 23.07.2007
- “cahillerin oyuyla demokrasi olmaz” (Instella, 07.05.2009)
- “akp yi itin götüne sokup demokrasi yok demek” (Instella, 01.06.2011)
- “demokrasi küfürdür” (Instella, 27.08.2016)

Bir mitingde açılan bir pankartla ilgili olarak yazarların açtığı başlıkta girilen entryler ile demokrasi tartışmaları dindar-laik kutuplaşmasına dönüşmüştür.

AK Parti ve uygulamaları üzerinden üyeler arasında AK Parti taraftarlığı-karşıtlığı temelinde ötekileştirici bir söylem ile girilen entrylerde sert bir siyasal kutuplaşma yaşandığı görülmektedir.

Demokrasi teması altında ilk açılan başlıkların kavramı açıklamak için olduğu AK Parti iktidarı ile önce laik kutbun ötekileştirici bil dil kullandığı daha sonra

muhafazakâr kutbun savunmak için yine bu üslupla entryler girdikleri ve günümüze doğru bu nefret söylemlerinin dozunun gittikçe arttığı ortaya çıkmıştır.

4.3.2. Toplumsal Düzen ve Paylaşım Teması

Toplumu düzenleyen ve biçimlendiren ekonomi, hukuk ve adalet konuları toplumsal düzen ve paylaşım teması altında ele alınarak incelenmiştir. Muhafazakarların savunduğu liberalleşme ve laik kutbun savunduğu devletçilik karşıtlığı temelinde ekonomi, hukuk ve adalet anahtar kelimeleri ışığında sözlüklerde açılan başlıklar ve girilen entryler incelenmiştir.

Sözlüklerde çizdikleri profil doğrultusunda beyan edilen fikirlerin yoğun olduğu, farklı fikirler ve karşıt görüşler dile getirildiğinde ise bu üyelerin aşağılanma ve dışlanmaya maruz bırakıldığı, birer sanal cemaat olarak sözlüklerin ödül ve ceza sistemlerinin sözlüğün cemaat kültür ve bilincini korumak üzere işletildiği dikkat çekmektedir.

4.3.2.1. Hukuk ve Adalet

Hukuk toplumun işleyişini sağlayan kurallar bütünüdür. Yerine getirilmediğinde devlet tarafından yaptırım uygulanmaktadır. Hukuk hak kelimesinin çoğuludur. Adalet ise haklıya hakkını vermek, haklı ile haksızı ayırmak anlamına gelmektedir. Adalet için hukuka ihtiyaç bulunmaktadır. Hukuk devleti olmak, hukukun üstünlüğü kavramları modern ulus devletlerin en önemli unsurudur.

Demokrasi başlığında olduğu gibi hukuk ve adalet kavramları sözlüklerin yazarları tarafından AK Parti ve tabanı üzerinden değerlendirilmiş, muhafazakârlar hukuk ve adaleti ortada kaldırmakla suçlanmış; tepki olarak muhafazakârlar da CHP ve sekülerleri hedef alarak benzer ayrıştırıcı üslup ile yazmışlardır.

Ekşi Sözlük

Sözlükte hukuk ve adalet kavramları aratılarak en çok entry girilen başlıklar incelenmiştir. Başlıkta entryler kavramların tanımı, tarihçesi ve felsefesini içermekte, Türkiye’deki hukuk sisteminden tarafsız bir şekilde bahsedilmektedir. Ancak yıl 2010’lara geldiğinde ayrıştırıcı bir üslup kullanılmaya başlandığı görülmektedir.

- “Adalet” (Ekşi Sözlük, 19.04.2000)
- “Hukuk” (Ekşi Sözlük, 17.11.1999)
- ✓ “gereksizdir çünkü demokrasi halkın çoğunluğu ne isterse onu yapmaktır. e onun için hukuka gerek yok halkı kendi haline bıraksan zaten çoğunluğun istediği olacak. sorun yok yani. sal gitsin. hukuku da sıktiret. aslında düşününce demokrasiye de gerek yok lan. zaten çoğunluk? obaaa!”30.03.2011 ssg
- ✓ “bu ülkede, hükümetin lehinedir” 04.06.2013 becerenberk
- ✓ “türkiye’de belli bir siyasi görüşün açık açık kadrolaştığı ikinci alan (bkz: #31932549)” 07.09.2013 utanan ayi
- ✓ “ergenekoncu derin devlete uygulanınca hukuk. yolsuzluk yapan hükümet mensuplarına gelince dış güçler dış mihraklar türkiyeyi bölemezler biz çok güçlüyüz bölünme...gibi bi milyon karşılığı olan sözcük” 18.12.2013 a350
- “Türk hukuk sistemi” (Ekşi Sözlük, 25.01.2006)
- ✓ “bazı insanların işine geldiği gibi konuştuğu bağımsız bir sistem. adnan menderes idam edildiğinde hukuk sisteminin bağımsız olduğunu, kararların tartışılmaz olduğunu söyleyen zihniyet 5 ağustos 2013 günü açıklanan mahkeme kararlarını beğenmeyip çökmüş olduğunu belirtiyor” 05.08.2013 alejandro8487
- “türk adalet sistemi” (Ekşi Sözlük, 18.10.2012)
- ✓ “çok tutulan ve sevilen mükemmel rejim kemalizmin ürünüdür” 18.10.2012 auer
- ✓ “çok tutulan ve sevilen, 80 öncesiyle hesaplaşılacak diye keklenen halk tarafından anayasayı ve adalet sistemini değiştirme gücü verilen akp hükümetinin ürünüdür” 18.10.2012 spiritus sanctus

Genel olarak adalet ve hukuk kavramlarına yaklaşım demokrasi kavramı ile özdeşleştirilerek benzer tepkiler verilmektedir. Sözlükte hukuk ve adalet “ülkemizde yok” şeklinde bir yaklaşım olmakla birlikte objektif bir şekilde yaklaşan entryler olduğu gibi, partiler ve ideolojiler üzerinden yaklaşarak siyasi kutuplaşmayı derinleştiren entrylerde başlıklar altında çokça mevcuttur. Çok az olmakla birlikte karşıt ideoloji ya da hedef alınan parti yanlısı entrylerde bulunmaktadır. Başlıklarda iktidar partisi ve lideri ile ilgili entryler girilmiş ve haber linkleri ile desteklenmiştir.

Genel olarak olumsuz bir yaklaşım söz konusu olmakla birlikte partiye oy verenler demokrasi başlığında olduğu gibi elistist bir yaklaşımla ötekileştirilmekte ve aşağılanmaktadır. Her iki kutup da hukuk ve adaletin karşı kutbun lehine işletildiği yönünde bir algı ile hareket ettikleri de göze çarpmaktadır.

İnci Sözlük

Ekşi Sözlük gibi ilk entryler kavramların tanımı ve tarihçesi ile ilgili olsa da “ülkemizde yok” yaklaşımı İnci Sözlük’te de bulunmaktadır. Hukuk ve adalet kavramları ile ilgili açılan başlıklardan bazılarında çok sert, aşağılayıcı, İnci Sözlük kültüründe yer alan küfür ve argonun fazlasıyla kullanıldığı entryler siyasal kutuplaşmayı derinleştirmekte ve kendilerinden farklı düşünenleri, farklı siyasi fikirli ve inançlara sahip olanları ötekileştirmektedir.

- “türkiye laik sosyal bir hukuk devletidir” (İnci Sözlük, 25.09.2016)
- ✓ “Şeriat isteyen müslimler gibe gibe anayasaya uyacak. Defolun gidin arabistana amk çomarları” cimbomterstensaplar 89 gn 8 saat
- ✓ “Hukuk devletimi güldürdün beni” meliho 89 gn 8 saat
- “adalet buysa eğer” (İnci Sözlük, 19.11.2016)
- ✓ “Hükümet değişmeli” hay may firends 34 gn 8 saat
- ✓ “Suslan çomar :D” barbar goblin 34 gn 8 saat
- ✓ “Sus lan akkoyun :D” hay may firends34 gn 8 saat
- ✓ “Yobaz oclar” smileyyy 34 gn 4 saat

İnci Sözlük’te kutuplaşma laik-dindar temelinde AK Parti taraftarlığı ya da karşıtlığı üzerinden yürümekte, Akkoyun, çomar gibi aşağılayıcı ve bir grubu hedef alan ifadeler kullanılarak siyasi kutuplaşma arttırılmaktadır. Yine muhafazakâr kutbun yoğun olduğu görülmektedir. Adalet ve hukukun kim güçlüyse onun silahı olduğu anlayışı hâkim olup iki kutup da karşı kutbun bu gücü kendi çıkarları için kullandığı yaklaşımı hakimdir. Sözlüklerde şeriat ile hukuku kıyaslayan başlıklara ve bu başlıklar altında nefret söylemi içeren entrylere de rastlanmıştır.

Uludağ Sözlük

Ekşi Sözlük'te ve İnci Sözlük'te olduğu gibi hukuk ve adalet kavramları ile ilgili açılan başlıklarda ilk entryler kavramların tanımı ve tarihçesini içermekte olup “ülkemizde yok” yaklaşımı temel anlayış olarak ortaya çıkmaktadır. Parti yanlısı ya da karşıtlığını hedef alan entryler bulunmakta, aşağılayıcı ifadeler siyasi kutuplaşmayı derinleştirmektedir.

- “Hukuk” (Uludağ Sözlük, 16.01.2006)
 - ✓ “üstünlüğüne yarın daha bi *saygı göstermemiz gereken olgudur. akp'nin kesinlikle* laikliğe karşı eylemlerin odağı olduğunu düşünen ben/biz hukuğa saygı duymalı her zaman olduğu gibi üstünlüğünü savunmalıyız” sohodo 30.07.2008
 - ✓ “işine geldiğinde değil her zaman savunulması gereken olgudur. türban kararı durdurulduğunda yargıya laf atanların bugün 'hukuk işte bu olay budur tarzı' holiganca davranışları komiktir” sohodo 30.07.2008
 - ✓ “bir 'intensif invert' tanımla; chp denen, milletin ve onun değerlerinin düşmanı parti'nin sevmeyişi kavram. squadron 06.09.2008
 - ✓ “bu ülkede %43'ün afyonudur” aalper 10.04.2014

Uludağ Sözlük'te her iki kutbun da baskın olması nedeniyle konu ile ilgili diğer sözlüklerden farklı olarak her iki kutbunda birbirini tahrik eden ve kışkırtan başlıklar açtığı, bu başlıklara girilen entrylerde sert bir kutuplaşma yaşandığı görülmektedir

- “ateistim diyen fazıl say ı yargılayan akp li hukuk” (Uludağ Sözlük, 12.04.2012)
- “*halkın iradesine comak sokmaya hukuk denmesi*” (Uludağ Sözlük, 10.06.2008)
- ✓ “işine geldiği gibi yorumlayanların yine işine gelmedikleri durumda hukukun üstünlüğü ilkesini içine sindiremediklerinden dolayı zırvalamalarıdır. hukuk ve adalet kelimelerin kelime manaları ile bile çelişen kararlar alınmış olsa idi alkışlanacak olan hukukun şimdi tüh kaka olmasıdır. komiktir bunlar çok komik” jaspe 10.06.2008
- ✓ “halkın dinini imanını sömürerek iktidara gelindiğinde, halkın malını mülkünü peşkeş çekip binbir yolsuzluk rüşvete bulaşmaya halk iradesi deniyorsa al sana hukuk (bkz: böyle başa böyle şapka)” birdy 10.06.2008

Oylama sistemi olan sözlüklerde üyelerin özellikle kendi siyasi düşüncesine, fikrine, inancına uymayan entrylere cevap verse de vermese de eksi oy verdiği, olumlu ya da olumsuz oy verilen entrylerin kışkırtıcı nitelik taşıdığı belirlenmiştir. Herhangi bir siyasi ya da dini fikir belirtmeden girilen entrylerde puanlamaya rastlanmamıştır. Bu

durum kendinden farklı olana tahammülsüzlüğün aşırılaştığını, bunu ayrımcılık ve ötekileştirme ile beraber nefret söyleminin takip ettiğini göstermektedir.

Instella

“Ülkemizde yoktur” anlayışı Instella’da da mevcuttur. Kavramlar adına açılan başlıklarda diğer sözlükler de olduğu gibi tanımlar, tarihçeler, felsefeleri belirtilmekte, yer yer iktidar partisinin uygulamalarını işaret den linkler ya da davalar üzerinden nasıl işlemediği anlatılmaktadır. Instella’da da Uludağ Sözlük gibi kışkırtıcı başlıklar açılmıştır.

- “1400 yıl öncesinin hukukuna göre yaşamak istemek” (Instella, 08.01.2012)
- ✓ “kuş kadar beyinli insanların, önce "kadın nedir ? " sorusuna cevap verip sonradan reddetmesi gereken sistemdir. sahi nedir ki kadın ? hele bunun cevabını ver de önce sonra konuşalım. hadi bunu geçtim. bi araştır bak bakalım osmanlı'da kaç kadın bundan şikayetçi olmuş ? o yüzden midir hz. ömer zamanında bir tane fakir olmaması, adaletin dünyaya tanıtılması ? bundan mıdır fatih sultan mehmet devrinde zekat verilecek fakir bulunamaması harbiden çok ahmakçaymış” black blood 08.01.2012
- ✓ “bunu anlamayacak ne var. şimdi yılbaşı büyük ikramiyesinin sana çıktığını düşün... (petrol) dünya s.kinde olur muydu? bilim, araştırma, dünya, evren, teknoloji filan...işte olay bu özetle. herifler sardırılmış gidiyorlar. hem pis,hem tembel hem de paraları var. bizdekiler de onlara özeniyor, şark kurnazları işte.optum kocaman.” polonya köylüsü 08.01.2012

Dindar-laik çatışması üzerinden kutuplaşmanın ortaya çıktığı başlıkta laik kesimin çoğunlukta olduğu karşılıklı ayrıştırıcı, aşağılayıcı üslubun kullanıldığı belirlenmiştir. Hem Uludağ Sözlük hem Instella’da kutuplaşma parti değil doğrudan din üzerinden yapılmakta, şeriat ile T.C. Devleti hukuku entry ve başlıklarda kıyaslanarak kutuplaşma tırmandırılmaktadır.

4.3.2.2. Ekonomi

Türkiye’de siyasetten sonra en çok konuşulan iki konudan biridir (diğeri futboldur). Dolayısıyla siyasi kutuplaşma da kilit bir rolü olan konudur. Genel olarak sözlüklerde parti üzerinden tartışmalar yaşansa da açılan ve parti taraftar ya da

karşıtlarını, kendilerinden farklı olanı hedef aldıkları kışkırtıcı başlıklar ya da entryler nedeni ile siyasi kutuplaşma sert bir şekilde yaşanmaktadır. Her iki kutupta da üyeler eleştirilerinden rahatsız olan “öteki”ye “ya sev ya terk et” mottosu ile yaklaşmakta beğenmiyorsan ülkeden git tepkisi göstermektedir.

Ekşi Sözlük

Ekşi Sözlük üyeleri elitist, kendilerini modern, kültürlü, eğitilmiş ve cahil olarak tanımladıkları halk kitlesinden farklı, üstün bir konumda gören kendilerinden farklı düşünen, farklı inanç ve siyasi fikirlere sahip olanlara karşı aşağılayıcı, ayrıştırıcı ve ötekileştirici tavırla hareket etmektedir. Bu yaklaşımları nedeni ile açtıkları başlıklar ve girdikleri entryler siyasi kutuplaşmayı arttıracak şekilde alaycı, argo ve küfür içeren bir üslup ile yazılmıştır. Üyelerin arasında da birbirleri ile farklı siyasi düşüncede olmaları halinde sert, alaycı ve ötekileştirici tartışmalar yaşanmaktadır.

- “akp'yi ekonomi iyi gidiyor diye savunmak” (Ekşi Sözlük, 03.06.2013)
- ✓ “ekonomiden anlamayan insanların yaptığıdır. bir ülkede bir bankaya olan kredi borcunu başka bir bankadan kredi çekerek ödeyen insanların sayısı her geçen gün artıyorsa ekonomi batmıştır. bu batmış ekonomiyi de ancak tek hücreliler savunur. ekonominin ne kadar kötü olduğunu anlatacak bir çok olay sayabilirim ama gerek var mı? nasıl olsa anlamayacaklar” 07.07.2013 co adorn
- ✓ “herkes burada ekonomist olmuş ama 2 sene önce herkes yiyordu bu geyiği burada ki bir kaç istisna dışında yok öyledir yok böyledir diye karalayanların çoğuda ulusalcı ekşi tayfa şimdi tayyipi gömücek başlık bulduk diye saçma sapan içi doldurulmamış bir yerden duyulmuş yada kaynağı götünüz olan entryler girmeyin aynı entryi sözlükte 500 yerde okumaktan yılmış biri olarak yazıyorum kasmayın bu kadar tamam sakınım edit: tayyyibi sevmem oyumu filanda atmam” 23.01.2014 littlebastard
- ekonomi düzelsin diye akp'ye oy vermek” (Ekşi Sözlük, 03.08.2015)
- ✓ “böyle düşünen arkadaşlar birleşik arap emirlikleri'nde, gayet düzgün bir ekonomide, siyasi istikrar sorunu olmadan yaşayabilirler. tabi yanlışlıkla sharjah'a giderler de ramazan ayında sokakta yemek yerlerse "kırbaç cezası neymiş yaaa gerçek islam bu değil hmmmffss" demesinler. insan hak ve özgürlüğü ile ekonomik refah arasında doğrusal bir orantı yoktur. misal uruguay'daki özgürlükler katar'dan fazladır. mesele tercih meselesi, insan gibi yaşamak mı yoksa boynuna altın bir tasma vurulması mı? karar senin, bakalım kişisel hak ve özgürlüklerin gsmh cinsinden kaç bin dolar ediyor?” 03.08.2015 island er besti stadurinn til ad lifa
- ✓ “11 yıldır her entry de "son zamanlarda iyiden iyiye kötüleşen ekonomi" diye başlayıp artık akp ekonomiyi güvenip oy toplayamaz tarzında entryler aklıma ister istemez "bundan 11 sene önce

amerikayla yarışıyoruz herhalde" sorusunu getirtmiştir.çünkü "her sene iyiden iyiye kotuleşmenin" sağlamasın 2015 itibarıyla toplaya toplaya geriye doğru sarıp o ilk güne gidince mukemmel bir ekonomi çıkıyor karşıma" 03.08.2015 kaymaksız kuymak

- “vatandaşın ekonomi haberlerinden bir şey anlamaması” (Ekşi Sözlük, 26.08.2016)
- “liberal muhafazakar” (Ekşi Sözlük, 23.04.2008)
- ✓ “(bkz: liberal muhafazakar yavaşlığı/@ma lazi vore)” 27.07.2013 ma lazi vore
- ✓ “akparti ile iyice meşhur olan akım tuhaf bir kavram. yan yana gelen iki kelime bu kadar çelişmez herhalde. ne liberalim ne de muhafazakar. bu tipleri ayrı ayrı düşününce bir arada olması o kadar mantıksız ki. ha ekonomi de muhafazakar sosyal alanda liberal olunca az çok yorumlarsın da tersi nasıl oluyor arkadaş?? hele ki özgürlük anlayışları bana dokunamayan yılan bin yaşasın şeklinde olunca ve özgürlüğü "özgürlüğün de bir sınırı var canım" diye tanımlayıp kullanmaya çalışılınca çıldırıyorum. ne bir neocon ne bir post-liberal. nesiniz siz?? (bkz: everything little little into the middle)” 16.07.2014 sicaktan elleri donmuş pesimist

Sözlükte iki kutuptan yazarlar da nefret söylemi içeren bir üslupla görüşlerini belirtmektedir. Yine laik yazarlar da elistist bir yaklaşımla halkı ve muhafazakârları cahil gören aşağılayıcı bir yaklaşım mevcuttur. Muhafazakâr liberalleşmeyi doğru bulmamakta, muhafazakarların kapitalizme hizmet ettiğini ve liberal olarak kendilerini tanımlasalar da liberal olmadıklarını ve özelleştirme politikalarıyla muhafazakarların devleti sattıklarını ileri sürmektedirler. Hemen hemen her konuda olduğu gibi ekonomi konusunda da tartışmalar din ve laiklik karşıtlığına getirilmekte, nefret söylemleri ile kutuplaşma dozajı yükseltilmektedir.

İnci Sözlük

Demokrasi, hukuk ve adalet kavramlarının aksine ekonomi konusu ile ilgili açılan başlıklarda iktidar partisi karşıtlarının daha baskın olduğu görülmektedir. CHP ile ilgili başlıklar troll bir üye tarafından açılmış, CHP seçmeni üyeler bu durumu ciddiye alarak ötekileştirici ve ayrıştırıcı bir üslupla entryler girmişler, hedef alınan karşıt parti seçmeni üyeler de benzer bir üslupla tepki vermişlerdir. Özellikle İnci Sözlük troll eylemleri ile bilinmektedir. Trolleme ve mizahın siyasi kutuplaşmayı nasıl artırdığına dair bir örnek olarak da bu başlık ve T.C. ibaresinin sosyal medyada isimler önüne koyularak kullanılması eylemi gösterilebilir (bkz. Türk ve Tugen, 2014).

- “cehapeliler diyor ki ekonomi kötü dolar artıyor” (İnci Sözlük, 02.12.2016)

- ✓ “Helal at Lan millet harbi cahil doların yükselmesi bizim paramızın değerinin düşmesi ve bu enflasyon sonucunda herşeyin fiyatının yükselmesi işte olayı bu Seni Tayyipçi Akpci Yobaz Huur Çocu” kutsal sucuk 21 gn 17 saat
- ✓ “Çomarları 1 başlıkta özetleyin desek ancak bu kadar olurdu aq çomarı” liseşik 21 gn 15 saat
- “ekonomi öğrencisiyim akp yi anlatıyorum” (İnci Sözlük, 04.05.2016)
- ✓ “adam haklı birazdan ak koyunlar gelir konuyu baltalar hocam hele valedler daha blue çağına girmemişler glip cu atar siz devam edin” elter crane 233 gn 17 saat
- ✓ “Adam suruyu nasıl yöneteceğini biliyor. Lider gibi değilde çoban gibi hareket ediyor” işsizlik abidesi 233 gn 6 saat
- “neymiş ekonomi kötüye gidiyormuş” (İnci Sözlük, 13.01.2016)
- ✓ “Üstündeki takları temizle züt kılı” deoksiriboz1001 346 gn 15 saat

Sözlüklerde genel olarak argo ve küfür içeren ve toplum tarafından kimi hedef aldığı bilinen aşağılayıcı, nefret söylemini yaygınlaştıran metaforlar da sıklıkla kullanılmaktadır. Bkz. Çomar, çapulcu, yobaz, dinsiz, AK itler, koyun, sürü, ... kılı gibi. Bu metaforların kullanılması hedef alınan ve sözlükte çoğunluk olan kitlenin de sert tepki vermesine neden olarak siyasi kutuplaşma artmakta ve derinleşmektedir. Sözlükte özellikle Kürtlere karşı ırkçı ve aşağılayıcı bir yaklaşım olduğu da görülmektedir.

Uludağ Sözlük

Sözlükte diğer sözlüklere benzer şekilde nefret söylemi, ötekileştirme ve aşağılayıcı ifadeler içeren başlık entryler bulunmaktadır. Uludağ Sözlük’te diğer sözlüklerden farklı olarak iktidar partisi taraftarı üyeler de karşıt siyasi görüşe sahip olanlar kadar etkindir. İki kutup da aşağılayıcı, alaycı nefret söylemleri içeren entryler girmektedir. Ancak genel olarak sözlüklere bakıldığında kutuplaşmayı tetikleyenler bu konu altında iktidar karşıtı siyasi görüşe sahip olan üyelerden oluşan kutuptur.

- “2011 de ekonomi hızlı büyümeye devam edecek” (Uludağ Sözlük, 31.12.2010))
- ✓ “ülkedeki satıyorlar diyen despotçulara inat büyüyen ekonomi siz gidin laikliği kurtarın” menntre 02.01.2011
- ✓ “bir müddet evet diyebileceğimiz, akp’nin bir dolu özelleştirmesinden sonra öne sürdüğü sermaye sonucu kısa vadede iyi gibi görünen, ama nitekim akp’nin ortaya çıkardığı cahil, dindar tabanlı, tek

yatırım anlayışı orta doğu olan, başka ülkelerde tam tersi olmasına rağmen iktidardan onay bekleyen dandik burjuvaziyle kurulan hayal...” ekremlan 25.01.2011

- “ak parti hükümetinin ekonomi politikası” (Uludağ Sözlük, 08.04.2012)
- ✓ “bu akp yi elestirenlere hayret ediyorum. ekonomi hakkında bir diyecekleri yok. galiba bu akp karşıtları akp islam i getirecek diye karşılar. fakat bu sitenin akp karsitlari bacak arasi özgürlüğü, ciplaklik özgürlüğü ve içki özgürlüğü için akp ye karşılar. suna bak; böyle bir muhalif anlayış olursa bu adamlar hiç bir şey yapmasalarda iktidar olurlar yazik muhalefete”malazgirt40 11.05.2015
- “borç batağında olup ekonomi gelişti diyen mal” (Uludağ Sözlük, 30.08.2014)
- ✓ “ekonominin geliştiğini zanneden ekonomiden hiç mi hiç anlamayan göt kılıdır” ucan fare 30.08.2014
- ✓ “amk salak kemalistleri .borç batagındaymis he siktirin gidin olum ülkenin durumunu beğenmiyorsanız” bos bos bakan yazar 30.08.2014
- ✓ “kesin akepelidir. %100 yani kacari yok” sonnesilyazar 30.08.2014
- “liberal muhafazakarlık” (Uludağ Sözlük, 14.10.2013)
- ✓ “özgürlüğün, sadece belli muhafazakar değerlerinin özgürlüğü olarak anlaşıldığı ideolojimsi. o yüzden, türban özgür kalmış, türban dışında her şeye yasak gelmiştir” ucbeskirkdort 11.02.2014
- ✓ “rabbeni hep bana felsefesidir” selim key 11.02.2014

Uludağ Sözlük’te bu başlık altında muhafazakar kesimin daha yoğun entry girdiği görülmektedir. Genel olarak İnci Sözlük hariç sözlüklerde laik kutbun egemenliği görülmekle birlikte, Instella ve Uludağ Sözlük birer üniversite olan tüzel bir kurumun sanal uzantısı olarak onların var olan kültürünü ve kozmopolit yapısını dijital dünyaya taşıdığından yapı olarak da kozmopolit her iki kutbunda baskın olduğu bir profil çizmektedirler. Yine de muhafazakar kutuptakiler bu iki sözlükte de laik kutup tarafından mahalle baskısına maruz kaldıklarını dile getirmektedirler.

Ekonomi konusunda laik kutup AK Parti’yi savunan seçmen tabakasının cahil, ekonomiden anlamayan, sürü psikolojisiyle hareket eden insanlardan oluştuğunu ileri sürerken, muhafazakar kutup bu durumdan rahatsızlığını dile getiren entryler atmakta, ayrıştırıcı ve aşağılayıcı üslup kullanılarak kutuplaşma tırmandırılmaktadır.

Instella

Sözlük, Ekşi ve İnci Sözlükler ile benzer bir profil çizmekte, iktidar partisi karşıtı üyelerden oluşan kutup daha baskın bir şekilde parti taraftarlarını hedef alan nefret söylemleri ile siyasal kutuplaşmayı derinleştirmektedirler.

- “akp nin ekonomi politikası” (Instella, 22.11.2008)
- ✓ “(bkz: mehmet şimşek/@dünyayı kurtaran adam) işin tuhaf tarafı, zamanında beğensek de, beğenmesek de kemal derviş türkiye'ye geldiğinde, " dünya bankası genel başkan yardımcısı rerörörö, dedeleri sabetaycı dönme " şeklinde eleştiriler yapan bizim ümmetçi, muhafazakar tayfanın mehmet şimşek'e ve bu politikalara ses çıkartmamasıdır. amerikan kucağına o kadar yakışıyorsunuz ki, anlatamam” dünyayı kurtaran adam 22.11.2008.
- “akp li seçmenin ekonomi bozulacak diye ağlaması” (Instella, 08.06.2015)
- ✓ “ceplerini birçok kutsal değerden daha çok düşünen cibilliyetsiz tayfasının ağlamalarıdır. beter olun demekten kendimi alamıyorum”. termometre 08.06.2015
- ✓ “istikrar bozulacak diye veryansın eden cahiller,sizin çalıp çırpma istikrarınız bozulacak...her şey zaten yeterince bozuk,bir de bunu deneyelim”. nihade 08.06.2015
- “cehapeli totoşların ekonomi bilgisi” (Instella, 22.04.2015)
- ✓ “aktrollerin inanılmaz derecede aptal olmaları gerçeğinin yanında söz konusu edilmemesi gerekir”. change means nothing when nothing wants to change 22.04.2015
- ✓ “akapeli totoşların ekonomi bilgisinden fazladır”. siyahalbatros 22.04.2015
- “Liberal muhafazakar” (Instella, 15.02.2010)
- ✓ “bu güruhu en güzel tanımlayabilecek kelime liboştur efemim.özgürlük anlayışları sadece ekonomi alanında olup, sosyal alanda yani bireysel hak ve özgürlükler konusunda oldukça tutucudurlar. devletçi liberaller de denebilir. ülkemizdeki en güzel örneği turgut özal'dır. başka bir özellikleri de (genellenenin babasıdır) dönemliktir. liberal özellikleri sabit kalmakla beraber sermayenin tarafına göre zaman zaman özgürlükçü oldukları da gözlemlenmiştir. hiç utanmadan, sıkılmadan hor görülüp aşağılanmaları herkesin yararına olacaktır. melankolik demokrat15.02.2010

Sözlüklerde açılan başlıklarda ya da genelinde baskın olan laik kutupsa diğerleri için sözlüğün çomarları gelir şimdi gibi nefret söylemi içeren bir üslup hakimdir. Karşılık aşağılayıcı ve argo söylemler yoğun olarak kullanılmaktadır. İnci Sözlük'te diğer sözlüklerden farklı olarak muhafazakâr kutup ağırlıktadır.

Partilerin politikaları eleştirilebilir ya da karşı çıkılabilir. Ancak o partileri ya da ideolojiyi destekleyen kişilerin nefret söylemleri ile aşağılanması siyasal kutuplaşmayı

tırmandırmaktadır. Yüz yüze iletişimin sanal dünya da ortadan kalkması birbirini tanıyan insanların bile sosyal medya da empatiden yoksun bir şekilde davranabilmesine neden olurken, aynı sanal cemaatin üyeler olsa da birbirini tanımayan insanlar arasında nefret söylemlerinin kendileri gibi düşünenlerden aldıkları cesaretle artmasına ve siyasal kutuplaşmanın hemen her konuda ortaya çıkması ve toplum geneline yayılmasına neden olmaktadır.

4.3.3. Toplumun Ordu Algısı Teması

“Ordu laikliğin teminatıdır, gerekirse siyasete müdahale edebilir” ve “Ordu siyasal ve toplumsal yaşama asla müdahale etmemelidir” karşıtlığı temelinde ordu, Türk Silahlı Kuvvetleri, asker, darbe gibi anahtar kelimeler ışığında siyasal kutuplaşma incelenmiştir.

Ordu başlığı altında laikler ve muhafazakarların kendi içlerinde de farklı düşünceler bulunduğu görülmektedir. Kimi sözlüklerde muhafazakârlar orduyu hedef alıp laikler sahip çıkarken bazı sözlükler de tam tersi durum söz konusudur. Darbe⁸ konusunda bazı sözlüklerde AK Parti uygulamaları ve muhafazakarlaşma nedeni ile rejimin teminatı olan ordunun darbe yapması gerektiğini ileri süren laikler bulunmakla birlikte diğer sözlüklerde darbenin antidemokratik bir eylem olduğunu savunan sekülerlerin de bulunduğu gözlemlenmiştir.

Ekşi Sözlük

Ordu sözlük de farklı sesler çıksa da (vicdani ret, bedelli askerli, profesyonel ordu, askeri mantık vs.) hem laik hem muhafazakâr yazarlar tarafından kutsal olarak kabul edilmektedir. Bununla beraber ordunun siyasete karışması ve darbe genel olarak sözlük de eleştirilmiş, ordunun yerinin kışla olduğu dile getirilmiştir. Ancak 2007 e-muhırası sonrası bazı yazarların olumlu tepkilerini dile getirdikleri entrylere de rastlamıştır. Sözlükte ordunun muhafazakârlar tarafından yıpratıldığı algısı mevcuttur.

⁸ 15 Temmuz 2016’da meydana gelen başarısız darbe girişimi araştırmaya dahil edilmemiştir.

- “ordu göreve” (Ekşi Sözlük, 25.10.2003)
- ✓ “imam hatip liselerinin bu denli yaygınlık kazanmasının, kız öğrenci alabilmesinin, 80 ihtilali sonrası kenan evren tarafından köktendincilere sağlanan ayrıcalıklar yüzünden olduğu düşünülürse ordunun göreve çağırılmasının pekte bir anlamı kalmıyor” 26.10.2003 nasean
- ✓ “türk solu dergisi de bu pankartı sahiplendi, ne güzel. herkesin gerçek yüzü çıkıyor ortaya” 29.10.2003 cnbce
- ✓ “adkfnin gerçek yüzünü gösterdiği pankart.bosuna bunlara cunta yalakasi, mgk usagi denmiyordu. bakiniz, actilar pankarti cagirdilar diktatörlüğü, baskiyi, zulümü” 07.11.2003 umk
- “türk silahlı kuvvetleri” (Ekşi Sözlük, 28.04.2007)
- ✓ “darbe destekçisi değil”im ama, yüreklere su serpmiş kurumdur” 28.04.2007 gxl
- ✓ “gericilerin ve şeriatçıların korkulu rüyası olan kurum” 28.04.2007 jazzlord
- ✓ “türk silahlı kuvvetleri'nin yaptığı en müthiş iş” (Ekşi Sözlük, 28.06.2010)
- ✓ “arkadaşlar zaten ülkenin çoğunluğu bunu istiyor. bir yerde çoğunluk neyse ona uyulur. ülke çomarlık seviyor ve çomarlık yapıyor. bırakın artık bunları tartışmayı, klavye delikanlılığını. tüm aklı başında, meslek sahibi arkadaşlarımı yurtdışına kaçmayı öneriyorum. ben ülkeden kurtuldum, siz de kurtulun. başka yapabileceğiniz bir şey yok” 26.04.2016 tabletcı geldi hanım
- ✓ “hemen akabinde ilan edilecek yeni şeyhülislam'ın karşısında saygı duruşunda bekler. tabi halen hatırlamayan varsa; gericiliğin simgesi suudi hanedanının elini eteğini öpenlerin, arabistan'ın komutasındaki islam ordusuna asker gönderinlerin başında bulunduğu bir ordudan söz ediliyor”26.04.2016 pompeu fabra
- ✓ “sizin laik sandığınız orduda yüzbinlerce kişiye günde 3 defa hayali bir varlığa şükrediliyor. pedofil bir arabin ocağı olduğu iddia ediliyor oranın. tahmin edin ne yaparlar” 26.04.2016 plainwalker

Sözlükte kimi yazarlar darbeyi ülke rejimi ve laikliğin korunması adına meşru görürken kimi seküler yazarlarda muhafazakarlık ve dindarlığın yükselmesinden rahatsız olsa da darbeyi kabul edilemez görmekte, ordu laik mi değil mi tartışmaları da yaşamaktadır. Muhafazakâr yazarlar ise ordunun siyasete müdahalesinden, muhafazakâr olduğu için ordudan atılmalardan duyduğu rahatsızlığı ifade etmektedir. Tartışmalar dini değer yargıları üzerinden işletilmekte, aşağılama ve ötekileştirilme 2003 yılından itibaren AK Parti'nin iktidar olduğu ilk dönemlerde başlamaktadır. Muhafazakarlaşmadan duyulan rahatsızlık nedeni ile ülkeyi terk etmek istediklerini beyan eden yazarlara da rastlanmaktadır. Ancak her iki kutup da siyasal kutuplaşmayı tırmandıran bir üslup kullanmaktadır.

İnci Sözlük

Sözlükte askerlik ve orduyu öven, kutsal kabul eden bir yaklaşım bulunmaktadır. Üyeler başlık altında genellikle milliyetçi, muhafazakâr bir profil çizmektedir. Sözlük vatan, millet, Atatürk sevgisini tabu olarak kabul ettiğinden genel olarak ordu da kutsal sayılmakla beraber, muhafazakârlar ordunun siyasete ve toplumsal yaşama müdahalesinden rahatsızlık duymaktadır. Muhafazakâr ve laikler üzerinden bir kutuplaşma bulunmaktadır. 2009 yılında açılan darbe başlığında darbeyi olumlu gören entryler girilmiştir.

- “kutlu turan ordusu”(İnci Sözlük, 13.12.2016)
- ✓ “Çomar huur cocugunun tekidir allah allah diyip cünmlenin sonuna huur çocukları koyan tiplerdendir temsili akpli” furqnq8 gn 9 saat
- “darbe” (İnci sözlük, 17.12.2009)
- ✓ “rospu laikçilerin sevdiği şey” gerçek guru 17.12.2009
- ✓ “laikçiler çok zeki” irkci türk 24.12.2009
- ✓ “darbe isterim” irkci türk 24.12.2009
- ✓ “sen ulkeyi bolme noktasına getir sonra asker darbe yapınca asker suçlu olsun... hadi ordan amk, o dönem ki siyasiler purupak ya amk kimse birsey diyemiyor onlara... ee yeni konjoktur bunu gerektiriyor finans devletleri kurulsun, kolelik geri gelsin asker lav edilsin onumuze cikmasin... ulan bu sermayenin parasi var da askeri ve akli yok amk reformlardan hala ders cikaramadilar amk” behlul ziyagil 27.05.2011
- ✓ “huur çocuklarını sevindiren eylem” gozatmagecmisinisil 27.08.2015

Muhafazakârların ağırlıkta olduğu sözlükte yine muhafazakâr-laik kutuplaşması bulunmakta, küfür ve argo ile genellemeler yapılarak siyasal kutuplaşma arttırılmaktadır. Darbe başlığı altında darbe istediğini söyleyen laikler ve darbe karşıtları arasında nefret söylemleri yoğun olarak kullanılmaktadır.

Uludağ Sözlük

Sözlükte diğer sözlüklerden farklı olarak PKK üzerinden muhafazakâr-laik kutuplaşması yaşanmaktadır. Muhafazakarların terörün bitmemesinin nedeni olarak darbe yapmak isteyen orduyu görmekte, laikler ise orduyu eleştirdikleri için muhafazakarları ve AK Parti’yi eleştirmeleri nedeniyle aralarında yaşanan bir

kutuplaşma söz konusudur. Laikler bu sözlükte çoğunlukla darbe yapılmasını istemekte ancak Ergenekon nedeni ile orduda darbe yapabilecek kimse kalmadığından yakınmaktadır. Bazı sekülerler yazarlar ise darbenin antidemokratik olduğunu savunmaktadır. Ayrıca Kürtleri hedef alan ve ötekileştiren entrylere de bu sözlükte rastlanmaktadır. Sözlükler arasında kutuplaşmanın en sert yaşandığı sözlüktür. Sebebi iki kutbun da baskın olmasıdır.

- “10 bin peşmergeyi bitiremeyen milyonluk ordu” (Uludağ Sözlük, 01.08.2011)
- ✓ “terörü bitirmek siyasilerin işidir fakat son derece yobaz ve gerici olan akepe hükümeti ekonomi alanında berbat olduğu gibi bu alanda da başarısız olmuştur” education 01.08.2011
- ✓ “(bkz: akp nin orduyu dizayn etmek için pkk yı kullanması/#12616908)” juve 01.08.2011
- “30 yıldır terörü bitiremeyen ordu” (Uludağ Sözlük, 20.06.2010)
- ✓ “işinize gelince "ordu görevini yapsın, başbakana selam dursun. ‘höt!! döt!!’ , işine gelince ‘ordu terörü bitiremiyor’.ne ala memleket! (bkz: herkes öcü akp cici zihniyeti)” cany13 20.06.2010
- ✓ “kürtler bu sınırlar içinde varoldukça terör bitirilemez. Nokta” amk fetosu 16.12.2010
- “akp ordu ve yargıya karşı” (Uludağ Sözlük, 18.02.2010)
- ✓ “hic gizlemediler ki...türk silahlı kuvvetleri ve yargı şu an islam cumhuriyeti önünde tek sorun. polis gücünü ordu tipi silahlarla donandırmaya çalışmak, hsyk'nın denetlenmesini kolaylaştırmak için kuruluş ilkeleriyle oynamak.” cheb 18.02.2010
- “bunca şehide rağmen ihtilal yapmayan ordu” (Uludağ Sözlük, 19.09.2012)
- ✓ “‘demokrasinin yuz karasi’ diye adlandirdigimiz zihniyet. bu zihniyet ‘ortada bir hata var onu duzeltmek adina ne yapalim?’ diye sormak yerine,’ordu goreve’ diyerek hatayi hata ile duzeltmeye calisir” enurchem 19.09.2012
- ✓ “ergenekon adı altında ihtilal yapma imkanı olan bütün askerleri topladıkları içindir” tankernejla 19.09.2012
- ✓ “ordunun başında ‘adam’ mı kalmış. hangi paşa yapacak bu ihtilali” baltanın sapi 19.09.2012
- ✓ “ordunun gorevi darbe yapmak değildir” faili mechulll 19.09.2012
- “ordu göreve hemen darbe olmalı” (Uludağ Sözlük, 12.09.2012)
- ✓ “kemalistlerin canları sıkıldıkça dile getirdiği hede” i belong to che 12.09.2010
- ✓ “akp'nin toplumu kutuplaştırma politikasının sonucunda haklı görülebilecek şeydir.bu gidiş tehlikelidir. son vermek gerekiyor” system error 11.11.2011

Sözlük’de terör sorunun bitmemesini muhafazakârlar ordunun hükümeti devirmek için darbeye uğraşmasını neden olarak görürken, laik yazarlar ise AK Parti hükümetinin

özellikle terörü bitirmeyerek faşizan ve İslami bir yönetim getirmek istediği iddiası ile başlık ve entryler girmektedir.

Instella

Asker ve askerlik kutsal görülmektedir. Muhafazakarların orduyu yıprattığı iddiası ileri sürülmektedir. Laik kutuptaki yazarlar darbe yapılması isteğiyle entryler girmiştir. Ancak çoğunluk darbeyi antidemokratik görmektedir. Sözlükte seküler hakimiyeti görülmektedir. Kemalistleri, tgbliilerin ve ulusalcıların darbeci yaklaşımlarının sözlük yazarları tarafından tepkiyle karşılandığı gözlemlenmiştir. Özellikle Atatürk'ün kullanılması ve darbe ile bağdaştırılması seküler yazarları rahatsız etmiş, Atatürk'ün barışa verdiği önem dile getirilmiştir. Muhafazakarların, ulusalcıların bu yaklaşımı nedeni ile asker ve Atatürk'ü sevmedikleri ve rahatsız oldukları eleştirisi yapılmıştır.

- “türk silahlı kuvvetleri” (Instella, 10.03.2004)
- ✓ “şeriatı doğru hızla ilerleyen ülkemizde, demokratik rejimi savunan kişilerin bile ister istemez korkudan sığındığı kurumdur. zira en kötü şartları düşündüğümüzde ‘yok canım, en azından ordu var’ denilir, biraz daha rahatlamaya çalışılır. yoksa kimsenin darbelerden haz ettiği veya bu tip eylemleri desteklediği söylenemez. ancak iran'a dönüşmektense, birçok kişi ordu egemenliğini kabul eder görünür. bu da ne kadar içler acısı bir durumda olduğumuzu ortaya koymaktadır”marla singer 06.09.2006
- ✓ “ben onların darbe yapabilme ihtimalini sevdim” maglor 06.04.2007
- ✓ “bazı salaklara göre laikçi para babalarının ordusudur.o senin laikçi para babaları akp ye oy veriyö bu kadar mı bu dünyadan soyutlandın.tsk tabiki eleştirebilir ama insafsızca veya haksızca eleştireler kabul edilemez.o senin beğenmediğin tsk olmasa bu ülkede bi tane bile alevi veya ilerici sünni kalmaz bu dinci hayvanlar herkesi keser yapmadılar mı geçmişte madımak ı ne çabuk unuttun be gafil” battlestar galaturka 24.06.2008
- “ordu göreve” (Instella, 08.08.2005)
- ✓ “kendi gösteremediği tepkiyi ordudan bekleyen yazık insanın çağırısı” asosyal demokrat 13.06.2007
- “mustafa kemal in askerleriyiz” (Instella, 19.11.2009)
- ✓ “özellikle son zamanlarda eski mao'cu şimdinin hızlı ulusalcısı olanlar tarafından kurulan işçi partisi'nin gençlik örgütlenmesi tgb tarafından sıkça dillendirilen slogan. ne olacak sonları açıkçası merak ediyorum” kng 1111 17.04.2013
- ✓ “duyduğum zaman neden öğrencileri değil de askerleri diye sorduğum slogandır. hayli can sıkıcıdır zira atatürk'ü ön plana çıkaran yegane özelliği her zaman barışı tembihlemiş olmasıdır. yurttta sulh

dünyada sulh diyen bir liderin askeri olmaktan gurur duyan zihniyet zamanında nihat doğan'ı da baş tacı etmiştir. bu ülke ne çektiyse bu militarist düşünce sisteminden çekti ve hâlâ kurtuluşu bu yolda arayanların olması bu ülke için var olan minicik umutlarını da yok ediyor” manofart 17.04.2013

- ✓ “gezi eylemlerinin en amacından sapmış sloganı. zaten saymıyoruz da meydan düştükten sonra oluk oluk alan bu ulusalcıların yaptıklarını. twitter'a şöyle bi baktım, herkes bi siktirin gidin diyor bunlara. eyleme konamadılar, içim rahat etti. (bkz: ambulans arkası fırsatçıları)” kendinden prensli beyaz at 02.06.2013

Sözlüklerde objektif bir şekilde kendilerini eleştiren yazarlar da bulunmaktadır. Sözlükteki muhafazakâr kutup CHP ve ulusalcılar üzerinden, laikler ise yobaz, dinci ve gerici dedikleri muhafazakarlara karşı orduyu teminat olarak görerek kullandıkları ötekileştirme ve ayrıştırıcı üslup ile kutuplaşmayı derinleştirmektedir. Laik kutuptakiler yaşam tarzlarının baskı altında olduğu, şeriat tehlikesi nedeni ile ordunun darbe yaparak laik cumhuriyeti muhafazakâr parti iktidarından kurtarması gerektiğini ileri sürmektedir. Muhafazakâr kutuptakiler ise böyle bir tehdidin ve laikler üzerinde baskının olmadığını, aksine laikler nedeni ile muhafazakârların dini özgürlüklerini yaşayamadıklarını, laiklerin iktidarı ve siyasal gücü kaybettikleri için bu bahanelerle orduya darbe yaptırmaya çalıştıklarını, ordunun görevinin darbe ve toplumsal-siyasal hayata müdahale olmadığını savunmaktadırlar.

Genel olarak sözlüklerde muhafazakâr-laik ayrımı yanında darbe destekçisi ve karşıtı çatışması da bulunmaktadır. Darbe karşıtları arasında sadece muhafazakârlar değil sekülerler de bulunmaktadır.

4.3.4. Dinin Toplumdaki Konumu Teması

“İslam Türk toplumunda gündelik yaşamı belirlemelidir” ve “din toplumsal yaşama karışmamalıdır, bireysel alanda kalmalıdır” karşıtlığı temelinde laiklik, Muhafazakarlaşma-Dindarlaşma, Türkiye İran olur mu, Türkiye Malezya olur mu, mahalle baskısı anahtar kelimeleri kullanılarak siyasal kutuplaşma analiz edilmiştir.

4.3.4.1. Muhafazakarlık

Muhafazakarlığın tanımı yapıldıktan sonra Türkiye’de farklı anlaşıldığı yönünde fikir beyan edenler olsa da genel olarak laik kesin tarafından dinci, yobaz, gerici, akpli, sahtekâr, ahlaksız hatta sapık olarak tanımlanmakta ve nefret söylemlerine maruz kalmaktadır.

Ekşi Sözlük

Ekşisözlük’te laik kutup baskındır. Laik kutup, muhafazakârlar tarafından yaşam tarzları ve özgürlüklerinin tehdit edildiği iddiası ile muhafazakarlara yönelik nefret söylemlerini yoğun olarak kullanılmaktadır. Karşıt görüşteki yazarlar ise bu yaklaşıma yine ayrıştırıcı ve aşağılayıcı bir üslup ile yaklaşmakta, muhafazakarlığın önyargılı ve cahilce eleştirildiğini, sözlükte muhafazakâr düşmanlığı yapıldığını ileri sürmektedirler.

- “muhafazakarlık” (Ekşi Sözlük, 20.12.2003)
- ✓ “90’dan sonra moda olmuş ifade. eskiden ben muhafazakarım demek, gerizekalıyım demek gibi bir şeydi, utana sıkıla söylerlerdi. şimdi de aslında akp’li değilim deyip icraatlarını savunanları görünce akla geliyor” 22.08.2010 freischen
- ✓ “özellikle türkiye’de sapıklıktır. başka ülkelerde muhafazakarlık vatani değerleri korumak vs iken (bu da saçmalıktır ama hiç girmiyorum) türkiye’de muhafazakarlığa yapıştırılan "geçmişten gelen değerlerimizi koruma" gerzekliği ile muhafazakarlık ciddi ciddi bir sapıklık olmuştur...türkiye’de muhafazakarlık ciddi bir ruh hastalığı ve sapkınlık halidir, şizofreni’nin bir alt kademesi diyeyim de siz anlayın” horni
- ✓ “muhafazadan kar eden kişi” 09.05.2014 sinansazak
- “türkiye’de muhafazakarlık*” (Ekşi Sözlük, 01.10.2005)
- ✓ “yalancilikla es anlamlidir” 30.11.2013 sankibeyaz
- ✓ “kendilerini ehli sünnet sanan devşirmelerin en çok sevdikleri müslümancılık oyunlarının en önemli parçasıdır. zoofili, pedofili, toplu tecavüz ve envayi çeşit cinsel ilişkilerin gizli kapaklı yaşandığı iç, doğu ve güneydoğu anadolu halkı bu konuda ahlak ahkamı kesecek en son insanlardır” 30.11.2013 17december
- “muhafazakar kesimin derin kültür sanat boşluğu” (Ekşi Sözlük, 14.11.2009)
- ✓ “ha evet çok boşlar. ulusalcılar ve kemalistler sanat galerilerinden, avrupa filmlerinden, opera salonlarından, tiyatrolardan çıkmıyor. militarizasyon tandanslı cumhuriyet mitinglerinden; akşamları hemen kenter tiyatrosuna gidiyorlar. gidip de ne oluyorsa? kemalist devletlerinin öğrettiği

yalanlarla dolu tarihlerine, jakoben cumhuriyetlerinin kutsal niteliklerine inanmaya; hayatlarında tek kitap okumadan devam ediyorlar. doğru, muhafazakarlarda / müslümanlarda bu boşluk var belki. ama en azından onlarda öğretilmiş cehalet yok” 22.01.2011 nasilbirdemokrasiistiyoruz

- ✓ “çoğunun hayatı boyunca okuduğu tek kitabın 1500 yıl önce yazılmış olmasındandır” 22.01.2011 dead smile
- “ekşi sözlük'teki muhafazakar düşmanlığı” (Ekşi Sözlük, 29.04.2015)
- ✓ “muhafazakarların hayatta "laik ve çağdaş insanlara olan düşmanlığından" daha masum bir düşmanlıktır. kimseye fiili bir müdahalemiz yok elhamdülillah” 29.04.2015 senelerdirokuyoruzbiyazamadik
- ✓ “her dindarı akp'li, her akp'liyi dindar saymanın getirdiği sonuçtur maalesef. her ekşiliyi chp-hdp'li, metalci sananlar da var toplumda. öyleyse daha dikkatli olunmalı.” 29.04.2015 a kompleman
- “muhafazakar insanların çabuk tahrik olması” (<https://eksisozluk.com/muhafazakar-insanlarin-cabuk-tahrik-olmasi--2457220>)

Muhafazakarlık, milliyetçilik ve ırkçılığın birbiriyle bağlantılı bir tür hastalık olduğu iddiası yanında muhafazakarların sapık, pedofilik ve cahil, sanattan kültürden anlamayan bir topluluk olduğu iddiası aşağılayıcı ifadelerle entryler ve başlıklarda ileri sürülmektedir.

Yazarlardan objektif yorum yapanlar akpli değilim, muhafazakâr değilim açıklamaları yapmak zorunda kalmakta, bu durum da sözlükte baskın olan ideolojiye sahip yazarların diğerlerine mahalle baskısı yaptığını ve sanal cemaat kültürünü bu yaptırımlarla korumaya çalıştığını göstermektedir. Türkiye’de ki genel yaklaşımın bir yansıması olarak mahalle baskısı sözlüklerde kendini göstermektedir.

İnci Sözlük

Başlık altında ilk 3 nesilden yazarların muhafazakâr olduğu ve onların baskısından rahatsız olduklarını dile getiren ve muhafazakarları ötekileştiren laik kutup bulunmaktadır. Muhafazakâr yazarlar ise muhafazakâr ailelerin çocuklarına yaptıkları din baskısının yanlış olduğu yönünde bir tartışma başlatmışlardır.

- sözlüğün adını değiştirip muhafazakar sözlük yapın” (İnci Sözlük, 30.11.2015)
- “türkiye de islamcılık ve muhafazakarlık” (İnci Sözlük, 04.09.2016)

- ✓ “Evet beyler Türkiye’de Radikal islamcılık ve Muhafazakarlığın Maddelerini sıralayalım 1- Tarikata üye olmak. Yoksa tam müslüman sayılmazsın. 2- Tarikata para yatırmak işini gücünü beleşe yapmak. 3- Zikir Ayağına Beleş Rock Konserleri Düzenlemek. 4- Solcu-Komünist-İrkçi-Türkçü tüm ideolojileri giblememek. Her yerde yemek. 5- Karılarını hijab girl yapmak ve çarşaf fetişleri olması. 6- Sakal uzatmayanları giblememek ve yanacaksın demek. 7- Sünnet olan herşeyi yapmaya çalışmak ve sünnet ayağına yeni maddeler eklemek. 8- Akp’ye oy atmasa bile RTE’ye Reis demek. 9- Arap zütü yalamak. Türk olsa bile Arapları daha çok sevmek. Dahasını ben yazmaya üşeniyorum bkz ile ekleyin panpalar” ghazil 12 gn 17 saat
- ✓ “Kardes genelleme yapman doğru değil din ve devlet bir bütündür fakat beraber tartışılmaz” gotte cepte 112 gn 17 saat
- “muhafazakarlık dindarlık demek değildir” (İnci Sözlük, 19.04.2015)
- ✓ “dinci ile dindarın da farkı var aynı zamanda. atatürkçülük ile kemalizm de buna girebilir” seksoloji61 19.04.2015
- ✓ “islamcının cahili kötü eğitilisi tehlikelidir” sahte okey17.06.2014
- “1 2 3 nesillerin muhafazakarlığı” (İnci Sözlük, 17.05.2014)
- ✓ “amk ibneleri yobaz pıcler. sıcsanız takunuzun basında nobet tutarsınız. kalmıssınız 4-5 kişi artistliğiniz kime huur çocukları” 3iczen17.05.2014

Sözlükte bu başlık altında diğer sözlüklere göre daha pozitif bir yaklaşımla ve daha yumuşak bir üslupla karşı tepki gösterildiği belirlenmiştir. Ancak muhafazakâr ailelerin çocuklarına baskı yaptığı ve bu yüzden dinden soğuduğu eleştirisi de getirilmiştir. Sözlükte devam paradigması bağlamında yaklaşan yazarlar görülmekte, dinle devletin bütün olduğunu ileri sürmekte, laik kutuptaki yazarlar sözlüğün genel profili ve cemaat kültürünü ifade eden ilk 3 neslin muhafazakarlığından duydukları rahatsızlığı dile getirmektedirler. Laik yazarlar ise muhafazakarlarla arkadaş bile olmayacaklarını, toplumu kutuplaştırdıklarını belirtmektedirler. Ancak sözlük geneline bakıldığında bu tema altında laiklerin bu sözlükte daha saldırgan bir tutum sergilediği görülmektedir.

Uludağ Sözlük

Muhafazakarların özgürlükleri kısıtlayarak, din ile siyaseti birbirine karıştırdıklarını, muhafazakarların tecavüzcü, pedofili olduklarını ileri sürerek nefret söylemleri ile entryler giren laik kutup ile CHP ve Kemalistlerden dindar oldukları için

baskı gördüklerin ileri sürerek onları ötekileştiren muhafazakâr kutup arasında yaşanan çatışma siyasal kutuplaşmayı derinleştirmektedir.

- “muhafazakarlık” (Uludağ Sözlük, 15.07.2009)
- ✓ “muhafaza etmeye çalışan zihniyettir. dolayısı ile tek partili dönemden itibaren elde ettikleri gücü koruma çabasında olan zihniyet hala hakimdir bu ülkede. ve en muhafazakar parti de cumhuriyet halk partisidir. şimdilerde yobazlıkla suçlanan kesim de kendilerine sorarsan muhafazakardır. ne onlar ne de başkası chp ile yarışamaz bu kulvarda. biz aslız bizim dediğimiz olur derler ve gerçekten de öyle olur. şimdilerde biraz tedirginler gerçi. saltanatları sallanıyor” kekemeke 22.07.2009
- ✓ “her türlü reforma kapalı gelenekçi ve kendini geliştirmeyi kendi değerlerine hakaret sayan dinle alakası olmayan geleneksel gorus” faruk1040 01.09.2011 14:4
- ✓ “dini değerler ve gelenekler uğruna özgürlükleri kısıtlayan düşünce akımı” la nuit 02.12.2011
- ✓ “türkiye de en muhafazakarım diyen şehirlere bir bakın küçük yaşta evlenme, taciz tecavüz olayları, kırk senelik karısına kuma getirme, alkol kullanım oranında artış bunları yapıpta ondan sonra muhafazarım deyip akpye oy atan insanlarla dolmuş. rüşvete, bölücülüğe, dine hakarete pirim veren muhafazakar olamaz. okumayan, ilim öğrenmeyen muhafazakar olamaz. çoluğunuzu çocuğunuzu dersanesine gönderdiğiniz daha düne kadar saygı duyduğunuz hocanız terör örgütü lideri olmakla suçlanacak sizde bunu sindirecekseniz. geçin o ayakları anadoluda muhafazakarlık ve milliyetçiliğin yerini cüzdan ve menfaat almıştır” turkuaz54 31.03.2014
- “ülkede tehlikeli boyutlara varan muhafazakarlık” (Uludağ Sözlük, 04.01.2012)
- ✓ “aslında tamamen güce tapmanın göstergesi olan muhafazakarlıktır. bugün akepe iktidarda ve hayli güçlü iken etrafta ne idüğü belirsiz bir kapanma şekilde türemişler, ağzından allah sözü eksik olmazken önünden geçen kadınların kıçlarına bakanlar, beyin denilen insanı insan yapan organdan habersizlerin yarattığı muhafazakarlıktır. akepenin gücü biter, o değişik türdeki kapallık kalkar ortada samimi insanlar kalır, kızların kıçlarına bakarken artık allah demezler, beyinden habersizlerin sayısının artması engellenecektir” ihan et 13.03.2013
- ✓ “kazınınca altından yobazlık çıkar, muhafazakarlık bunu saklamak için uydurulmuş kılıftır” helix lucorum 13.03.2013
- ✓ “kemalistlikten iyi olduğu kesin kanımca” evross 16.08.2013
- ✓ “en iyi temsilcileri Kemalistlerdir” pierre de persie 16.08.2013

Laik kutuptaki yazarlar muhafazakarların dini çıkarları için kullandığı, tek parti döneminde elde ettikleri gücü kaybetmek istemedikleri için despotik davranıp laiklerin yaşam tarzını baskı altına aldıkları, muhafazakarlaşma arttığı için ve muhafazakârlar kadına değer vermediğinden kadın cinayetleri e kadına şiddetin arttığını ileri

sürmektedirler. Muhafazakâr kutuptaki yazarlar ise asıl muhafazakarlığı laiklerin ve Kemalistlerin yaptığını, bu nedenle dini özgürlüklerini yaşamadıklarını, iftira ve çirkeflilere maruz kaldıklarını dile getirmektedirler.

Instella

Diğer sözlüklerle benzer bir yaklaşım görülmektedir. Muhafazakârlar sapık, ilkel, gerici olarak ötekileştirilirken özgürlükleri engellediğine vurgu yapılmakta, bazı seküler yazarlar tarafından CHP ve Kemalist ideolojidekilerin de aslında ilerici değil muhafazakâr olduğuna dair görüşler de ileri sürülmektedir. Nefret söylemleri üzerinden karşılıklı bir ayrıştırma yapılmaktadır.

- “muhafazakarlık” (<https://tr.instella.com/muhafazakarlik--113772>)
- ✓ “(bkz: dar kafalı bir fanatik olmak)” ulef 19.04.2011
- ✓ “dinde yoktur. din gelişime açıktır, muhafazakarlık kapalıdır. adı üzerinde, muhafaza eder içinde var olanı, dışarıya kapalıdır. muhafazakarların kendi içinde zengin olması bu sebeptir. he bu muhafazakarlık sadece akp de cemaatte ya da "dincilerde" var diyene baroni nin kafası girsin. nealakası var ulan!” azimkural 12.09.2013
- ✓ “birçok kişinin islamcılıkla karıştırdığı olgu, bir de bununla tartışmaya giriyorlar ya iyice gülesi geliyor insanın. ne demişler " biliyorsan konuş ibret alsınlar, bilmiyorsan sus adam sansınlar” sodom and gomorra 12.09.2013
- “muhafazakar” (Instella, 17.05.2004)
- ✓ “önceleri milli görüşçü,dindar,şariatçı olarak tanımlananların kirli gömleklerini aceyle yıkadıktan sonra birazda üşüdüklerinden dolayı islamın ılıman olanını seçerek kurdukları hareketin tanımlamasıdır” hawanalı 02.01.2012
- ✓ “10 yaşındaki çocuğu taciz eden 70 yaşındaki adamı tanımlamak için kullanılan kelime. (bkz: hll spr dvm)” üvey yazar 15.08.201
- “türkiye de muhafazakarlık algısı” (Instella, 06.04.2016)
- ✓ “türkiye'deki muhafazakarlık anlayışı; muhafazakarlık=yobazlık” conquerror 06.04.2016
- “muhafazakarlığın zeka geriliği yapması” (<https://tr.instella.com/muhafazakarligin-zeka-geriligi-yapmasi--1584676>)
- ✓ “din , allah, kitap, rte, akp, habervaktim derken kayışın kopmasıdır.şu 6 maddeye baksanıza: bunlarla uyutulmuş bir nesil nasıl sağ çıkabilir bu hayattan”.artc 07.11.2012
- ✓ “(bkz: ben başka bir altılı biliyorum gerilik yaratan)” arkkosinus 08.11.2012
- “muhafazakar demokrat yapı” (Instella, 04.11.2013)
- ✓ “dinamikleri pipi üzerine kurulu hayal gücüyle süslenmiş atmosferik yarak metal gibi bişi” arsız 05.11.2013

- ✓ “kimsenin hayat tarzına karışmayan yapıymış yersen”. kahpedunya 05.11.2013
- ✓ “hırsızlığın arsızlığın namussuzluğun serbest sevgi aşk alkolün yasak olduğu yapı” beyinnakli yapılı 05.11.2013
- ✓ “(bkz: tecavüzcülerin genelde muhafazakar olması)” semes 22.11.2016

Uludağ sözlükteki yaklaşım ve kutuplaşma, benzer profile sahip olmaları nedeniyle yaşanmaktadır.

4.3.4.2. Laiklik

Laiklik tartışmalarında laik kutup muhafazakarların türban ve dini özgürlükler amacıyla laikliğe zarar verdiğini onu yıkmaya çalıştığını ileri sürerek cahil çoğunluk iye ötekileştirdiği ve laiklik zarar görüp muhafazakarlık arttıkça kendi yaşam tarzları ve özgürlüklerinin tehdit altında olduğunu ifade etmektedirler. Ayırıştırıcı, nefret söylemi içeren bir üslup ile karşılıklı olarak siyasal kutuplaşmayı derinleştirmektedirler.

Ekşi Sözlük

Laik kutbun baskın olduğu sözlükte laikliğin, onu dinsizlik olarak gören muhafazakârlar tarafından yıkıldığı ve yaşam tarzları ile özgürlüklerinin tehdit altında olduğu ayırıştırıcı bir üslupla nefret söylemi kullanılarak ifade edilmektedir. Karşılıklı olarak kışkırtıcı ve birbirlerinin hassasiyetleriyle alay ederek siyasal kutuplaşmayı derinleştirmektedirler.

- “Laiklik (Ekşi Sözlük, 04.03.2000)
- ✓ “ufaktan ufaktan dini özgürlüğümüz diyerek hak arayan akabinde amaçlarına ulaştıklarında din vicdan isi değildir tam tersine islam bir yönetim seklidir insanların hayatini düzene sokmak için allah tarafından gönderilmiştir diyerek islam disi yasami asagilama ve yasaklama yontemine gidecek yobazlara karsi korunma mekanizmasıdır. aslında dinin vicdan özgürlüğü olduğuna inanmış dindar insanlarla aynı dini paylaşmayan insanların birde dini tamamıyla hayatından çıkarmış insanları din fasistleri, baronları ve ellerindeki kose yazarlarına karsi koruma yöntemidir” 27.04.2007 inoxes
- ✓ “türkiye’de cahiller tarafından “dinsizlik” olarak adlandırılan yönetim şekli” 28.04.2007 asabi
- ✓ “son günlerde türban ayağına yıkmaya çalıştıkları ilkedir laiklik. bu millet ne denli açmış yarabbim yobazlığa” 11.02.2008 terapist

- ✓ tüm goy goy incelikleri bir yana bırakıldığında; “devletin, marketten alkolünü efendi gibi alıp evine dönen adamı kafasını kaldırım taşlarıyla ezmek isteyen müslümanlardan korumasıdır” 06.02.2012 coor bagpipes
- ✓ “cahillerin ezici çoğunluğu oluşturduğu bir ülkede, dindar olmayanların özgürce yaşaması için anayasada bulunması zorunlu olan ilke. ha bizde de olsaydı isveç gibi finladiya gibi %100’ü okur-yazar, eğitilmiş, harbi demokrat bir halk; ‘tamam’ derdim, ‘kaldıralım’” 06.06.2012 ruwenzori 3
- “içki içmeyi laiklik sanıyorlar” (Ekşi Sözlük, 15.12.2013)
- ✓ “bugünkü yobaz trollemesi. laiklik mi? sana birşey olmasın dostum. sen oradan bir büyük rakı getir, çok konuşma” 15.02.2013 1 elven
- ✓ “kimsenin yaşam tarzına karışmıyoruz’ cümlesinin altında yatan mantıktır. kendilerine göre her şeyin bir izahı olduğu için yaşam tarzına karışma olarak görmüyorlar. içki yasak çünkü sigara yasak çünkü porno yasak çünkü gösteri yasak çünkü içkili lokanta yasak çünkü bizim kabul ettiğimiz bir açıklaması varsa, o yaşam tarzına müdahale sayılmaz. kafa bu şekil çalışıyor işte. kitap yasak çünkü” 15.02.2013 diazepam

Laikliğin iki kutup tarafından farklı algılanıp, farklı değerlendirildiği görülmektedir. Muhafazakârlar laikliğin uygulanışı nedeniyle dini özgürlüklerini yaşayamadıklarını, laikler ise tüm yaşam tarzlarının laiklik ile teminat altına alındığını ileri sürmektedir. Osmanlı’dan süregelen geleneksel-modern çatışması muhafazakarlık-laiklik ikiliği temelinde sözlüklerde kendini göstermektedir.

İnci Sözlük

İnci Sözlük’te bu başlık altında laik kutuptakilerin daha baskın olduğu ve muhafazakarları ötekileştirerek nefret söyleminde bulunduğu görülmektedir. Laik kutuptakiler muhafazakarlığın özgürlükleri tehdit altına aldığını ileri sürerken, muhafazakâr kutuptakiler ise laikliğin dini özgürlükleri ortadan kaldırdığını savunmaktadırlar. Laiklik dinsizliktir, çomar hocama laiklik ayarı gibi başlıklarla birbirlerinin hassasiyetlerinin aşağılayarak çatışmaların dozajını arttırmakta siyasal kutuplaşmayı derinleştirmektedirler.

- “islam ve laiklik bir arada olamaz” (İnci Sözlük, 25.12.2016)
- ✓ “Sırayla gidelim: 1. "Gökten indiği sanılan kitapların dogmaları" ifadesi islam dinine saygısızlık değildir: Açıkça görüldüğü gibi Atatürk burada hangi kitaptan, hangi dinden söz ettiğini belirtmemiştir. islam dini veya Kuran ifadesini kullanmamıştır. Genel olarak "kitaplar" ifadesini kullanmıştır. Burada islam dinine ve onun kutsal kitabı Kuran’a bir hakaret söz konusu değildir. 2.

“Gökten indiği sanılan kitaplar” ifadesinde ilahi dinlere hakaret yoktur... 3. “Gökten indiği sanılan kitapların dogmaları” cümlesindeki “dogmalar” ifadesi kutsal kitap sözlerine hakaret değildir: Şöyle ki: bütün sözlüklerde “Dogma” sözcüğü “Kat’i olarak ileri sürülen fikir.” Anlamındadır...Atatürk, “Bizim prensiplerimiz dogma değildir” derken kendi prensiplerinin doğrudan doğruya yaşamdan alındığını, yani dogmaların aksine “doğruluğunun sınındığını” anlatmak istemiştir. Böylece devletin din kurallarıyla değil hayattan alınan kurallarla yönetileceğini anlatmak istemiştir. Yani laiklik vurgusu yapmıştır” jokeres26 1 gn 6 saat

- ✓ “islam nasıl yaşaman gerektiğini kesin kurallarla ifade eder. kuran aynı zamanda bir hukuk kitabıdır. sosyal hayattan ceza ve miras hukukuna kadar her şeye el atar. yani dine göre bu kuralları gündelik hayata karıştırmamak diye bir şey yok. laiklik ise karıştırmamayı öngörüyor” hani lan memeler 1 gn 8 saa
- “müslümanlar ne zaman laiklik ister” (İnci Sözlük, 06.11.2016)
- ✓ “ülkede anti islamcı kesim müslümanlardan baskın olursa müslümanlar ben müslümanım demeye korkar olursa o zaman laiklik isterler. ya biz müslümanlar laiklik istiyoruz inanç özgürlüğü istiyoruz müslümanız diye aşağılanmak istemiyoruz derler.” kendini hacker sanan ergen 50 gn 1 saat
- ✓ “müslümanlar hiçbir zaman korkmaz ama siz laiklerden beklenir” kod yazmayı öğren 49 gn 22 saa
- ✓ “bu dinci islamcı gezen namussuz haysiyetsiz köpekler var ya işte ben onların şerefini gibeyim bu adamlar zorda kalınca, zamanında dinsiz imansız dedikleri sol partileri bile iktidar yaptılar inandıkları değerlere bile kolaylıkla ihanet edebilecek kadar hainler dediğin olsaydı eğer kendi elleriyle yaptıkları camileri kendi elleriyle yıkarlardı” ormandan kaçan tarzan 50 gn
- “laiklik dinsizliktir diyen” (İnci Sözlük, 23.09.2016)
- ✓ “bana öğretilen islam laiklikle özleşiyor laikliğe laf atan huur çocuklarına nasıl din nasıl islam anlatıyorlar anlamıyorum” knowa 94 gn 1 saat
- ✓ “çomar işte panpa” zerogravityx 52 gn 6 saa
- ✓ “Gibtir lan ekşiye mk huur çocu” elinigibenkoyboy 244 gn 6 saat
- ✓ “ya amk laaikliği savunanlara bakıyorum anca küfür ederek karsilik veriyorlar fikrini savunanlara karsi bi fikir üretmiyor amk” edkar 244 gn 3 saat
- “laiklik nedir” (İnci Sözlük, 14.04.2011)
- ✓ laiklik nedir? +Üniversitelerin önüne türbanlılar için ikna odalarının kurulması mı? +imam hatipliler için katsayı engelinin çıkarılması? +eşi örtülü olan askerlerin 'irticacı' damgası yiyerek askeriye atılması?(Babam da bunlardan biri) +Devlet dairelerine başörtülü bireylerin işe alınmaması? +Camilerin ahıra dönmesi? +Bu ülkede dindar kesimin cahil damgası yiyerek aşağılanması? Bu laiklik değil insanları dinden uzaklaştırma çabalarıdır. ve bu engeller kalkıyor diyede kimse laiklik elden gidiyor sloganları atmasın” muallak giben 218 gn 5 saat
- ✓ “Panpalar benim bildiğim laiklik bir ülkede yaşayan insanların dinlerini siyasi görüşlerini özgürce yaşamaktır ama bazı insanlar sokak ortasında düzüşüp buna laiklik diyor panpalar publicizm die bir din olmadigina gore bu neyin kafasi” apo peachi 109 gn 2 saat

Sözlüklerde baskın olan kültür ve düşünce eğilimine ters görülen üyeler Ekşi Sözlük’e git, burayı İnci Sözlük’e çevirdiniz, bunu Ekşi Sözlük’te yazsan linç edilirdin gibi tepkiler vererek cemaat kimliğinin çerçevesini çizerek cemaat kültürünü korumaya çalışmaktadır.

Uludağ Sözlük

Laikliğin tehdit altında olduğunu düşünen laik kutuptaki yazarlar, laiklik kaldırılırsa ülkenin İran’a döneceğini ileri sürerek muhafazakâr kesimi yobaz, irticacı gibi aşağılayıcı ifadelerle ötekileştirmektedir. Muhafazakâr kutup ise laiklik nedeni ile dini özgürlüklerini yaşayamadığı ve laiklik diye ahlaksız bir yaşam tarzının dayatıldığı iddiası ile kışkırtıcı başlıklar açmakta ve entryler girmektedir. Yine halk cahildir değildir tartışması da siyasal kutuplaşma arttırmaktadır.

- “laiklik” (Uludağ Sözlük, 17.01.2006)
- ✓ “Ülkemizin irana dönmemesinin yegane sebebi.bir diğer sebepte (bkz: tsk)” panstar 12.02.2006
- ✓ “laiklik din ve vicdan hürriyeti ve din işlerinin devlet işlerinden ayrı yürütülmesidir aynı zamanda irticai kafaların korkulu rüyası olan bir atatürk ilkesidir” gencturk34 20.02.2006
- ✓ “ülkemizde kullanılış şekli ‘ibadetini yapmamakta özgürsün ama yapmakta özgür değilsin’ şeklinde özetlenebilecek kavramdır” delikanlımühendis 09.04.2006 21:49
- “laiklik adı altında ahlaksızlığı savunmak” (Uludağ Sözlük, 15.04.2008)
- ✓ “aklını laiklerle bozmuş kafaların boş çılgınlıkları.gerçi bu değer arkasına sığınanlar var ama en azından islam arkasına sığınıp hüseyin üzmezcilik oynayacak kadar sapık değiller” cekilin bakayim 14.01.2009.
- ✓ “alternatifi:din kisvesi altında fuhuşu savunmaktır.(bkz: dört eşli imam)”annabell lee 14.01.2009

Laikliğin ülkeyi şeriaten koruduğunu muhafazakarların sapık, ahlaksız olduğunu onların laiklik yüzünden bu ahlaksızlıkları yapamadıkları için muhafazakarların laikliği sevmediğini ileri süren laik kutup karşısında muhafazakarlar da laiklerin ahlaksızca yaşadığını, zina yaptığını, alkol içme özgürlüğü ile laikliği aynı anlamda kullandıklarını ayrıştırıcı bir üslupla ileri sürmektedir.

Instella

Diğer sözlüklerle benzer şekilde muhafazakârlar dini özgürlüklerini laiklik nedeni ile yaşayamayıp laikliğin Kemalistler tarafından kullanıldığını ileri sürerken laik kutup tarafından laikliğin tehdit altında olduğu ve cahil halk yüzünden özgürlüklerinin tehdit edildiği ileri sürülmektedir. Laikliğin İslam’a uygun olmadığını ileri süren entryler olduğu gibi özgürlük olmalı ama türban olmamalı gibi yaklaşımlar içeren entryler de bulunmakta, her iki kutup da sadece kendi özgürlüklerini merkeze alarak karşı kutbu ötekileştirip nefret söylemi ile yaklaşmaktadır.

- “laiklik” (Instella, 24.06.2004)
- ✓ “türkiyede laiklik; aptal halk tabakasının kendi kendini yönetmesini beceremeyeceğinden , akıllı seçilmiş malum zümrenin her türlü haklarını koruma, iktidarı devretmemek için hertürlü numaranın içine girebildiği bir nevi kamufraj ve silah karışımı acayip bir sıvı. içenlere sormak lazım nasıl hissettirdiğini kendisini” Gölgeoyunu 24.05.2008
- ✓ “islama uygun değildir. müslüman laik, günah işleyen, işlenmesine göz yuman Müslümandır” mihman 04.12.2009
- ✓ “insanın kendine yakışanı giymesi, ama türbanın kimseye yakışmıyor olmasıdır” kimilkorellturk 09.03.2011
- ✓ “götüyle anlayanların dindarlara eziyet ettiği, dindarların da dinsizlere ve diğer dinlerden olanlara eziyet ettiği bir felsefe. İdiotloji” granum 07.11.2013
- “laiklik elden gidiyor” (Instella, 17.05.2007)
- ✓ “kemalistlerin tek ve yegane sloganıdır. sorsan büyük geçmişleri vardır ancak bundan başka hiçbir tespitleri yoktur” kibar feyzo 10.03.2012
- ✓ “80 yıllık kemalist çığırtkanlığı” minpietro 24.09.2013

Osmanlı’dan süregelen modern-geleneksel çatışması ve devam ve kopuş paradigması yaklaşımları bağlamında dinin ne derecede kamusal alanda görünüp görünmemesi gerektiği tartışmaları muhafazakâr-laik ikiliği olarak kendini sözlüklerde göstermekte, laik kutup dinin özel alanla sınırlı kalması gerektiğini savunurken, muhafazakâr kutup dini özgürlüklerini rahatça yaşamak istediklerini ileri sürmektedir.

4.3.4.3.Türkiye İran Olur Mu?

Muhafazakarlaşma ile birlikte Türkiye'nin şeriat ülkesi haine geleceği iddiası Millî Görüş'ün 1990'larda yükselmesi ile gündeme gelmiş, AK Parti ile birlikte tartışmalar tekrar alevlenmiştir. Gündemde olan tartışmalar sözlüklere de taşınmakta, ana akım medyadaki tartışmaların aksine politik özne olarak sosyal medya da sesini duyurma imkânı bulan bireyler, kendileri ile benze görüşte olanlarla bir araya gelerek kolektif şekilde hareket etmektedir. Bu kolektivite içerisinde kitle psikolojisinin verdiği cesaretle nefret söylemleri rahatça kullanılmakta, düşmanca hislerin bu nefret söylemleri ile beslenmesi sonucunda kutuplaşma ve parçalanma derinleşmektedir.

Ekşi Sözlük

Muhafazakârlaşma ile birlikte Türkiye'nin şeriat ülkesi haine geleceği iddiası sanal dünyaya taşınmıştır. Ekşi Sözlük'teki laik kutup öncelikle ülkenin İranlaşma yolunda olduğunu ileri sürmüş, sonraki entrylerde ve açılan başlıklarda İran'ın Türkiye'den kadın-erkek eşitliği, bilim, sanayi, ekonomi konusunda daha gelişmiş olduğunu ifade ederek keşke İran olabilsek, daha kötü durumdayız yaklaşımı ile muhafazakâr kutbu ötekileştirmektedir. Muhafazakâr kutuptaki yazarlar ise böyle bir gidişat olmadığını, laiklerin bu iddialarla muhafazakârlar üzerinde baskı kurduklarını ileri sürerek karşılıklı kutuplaşmayı derinleştirmişlerdir.

- “türkiye iran olur mu” (Ekşi Sözlük, 25.02.2008)
- ✓ “türkiye'nin artık aştığı bir sorudur. evet türkiye bir nevi iran'dır. bu yüzden olsa gerek bu sorunun artık baydığının farkına varanlar biraz malzeme sıkışıklığından, biraz da işi sulandırma maksadıyla 'türkiye malezya olur mu?' sorusu sormuşlardır bir süre önce. boşverelim malezya'yı falan biz. türkiye bir başka açıdan iran olmakta ısrarlıdır hala” 06.06.2008 qazaq
- ✓ “önce iran'ın ne idüğü ve ne hale geldiğinin (bkz: persepolis) okuyup, araştırılıp, izlenip öğrenilmesi, daha sonra türkiye'nin ne olduğu ve bu yolda hangi aşamaları kaydettiği gözlenip, araştırılıp, izlenip öğrenilmesi, sindirilmesi gereken soru. ön yargılarınızdan kurtulup, algılarınızı yeterince açarsanız cevabının görülmesi çok zor olmayandır. ısrarla: (bkz: persepolis)” 06.06.2008 cousin
- ✓ “‘türkiye iran olmaz’ diyenlere sadece şunu hatırlatmak isterim. iran olmak ille sokakların da iran gibi olması anlamına gelmez. türkiye siyasal olarak artık iran'ı andırmaktır. sokakları da iran'a

dönüştürmek sadece bir süreçtir. <http://haber.gazetevatan.com/...&categoryid=4&wid=142>”
06.08.2009 yurusenai

- ✓ “iki ülkenin sosyolojik yapılarını az buçuk bilen bir insanın direk hayır olmaz diye cevap verebileceği soru. ama işte gel de bunu kolaysa ülkeme anlat” 24.11.2010 poseidon delarren
- “türkiye'nin iran olacağına inanan idiot” (<https://eksisozluk.com/turkiyenin-iran-olacagina-inanan-idiot--2501656>)
- ✓ “idiottan ziyade bu ‘korkuyu’ gündemde tutup laikçi rejimin arkasından kendi oligarşisini devam ettirmek isteyen kişidir” 27.08.2010 kaspar hauser
- “türkiye iran olmayacak” (Ekşi Sözlük, 27.08.2010)
- ✓ “laikliğe yönelen saldırılardan bunalmış türk insanının fırsatını bulduğunda attığı slogan ve 2005'ten beri doldurulmayı bekleyen ukte. eksiktir. doğrusu, "türkiye iran bile olmayacak"tır. onların esas istediği, iran'dan da kapalı, zifiri karanlık bir rejim. buyrun size iran islam cumhuriyeti'nden enstantaneler: <http://www.bia2.com/gallery/hiddencam.php> burada şöyle bir gezinin, sonra da dönüp, başörtüsü diye yutturulmaya kalkılan sıkımbaşa, kara çarşafa bakın. o zaman anlayacaksınız ki, türkiye iran kadar bile olmayacak. tehlikenin farkında mısınız?” 17.06.2006 gxl

AK Parti iktidarı ve muhafazakarlaşmanın arması ile birlikte laik kutupta Türkiye’İranlaşıyor mu? tartışmaları tekrar yaşanmaya başlamış, o dönem popüler olan Persepolis fimil üzerinden Türkiye’nin de böyle bir süreç içinde olduğu ve şerait devletine dönüşeceği iddiaları ileri sürülmüştür. Ancak Türkiye ile İran’ın farklı sosyokültürel yapılara sahip olmaları nedeniyle böyle bir dönüşümün gerçekleşmeyeceği muhafazakâr kutup tarafından belirtilmiştir. Laik kutup İran’ın pek çok alanda Türkiye’den daha iyi durumda olduğunu ve keşke İran olsa fikrini vurguladığı görülmüştür. O dönem Türkiye gündeminde bulunan tüm konular sözlüklerde de ancak daha sert ve yüz yüze iletişim ve empati eksikliği nedeni ile daha ayrıştırıcı bir üslup ile ifade edilmiştir.

İnci Sözlük

Ekşi Sözlük’teki çatışma İnci Sözlük’te de yaşanmaktadır. İran’ın güçlü ve gelişmiş bir ülke olmasını şeriat ile açıklayıp şeriat gelmesini isteyen yazarlar yanında İran’ı küçümseyen yobaz olarak tanımlayan yazarlar da bulunmaktadır. Karşılıklı olarak ayrıştırıcı ve aşağılayıcı ifadeler sarf edilmektedir.

- “ülke iran a dönsün istiyorum” (İnci Sözlük, 12.09.2016)

- ✓ “şeriat gelsin istiyorum neden mi işte bu yüzden” albay john dorrian 105 gn 6 saat
- ✓ “Bunların üreticisi bilimden nelerdir” kızıltanlığı 105 gn 6 saat
- ✓ “İran şuan nükleer güç” albay john dorrian 105 gn 6 saat
- ✓ “Nükleer enerjiyi ve silahları Türkiye’de yapabilir Pakistan’da bile var” kızıltanlığı 12.09.2016 13:26
- “yeni İran olma yolunda” (İnci Sözlük, 31.08.2016)
- ✓ “Japonya’nın bilim teknolojisini, Almanya’nın sanayisini örnek alacak halimiz yok herhalde” kızıltanlığı 31.08.2016
- ✓ “Layık İzmirli konuştu” inek veren süt 117 gn 4 saat

Sözlükte dinin toplumsal algısı teması altında incelenen konularda laik kutbun daha baskın olduğu ve Türkiye’nin artan muhafazakârlaşma nedeniyle bilim, teknoloji ve özgürlükler konusunda geride kaldığı ileri sürülmektedir.

Uludağ Sözlük

Uludağ Sözlük’te diğer sözlüklerin aksine iki kutup da baskın olduğunda ayrıştırıcı ifadeler ve nefret söylemleri ile birlikte set tartışmalar yaşanmaktadır. İranlaştığını iddia eden laik yazarlar yanında İranlaşma olmadığını ileri süren laik ve muhafazakâr yazarlar çatışmakta, şeriat üzerinden nefret söylemleri sarf edilerek kutuplaşma arttırılmaktadır.

- “türkiye İran olacak” (Uludağ Sözlük, 10.02.2008)
- ✓ “türkiye’deki rejim savunucularının korkulu rüyası.hiçbir zaman olmayacak olan hadise” sacmalayan 10.02.2008
- ✓ “ahlak bekçileri, Osmanlılar sayesinde olacak durum. ama aslında Türkiye İran olmayacak” selia 14.01.2012
- ✓ “(bkz: Türkiye’nin İran’dan farklı olduğunu zannetmek)” juve 14.01.2012
- ✓ “AK Parti iktidarından beri söylenen yalan” jimmy tudeski 14.01.2012
- ✓ “Türk ekonomisinin düzeldiği, rant kapılarının yavaş yavaş kapanmaya başladığı, darbe yapılmak için bahaneler arandığı anlarda nereden ve kimin tarafından çıkarıldığı aslında bilinen, kelimeler bütünüdür” siz hepiniz ben tek 14.01.2012
- ✓ “hemen olacağını zannetmediğim ama oraya doğru emin adımlarla gidilen asla olmaz diyemeyeceğimiz bir konu. ne yazık ki” volkileakss 14.01.2012

Sözlükte iki kutbun da baskın olması edeniyle tartışmalar diğer başlıklarda olduğu gibi oldukça sert yaşanmaktadır. Kemalistlerin rejim elden gidiyor bahanesi ile bu korkuları gündeme getirerek darbeye meşru zemin hazırlamaya çalıştığı ve yeniden iktidar sahibi olmayı amaçladığı muhafazakâr kutup tarafından ileri sürülmektedir.

Instella

Uludağ Sözlük’le benzer profil çizen Instella’da da her iki kutuptaki yazarlarda sayıca fazla olduğundan tartışmalar muhafazakarlaşma ile ilgili başlıklarda sert yaşanmaktadır. Laik kutuptakiler muhafazakarlaşmadan rahatsızlık duyduklarını ifade ederken, muhafazakâr kutuptaki yazarlar ise dinlerini özgürce yaşayamadıklarını İranlaşma olmayacağını belirtmektedirler. Farklı olana tahammülsüzlük yoğun olarak başlık altında gözlenmektedir. Diğer sözlüklerde olduğu gibi önce İranlaşılacak tartışmaları sonra ise İran daha çağdaş, daha gelişmiş keşke İran gibi olsak düşünceleri ileri sürülmektedir.

- “islamiyeti yaşamak isteyen iran a git demek” (Instella, 17.07.2009)
- ✓ “hele bi' oturun, soluklanın yiğitler. kim yaşayamıyormuş bu ülkede dinini, değil mi ? canlarım benim.bunu demek, bok yemenin türkçesidir."en basitinden : okumak için geldiği üniversitenin kapısından saçı görünmediği için ağlata ağlata döndürülen insanlar bu ülkede değildi.ülkenin en ücra köşesinde, en tehlikeli operasyonlara gönderilmeye aday askerlerin annelerinin kışla kapısından dönmesini de görmedik biz.üniversiteden dereceyle mezun olan kızcağızın -annesini babasını geçtim- bizzat kendisinin sahneden indirildiğini de görmedik. ülkenin anasını bellemiş adamların, gencecik kızlara "suudi arabistan'a gidin" dediğini de görmedik.biz bunları görmedik. o yüzden bunu demek hakkımızdır. aksini diyen yobazdır, bizimle olan aydındır." diyenler, gelsinler. oturalım bir konuşalım. kim nerede yanlış yapıyor, bir bakalım. ondan sonra "anasının a.ına git" densin.kime denecekse tabi.”trip track 17.07.2009
- “türkiye iran olur mu” (Instella, 30.07.2011)
- ✓ ““keşke olsa’ diye cevap vereceğim sorudur.iranda ki kadınlar şeriatın zoruyla kapanıyor,bizimkiler kendi istekleriyle kapanıyor” azmann 28.08.2012

Sözlükte İranlaşma’nın mümkün olmayacağı, sosyokültürel yapıların farklı olduğu, laiklik ve Kemalizm yüzünden muhafazakârları dini özgürlüklerini yaşayamadığı, ötekileştirildiği ileri sürülmüştür. Laik kutupta Ekşi Sözlük’tekine benzer bir yaklaşım

bulunmakta keşke Türkiye, İran kadar gelişmiş bir ülke olsa sitemleri dile getirilmektedir.

1990’larda Milli Görü hareketi ile gündeme gelen İranlaşma tartışmaları AK Parti dönemi ile yeniden alevlenmiş, ancak muhafazakâr kesimin bu iddiaları bertaraf etmesi ile yerini Malezyalılaşıma ve mahalle baskısı tartışmalarına bırakmıştır.

4.3.4.4. Türkiye Malezya Olur mu?

İranlaşma tartışmaları iki ülkenin sosyokültürel yapılarının farklı olması nedeni ile yön değiştirmiş, İran daha gelişmiş keşke İran gibi olsak düşünceleri ortaya koyulmuş, yerini Türkiye ile sosyokültürel açıdan daha benzer görülen Malezya tartışmalarına bırakmıştır. Malezya’da eşi başörtülü bir kral seçilince “Türbanlı kraliçe olur mu” tartışmaları başlamış, Sembolik role sahip Kral Abidin, meclise başörtülü eşiyle gelince muhalefetteki Liberal Demokrasi Hareketi, “Kraliçe halkın tamamını temsil etmiyor” diyerek yemin törenine katılmayıp protesto etmiştir. Malezya’da anayasaya şeriat maddesi ekletilmek istenmesi, oruç tutmayanların cezalandırılması, din değiştirenler ve turistleri bikini, Müslüman kadınların ise açık giyinmesine izin verilmemesi ve sansür uygulamaları yürürlüğe sokulması (Çakır, 23.09.2007) Türkiye’de de eşi başörtülü olan Abdullah Gül’ün cumhurbaşkanı ve İmam Hatip Lisesi mezunu bir başbakanın seçilmesi ile birlikte Malezyalaşıma tartışmalarını başlamıştır.

Ekşi Sözlük

Sözlükte Türkiye’nin en iyi ihtimalle Malezya en kötü ihtimalle Afganistan gibi olacağı, şeriata doğru bir gidişat olduğu yönünde düşünceler hakimdir. Yine İranlaşma tartışmalarında yaşanan süreç Malezyalaşıma tartışmalarında da yaşanmış, muhafazakârlar laiklerin bu iddiaları seçimlerde AK Parti’nin kazanması ve Gül’ün cumhurbaşkanı olmasını hazmedemedikleri için ortaya attıklarını ileri sürmüşlerdir.

- “türkiye malezya olur mu” (Ekşi Sözlük, 16.09.2007)

- ✓ “bugün ayşe arman'ın prof. şerif mardin'e sorduğu soru. (prof. mardin yanıt olarak ‘valla olabilir de, olmayabilir de’ demiş)aaaa, ne oldu bizim iran analojisi şimdi ? hayır böyle bir eğilim vardı da bugün hürriyet pazar işleyene kadar denk gelmedik mi? şimdi sloganların ahengi bozulayacak; iran iki, malezya üç heceli. akp'yi laisizm üzerinden eleştirenler demek ki iran'ı bırakıp malezya'yı adres göstermeye başladılar. herhalde küresel kapitalizme entegrasyon hırsı ile akp, iran gibi siyasî alanda teokratik/iktisâdî alanda paternalist bir yapıdan çok malezya gibi yerel otoritelerin karar yetkilerinin geniş olduğu, islâmî hassasiyetlerin ısklanmadığı ama ‘küresel dünya küresel life’tan da kusur kalmak istemeyen petronasçı malezya'ya yakın görünüyor. evet, yeni modelimiz malezya. iran'a şimdiye kadar vermiş olduğu hizmetlerden ötürü teşekkür ediyoruz. ödevler: - akp'ciler: malezya modeli reddedilecek mi, yoksa benimsenecek bir öneri midir, neden (iyi yanları)? - laisistler: neden malezya kötü bir örnektir? (‘molalar malezya'ya’, ‘burası türkiye kuala lumpur değil’)” 16.09.2007 20:41 gari
- ✓ “olmaz şeklinde cevaplanası soru. olmaz kardeşim merak etmeyin birşeycikler olmaz. bir ara küçük amerika olacaktık, sonra rusya, sonra iran, sonra cezayir, sonra yine iran, sonra iran ve cezayir beraber olacaktık, yetmesse sudanı da alacaktık yanımıza. şimdi de malezya mı olacağız. 22 temmuz bazılarının kafasına ağır inmiş, hala bocalamaktadırlar. allahım akıl fikir ihsan” 21.09.2007 simurg anka
- “türkiye malezya olmayacak” (Ekşi Sözlük, 20.09.2007)
- ✓ “şeriat karşıtlarının yeni sloganı malezya in iran out” 20.09.2007 dusunen hayvanın onde gideni
- ✓ “sanki etrafta "türkiye'yi malezya'ya çeviricez ulan. hepiniz pırıl pırıl olacaksınız!" diye yırtınan birileri varmış gibi, son zamanlarda kimilerinin diline pelesenk olmuş slogan. gülemiyorum bile” 20.09.2007 objects in the mirror

Muhafazakâr kutup laiklerin sürekli rejim elden gidiyor bahanesi ile İranlaşma ve Malezyalaşma gibi bahanelerle korku kültürünü canlı tutarak darbeye meşru bir zemin oluşturarak AK Parti ve muhafazakâr iktidarı ortadan kaldırmayı amaçladığını iddia etmektedir. Karşılıklı suçlamalar ve iddialar nefret söylemleri ile desteklenerek ktuplaşma tırmandırılmaktadır.

İnci Sözlük

Beğenmiyorsan git başka ülkeye tavrı İncisözlük'te de bulunmaktadır. Malezya tartışmaları İran tartışmaları ile aynı süreçte devam etmiş, Türkiye'nin İran ya da Malezya olamayacak kadar kötü durumda olduğunu ileri sürenlere karşı çoğuluğu

muhafazakâr olan üyeler sert tepki göstermiştir. Karşılıklı ötekileştirici bir yaklaşım söz konusudur.

- “lan malezya oluyoduk hani” (İnci Sözlük, 21.03.2016)
- ✓ “ıraq gibi suriye gibi bi şey olduk” hunharca sevisti 286 gn 10 saa
- ✓ “Git qnq tutan yoqxd” abibanabipogca 286 gn 10 saat

Sadece İnci Sözlük’te değil tüm sözlüklerde kendinden farklı olana tahammülsüzlük ve onu dışlama durumu günce tartışmalarla yeniden üretilmiş, kutuplar arasında ayrışma derinleştirilmiş, en ufak ve ilgisiz bir konu bile muhafazakâr- laik, AK Partili-CHP’li kavgasına dönüştürülmüştür.

Uludağ Sözlük

Laik kutup tarafından desteklenen medya organlarının bu tartışmaları laiklerin iktidar arzusu nedeniyle gündeme getirildiği muhafazakâr yazarlar tarafından ileri sürülmektedir. Diğer sözlüklerde olduğu gibi önce Malezyalaşılacağını ardından Malezya’nın Türkiye’den daha gelişmiş olduğu ve Türkiye’nin aslında Malezyalaşmayıp aksine Pakistan gibi olduğu Laik yazarlar tarafından iddia edilmektedir.

- “malezya dan korkarken türkiye pakistan oldu” (Uludağ Sözlük, 02.04.2008)
- ✓ “türkiye’de akp’nin iktidara gelmesinin ardından malezya’ya dönüşme endişesi oluşmuştu. islamcılar, tüm kurumları ele geçirecek, toplum muhafazakarlaşacak ve sonunda zımnî bir islami rejim oluşacaktı. oysa durum, elitlerin mahkemeye, askerle ve türlü yöntemle iktidarı bırakmak istemediği pakistana dönüyor türkiye.evrensel hukukla ilgisi olmayan davalar, bin yıllık hukuk yorumlamalarının aksine yorumlanan yasalar, yönetmelikler, her yerde bu durumu alkışlayan şakşakçılar. sadece suikastimiz eksik. o da olmaz umuyorum. işte bu durumu anlatan başlıktır yukarıdaki.” siyuu 02.04.2008
- ✓ “pakistan ile sınırlı kalmayarak kuzey kore’ye dönüşmesinden endişe duymaya sebebiyet veren gelişme. hadi dinciler türkiye’yi suudi arabistan yapmak istiyor diyelim. bu zihniyet türkiye’yi neden kuzey kore’ye benzetmek istiyor acaba?” chilavert 02.04.2008
- “türkiye malezya olur mu endisesi” (Uludağ Sözlük, 25.09.2007)
- ✓ “eskiden türkiye iran olur mu diye zırvalayanların bugün tartışmaya açtıkları yeni konu. merak etmesinler türkiye ne iran olur ne malezya ne de fransa. türkiye bugünkü kıyırık bürokratik oligarşik düzeninde yol almaya devam eder!” chilavert 25.09.2007

- ✓ “10 sene sonra türkiye malezya, malezya da iran olur denebilecek tartışma konusu.” blasphemy 26.09.2007

Tüm sözlüklerde İranlaşma tartışmalarında yaanan süreci Malezyalaşma tartışmalarında da görmüştür. Laik kutup ülkenin Malezya gibi şeriate doğru gittiğini ancak teknolojik ve ekonomik açıdan gelişmiş bir ülk olduğundan Türkiye’nin en iyi ihtimalle Malezya gibi olacağını oysa durumun Afganistan’a ya da Pakistan’a dönme doğru gittiğini ileri sürerek, AK Parti iktidarını uygulamalarını ve muhafazakarların güç kazanmasını laik rejimi ve yaşa tarzları tehdit ettiğini ileri sürmüşlerdir.

Instella

Uludağ Sözlük’te olduğu gibi muhafazakârlar bu başlık altında daha baskın olarak entry girmiş ve bu fikirlerin laikler tarafında kasıtlı olarak ortaya atıldığını ileri sürmüşlerdir. Genel olara Malezyalılaşılmayacağı yönünde fikirler ileri sürülmüştür.

- “türkiye malezya olur mu” (Instella, 26.09.2007)
- ✓ “yıllarca türkiye iran olur mu dendi şimdi ise bu soru gündemi meşgul etmekte. sadece türkiye’de görülebilecek, türkiye’de ortaya atılabilecek bir polemiktir. saçmalaktır. oldukça farklı yapılara sahip ülkelerden bahsediliyor. iki ülkenin tek ortak özelliği batı tarafından işbirliği yapmaya uygun görülmesidir. tabi batı ile işbirliği illaki ekonomik boyutludur, her zamanki gibi.bu tür polemiklerle kriz yaratmak ise demokrasiye darbe vurmak isteyenlerin işidir. hatta bu kişiler güya demokratik rejimi korumak için böylesi saldırgan bir tutumun içine girmiş gibi davranmaktadırlar.ayrıca iran’ı da burdan anmak istiyorum. emektar iran yıllarca türkiye’yi iran’a çevirecekler polemiklerine konu olmuştu. malezya geldi iran unutuldu, geçmiş yılların hatrına ara sıra iran’a da değinmek lazım.”zuppettin 26.09.2007
- ✓ “medyamızın belirli dönemlerde yaptığı gibi bir konunun suyunu çıkardığı gereksiz sorudur. kimsenin aklında böyle birşey yokken zorla kafalara sokulmaya çalışılmaktadır. eğer olmaya da başlarsa ; (bkz: ordu) (bkz: darbe)” floydian 26.09.2007
- ✓ “fazla imkan vermediğim hede. birincisi, türkiyenin bir atatürk’ü var. ikincisi, milli değerlerine hala sahip çıkan atatürkçüler var.” emir 30.09.2007
- ✓ “türkiye yıllardır despot, elitçi, kendine demokrat, militarist bir kısım insan tarafından şekillendiriliyor. bu beyni küçük, g.tü büyük tayfa kendi rantını korumak için türkiye’nin ağzına sıçmaktan geri durmuyor.bunun en kolayı da korku siyasetidir. biz hep birşeyler olma korkusu, avrupa’ya fotoğraf verme yavaşlığı ile yanıp tutuşuruz. bu arada malezyalılar depresyona girmiş, allah allah diyorlar şimdi nereden çıktık biz diyorlar. hem türkiye ile anılmak istemiyor artık hiçbir

ülke. nijerya bile türkiye'de isminin patentni almış kimse kullanmasın diye.(bkz: tek kriter var çalışmak)” yuziko 02.10.2007

Gelenekselcilik-modernlik tartışmaları AK Parti ile birlikte muhafazakâr-laik tartışmalarına dönüşmüş, gündemdeki onlar sözlüklerde de ele alarak, bir sanal cemaat olarak sözlükte hâkim olan siyasal kültür üzerinden üyeler tarafından değerlendirilmiştir. Temelde bir güç ve iktidarı ele geçire savaşının tezahürü olarak ortaya çıkan bu tartışmalar, sözlüklerle birlikte daha yaygınlaşmış kutuplar arasında mesafenin artmasına neden olmuştur.

4.3.4.5. Mahalle Baskısı

Mahalle baskısı kavramı Şerif Mardin tarafından ortaya atılmış bir kavramdır. Türkiye’de muhafazakârlar laikler tarafından dini özgürlüklerini yaşayamadıklarını, laik ve sekülerler ise yaşa tarzları ve özgürlükleri mahalle baskısı ile tehdit altında olduğu gerekçesi ile birbirlerini suçlamaktadırlar. Mahalle baskısı çoğunluğun azınlık, gücünün zayıf üzerindeki baskısı ve gücü olarak tanımlanabilmektedir.

Ekşi Sözlük

Ekşi Sözlük’te objektif yaklaşarak bunun sadece son dönemde değil kültürel olarak geçmişten gelen bir durum olduğunu ve her iki kutbun da karşılıklı olarak mahalle baskısı uyguladığı yönünde fikir paylaştan az sayıda da olsa yazarlar bulunmakla birlikte laik kutup baskın olması nedeniyle genelde muhafazakârlar tarafından özellikle Ramazan aylarında oruç tutmadıkları ya da alkol alırken tehdit altında oldukları ile ilgili entryler girmektedirler. Azınlık olan muhafazakârlar ise laikler tarafından dinlerini yaşayamadıkları alkol kullanmadıkları ya da türban taktıkları için ötekileştirildiklerini ileri sürdükleri entryler girmektedirler. Yine ayrıştırıcı bir üslup ve nefret söylemi kullanılarak siyasal kutuplaşma muhafazakâr-laik karşıtlığında tırmandırılmaktadır.

- “mahalle baskısı” (Ekşi Sözlük, 26.05.2007)

- ✓ “hepimizin etkilendiği şey. durakta sigara yakarken eski ramazanlardaki gibi rahat değilim. oysa sigara içiyorum diye döven eden yok. bariz ters bir bakış da yok. tabi iktidarın bunlarla bir alakası yok, tesadüf. (bkz: ideolojik hegemonya)” 19.09.2007 cay
- ✓ “(bkz: patates baskısı) edit: yazar yukarıda gördüğünüz zamanının ötesindeki sanatsal bkz'da patates karşılığı oy veren, demokrasinin yılmaz neferi vatandaşlarımızın oluşturduğu baskıya gönderme yapmıştır.. öyle de derin bi insandır kendisi” 19.09.2007 godot
- ✓ “ıkna odaları varken ertugrul ozkok'un sosyolog yani neredeydi diye dusunduren sosyolog seysi” 26.09.2007 kronecker delta
- “türkiye'de müslümanlara uygulanan mahalle baskısı” (Ekşi Sözlük, 25.07.2011)
- ✓ “türkiyedeki müslüman olmayan azınlığa uygulanan (elbette ki müslümanlar(!) tarafından) mahalle baskısına göre değerlendirildiğinde devede değil kulak, olsa olsa üzengi kemiği olacak baskıdır. (bkz: ramazanda oruç tutmayanlara uygulanan baskı) (bkz: ramazanda açık lokantalara uygulanan baskı) (bkz: ramazanda içki içenlere uygulanan baskı) (bkz: herhangi bir zamanda içki içenlere uygulanan baskı) (bkz: ateizm yasaklansın)” 25.07.2011 tombul salam
- “ekşi sözlük'teki mahalle baskısı” (Ekşi Sözlük, 10.03.2009)
- ✓ “entry girdikten sonra gelecek ayar amaçlı mesajları göğüsleyebilme paranoyasıdır. yazılanları beğenmeyip ‘değiştir la onu!’ gibi kalıpları kullanan kişiler tarafından oluşturulmuştur” 10.03.2009 krizalider
- ✓ “‘ya bakın akp'yi sevmem ama’, ‘tayyip'i sevmem ama’ demek zorunda bıraktırır. ya siktir et yaz işte istediğini ne pre-edit. peşin-edit. virt zirt. karma da neymiş a.k. ya” 30.12.2010 antitabu
- ✓ “ekşi sözlükteki yazarlar tarafından başka bir yazarın düşüncelerini beğenmeme , bu yazarı sindirme ve ezme durumu. sözlü yada oylamalı şekilde bu kötü olaya maruz kalınır.seri eksi oy veren kardeşlerimize selam olsun buradan bu arada” 14.10.2013 dactora

Sözlükteki laik kültür bu başlıkta da kendini göstermiş, muhafazakarların yaşam tarzlarına üdahale ettiklerini, oruç tutmadıkları için dayak yedklerini, ayrımcılığa uğradıklarını ileri sürmüşlerdir. Muhafazakâr yazarlar ise aksine laiklerden baskı gördüklerini dini özgürlüklerini yaşayamadıklarını, sözlükte de muhafazakârlara yönelik bir mahalle baskısı olduğunu ve muhafazakâr düşmanlığı yapıldığı yönünde fikirlerini de açtıkları başlıklarla belirtmektedirler.

İnci Sözlük

İnci Sözlük'te muhafazakâr-laik kutuplaşması yanında Türk-Kürt kutuplaşması da yaşamakta, Kürtler ırkçı bir yaklaşımla nefret söylemlerine maruz kalmaktadırlar. Sözlükte bu yönde bir baskı olduğuna dair konu ile ilgili bir başlık da açılmıştır. Yine laik kutuptakiler muhafazakarların sadece gündelik yaşamda değil sosyal medyada da

mahalle baskısı yaptıklarını ileri sürmekte, baskın olan muhafazakâr kutup sert tepki göstererek karşılıklı siyasal kutuplaşmayı tırmandırmaktadırlar.

- “sosyal medyadaki çomar baskısı” (İnci Sözlük, 21.12.2016)
- “inci sozlukteki sosyal baskı” (İnci Sözlük, 26.02.2014)
- “bu kadar baskı varken siz” (İnci Sözlük, 23.04.2016)
- ✓ “beyler kesinlikle yanlışlık olmasın. Turkum ve ırkçı değilim. Yani sadece merak ettiğim için soruyorum yoksa ne aşağılamak ne de birini üzme gibi bir art niyet beslemiyorum. Bi uçakta düşünün kendinizi ve ortamdakilerin sizin oturduğunuz bölüme karşı bir önyargısı bir saygısızlığı var ve bunu her 2 kelimesinden birinde belli ediyorlar. Gerek dış görünüş gerek ise hareketleriniz ile. 30 kişilik bölümünüzdeki 10 kişi bagira bagira konuşuyor ve diğer bölümlere karşı saygısız hareketler sergiliyor. Diğer bölümler ise bu 10 kişinin hareketlerini toplumla olan uygunsuzluklarını, bölümünüzün siz ve sizin gibi olan 20 kişi için de aynı görüyorlar. Yani kurunun yanında yaş da yaniyor diyebiliriz. Siz bölümünüzden ayrılmak istemez miydiniz?Peki neden anlattım? Konuyu sözlükteki kürt arkadaşlara sormak istiyorum. Bu kadar ırkçı paylaşımların içinde neden kalmaya devam ediyorsunuz? Veya siz ırkçı arkadaşlar neden bu insanların hepsine (tamam aralarında serefsiz huurlar da var biliyorum ama iyi insan ki tanıdığım arkadaşlarım da var onlara yazık değil mi) kötü davranıyorsunuz? Demek istediğim o ki: Irkçılık sacma bir şeydir. Ama ve lakin bunların yani sıra sormak istediğim şey "Neden bu baskının altında kalmaya devam ediyorsunuz" yalama yaptı usta 246 gn 22 saat

İnci Sözlük’te mahalle baskısı kavramı ile ilgili başlı acılmasa da sosyal medyada, sözlük içerisinde (özellikle Kürtlere) ya da ailelerinde gördükleri baskılar tartışılmıştır. Sözlükte Kürtlere karşı yoğun bir ayrıştırma söz konusudur. Ekşi Sözlük dışında tüm sözlüklerde yer yer bu ayrıştırmaya rastlansa da en yoğun İnci Sözlük’te yapılmaktadır.

Uludağ Sözlük

Sözlükte diğer sözlüklerle benzer tartışmalar yaşanmakla birlikte laik kutupta olanların mahalle baskısını ancak kendi tahayyüllerindeki yaşam tarzını geliştirmesi koşuluyla meşru gördüklerini ancak muhafazakârlar tarafından mahalle baskısına maruz kalmaktan rahatsızlık duyduklarını ifade etmektedirler. Muhafazakârlar ise laiklerin mahalle baskısı görmedikleri halde iktidar hırsı ile varmış gibi yansıttıklarını ve aslında kendilerinin mahalle baskısına maruz kalarak dini öğürlüklerinin ellerinden alındığını ileri sürmektedirler.

- “mahalle baskısı” (Uludağ Sözlük, 20.09.2007)
- ✓ “gizli iktidar”ın egemenliğini yitirdiğini algılamaya başlayan seçkin sınıfın -devletin milleti ile barışma adımlarına fena halde bozuk çalmasıdır!” gonusma lan 26.09.2007
- ✓ “ramazanda fırına sigara ile girip az kalsın dayak yemekdir- yaşadım ondan biliyorum. hamam yolunda elinde simit olduğu için toplu dayak yemekdir.- eskişehir' de olmuştur.başı açık diye or.spu gözüyle bakılmaktır.- bayanlar açısından.” dekadans 08.10.2007
- “laik mahalle baskısı” (Uludağ Sözlük, 27.10.2009)
- ✓ “vallahi ben dinsiz diye yakılan aydın... namussuz diye vurulan kadın.. daha binlerce örnek gördümde, bi laikin dövdüğü bir imam ya da türbanlı görmedim dedirten olaydır. aradaki çağdaşlık ve yobazlık farkından kaynaklanır” forever autumn 27.10.2009
- ✓ “evet olmayan baskıdır. 1.zira üniversitelere insanlar başörtüsü ile girebiliyor. 2.namaz kılan ve eşi başörtülü olan askeri personel yaş kararları ile kurumdan atılmıyor. 3. ortaya ali kalkancılar, fadime şahinler sürülmedi ve 28 şubat süreci denen nane hiç yaşanmadı. 4. hiç birimize üniversitede ramazan ayında çay ısmarlama ısrarı yapıp içmeyenler fişlenmedi. 5. "namaz kılacağınıza bale yapın" denmedi hiç. 6. kendini aydın, cumhuriyet kadını ilen adenler "ikna odaları" kurmadı. 7. ezanı arapça okuduğu için insanlar zamanın parası ile 200 lira para ve bir yıl hapis cezasına çarptırılmadı. 8. kur'an okunan evler hiç basılmadı. off yeter sıkıldım. ikna oldunuz mu böyle bir baskı olmadığına? yok tabi olm ya. banane banane...ben görmediysem yoktur.” ehl i dil 27.10.2009
- “uludağ sözlükte acayip mahalle baskısı yapılması” (Uludağ Sözlük, 03.09.2013)
- ✓ “uludağ sözlükte bazen yaşanan tasvip edilmeyen olaydır. genelde bunu laikçiler yapar. özgür yazarlar içindekilerini paylaşmakta çok zorlanır” newyorktimes in aradigi yazar 03.09.2013

Laik kutup mahalle baskısını kendi yaşam tarzları tüm topluma yayılacaksa meşru olarak kabul etmektedir. Bu durum da muhafazakarların yaşam tarzının baskı altına alınması anlamına geldiğinden yalaşimleri kutuplaşmayı tırmandırmaktadır. Her iki kutup da diğeri tarafından mahalle baskısına maruz kaldığını ileri sürmektedir.

Instella

Instella’da diğ er sözlüklerin aksine Kanyon’da meydana gelen olayın mahalle baskısı olmayıp sivil polisler tarafında provoke amaçlı yapıldığı iddiası bulunmaktadır. Uludağ Sözlük’te olduğu gibi laik kutuptakiler mahalle baskısını kendi yaşam biçimlerinden yana ise meşru görme eğilimindedirler. Ancak özellikle ramazanda mahalle baskısına maruz kaldıklarını belirtmektedirler. Muhafazakarların

ağırlıkta olduğu semtlerde laiklerin, laiklerin baskın olduğu semtlerde ise muhafazakarların ötekileştirildiği ve tehdit altında hissettikleri belirtilmektedir. Muhafazakârlar dini özgürlüklerini laiklerin mahalle baskısı nedeni ile yaşayamadıklarını ifade etmektedirler.

- “mahalle baskısı” (Instella, 22.09.2007)
- ✓ “ramazan ayında içki içtikten sonra* dayak yememek için üsküdar'daki evime gelemeyip arkadaşlarımın evinde kalma sebebidir. herkesin inancı kendine neyim sözlükte kalan şeyler” chaghdash 24.09.2007
- ✓ “bugünlerde türbanlılara yapılan baskıdır. baskının kaynağı mahalle değil ama medya kaynaklı olduğu kesindir. ramazan ayında bulunduğumuz şu günlerde etrafa bakılacak olursa oruç tutan insan sayısının geçen senelere göre hayli azaldığı ve insanların çok daha rahat bir şekilde kimseden çekinmeden içkisini içip, sigarasını tellendirip, dönerini kemirip üstüne güzelce kahvesini içebiliyorsa nasıl bir mahalle baskısıdır merak ediyorum. gayat özfür ve herkesin mutlu hareket edebildiği günümüzde böylemahallebaskısına can kurban. medyanın amacı herhalde suni bir gündem ile ortamı germektir” şerbet 02.10.2007
- “kemalistlerin yaptığı inanılmaz mahalle baskısı” (Instella, 22.09.2010)
- ✓ “dincilerin faşist eylemlerinin yanından bile geçemeyecek sözde baskıdır. dincilerin 4. pir sultan abdal şenlikleri çerçevesinde madımak'ta 35 aydını yakarak katletmeleri, 11 temmuz 2009'da kutsallarımıza saygısızlık yapıyorlar diyerek topkapı sarayı'ndaki idil biret konserine gerçekleştirdikleri saldırıyı ve en nihayetinde dün içkiyi öne sürerek gerçekleştirdikleri tophane sanat galerisi baskısını düşünürsek, kemalistlere baskı yapıyorsunuz diyecek son güruh bu güruhtur” fromcyprus 22.09.2010

Laik-muhafazakâr çatışması, suçlayıcı üslup, nefret söylemleri ve objektifliten uzak değerlendirmelerle siyasal kutuplaşmayı derinleştirmekte, iki kutupta kendi tahayyüllerindeki toplumsal düzeni diğerine mahalle baskısı yoluyla dayattığı halde karşı tarafı mahalle baskısı yapmakla suçlamaktadır.

Muhafazakârların, İnci Sözlük dışında diğer sözlüklere açılan 10 Kasım'da laikler tarafından mahalle baskısına maruz kaldıkları iddiası laikleri kızdırmış, Türkiye'nin kurucusuna 1 dakikalık saygı druşundan rahatsız olmalarını rejimin elden gitmesi tehlikesi ile açıklamışlardır.

Kemalistlerin iktidar dönemlerinde muhafazakarlarâra mahalle baskısı uygulayarak dini özgürlüklerini yaşamalarına izin vermediklerini, laikler ise muhafazakârların iktidarı

ele geçirmeleri ile özellikle ramazanlarda oruç tutmadıkları için tehdit altında olduklarını, bazı semtlerde rahatça yaşam tarzlarını yaşayamadıklarını ileri sürmüşlerdir. Bu durum Türkiye’de kendinden farklı olana saygı duyulmayıp düşman gözüyle bakıldığını, iktidarda kim olursa olsun çounluğun ya da güçlünün kendinden farklı olanı ötekileştirdiğini, sosyal medya ile durumun daha da kontrolden çıkarak siyasal kutuplaşayı derinleştirdiğini göstermektedir.

4.3.5. Kadının Toplumsal Konumu, Aile ve Cinsellik Teması

“Kadın sosyal yaşama özgürce istediği gibi katılabilmeli, tehdit altında istemeden dilediği gibi giyinip, hareket edebilmelidir”- “kadının toplumsal yaşamdaki konumu belirli değerlerle belirlenmelidir” karşıtlığı temelinde kadın, çalışan kadın, boşanma, tecavüz, kürtaj, LGBT, çocuk gelin anahtar kelimeleri ile siyasal kutuplaşma analiz edilmiştir.

4.3.5.1. Kadın

Kadına bakış her kutupta aynı olmakla birlikte toplumsal konumu ve toplumda görünür olması konularında muhafazakâr ve laik kutupların farklı yaklaşımları mevcuttur.

Ekşi Sözlük

Kadının Türkiye’deki durumu dindar-laik ktuplaşması üzerinden tanımlanmaktadır. Ekşi Sözlük’e göre müslümanlar kadını ev hapsetmekte, alışmasını istememekte, çocuk yaşta yaşlı erkeklerle evlendirmekte, tecavüz etmektedir. Çalışan kadınlarla ilgili yapılan açıklamalar muhafzakarların geneline yayılarak onları ayrıştırıcı ve aşağılayıcı bir üslupla ötekileştirmektedir. Ancak kadınlarla ilgili açılan başlıklar ve giflerle ilgili bazı yazarların *eleştirdiğiniz zihniyetle hiç bir farkınız yok, kadına cinsel obje olarak bakıyorsunuz* şeklinde sözlük yazarlarına eleştirileri de bulunmaktadır.

- “kadın” (Ekşi Sözlük, 24.02.1999)

- ✓ “müslümanların derdi, tasası. yok etmek için elinden geleni yapmakta, ama işte bir yandan da ihtiyaç var diye tam yok edemiyor da. yazık arada kaldı koca Müslümanlık” 28.01.2016 firmin yesilsac
- ✓ “cinsiyetinden ötürü ezelden beri bir çoğu acı çekmiş insandır.ama bir o kadar da ekşi sözlüğün pis yazarlarından çekmiştir.(bkz: ayrıldıktan sonra hemen başkasıyla çıkan kadın) (bkz: iltifattan etkilenmeyen kadın) (bkz: büyük memeli zayıf kadın) (bkz: makyaj yapmayan kadın) (bkz: önce arkadaş olalım sonrasına bakarız diyen kadın) (bkz: evlenip çocuk doğurduktan sonra çirkinleşen kadın) (bkz: anne olmak istemeyen kadın) (bkz: kaç erkekle yattığını net olarak bilmeyen kadın) daha da çirkin başlıkları gördü gözlerim ama daha fazla saymaya midem el vermiyor.edit: kadın kadar başınıza taş düşsün, ama yok yok bu sefer de gökten taş olup düşen kadın diye başlık açar, münasebetsiz şeyler yazabilirsiniz” 12.05.2016 ananas avradas
- “çalışan kadın” (Ekşi Sözlük, 17.07.2003)
- ✓ “şu yazıda tanımlanandır: <http://www.dinimizislam.com/detay.asp?aid=3533> neymiş efendim kadınlar işyerinde sansürlü konuşurlarmış, evdeki çoluğa çocuğa kim bakıcakmış, ev kadını olmak huzurmuş” 22.02.2013 julia yasası
- “çalışan kadın fuhuşa hazırlık sürecine destek olur” (Ekşi Sözlük, 05.12.2014)
- ✓ “nefret suçu içeren açıklama. edit: kadın çalışıyorsa fahişe, düşünüyorsa şeytan. kadınların dirileri çok insana dert oluyor da ölümlerini kimse umursamıyor. bu açıklamayı yapan zat kısaca şunu diyor. kadın doğurgan hale geldi mi evlenmeli kuluçka tavuğu gibi yaşamalı. sırtında sopa, karnında sipa” 05.12.2014 baleyapansuaygiri
- ✓ “çok ilginç bir düşünme sürecine sahip olduğumu düşündüğüm bir yobazın açıklamasıdır. bilim insanları bu gibi kişilerin beyinlerini incelemeli ve daha çocukken bu şekilde gelişimlerini engellemelidir.adamlara göre tüm suç her zaman kadınlarda. erkekler sanki sütten çıkmış ak kaşık” 05.12.2014 kortle kan alp urungu
- ✓ “iğrenç bir bakış açısını anlatan söylem. yalnız diğer hoş olmayan bir konuysa adamın müslümanlığının gözümüze sokulması. her müslüman böyle düşünmüyor, müslüman olmak bu şekilde düşündürmeyi de gerektirmiyor. adamın saçmalığının müslümanlığa mal edilmesi saçma. müslümanlık değil de ateizm sokulsaydı gözümüze yine verirdim aynı tepkiyi” 05.12.2014” duma duma dum

Ekşi Sözlük’te baskın olan laik kutup kadının toplumda daha görünür olmasını, özgürce dilediği gibi giyimesini istemekte, ancak kendi isteğiyle bile olsa türban takmasını ya da muhafzakar yaşam tarzını beğenmesini istememektedir. Sözlüklerin hepsinde olmakla birlikte Ekşi Sözlük’te hemen her konuda (futbol, moda, dizi sitelerinin yasaklanması v.s.) iki kutup arasında bir çatışma yaşanmakta ve siyasal kutuplaşma derinleştirilmektedir.

Muhafazakâr ve laik kutuplarda kadına bakış benzer şekildedir. Çalışan kadın konusunda muhafazakârlarda da günümüze doğru olumlu bir yaklaşım olduğu görülmekle birlikte her iki kutupta da artan muhafazakârlıkla çalışan kadın oranının düşüşünü ya da çalışan kadın oranını artışıyla doğru orantılı bir şekilde boşanma oranlarının artışı açıkklamaya çalıştırları görülmektedir.

Kadına genel bakışı muhafazakarlık ya da laiklikle değil toplumsal kültür ile açıklamak gerekmektedir. Çünkü her iki kutupta da genel olarak yaklaşım aynıdır.

İnci Sözlük

İnci Sözlük'te de kadına genel yaklaşım Ekşi Sözlük'teki gibi olmakla birlikte sözlüğün kültüründe var olan kadını cinsel obje olarak görme (kadın üyeleri haber veren karı butonu mekanizması gibi) kendini yoğun bir şekilde hissettirmektedir. Bu durum kadının toplumsal konumuyla ilgili değerlendirmelerine de yansımaktadır. Kadının dövülmesi, çalışması, tecavüzü gibi konular sözlük yazarları arasında tartışılmakta, karşıt düşünceler olsa da çoğunlukta kadının daha az görünür ve erkeklerin gerisinde olmaları yönünde bir yaklaşım mevcuttur.

- “kurana göre kadına el kaldırmak serbest mi” (İnci Sözlük, 22.12.2016)
- ✓ “@1 sayin yobaz arabistanda kadinin saci azicik goruldugu icin yarisi kuma gomulup taslanarak olduruldu sen el kaldirmadan mi bahsediyorsun kadin erkek esit mi yil olcak 2017 hayla irta cagdan farki yok musluman ve musluman cigunluklu bir ulkenin gelismesi dolarin 1TL olma ihtimalinden daha az” izsununbenaq 5 gn 2 saat
- ✓ “Ya mesela bazen cahil kadınlar işin dozunu kaçırabiliyor. Adamın laf anlamaz aptal bi karısı varsa akıl sağlığı için iki patlatmak zorunda kalabilir. Doğum tarihi soruluncamuş cevap veren kadına kocası iki patlatsa haksız mı şimdi amk” hepinizi doverim lan ben 22.12.2016 00:44
- “çalışan kadın” (İnci Sözlük, 06.02.2011)
- ✓ “candır kandır. azıcık insan olun olm ekmeğinin peşindedir” mtk 06.02.2011 16:55
- ✓ “çalışmayan kadından daha iyidir candır kandır tamdır ;)” brassiere 06.02.2011”
- ✓ “okadar işsiz erkek varken nerde bir çalışan kadın görsem ağzını burnunu kırasım gelir” yaprakdiyarı 188 gn 17 saat

Sözlükte toplumsal kültürün baskınlığı görülmekte, kadına yaklaşım her iki kutup için de benzer sonuçlar ortaya koymaktadır.

Uludağ Sözlük

Ekşi Sözlük'teki kadın yaklaşımı Uludağ Sözlük'te de kendini göstermekte, muhafazakâr kutbunda baskın olması nedeni ile sert tartışmalar yaşanmaktadır. Kadının giyimi konusunda laik kutup kadınların özgür olmasını, türban takma özgürlüğü olsa da bunun kadının cehaletinden kaynaklandığı yönünde bir görüş ileri sürülmektedir. Kadınların çalışmasının ailenin temellerini sarstığını ileri sürenler karşısında onları bağnazlıkla suçlayan yazarlar nefret söylemleri kullanarak çatışmayı tırmandırmaktadır. Muhafazakarların tecavüzcü ve sapık zihniyetli olduğu ileri sürülürken, laikler ise ahlaksız ve sadece kendileri için özgürlük isteyip farklı olanlara tahammülsüz oldukları suçlamaları ile siyasal kutuplaşma tırmandırılmaktadır.

- “türkiyede kadın olmak” (Uludağ Sözlük, 19.1.2016)
- ✓ “hayvana veya cansız objelere tecavüz edilen, kaba kuvvetin ön planda olduğu ülkemizde zor. her bakımdan zor. kimseye yanaşmazsın kezban derler, biriyle ilişkiye girersin hıyar herkese anlatır adın afedersin kaşara çıkar. vücudunu belli etmeyen bol pantolon giyersin giyinmesini bilmiyor derler ama şort giyersin adamın teki otobüste tekme atar. işyerinde patronunun tacizine uğrayabilirsin, gece kızkıza dışarı çıkalım desen eyvah eyvah. zor zanaat türkiye'de kadın/kız olmak babacım zor zanaat. edit: kimin zoruna gitti anlamadım”. the ukraynali 26.11.2016 23:23
- “kadının çalışması sorunsalı” (Uludağ Sözlük, 15.06.2015)
- ✓ “muhafazakar toplumların, dini istismar ederek çalışma hayatından kadınları dışlamaları için oluşturdukları bahanedir. son çıkarılan yasalara dikkat ederseniz kadınların lehine gibi gözükse dahi aslında aleyhinedir örnek; çocuk yardımları. amaç kadınların doğum süreçlerindeki yasal izinlerini kullanarak işvereni bir şekilde yıldırmak. örnek; yeni doğum yapan kadının bebeğini emzirmesi için işyerinden ayrılma sürelerinin arttırılması. amaç işverenin çalışan tercihi yaparken kadının bu günlerini düşünerek yapması. tüm bunlar kadınları iş hayatından dışlamak için planlı yapılmış işlerdir” oteki yuzde elli 15.06.2015
- “ekonomik özgürlük ayağına çalışan kadın” (Uludağ Sözlük, 13.03.2013)
- ✓ “açık ve net söylüyorum, boşanmaların artmasındaki en önemli sorundur. devletin olaya el atmaması da oldukça şaşırtıcı. hem işsizliğin azalması için, hem daha sağlıklı bir aile kurulması için kadının evde durması mühim bir mesele. ayrıca çocukların daha iyi terbiye edilmesi için de şart. ekonomik özgürlük denilen şey aslında o kadar da masum değildir belki. eksileri daha çok gibi görünüyor.” belki de hiçbir şey bilmiyoruz 13.03.2013
- ✓ “bir erkek olarak bu ayağa gelen kadına saygı duyarım arkadaş. bosanacaksa bosansın okuzden hallice adamla! sırf ekonomik nedenlerle bosanamayacaksa hatta o okuzu idare etmek zorunda kalacaksa sikerler oyle "yuvayı", oyle "aileyi". helal olsun kadın,

ekonomik özgürlüğünü verme, verdiği gün bitersin. annen gibi, anneannen gibi yasayan bir köle olursun.” mudahil 13.03.2013

- ✓ “kadın çalışmasın, erkeğe bağımlı olsun. erkek her b*ku yesin ve kadın böylece sesini çıkaramasın. boşanmalar azalır sağlıklı evlilikler sürsün, hatta 5 de çocuk yapılsın.hangi kafayla bunları yazıyorsunuz?” aristocrazia 13.03.2013

Toplumsal özgürlükler sözlükte kadın bedeni ve giyimi üzerinden değerlendirilmekte, kadının kara çarşaf giymeyi ya da çıplak gezmeyi tercih etmesi iki kutupta da çağdaşlık üzerinden değerlendirilmektedir. Çalışan kadın konusu aile birliğine olumsuz etkisi nedeniyle eleştirilse de laik ve muhafazakar kutuplar arasında çalışan kadına genel olarak olumlu bir yaklaşım olduğu görülmektedir.

Instella

Instella da Uludağ Sözlük gibi iki kutbun da baskı olması nedeni ile sert tartışmalar yaşanmaktadır. Laik kutuptakiler kadının üzerindeki baskının nedenini din olarak görmektedirler. Türkiye’nin dindarlaşması nedeni ile de kadın muhafazakârlar gözünde onlara göre değersizdir. Özgür ve akıllı kadınları %49 dedikleri AK Parti’ye oy vermeyen grup içerisinde olduğunu, muhafazakâr değerleri savunan kadınların ise bu istekleri ile onları özgür kılan haklarından vazgeçtiklerini iddia etmekte, pedofili, tecavüz, zekâ geriliği suçlamalarıyla nefret söylemlerinde bulunmaktadır. Muhafazakârlar ise kadının çalışmasının evliliğe ve çocuklara zarar verdiğini, kadınlar çalıştığı için erkeklerin iş bulamadığını iddia ederek ataerkil bir yaklaşım göstermektedirler.

- “kadın” (Instella, 23.03.2004)
- ✓ “soframızda ki yeri öküzümüzden sonra gelen kadınlar bizim kadınlarımız, şimdi kalkmış diyor ki biz osmanlıya geri dönmek istiyoruz. buyrun dönün size engel olan yok girin kocanızın haremine dışarı felan çıkmayın , seçme seçilme hakkınızı kullanmayın...engel olan yok” veritas aequitass 16.05.2016
- ✓ “iyimser olamayacağım.kadın; yok sayılan, ötekileştirilen, obje olarak görülen, cinselliğinin farkındaysa orospu değilse kezban damgası yiyendir.halkının en çok da ezilenlerin yanında olması gereken siyasilerin gözünde ise; bir kadın olarak susacaksın, haddini bil kadınsın, kadının görevi eşine hizmet etmektir, tecavüze uğrayan kadın tecavüzden edenden daha suçludur çünkü tahrik etmiştir ithamlarına maruz kalmaktır.kadınsan iyi yerlere gelmek istiyorsan yürümeye izin yok hep

maraton koşar gibi emin adımlarla tökezlemeden koşacaksın çünkü bu kadar değersiz görüldüğün insanların içinde durup dinlenmeden koşmaktan başka şansın yok” fakat uzun söze vaktimiz yok 05.11.2016

- “çalışan kadın (Instella, 18.12.2004)
- ✓ “aile kavramının dibine dinamit koyan kadındır. kusura bakmayın ama bu gidişatın tek sorumlularıdır” dardh tyranus 28.01.2012
- ✓ “evliyse işten ayrılmalıdır. zira o çocukla senin ilgilenmen lazım anne sevgisine ilgisine ihtiyacı var en azından belli bir yaşa kadar. evde yemek temizlik senin işin. hem bunları yapıp hemde çalışırsan hayat çok zor olur sana da yazık. iş yerindeki tacizi filan saymıyorum daha çünkü çok hayvan var hatta %50si hayvan. haa çok kazanıyorsun yemek temizlik işleri için birini tutabiliyorsan eyvallah. ama şu yemek temizlik işlerini erkeklerden beklemeyin lütfen. elbette tüm kadınların bir mesleği olmalı kocalarına sırf çaresizlikten katlanmamalı. sevgiden katlanmalı insan, dostlar, sevgiden” buhhmm 02.05.2014
- ✓ “erkeklerin evlilik sürecini baltalayan bir canavardır. hepsi aslında erkektir. aynı zamanda fuhuşa hazırlık yapmaktadır” (bkz: 'çalışan kadın fuhuşa destek oluyor) dumrul 05.12.2014

Genel olarak bu kadın konusu ele alındığında tüm sözlüklerde toplumsal kültürün laik ya da muhafazakar ayrımı yapmaksızın ataerkil anlayışı tüm kutuplara yerleştirdiğini, kadını cinsel obje olarak değerlendirdiklerini, kadınların çalışma hayatına atılması, ekonomik özgürlüğünü kazanması tüm sözlüklerde boşanma oranlarının artışına neden olarak gösterilmekte, ancak laik kutup bu durumu kadının koca şiddetinden kurtulması anlamında olumlu olarak değerlendirirken muhafazakar kutup aile yaşantısının zarar görmesine neden olduğu için olumsuz değerlendirmekle birlikte yaşam şartlarının zorlaşması nedeni ile çalışan kadınlarla evliliği tercih edeceklerini de entrylerin de belirtmektedirler. Konu siyasallaştırıldığında kutupların ayrıştığı, sosyolojik olarak ele alındığında her iki kutbun da konuya aynı şekilde yaklaştığı göze çarpmaktadır.

4.3.5.2.Boşanma

Boşanma konusuna sözlüklerde genel yargı zor bir süreç olması, boşanmanın artık toplum tarafında kabul edilebilir hale gelmesi ve kadınların ekonomik özgürlüklerini kazanması sonucunda boşanma eylemini gerçekleştirebildiği yönündedir. Ancak kadının ekonomik özgürlüğünü kazanması, boşanma sebepleri ve

oranlarının artma nedenleri konusunda muhafazakâr ve laik kutup arasında farklı görüşler bulunmaktadır.

Ekşi Sözlük

Sözlükte muhafazakâr kesimin kadınları eve hapsettiği, dövdüğü, kadınların çalışmasına izin vermediği için boşanamadığı, boşanmak istediğinde öldürüldüğü, küçük yaşta yaşlı adamlarla evlendirildiği, tecavüze uğradığı iddiaları ile nefret söylemleri sarfedilmektedir. Kadın dinin etkisi azaldıkça laik kutba göre toplumda daha görünür olmakta, ekonomik özgürlüğü olduğunda da mutsuzsa korkmadan boşanabildiğini ileri sürmektedir. Muhafazakâr kutup ise laik kutupta ahlaksızlık yüzünden boşanmaların fazla olduğunu, en çok laik kesimin yaşadığı illerde boşanmaların gerçekleştiğini iddia etmektedir. Karşılıklı nefret söylemleri nedeni ile boşanma konusunda da siyasal kutuplaşma muhafazakâr-laik, AK Partili-CHP'li çekişmeleri üzerinden tırmandırılmaktadır.

- “boşanmak” (Ekşi Sözlük, 26.06.2001)
- ✓ “her 20-30 entryde bir malın birinin bu başlığa gelip erkeğin kadına "boş ol, boş ol, boş ol" demesiyle gerçekleştiğini bize hatırlattığı medeni durum değiştirme durumu.vallaha kusacam lan. yettiniz amk . madem çok iyi bildiğinizi iddia ediyorsunuz alın size ders. islama göre erkeğin karısını boşaması için 3 defa değil, bir kere boş ol demesi yeterlidir...imam cokmedinamigi hazretleri (rda) dergahtan bildirdi” 03.05.2016 cokmedinamigi
- ✓ “boşanma oranlarının artma sebepleri” (Ekşi Sözlük, 14.11.2003)
- ✓ “dinin toplum üzerindeki etkisinin azalmasının da, içinde sayılabileceği sebeplerdir. fakat bu, gayet olumlu bir adımdır insanlık için. sırf din emrediyor diye kocasını tanrı belleyip ona itaat edeceğine körü körüne, bırakınız eksik kalıversin o dindarlık (!) pratiği de.” 17.03.2008 ilbertus
- ✓ “kadınların ekonomik özgürlüklerini kazanması, özellikle metropollerde dul kadınlara baskının giderek azalması kanımca en önemli etkenlerdir” 24.05.2008 armudun sapi uzumun copu
- “laikçi kesimde boşanma oranının yüksek olması” (Ekşi Sözlük, 14.08.2009)
- ✓ “dincilerde 5 yaşındaki kızlara tecavüz etme oranının yanında esamesi bile okunmayan tespit” 23.01.2013 tripoli
- ✓ “dinci kesimde genelde eşleri vurduklarından boşanmaya gerek kalmıyordur” 23.01.2013 kielo
- “antalya izmir ve muğla'da boşanma oranı yüksekliği” (Ekşi Sözlük, 17.01.2015)
- ✓ “çağdaş aile yapısı içinde herhangi bir sebeple anlaşılamayan eşlerin ülkenin mahalle baskısı altındaki diğer bölgelerine oranla daha rahat ayrılabilmesini gösterir. angut bakış açısıyla yorumlarsak, chp'li olmayıp dinci ve ahlaklı(?) olsalardı hanzo kocaların karılarını 117 yerinden bıcaqlayabilecekleri

bir etkinliğe dönüşeceğinden dolayı aile cinayetleri istatistiğine katkısı olacaktı” 17.01.2015 07:13 harmandali efem geliyor

- ✓ “özgür kadın oranının yüksekliğinden kaynaklanan yüksekliktir. şimdi bu troll denen götler bu illerde karı-kocaları her gece ayrı ayrı onla bunla sikişiyor zannediyor da öyle değil aslında ancak kadınlar erkek baskısını daha az kabul ediyorlar veya hiç etmiyorlar bu illerde. laik yaşam tarzı kadını da faşizan türk erkeği baskısından korur. aile birliği önemlidir ancak aile birliği bireylerin özgürlüğü pahasına gerçekleştirilemez.” 17.01.2015 07:19 dougsampson

Boşanma konusuna her iki kutupta benzer yaklaşmakta, toplumda boşanmanın kabul edilişi hale gelmesi ve kadının ekonomik özgürlüğünü kazanması boşanma oranlarının artışıdaki neden olarak görülmüştür. Ancak İzmir, Muğla ve Antalya gibi illerin boşanmada en yüksek orana sahip olması muhafazakârlar tarafından o illerin modern ve laik olması ile açıklanarak kutuplaştırıcı bir dil kullanılmıştır. Temalar modernlik ve muhafazakârlıkla ilişkilendirildiğinde sözlüklerde kutuplaşmanın ve nefret söylemlerinin yoğun olarak kullanıldığı gözlemlenmiştir.

İnci Sözlük

İnci Sözlük’te İzmir hedef haline getirilmiş, İzmir ve İzmirli siyasi tercihleri nedeniyle ahlaksızlıkla suçlaaktadır. Boşanma oranlarında İzmir’in birinci sırada olması bu tartışmaları alevlendirmiş, küfür ve hakaret, nefret söylemleri yığın olarak kullanılmıştır.

- “en çok boşanma izmirde ya ne olacaktı” (İnci Sözlük, 18.10.2013)
- ✓ “evet beyler gavat izmirle ilgili gün geçmiyor ki bi haber çıkmasın bugünkü gazete haberlerine göre en yüksek boşanma oranı izmirdeymiş. nasıl olmasın ki sen aile kurumunu değerlerini altüst edip swinger partiler düzenlersen tabi ne oluyo komşunun çükünü gören karı senin zütüne vuruyo tekme bakiyo zevkine.olum imana gelin bi insan olun lan.” art gratia artis18.10.2013
- ✓ “şaşırtmadı. TÜİK’in son 4 yıldır yayınladığı evlenme boşanma istatistiklerine göre izmir, en çok boşanma yaşanan şehir oldu. 2015’te izmir’de boşanan çift sayısı önceki yıla oranla yüzde 3.72 arttı kaynak: <http://www.sabah.com.tr/e...aninda-izmir-yine-birinci>” yetmedi mi 298 gn 19 saat
- ✓ “Nabak bro kürtler gibi 20 çocuk mu yapalım”hitlerinkayipspermi298 gn 18 saa
- ✓ “Oooo izmir, ya bu izmirli sanırım sıcaktan çok gevşek çok geniş adam oluyorlar” guest100 298 gn 12 saat
- ✓ “Allah Allah, bunlar evleniyor muydu yav?” himenin abisi cetin02298 gn 2 saa

İnci Sözlük'te Kürtler'den sonra İzmir ve İzmirliiler yoğun şekilde ötekileştirilmekte ve nefret söylemlerine maruz bırakılmaktadır. İzmir'in boşanma oranlarının en yüksek olduğu şehir olması nedeni ile aşağılayıcı ve ötekileştirici bir üslup kullanılmış, modernlik ve ahlaksızlık eş anlamlı olarak sözlük üyelerince kullanılmıştır.

Uludağ Sözlük

Sözlükte AK Parti-CHP çekişmesi üzerinden boşanma konusu tartışılmaktadır. CHP'li kadınların boşanıp, özgür yaşam, aldatma, zora gelememe, evlilik öncesi cinsel hayatı yaşama gibi nedenlerle çocuklara rağmen boşandığı, AK Partililerin ise aile zoruyla evlendirildiği bu nedenle kadınların ekonomik özgürlüklerine kavuşunca boşandıkları ileri sürülmektedir. Muhafazkârlar kadının çalışmasının evlilik temelini sarstığını ileri sürmektedir.

- “Boşanma sebepleri” (Uludağ Sözlük, 15.02.2013)
- ✓ “erkeğin akp'li olmasıdır.akp'li erkek karısına değer vermez, döver, söver, onu mal gibi görür” system error 24.08.2014
- “boşanma oranlarının artması” (Uludağ Sözlük, 25.05.2011)
- ✓ “kadının ekonomik özgürlüğünü kazanmasıyla birlikte, söz hakkı elde etmesi ve erkeklerin üzerinde kurduğu baskıyı kabullenmemesi sonucu ortaya çıkan durumdur” nutellamuz 25.05.2011
- ✓ “modern toplumun artık evliliğe ihtiyacı olmadığını göstergesidir” mka 18.07.2015
- “boşanma oranı yüksek olan kitle” (Uludağ Sözlük, 14.07.2014)
- ✓ “chp seçmenidir. alkol ve uyuşturucu, özgür yaşam palavrası, eşlerin birbirini aldatması gibi sebeplerden dolayı olmaktadır. bu sayılanların neden chp seçmeninde olduğu ayrı bir ders konusudur” kırmızıprezevatifliadam 14.07.2014
- ✓ “akp kitleleri kendi kararıyla evlenmediğinden kendi kararıyla boşanmak gibi bir hakları da yoktur. dolayısıyla boşanmaları pek beklenmez kendilerinden. (bkz: görücü usulü)” 300gram 14.07.2014
- ✓ “sözde modernlerdir. incir çekirdeğini doldurmayan sebeplerle çocukları ortada bırakıyorlar” doc dr timucin bahadır altay 14.07.2014
- “izmir in türkiye de boşanma rekortmeni il olması” (Uludağ Sözlük, 26.06.2012)
- ✓ “nedeni kadın egosunun erkek egosundan baskın olmasıdır. ataerkil bir toplumda birlikteliklerin çadırdamasına neden olan en büyük etkidir. yemek yapmayı bilmez mesela. evlendiğinde özgürlüğünün kısıtlandığını düşünür. çalışır üstelik, tatmin seviyesi yüksektir vs vs.” roberto carlos forvetti 26.06.2012
- ✓ “çalışan kadınların oranı ile ilintilidir. ekonomik gücü elde etmiş kadınlar çocuk, yuva dinlemiyor basıyor tekme” halaondadurur 26.06.2012

✓ “modern ve laik olduklarındandır!” entut 26.06.2012

Sözlükte her iki kutbunda baskın olması nedeniyle boşanma konusunda siyasal kutuplaşma AK Parti-CHP tararftarlığı üzerinden yapılmıştır. Modern ve laik olarak tanımlanan CHPLi kadınların keyfi nedenlerle AK Partili olan muhafazakâr kadınların ise aile içi şiddet, küçük yaşta evlenme gibi nedenlerle mecburi olarak boşanmayı tercih ettiği karşıt görüşlü üyeler tarafından nefret söylemleri ve aşağılama ile ileri sürülmüştür. Genel görüş boşanmanın kadınların çalışması ve toplumda artık meşru görülmesi nedeni ile artması yönündedir.

Instella

Instella’da da AK Parti-CHP, muhafazakâr-laik çekişmesi üzerinden boşanma konusu tartışılmaktadır. Ayrıştırıcı bir dil ve nefret söylemleri ile kutuplar birbirlerini kışkırtmakta siyasal kutuplaşma tırmandırılmaktadır.

- “türkiye de çiftlerin boşanmalarının temel nedeni” (Instella, 08.02.2014)
- ✓ “kadının ekonomik gücü eline aldığıında kendini bir bok zannetmesi, erkeğin de kadını bir köle olarak görmesi ve saygı seviyesinin düşük olmasıdır.sorun kadın tarafında tamamen ekonomikken,erkek tarafında ata erkilliğin getirdiği odunluktur” kimyasal dübel 08.02.2014
- ✓ “dişi kuşların yuva yapmayı bilmemesi” luto 08.02.2014
- ✓ “ülkedeki ahlaki çöküş bunun yegane sebebidir” rexludus 08.02.2014
- “Boşanma oranının giderek artması” (INstella, 08.11.2008)
- ✓ “modern hayatın yan etkilerinden biri.insanlar gittikçe bireyselleşiyor öyleki kimseye,hiçbir şeye ihtiyacı yok hatta sevgiye bile.ne olacak ki? alternatif çok nasıl olsa...zaten ilişkiler yapaylaşmış doğallıktan uzak, ritüelleri kendine has kuralları olan bir hale dönmüş.çiftlerin birbirine ilgisi duygusallıktan ziyade mantık çerçevesi içerisinde yürüyor.zaten erkeklerde kadınlarda birbirlerinden başka bir çok arkadaşa sahip.ee senden uzaklaştığı zaman alternatifin de var.bazen kişilerin bunu özellikle yedek olarak birilerini tutmak amaçlı yaptığını düşünmüyor değilim.tabi bütün arkadaşlıkları böyle değerlendirmiyorum.sadece ciddi oranda böyle insanlar var.en azından çevremde malesef bunlardan bir kaçına denk geldim.yaşayıp göreceğim ama bu tiplerin 2-3 yıldan fazla evli kalacağını sanmıyorum” gauldoth 03.09.2011

Instella’da Uludağ Sözlük ile benzer bir yaklaşıma sahiptir. Tema sosyolojik olarak el alındığında tarafsızca yaklaşıldığının ancak siyasallaştırıldığında nefret söylemleri ve aşağılamanın, alaycılık ve ötekileştirmenin kullanıldığı gözlemlenmiştir.

4.3.5.3.Kürtaj

Kürtaj sözlüklerde genel olarak hoş karşılanmasa da laik-muhafazakâr ekseninde kadın, kadın bedeni ve kadın hakları üzerinden tartışmalar yürütülmekte, genel olarak bakıldığında tüm kutuplarda hoş görülme de mecbur kalındığında yaptırılması yönünde kutuplar arasında bir ayrışma ve çatışma yaşandığı görülmektedir.

Ekşi Sözlük

Kürtaj konusu muhafazakâr-laik ekseninde kadın üzerinden tartışılmakta ve nefret söylemleri kullanılmaktadır. Laik kutuptaki yazarlar muhafazakarların kadın bedenine hâkim olma arzusu ile kürtaja yasaklama getiriğini, kadının özgürce yaşamasını istemedikleri, kadını eve hapsedtikleri ve sadece ev ve çocuklarıyla ilgilensin istediklerini, diğer kadınlara kötü gözle baktıklarını, tecavüz mağdurlarını tekrar mağur ettiklerini ileri sürmektedirler. Onlara göre kürtaj hakkı, kadının bedeni üzerinde kendi iradesi ile vereceği bir karardır. Muhafazakârlar ise laiklerin kürtajı doğum kontrol yöntemi gibi gördüklerini aslında bir cinayet olduğunu söylemektedir. Kürtaj yasağına destek verenlerin muhafazakâr ve cahil oldukları, referandumda da cahil çoğunluğun olumlu oy kullandığını iddia etmektedirler.

- “kürtaj” (Ekşi Sözlük, 25.01.2001)
- ✓ “tüm dünyada muhafazakarların bir numaralı kozudur bu kürtaj.bir kadının bedeni üzerinde kendilerinin (din adına ahlak adına insanlık adına veya herhangi bir şey adına) söz sahibi olabileceğini düşünen insanlar mevzubahis kadına danışmadan onun tüm hayatını etkileyecek bu kararı kendilerinin verebileceğini iddia etmekte ‘bize ne arkadaşım sevişmeseydi o da’ demekte hiçbir sakınca görmemektedirler.aynı şekilde çocuğu olan bir erkeğin sadece çocuğun aylık masrafını karşılamak dışında hayatında bir değişme olmazken kadının tüm hayatını o çocuğa adanması,işini,okulunu,ailesini vs bırakmak zorunda olması ayrıca sosyal hayatında ‘piç’ doğırmuş bir insan olarak dışlanmış olması onları katilen ilgilendirmemektedir.kürtaj ancak tıbbın izin verdiği

sınırlar(mevcut durumda 3 ay sanırım) ile denetlenebilecek ve konunun öznesi olan kadın ve adamın dışında hiç kimseyi ilgilendirmeyecek bir sorundur.bu konu insanın gereğinden daha sosyal bir varlık olduğunu ve yaptığı hareketlerin sonucunda konuyla hiç ilgisi olmaması gereken insanların bile etraftaki herhangi bir kişiye karışmaktan çekinmediğini de gösterir aynı zamanda. bir kişinin vücududur sözkonusu olan.bir kişinin o andan sonraki hayatıdır.daha doğmamış bir varlığın hatta hücre topluluğunun müstakbel hayatındansa şu anda yaşayan kendine ait bir hayatı olan bir insan daha önemlidir.hem de yapılan bu işlem ister bir dakikalık zevk sonucu olsun ister tecavüz sonucu olsun isterse sağlık nedeniyle olsun...evet insan bencildir ve evet ilerideki hayatını düşünecektir.aynı bencilce amaçlarla geleceğini garantiye almak için okula giden işe gidip güvence için para biriktiren etrafındaki ıvır zıvrı sigortalattıran insanevladı kimiz zaman çözümü bulunabilecek bir bir sorunun bedelini tüm hayatını sıfırlayarak ödememelidi...” 28.06.2002 sephrenia

- ✓ “islamiyet öncesinde araplar kız çocuklarını diri diri toprağa gömerlermiş. bazıları bunu kız çocuklarından utandıkları için; büyük çoğunluğu ise geçim sıkıntısından korktukları için yaparlarmış! işte bu korkunç ve çirkin geleneğin devamı kürtajdır; artık 'cinsiyet ayrımı yapılmıyor oluşu' dışında hiç bir fark yoktur. kürtaj, annenin hayatının tehlikede olduğu durumlar haricinde cinayettir. hiçbir ‘insancıl’ tarafı yoktur, hem anneye, hem de masum bebeğe yazıktır, günahıtır.edit: (bkz: sevilmeyen entryleriyle gurur duymak)- lancet isimli tıp dergisinin yaptığı bir araştırmanın tüyler ürpertici sonuçlarına göre, sadece hindistan’da ve sadece son 20 yıl içinde ultrasonda cinsiyetine bakılıp kız olduğu anlaşıldığı için kürtajla alınan* bebek sayısı 10 milyondur... (bkz: <http://www.nethaber.com/?h=42591>) (bkz: sozun bittigi an)” 25.06.2004 avicenna
- ✓ “kadının bedeni üzerinde hakkıdır. yaptırmak da yaptırmamak da” 09.08.2011 anzibel

Kürtaj konusu toplumsal hassasiyet taşıyan bir konudur ve objektif olarak bakıldığında tüm kutuplar benzer tepki vermektedir. Ancak konun siyasallaştırılması, yasaklanma tartışmaları kutupların konuya siyasal kodları ile yaklaşarak kendinden farklı düşünenleri ötekileştirmelerine ve siyasal kutuplaşmayı tırmandırmalarına neden olmaktadır.

İnci Sözlük

İnci Sözlük’te yine Kürtlere bir aşağılama ve ötekileştirme yaklaşımı bulunduğu görülmektedir. Bununla birlikte laik-muhafazakâr ekseninde kürtaj haktır-cinayettir tartışması yaşanmakta, aşağılayıcı bir üslup kullanılmaktadır. Sözlükte muhafazara kutbun ağırlığı görülmekte, kürtaj cnayetle eş değer sayılmaktadır.

- “kürtaj” (İnc Sözlük, 02.01.2010)
- ✓ “şu kürtlere bir türlü kürtajı öğretemedik” aranjorr 28.05.2012
- ✓ “onun yerine en baştan prezervatif kullanın basit çözüm” ccc mahamadou diarra ccc 30.05.2012
- ✓ “aklı fikri karının orasında olan idarecilerin yasaklayacakları tıbbiuygulama. sadece gayri meşru ilişkilerde kullanıldığını düşünen liseliler islama bağlamaya çalışmaktadırlarç tecavüz, geçim derdi sağlık sebepleri gibi nedenleri göz ardı ederek ortaçağa dönüşümüzün işareti.” muscoril 01.06.2012 02:27
- ✓ “abi ayrıca cinayettir carttır curtur diyen yine yaptırmasın insanların elinden böyle bir hakkı almak nasıl bir davranıştır lan? sonra da neymiş türkiye özgür insanların yaşadığı bir memleketmiş. tak özgürüz lan kendi bedenimizle ilgili karar verme hakkımız bile yok. yakında prezervatifi, doğum kontrol hapını da kaldırır bu salaklar” come to hell with me 01.06.2012
- ✓ “olm kürtaj nasıl yasaklanır lan? nereye gidiyoruz” bokiyeun dogurdugu 02.06.2012
- ✓ “hanım kişimizin kendi bedeni kendi kararıdır. başkalarına söz değil tak yemek düşer” are de punthe 212 gn 2 saat
- “kürtaj yasaklanmalı mı” (İnci Sözlük, 17.03.2014)
- ✓ “beyler sonuçta bir cana kıyılıyor, cinayettir bu. o da bir birey ve çat diye yaşam hakkını elinden alıyorsunuz. ne hakla amk?” lord dranas 17.03.2014
- ✓ “karnında taşıyor olmak o bebek üstünde mülkiyet hakkı verir mi insana? onun yaşayıp yaşamamasına karar verme hakkımız var mı?” lord dranas 17.03.2014

İnci Sözlük’te kürtaj konusu Kürtleri aşağılama ve bunun üzerinden bir eğlence üretme anlayışına dönüşmüştür. Kürtaj cinayet olarak görülmekte, ancak tecavüz sonucu gebelik ve engelli çocuğa hamileleik konusunda kürtaj kutuplar arasında bir tartışmaya dönüşmektedir.

Uludağ Sözlük

İnci Sözlük’teki Kürt ırkçılığı Uludağ Sözlük’te de görülmektedir. Muhafazakâr kutup kürtajı cinayet olarak görmekte, bazı yazarlar tecavüz nedeniyle oluşan gebeliklerde mazur görülebileceğini, bunun dışındaki itenmeyen gebeliklerde ise kürtajın korunma yöntemi olmadığını savunmaktadır. Feministlerin kürtaj yasağını protesto etmeleri de tartışılmakta, muhafazakar yazarlar kürtajın kadın bedenine darbe olduğu için feministlerce kabul edilemesini; laik yazarlar ise kürtajın kadının bedeni üzerindeki hakkı olduğunu dolayısıyla femnizstlerin protesto etmesini haklı bulduğunu belirtmektedir. Yine laiklik ve modernlikle özdeşleştirilen İzmirle ilgili ayrıştırıcı

başlıklar açılmıştır. Engelli çocukları kürtajla alınması da yine dindarlık-laiklik ekseninde tartışılmakta, siyasal kutuplaşma tırmandırılmaktadır.

- “Kürtaj” (Ulludağ Sözlük, 05.02.2006)
- ✓ “herşeyden önce cinayettir,her ne kadar dogmamıs olsa bile atmaya başlamıs bir kalbi durdurmaktır,allah katında asla hesabı verilemeyecek günahlardan biridir.bir nevi sizin vermediginiz canı sizin almanıza eşdeğerdir” karpuzkabugu 31.03.2006
- ✓ “yok olmaz olamaz imkansız denebilecek kadar kötü bir eylemdir” vezir tonyukuk 27.04.2006
- ✓ “ne kadar pis bir şey olduğu kelimenin içinde saklı zaten. kürt-aj” god was a dj 27.02.2016
- ✓ “tecavüz gibi olayları saymazsak saçmadır. madem istemiyorsunuz hazırlığınızı yapın bir zahmet önceden. ne kadar bilinci olmasa da o öldürdüğünüz de bir insan” dr j julius erving 07.03.2016
- ✓ “cinayettir” . ama ben seni 07.03.2016
- ✓ “cinayetmiş. doğurduktan sonra çöp konteynerine atsam daha mı iyi allahın sığıları.gayrimeşru hamileliğin tek çözümüdür” beni beni bihterini 07.03.2016
- “alevi kadınların kürtaj olmalarına izin verilsin” (Uludağ Sözlük, 10.06.2013)
- ✓ “çeksenize elinizi/ dilinizi alevilerden artık.hapislere attınız, diri diri yaktınız, yok saydınız. tüm bunlara rağmen bu topraklara vatan diyor bu insanlar. ayrıca kürtaj meselesi kişiye göre değişiklik gösteren çok hassas ve kişiye özel bir durumdur.birilerini örnek alıp, vajina bekçiliğine soyunarak bu mesele üzerinden alevileri ya-ra-la-ya-maz-sı-nız” yakbisigara 10.06.2013
- ✓ “olaya din eksenli bakmak çok yanlıştır. ülkemizde sünni inanca mensup olmayanlar sadece alevi vatandaşlarımız değildir. çok farklı inanışlara mensup olanlar da vardır, hiçbir inanca mensup olmayanlar da vardır.meseleye din temelli bakmak işi , içinden çıkılmaz bir hale sokar.özellikle - alevi - kelimesinin kullanması bakış açısının art niyetini de gösterir. bir alevinin sohbetinde bulunmadan, bir alevinin sofrasına oturmadan, bir alevi ile tanışmadan ; cahil ve ön yargılı babalarınızdan duyduklarınızı realite gibi algılamayın, zira çok komik oluyorsunuz.burda alevileri anlatmak bana düşmez ancak; candırlar bunu herkes bilsin.not : alevi değilim.” uzun yasayan mavi kelebek 10.06.2013

Sözlük’te kürtaj konusu çok sert şekilde tartışılmış, kürtaj yasağından modern yaşayan sol görüşlü kadınların rahatsız olacağı alaycı bir üslupla dile getirilmiş, siyasigörüş farklılıkları üzerinden kutuplaşma tırmandırımıştır.

Instella

Sözlükte iki kutbu da kışkırtacak ayrıştırıcı, nefret söylemi içeren başlıklar açılmıştır. Laikler, muhafazakarları kürtaj yasağını kadının özgür yaşamına ve cinsel hayatına engel olmak için destek verdiklerini iddia ederken; muhafazakârlar ise

kürtajın cinayet olduğunu ileri sürmektedir. Laik kesim kürtaj yasağının kadın ölümlerini arttıracığına, istenmeyen çocukların terk edilmesine neden olacağını belirtmektedir.

- “kürtaj” (Instella, 25.03.2004)
- ✓ “etik olup olmadığı tartışılabilir pek tabi ki ama aç, sefil, sevgisiz, perişan bir çocukluğa mahkum olmayı, ona hazır olmayan bir ailenin istenmeyen çocuğu olmayı, cami avlularına bırakılmayı, çocuk esirgeme kurumlarında ailesi tarafından terk edildiğini bilerek büyümeyi, ve belki de hırsız, tinerçi, orosu olacak çocukların doğmasını engellemektir” sui generis 01.06.2007
- ✓ “kürtaj olan bir kadının zaten kendi cezasını da verir, o psikolojik buhran ve böyle cinayet işlemişsin gibi yazılan yazılar söyleyen sözler bunların hepsini her kürtaj tartışması geçen yerde tekrar duymak, o kişiye daha fazla acı verir. acı vermiyorsa zaten o kadının anne olmaması gerekir. bir de herşey tanrıdandır insan da yaşam da ölüm de bu durumda tanrı bilir kimin cinayet işleyip kimin işlemediğini bu sebepten o kadar acele etmemek lazım cinayet olup olmadığına karar vermek için veya suçlamak için” rumpelstiltskin 17.10.2007
- “kürtajı cinayet olarak görüyorum” (nstella, 25.05.2012)
- ✓ “yandaşlarının tecavüz ettiği kızların çocuklarını aldırmasını öğütleyen bir sözdür” qatal 25.05.2012
- ✓ “bence doğru tespittir. bir insanın daha dünyaya bile gelmeden yaşam hakkını elinden almaya hiç kimsenin hakkı yoktur, olmamalıdır” baknediycem 25.05.2012

Uludağ Sözlük ile benzer bir yaklaşmış söz konusudur. Kürtaj konusunun siyasal görüşler üzerinden değerlendirilmesi, kürtajın yasaklanması tartışmaları kutupların konuya tarafsız olarak değil, siyasal kodları ile yaklaşarip kendinden farklı düşünenleri ötekileştirmelerine ve siyasal kutuplaşmayı tırmandırmalarına neden olmaktadır.

4.3.5.4.Tecavüz

Tecavüz her kesimin üzerinde iğrenç bir eylem olarak fikir birliğinde olduğu bir durumdur. Ancak sebepleri ve sonuçları ile ilgili yoğun tartışmalar yaşanarak muhafazakâr-laik, AK Partili-CHPli kutuplaşmaları üzerinden nefret söylemleri kullanılmakta, siyasal kutuplaşma derinleştirilmektedir.

Ekşi Sözlük

Sözlükte Kürtler ve muhafazakarlar karşı bir ötekileştirme görülmektedir. Laik kutup tüm tecavüz vakalarını İslama, AK Partililere ve muhafazakarlar yıkmakta, alkol alarak tecavüz edenlerin eylemini “yapanın içinde varmış alkolle ilgisi yok”, sol ideolojiden bir sendika üyesi öğretmenin çocuk tacizini de “onlar HDPlı diyerek” reddetmektedir. Muhafazakârlar ise alkollü mekanlarda kadınların bulunmasına bağlamaktadır. Laik kutup daha baskın olduğundan daha çok onların nefret söylemleri öne çıkmaktadır.

- “tecavüz” (Ekşi Sözlük, 27.01.2000)
- ✓ “şer’i hukuk’a göre cezası ölüm veya ömür boyu haptir.ülkemizde ise 13 yaşındaki bir çocuğa tecavüz eden 28 kişinin cezalarının toplamı, anca bir buçuk ömür falan ediyor.” 21.11.2011 17 panda gucu
- ✓ “müslüman olmayan ülkelerde ortaya çıkan tecavüz olayları islami süper bir din yapmıyor arkadaşlar. islam kültüründe, geleneğinde ve hatta köklerinde, çocuklarla evlenme, sınırsız cariyeye, mehirlerini ödediğin kadınlar, kendini peygambere hibe eden mümin kadın, mut’a nikahı gibi kavramlar var, dolayısıyla kadının rızası olmasa da o kadınla beraber olmanın yani tecavüzün birden fazla kılıfı var. ve en sonunda tecavüzünüze 3 adet şahit bulunmazsa bu işten yırtma şansınız var, ve sonrasında kadının kuma gömülüp taşlanarak öldürülmesi var. dolayısıyla diğer kültürlerdeki ve dinlerdeki sapkınlıklar sizinkini düzeltmiyor. boşuna uğraşmayın. aksine sizin ve diğerlerinin dini allah/tanrı tarafından tövbe sistemiyle affedilme ihtimali içerdiği için, ve kutsal kitaplarınız bazı yerlerde açık açık teşvik ettiği için suça normalden daha yatkın oluyorsunuz. ergenliğinizden itibaren aşırı şekilde bastırılmış cinselliğinizle ya içinize patlayıp çıban çıban suratlara sahip oluyorsunuz ya da toplum içinde yüksek sesle ayıpladığınız kadınları içten içe ıslak rüyalarınıza davet ediyorsunuz. sonra tanrıdan af diliyorsunuz. bakıyorsunuz tanrı affediyor, tecavüz ediyorsunuz” 28.01.2013 rapper134
- “dekolte giyene tecavüz ederler” (Ekşi Sözlük, 16.02.2011)
- ✓ “akp iktidarı döneminde palazlanan siyasi zihniyetin sosyal hayata yansımalarıdır bu laf. kimse recep tayyip erdoğan’dan bu lafı etmeyi beklemez. yalnızca başbakanımız bu ortamı hazırlamış, yıllardır bekleyenlere konuşma fırsatı vermiştir” 16.02.2011 tina hoffmann
- “çocuklara tecavüz eden eğitim-senli solcu öğretmen” (Ekşi Sözlük, 12.04.2016)
- ✓ “tokatta yaşayan solcu öğretmen. eğitim-sen üyesiymiş, 59 yaşında. eğitim-sen ekseriyetle chp’lilerden oluşuyor. ilkokul öğrencisi kızlara cinsel tacizde bulunup tutuklanmış. <http://www.aksam.com.tr/...en-tutuklandi/haber-506478elbette> kimse eğitim-sen’i filan protesto etmeyecek. manyak mısın?burası ekşi sözlük.not: eğitim-sen başkanı ‘yobaz takımı her gün yeni bir suç işliyor’ başlıklı bir yazı yazarak ensar vakfı’nı kınamış. güzel bir ironi oldu konuyla ilgili. ‘yobaz takımı’ diye yaftayı hiç düşünmeden yapıştır, kendi üyen çocuklara tacizden tutuklanınca sus pus ol. *(bkz: solculuk çok güzel gelsenize) edit-açıklama: entrinin yazılma

amacını şu iki entry güzelce özetliyor. (bkz: #59878489) (bkz: #59879978)ek: (bkz: ensar vakfi karalama kampanyası kronolojisisitabii ki kendini üstün-insan gören türkiye solcularının kafası bir tek 'rövanşizm'e bastığı için, herkesi kendileri gibi sanıyorlar. 'solcu da yaptı benim tecavüzüm aklandı' zihniyetinde bir rövanşist olmakla beni suçlayan adam kemal kılıçdaroğlu'nun anne ve eş olan bir kadına ettiği cinsiyetçi hakareti 'ama senin eski bakanın da demişti' diye savunuyor. bu ahlak timsali adamlar da şunlar işte. ikiyeüzlülüğün haddi hesabı sınırı yok" 12.04.2016 lord eddard stark

- ✓ “önüne hiçbir eğitim-sen'linin yatmayacağı, hiçbir sol görüşlü insanın "aslında sağcı" gibi akıl almaz iftiralarla suçu başkasına itelemeyeceği taciz vakası. hala anlamak istemiyorsunuz; ensar vakfi olayını skandala çeviren şey sizin utanmaz tutumunuz, sizin örtbas etme çabanız.edit; imla.” 12.04.2016 banyodayken celme takan sabun
- ✓ “türkiye de ekseriyetle (maalesef) akp'lilerden oluşuyor diye cevap verilesi. ayrıca eğitim-sen de ekseriyetle hdp'lilerden oluşur.” 12.04.2016 01:15 ~ 01:16 profesyonel yazar
- “tecavüz vakalarının çoğunun alkol kaynaklı olması” (<https://eksisozluk.com/tecavuz-vakalarinin-cogunun-alkol-kaynakli-olmasi--1924591>)
- ✓ “önerme doğru bile olsa - ki değil - dinli imanlı birinin tecavüz vakası oluşturmamasından daha normal bir durumdur”19.07.2008 skybreak

İç grup yanlılığının yoğun olarak görüldüğü sözlükte muhafazakâr birinin yaptığı tecavüz suçu tüm muhafazakâr kutba mal edilirken, sol görüşlü birini yaptığı bu eylemin şahsına ait bir suç olduğu laik kutup tarafından ileri sürülmekte, muhafazakârların değer yargıları nedeniyle çocuklara evlenen onlara tecavüz eden sapıklar olduğu iddiaları kutuplaşmayı alevlendirmektedir. Muhafazkârlar ise alkol ve rahat yaşam nedeni ile tecavüz olaylarının yaşandığını ileri sürmektedirler. Karşılıklı olarak yaşam tarzları eleştirilmekte, aşağılanmakta ve mahalle baskısı yapılmaktadır.

İnci Sözlük

Sözlükteki laik kutup diğer başlıklarının tersine bu başlıkta daha aktif olarak entry girmiş; tecavüz vakalarını Müslümanların, muhafazakarların ve AK Partililerin gerçekleştirildiğini iddia ederek nefret söylemlerinde bulunmuştur. Muhafazakâr kutupta da kadınların giyimine bağlı olarak tecavüzü hak ettiklerine dair nefret söylemleri ve kışkırtıcı başlıklara rastlanmıştır.

- “allah olmasaydı anasına tecavüz edecek müslümler” (İnci Sözlük, 28.11.2016)

- ✓ “Tecavuzcular en çok cahil sapık dini sadece cinselliğe indirgeyen, bastırılmış cinsel durtuları olan muslumallardan çıkıyor, dinsizlerin çoğu düşünen, bilgili, eğitimli, Humanist, zeki ve ahlaklı olduğu için onlar rahat ve aklı başında yaşar ve ölür çünkü hayvani içgudulerinle hareket etmez mantığını ve aklını daha verimli kullanır” masterbeatmaker 28 gn 19 saat
- ✓ “Din gelmiş geçmiş en büyük hastalıktır. ruhsal sıkıntıları var bu insanların. Anlayamıyorum” geldebanakonus28 gn 11 saat
- “bence açık giyinenlere tecavüz serbest olmalı” (İnci Sözlük, 19.11.2016)
- ✓ “http://c11.incisozluk.com.../11006/3/341863_o2fd6.jpg Haksız mıyım amk namuslu olsunlar onlar da. Ha bu benim görüşüm” social curry 38 gn 11 saat
- ✓ “Çe o me a re” sosyalistmen38 gn 11 saat

Yaşam tarzına müdahale, mahalle baskısı, kendinden farklı olduğu ve farklı yaşadığı için bu eylemi haketti düşüncesi sözlükte yoğun olarak görülmektedir. Fiziki dünyadaki kültür ve anlayış sanal cemaate de taşınmış, yüz yüze iletişimin olmaması anaonimlik gibi nedenlerle fiziki dünyada dile getirilmeyecek düşünceler daha cesurca ya da sözlüğün kültüründen kaynaklı trolleme amacı ile ifade edilerek kutuplaşma tırmandırılmaktadır.

Uludağ Sözlük

Muhafazakârlar tecavüzü laik ve modern ortam, alkol ve gayri meşru ilişkilere bağlarken, laik kutuptakiler muhafazakarların, dindarların tecavüzü gerçekleştirdiğini, şeriat gelmesi durumunda tecavüz edenler idam edilse de küçük yaştaki kızların yaşlı adamlarla evlendirileceğini ileri sürmektedirler. Karşılıklı nefret söylemleri kullanılmakta, aşağılama, hakaret ve ayırıştırma siyasal kutuplaşmayı tırmandırmaktadır.

- “1 yaşındaki kız çocuğuna tecavüz eden cani” (Uludağ Sözlük, 12.06.2011)
- ✓ “içki ve gayrimeşru ilişkiler bir araya gelince bu tür olaylarla neticeleniyor. benzer bir olayda da aynı denklem vardı. ana(!) bardapayyonda çalışır ve dostu vardır içerler sıçarlar vs. ama kimse canını sıkmasın, (bkz: tayyip) başbakan kimsenin içkisine fuhşiyatına karışmayacak kimilerinin(!) içi rahat olsun ama bu tür olaylara karşıda ne diyebilecekleri merak konusu. tehlikeyi başka yerlerde aramaya hiç gerek yok. tehlike buzdolaplarınızda ve yataklarınızda.(bkz: bu yüzyılda hala idama karşı olmak)” redrack 13.06.2011
- “100 çocuğa tecavüz eden sapık” (Uludağ Sözlük, 10.03.2007)

- ✓ “kimliğinde müslüman yazdığı için cehennemde günahlarının hesabını verip, hemen akabinde o yüz çocukla birlikte cennete gidecek olan sapıktır. islam adaleti güzel şey tabi” feniletilamin 27.07.2009
- “14 yaşındaki engelli bir kıza tecavüz etmek” (Uludağ Sözlük, 09.06.2010)
- ✓ “laik cumhuriyette çok yadırganmayacak olaydır” allameyi cihan10.06.2010
- ✓ “laik cumhuriyette yadırganacak bir şeydir. laikliği istemeyenler arasında bulunan birisi yapmış farkediliyorsa.neyse içerde bir çakır abi çıkar, kesin ağzına verin der.merak yok.dışarda akp nin köpekleri varsa, içerde de adaletin bekçileri (!?) vardır.” kozalak 10.06.2010
- ✓ “akp lilerin ne kadar dinine bağlı temiz bir müslüman olduklarını bir kez daha kanıtlamış haberdır” sahtemustaine 10.06.2010

Konu siyasal görüşler üzerinden ele alınmakta, muhafazakarla laikliğin ve modern yaşamın bir sonucu olarak görürken laikler de dinin ve muhafazakârlaşmanın bir sonucu olduğunu iddia etmektedir.

Instella

İslam üzerinden muhafazakârlar aşağılanmakta, tecavüz ve pedofili ile itham edilmektedir. Muhafazakarların ve dindarların kadını ezdiği, baskı altına alıp eve hapsettiğini, kadına değer vermediği için özgür yaşayan kadınlara tecavüzü hak gördüklerini iddia etmektedirler. Sözlükte nefret söylemleri yoğun olarak kullanılmakta, karşılıklı siyasal kutuplaşmayı derinleştirmektedirler.

- “karaman da 45 erkek öğrenciye tecavüz” (Instella, 13.03.2016)
- ✓ “gün geçmiyor ki recep tayyip erdoğan'ın arzuladığı dindar nesle daha da çok yaklaşmayalım. muhafazakar müslümanlığın yarattığı başka bir vukuattır. bu absürt tecavüz olayları baskı kültürünün yarattığı şeylerden biridir” son peygamber 13.03.2016
- ✓ “hristiyan rahiplerin dillere destan oğlancılığıyla, bizim cennetle müjdelenmiş mümin kardeşlerimizin sübyancılığı... ortak nokta ayrıntılarda.ayrıntı şeytanda gizliydi, dimi?” spacetubozulanadamındramı 13.03.2016
- ✓ “bir sapığın yaptığına odaklanmak yerine toplumun inancı üzerinden olayı değerlendirmek akla ve vicdana sığmaz. bu sapık gibilerinin yaptıkları normal bir şey değildir. bu olayların önlenmesi ve aletin sağlanması şart oğlu şarttır. bir insan olarak bu ister laiklik,ister şeriat, ister otokratik düzende olsun çözülsün istiyorum. nasıl olursa olsun yeterki olsun.” bak bir vaka daha 13.03.2016
- “dekolte giyenin tecavüzü göze alması” (Instella, 16.02.2011)
- ✓ “hiç şaşırtmayan açıklama.bu adamların hayat felsefesi bu değil mi zaten? kadına karşı bir nefret, bir acımasızlık, bir insan yerine koymama. tecavüze uğrayan kadın olur, erkek olur, çocuk olur,

bebek olur. ulan hatta hayvan olur. ama böylesine akıl almaz bir suçu meşrulaştırmaya çalışıp; kabahati zihniyette değil de kadında arayan bir insan olur mu? bu utanmazlıktan başka hiçbir şey değil. ha olsa olsa bir de sapıklık” masalambası 16.02.2011

Tüm sözlükler de fiziki dünyada var olan siyasal kültür aktif olarak yaşatılmakta, olaylar objektif olarak değerlendirilmeyip siyasetal kültürel kodlarla ele alınarak, ötekileştirme, nefret söylemi ve kutuplaşma tırmandırılmaktadır.

4.3.5.5.Çocuk Gelin

Tüm sözlüklerde laik kutbun ortak fikri çocuk gelin geleneğinin İslam nedeni ile muhafazakarlarda ve çoğunlukla Kürtlerde görüldüğü yönündedir. Dindar-laik kutuplaşması nefret söylemleri ile tırmandırılmaktadır.

Ekşi Sözlük

Laik bir profil çizen Ekşi Sözlük’te, çocuk gelin oranının muhafazakarlarda ve Kürtlerde yüksek olduğu ileri sürülmektedir. Yapılan bir araştırma da il bazında verilen çocuk gelin oranları laik kutuptakiler partiler bazında alınan oy oraları ile kıyaslamış, Karadeniz bölgesindeki muhafazakâr illerde düşük çımasını imam nikahı kılınmasına bağlamıştır. İslam ülkelerinde çocuk yaşta evlenmenin yasaklanması örnek gösterilmiş, Türkiye’nin AK Parti yüzünden geri kaldığı, en çok muhafazakarlarda çocuk gelin evliliklerinin yapıldığı iddia edilmiş, nefret söylemleri yoğun olarak kullanılmıştır.

- “81 ilin 2015 yılındaki çocuk gelin istatistikleri” (Ekşi Sözlük, 21.11.2016)
- ✓ “tüik tarafından açıklanmıştır.çocuk gelin oranı en fazla olan 10 il: kilis, kars, ağrı, muş, niğde, bitlis, kahramanmaraş, aksaray, gaziantep, yozgat.çocuk evliliklerin en düşük olduğu il ise tunceli” 21.11.2016 sudayasayanbalık
- ✓ “sözlük yazarlarının yobazlık, şerefsizlikle suçladığı rize, trabzon ve artvin'in alt sıralarda olduğu istatistik. genelleme yapmak her durumda kötüdür sevgili yazarlar. genelleme yaparak faşistlik yaptığınızı unutmayın. sizin gibi olsak bu listeye göre tüm kilisliler pedofildir dememiz lazım. ekleme: bu oranların sıfır olması lazım. genellemeler ile karadeniz'in yobazlığına dem vuranlara selam etmek istedim. yanlış anlaşılma olmasın” 21.11.2016 chekirdek13

- ✓ “son 4 sıradaki trabzon rize ve artvin'de çocuk evlilikleri sadece imam nikahı ile yapıldığı için kayıtlara geçmiyor. bu 3 şehirde çocuk evlilikleri son 4'te ise eğer ben de barack obamayım.edit: memleketimden akp-chp seçim kıyası istemiş çok bilmişin biri.memleketim tarsus [Konu hem muhafazakâr-laik hem Türk-Kürt kutuplaşması üzerinden tartışılmaktadır. Konuya sosyolojik olarak ve tarafsız yaklaşılmadığı için çocuk gelin dramının nedenlerini, sonuçlarını ve nasıl engellenebileceğini tartışmak yerine kutuplar karşılıklı olarak birbirlerini aşağılayan ve hedef alan tartışmalara girmektedir. Temalara objelktif olarak değerlendirildiğinde benzer yaklaşım ve görüşlere sahip olan](http://secim.haberler.com/.../tarsus-secim-sonuclari/http://secim.haberler.com/.../artvin-secim-sonuclari/benim%20memleketim%20olan%20ilcenin%20nufusu%20senin%20memleketinin%20nufusunun%202%20katı%20onu%20da%20yaz%20kenara.%20trabzona%20rizeye%20bu%20kadar%20yakın%20olunca%20gürcistanın%20götünde%20de%20olsan%20bu%20kadar%20etkileniyorsunuz%20sanırım.edit2: artvinli arkadaşlar şehirlerinin ne kadar medeni ne kadar özgürlükçü olduğunu ettikleri küfürlerle ispatlamış oldular, bu bahsettiğim entryde artvin olmaması gerektiğini tam bir artvinli mertliği ile açıklayıp tehditler savuran artvinliler, insan değilsiniz. güzelce mesaj atan senin pezevenk enisten ve sabadur isimli artvinli dostları tenzih ederim” 21.11.2016 17:01 ~ 20:28 makine mühendisi
✓ “1 kasım 2015 verilerine göre ;hdp'nin kazandığı şehirlerden ; 1.)tunceli: 81 2.)hakkari: 32 3.)van : 12 4.)ığdır: 13 5.)ağrı: 3 6.)muş: 4 7.)bitlis: 6 8.)siirt: 11 9.)şırnak: 26 10.)mardin : 19 11.)batman : 29 12.)diyarbakır: 27 ortalaması : 22 ----- chp'nin kazandığı şehirlerden ; 13.)edirne : 24 14.)kırklareli: 65 15.)tekirdağ: 55 16.)izmir: 69 17.)aydın:42 18.)muğla: 67 ortalaması : 54 ----- mhp'nin kazandığı şehir ; yok----- akp'nin kazandığı şehirlerin ortalaması da yaklaşık 43 geliyor. pek tabii 1'den 81'e kadar olan sayıların toplamı = (22 x 12) + (54 x 6) + (? x 63) ? = 43 not : tamamıyla apolitik tandanslı, bilgi verme amaçlı bir entry'dir. politik mesajlara dönülmeyecek olup ; matematiksel izahta bir hata olduğu bildirilirse dönüş yapılacaktır” 21.11.2016 this is from mathilda
• “5 bin tl'ye satılık çocuk gelin” (Ekşi Sözlük, 03.12.2013)
✓ “3 cocuk dogurup kocasına karsi gelmedigi surece akp'nin ideal kiz çocuğudur” 03.12.2013 hot potato
✓ “alışverişin iki tarafındaki kişilerin siyasi görüşlerini yüzde yüze yakın oranla tahmin etmek zor değildir” 03.12.2013 we have taken hecters revenge
✓ “akp ile bal gibi de ilgisi vardır. bin senedir iktidar partisi olan akp'nin başındaki tayyip erdoğan'la bülent arıncı'nın yetişkin kadınların vajinaları üzerine çıkardıkları cingarin milyonda birini okutulmayan ve her türlü hakkı gasp edilen çocuk gelinler için çıkardığını kaçınız gördünüz?” 04.12.2013 hot potato

</div>
<div data-bbox=)

üyeler, konu siyasallaştırıldığında ötekileştirici ve ayrıştırıcı b,r üslup kullanarak kutuplaşmaktadır.

İnci Sözlük

Laik kutuptaki yazarların muhafazakâr ve dindar kesime yönelik pedofli iddiaları içeren söylemleri ve kışkırtıcı başlıkları dikkat çekmektedir. Konu İnci Sözlük'te pek tartışılmamıştır.

- “çocuk gelin” (İnci Sözlük, 16.11.2013)
- ✓ “12 -13 yaşında kızların 40 yaşındaki adamlarla evlendirilmesidir nasıl insanlarla bunlarda” aciliadanakebap16.11.2013 06:02
- ✓ “@4 haklı..google'a child bride yazarsanız eğer ki ; ortadoğudaki müslüman ülkelerde ki evlilikleri görürsünüz “
- “islam küçük çocukla evlenmeyi meşru kılmıştır” (İnci Sözlük, 18.09.2016)
- ✓ “sünnet oğlum evlenin 6 yaşındaki çocuklarla müslümler.” sevismek istiyom 100 gn 6 saat

Laik kutbun muhafazâkarları sapıklık ve pedeofili ile suçlamasına neden olan konu tüm sözlüklerde laik kutbun baskın ve suç, problemi bir kişiden tüm gruba yaymasına neden olan bir tavra dönüşmekte, kutuplaşmayı arttırmaktadır.

Uludağ Sözlük

Uludağ Sözlük'te de Ekşi Sözlük gibi çocuk gelin vakalarının muhafazakarlarda ve daha çok Kürtlerde görüldüğü ileri sürülmekte, İslam üzerinden dindarlar ötekileştirilerek nefret söylemlerine maruz kalmaktadır.

- “çocuk gelin” (Uludağ Sözlük, 17.08.2011)
- ✓ “maalesef müslüman ülkelerde inanılmaz fazla olan iğrençlik, ahlaksızlık. nedenini de hepimiz biliyoruz ya neyse. şimdi din düşmanı diye ağlaşmasın tosunlarım. ayrıca akp döneminde müthiş bir artış gösteriyor. dünya gerçekten kadınlar için yaşanması zor bir yer. hele ağaçlardan bile tahrik olan, üç yaşındaki kıza cinsel obje gözüyle bakıp kara çarşafa dolayan müslümanların tam da ortasında kadın olmak cehennemini yaşamaktır”. yoruk from hell 15.01.2014
- ✓ “anadolu'da daha çok kürtlerin gelenegi olan durumdur”. burda cok kiz varmis 09.04.2014
- ✓ “islamın kadına verdiği değerden nasibini almıştır” imamhatipte namaz kilan ateist 14.10.2016
- “81 ilin 2015 yılındaki çocuk gelin istatistikleri” (Uludağ Sözlük, 21.11.2016)

- ✓ “http://www.hurriyet.com.t...k-gelin-haritasi-40283867 çocuk gelin oranı en fazla olan 10 il:kilis, kars, ağırı, muş, niğde, bitlis, kahramanmaraş, aksaray, gaziantep, yozgat. en düşük oranlı il ise tunceli olmuştur.(ekşiden görüp paylaştım.)edit oy oranlarını da paylaşayım kilis:akp 65 mhp 18 chp 12 kars:akp 35 hdp 34 hdp15 niğde akp 57 mhp 20 chp 18 kahraman maraş: akp 71 mhp 12 chp 9 yozgat:akp 64 chp 12 bağımsız 11 muş hdp 61 akp 33 chp1” mr 21.11.2016
- ✓ “bu illerin tamamında akp+hdp toplamının %70-80 civarında olması tesadüf değildir” milyonların hagişi 21.11.2016
- “en fazla çocuk gelin bulunduran ırk” (Uludağ Sözlük, 23.04..2014)
- ✓ “incridible kurdish people.” coolonistanbul 3.04.2014
- ✓ “gürcülerdir. türkiye ikinci sırada yer alır. onu da kürtler yapıyor.” histerik psikoz 23.04.2014

Çocuk gelin oranlarının Ak Parti ve muhafazakarlığın artması ile doğru orantılı olarak arttığı iddiaları karşısında muhafazakarlar yapılan bir araştırmada muhafazakâr ve AK Parti’nin birinci çıktığı illerde çocuk gelin oranının düşük olduğu sonucunun çıkması ile bunu laiklerin muhafazakârlar pedofili ve sapık suçlamasına yönelik savunma aracı olarak kullanmalarına neden olmuştur. Durum çocuk gelin geleneğinin Kürtler tarafından devam ettirildiği yönünde bir tartışmayı da başlatmıştır.

Instella

Diğer sözlüklerin aksine bu konu altında Instella’da muhafazakarların da aktif olarak kendilerine ve İslam’a yönelik suçlamalara tepki gösterdiği görülmektedir. Karşılıklı olarak aşağılayıcı ve ayrıştırıcı ifadeler kullanılmaktadır. Kürtler ve muhafazakârlar tüm sözlüklerde olduğu gibi İslam üzerinden Instellada’da ayrıştırıcı söylemlere maruz kalmaktadır.

- “çocuk gelin” (Instella, 15.01.2014)
- ✓ “islamcılar bayılır. bir rivayete göre 10 kart bir yaşmış” palmos 31.07.2014
- ✓ “ülkemizde oldukça sık ve devlet büyükleri ve din adamları tarafından teşvik edilen sadece çocuk istismarının üstünün kapatılması için uygulanan yöntem” ozguul 23.06.2015
- “türkiye de 181 bin çocuk gelin olması” (Instella, 03.09.2013)
- ✓ “acıyan yaramızdır. islama göre ergenliğe giren kızlar yaş farkı gözetilmeksizin evlendirilebilir. bunu düşünen bazı cahil dinciler 12 yaşındaki kızlarını evlendiriyorlar para için” bitti demediniz mi lan 03.09.2013

- ✓ “olayı bir şekilde islamiyete bağlamayı sağlar. sebebi gelişmemişlikten değildir, islamiyettendir (yersen)sen buraya istediğin kadar hz. aîşe'nin yaşını yaz, adam takmış dokuza, değiştiremezsin o zihni.her neyse, dünya üzerindeki rakamlar neymiş ona bakalım, sonra islamiyete bağlarız ya da esas etkene; 30-31 mart 2013 tarihinde, diyarbakır'da yapılan erken yaşta evlilik çalıştay'nda verilen bilgilere göre;... islamiyete laf atmadan önce, beyin kıvrımlarını bilimsel verilere yorarsanız daha mutlu olursunuz. ya da ‘bu sorunu nasıl aşabiliriz?’ e varsa yoksa, ‘islam'a nasıl laf sokarım acaba’ çabası.velhasıl kelimeler; olay dinlerde değil, hastalıklı zihinlerimizde. dinlerin bile durdurmayı başaramadığı, engel olamadığı zihinlerimizde.” zerk 03.09.2013
- ✓ “türk ve kürtlerin geleneklerinden birinin yansıması olan iğrençlik. Türk ve kürtlerin geleneklerinin en önemli kaynağı islamdır, dolayısıyla ergenlikten sonra evlenmeyi meşru sayan bu din bu geleneğin yayılmasındaki en önemli faktördür. kızlarını 9-10 yaşlarında evlendiren bir adamın kurduğu dinin çocuk gelinler ile alakasının olmadığını söylerseniz sadece komik duruma düşersiniz çocuklar, yapmayın” evhamlı kurabiye 03.09.2013

Sözlüklerde objektiflikten uzak, karşılıklı kışkırtma ve suçlamaların yoğun olarak yaşandığı tartışmalar görülmüş, konulara objektif yaklaşabilen üyelerin çok az olması nedeniyle diğer üyeler üzerinde yeterince etkili olamadıkları gözlemlenmiştir. Konular bağlamından koparılıp siyasallaştırılmakta, kendinden farklı olana tahammülsüzlük gittikçe artmaktadır.

4.3.5.6.LGBT

Açılımı lezbiyen, gay, biseksüel, transseksüel olan LGBT konusu daha çok LGBT avunanlar ve karşı çıkanlar arasında tatışıl da sözlüklerde konu İslama, muhafazakâr-laik kutuplaşasına neden olacak nefret söylemleri ile AK Parti-CHP çatışmasına dönüştürülmekte, iki kutup da birbirini ötekileştirmektedir.

Ekşi Sözlük

Sözlük LGBT hak ve özgürlüklerini savunmaktadır. Ancak laik ya da muhafazakâr teşhircilikten rahatsızlık duymaktadır. LGBTler ile ilgili bazı yazarları yaptığı açıklar üzerinden muhafazakârların tamamı hedef alarak nefret söylemleri kullanılmaktadır. Muhafazakârlar ise laiklerin herkesin özgürlüklerini savunup,

muhafazakarlara yobaz demelerinden duydukları rahatsızlığı dile getirmiştir. Ancak sözlükteki muhafazakârlar LGBTlere saygı duymadıklarını da ifade etmektedirler.

- “Lgbt” (Ekşi Sözlük, 12.05.2003)
- ✓ “türkiye’de gündeme geldikleri anda gündemin değiştirildiği 'normal' diye tabir edilenler kadar normal kişiler bence. utanılmaması gereken bir durum. lgbt'lere özgürlük, eşitlik ! eşitliği sağlamak bu kadar zor olmamalı” 09.03.2013 psychedelic
- ✓ “gereksiz bir orgutlenme. bir de koyun surusu vardır olay olsa da profil fotoğrafımı olaya uydursam. bu surunun çocukları gay olsa beraber renklendirmeli fotoğraf paylaşırlar mı acaba ?” 30.06.2015 grau
- “istiklal’in göbeğinde üstsüz lgbt kutlaması” (Ekşi Sözlük, 29.06.2015)
- ✓ “heteroseksüel kadınları kapattınız, sıra onlara mı geldi? bırakın diledikleri gibi yaşasınlar. onlar senin hedef alanının dışında olması lazım” 29.06.2015 nickini degistiren yazar
- ✓ “eşcinsellik sapkınlıktır diyen insanlara malzeme vermişler, utanç verici” 29.06.2015 enchantress
- ✓ “amaç inanç ahlak insanlık ve insana dair herşeyi yeryüzünden silmek zaten hayvan gibi çıırılçıplak yaşayalım hayvanlar gibi önümüze gelenle sevişelim sadece nefsimize hizmet edelim ahlaksızlık diz boyu olsun amaç bu zaten.o bakımdan onlar kendi amaçları doğrultusunda hareket edecekler bizde kendi amacımız doğrultusunda.ama onlar çağdaş olacak biz yobaz.sıkıntı yok başımız gözümüz üstüne sefa gelir hoş gelir” 29.06.2015 on gram et için kasaba minnet eden
- “lgbt'ler sevişerek para kazanan sapıklardır” (Ekşi Sözlük, 02.07.2015)
- ✓ “bu cümleyi kuran oruçlu ağzını bozmuştur. insanlığı ise bozulalı çok oldu” 02.07.2015 fandango
- ✓ “her yönüyle korkunç bir yazıdır. bunu yazan adam zamanında akit'te yazarlık yapmış hüseyin üzmez'i es geçip, lgbt'ye mensup kişilere son derece haksızca saldırıyor. ayrıca kimin ne haddine lgbt'ye mensup kişilere acımak, onlara merhamet göstermek, onları tercihlerinden dolayı sorgulamak” 02.07.2015 nurialconun aile hekimi
- ✓ “kadın düşmanı, laikçi düşmanı, ırkçı, iftiracı, baştan aşağı nefret dolu akit akitliğini yapıyor. tesadüfe bak, "tedavi kabul etmez bir sapık!" lafını aynen ben de akit kafasındakiler için söylüyorum.” 02.07.2015 iamelf

LGBT bireylerin teşhirciliği kullanması ve cinsel kimliklerini çok fazla öne çıkarılması toplumsal kültürün bir sonucu olarak heriki kutubu da rahatsız etmektedir.LGBT hakları, toplumda görünür olmaları konusunda kutuplar arasında farklı yaklaşımlar söz konusudur. Din ve siyasal düşünceler üzerinden bir ayrıştırma, ötekileştirme ve düşmanca yaklaşım ile siyasal kutuplaşma tırmandırılmaktadır.

İnci Sözlük

İnci Sözlük yazarları LGBTleri sapık olarak tanımlayarak ötekileştirmektedir. LGBT bir bireye yönelik şiddet eylemini de haklı bulduklarını ileri süren entryler girmişlerdir. Yine Kürtler, LGBT üzerinden ötekileştirilmektedir. LGBT bireyleri meşru görmekle pedofili, zoofili gibi sapkınlıkların da meşru görüleceğini iddia etmektedirler. Karşıt düşüncedeki yazarların LGBTlere karşı olanları AK Partili ya da muhafazakâr olarak değerlendirmelerinden, homofobik olarak etiketlenmekten, LGBTlerin tercihlerini çok fazla öne çıkarmalarından rahatsızlık duyduklarını belirtmektedirler.

- “lgbt” (İnci Sözlük, 28.11.2010)
- ✓ “karışmam ne halleri varsa görsünler ama saygı da duymam muallaklere. yaptıkları şeyi bir düşünün beyler erkek erkeğe dayıyor falan ıyy iğrenç” crownless king 23.06.2013
- ✓ “saygı duyarım.sadece saygı duyarım ama.” sadrazaminsoldassagi 25.06.2013
- ✓ “@18 haklı bunların neyine saygı duycan bunlar bildiğin sapık muallak amk, utanmadan bi dernek kurmuşlar nası bi memleket olduk amk” noker 13.07.2013
- ✓ “çoğunluğu kürt travestilerden oluşur. kürt lezbiyende olabilir ama çoğunluğu kürttür hakların demokratik partisine verirler.not:tatlı su solcuları cihangir solcuları marjinal solcular destekler bunları” vladimir kalnski 13.09.2014
- “lgbt üyesi genci öldüresiye dövdüm” (İnci Sözlük, 18.10.2016)
- ✓ “Ohhh iyi olmuş hur evladı” furkanakyol 70 gn 4 saat
- ✓ “Ellerinize saglik kardeşim” davayafeda 70 gn 4 saat
- ✓ “Ekşi sözlükte bunu yazsan sonra b linç edilirdin Orrrrospu çocuğu ekşi” amarkameme 70 gn
- “lgbt li vatandaş” (İnci Sözlük, 14.09.2016)
- ✓ “Herşeyden önce yaşama hakkına saygı duyuyorum fakat! Aranızdakilerin itici davranışlarına,Benimsediğiniz cinsiyetleri abartarak yaşamanıza, (vur banağğ!) Dünyanın tek sorunu sizlermişsiniz gibi hareket etmenize, - Ailelerin ve her yaştan insanların bulunduğu ortamlarda çıplaklık içeren eylemler yapmanıza,- Cinsellik odaklı bir hayat yaşamanıza, - Cinsel kimliğinizi herkesin gözüne sokmanıza, -En ufak eleştiride dahi insanları homofobik ilan etmenize, -Sohbet ederken sürekli mubabbeti cinselliğe kaydırmaya çalışmanıza, -Eşcinsellik adı altında din düşmanlığı yapmanıza, -Her insanda eşcinsellik içgüdüğü vardır gibi saçma bir lafla anormal olan yaşam tarzınızı genelleştirmeye çalışmanıza, - LGBT'yi trend bir yaşam tarzıymış gibi yansıtarak ergenlik çağındaki gençlere dayatmanıza, SAYGI DUYMUYORUM! edit: niye çaylak yedim la” mahxer 14.09.2016
- ✓ “Onların yaşamaya bile hakkı yok benim gözümde” aydinli azap 15.09.2016

- ✓ “Eşcinsellik adı altında din düşmanlığı yapmanıza, kendilerini öldürmelerini emreden dinlere ne yapmalarını bekliyordun?” qwerqt12 104 gn 22 saat

Muhafazakâr profil çizen İnci Sözlük’te LGBT bireyler sapık olarak görülmekte, onlara yönelik şiddet eylemleri meşrulaştırılmakta, LGBT olmak aşağılık bir durum olarak görüldüğünden Kürtlere yönelik hakaret ve ayrıştırma amaçlı yaklaşımlar sergilenmektedir.

Uludağ Sözlük

Laik kutuptakiler LGBT bireylerin toplum tarafından ötekileştirdiğini, dindarların kendi haklarını savunurken onları görmezden geldiğini, LGBT bireylere saygı duymayanların tecavzcu, pedofili olduğunu nefret söylemleri ile savunurken karşıt görüşteki yazarlar da LGBT bireyleri ötekileştirerek nefret söylemi ile yaklaşmaktadır. Ancak hem laik hem muhafazakar kesimde LGBT karşıtı yazarlar bulunmakla birlikte yapılan genellemeler ve ayrıştırmalarla muhafazakâr-laik kutuplaşması yaratılmaktadır. Diğer sözlükler de olduğu gibi yine LGBT bireyler içerisinde en çok Kürtlerin olduğu söylenerek ötekileştirme ve alaycı bir üslup kullanılmaktadır. Yine ya sev ya terk et yaklaşımı bu konu altında da görülmektedir.

- “lgbt” (Uludağ Sözlük, 28.10.2006)
- ✓ “ötekileşmeyi en uçlarda yaşayan bu topluluk insanlarına bin selam! aile baskısı, devlet baskısı, toplum baskısı.yok sayılan tercihler ve devamlı bahsedilen ileri demokrasiler”. fny3 24.08.2013
- ✓ “iğrenç birşeyin toplanmış hali. buna destek veren arkasını da versin yiyorsa ya da saçmalamasın sussun. istediğiniz kadar eksi verin lanetli insanlar bunlar” nick kafalı japon askeri 29.08.2013
- ✓ “her boka hakkımız diye öten dinci puştların görmezden geldiği topluluk”. ystem error 19.11.2013
- ✓ “bolca kürt bulundurur” conta behcet 12.12.2013
- “lgbt onur yürüyüşü” (Uludağ Sözlük, 27.06.2015)
- ✓ “onur mu ? ibnelerde onurda mı varmış ?? wtf ?” taksiciye yol soran sperm 27.06.2015
- ✓ “adam adama elleşip birde onurdan bahsedenlerin yürüyüşüdür” zahi 27.06.2015
- ✓ “şu an istanbulda olsaydım katılmak için tereddüt etmeyeceğim yürüyüştür.edit: insanları tercihlerinden dolayı ötekileştirenler birgün kaybedeceksiniz.evet ismi gibi onurlu bir yürüyüştür.” avucumdadunya 27.06.2015
- ✓ “lgbt'yseniz amstredam'a gidin burda ne işiniz var? ibnelik yapmayın pardon lan zaten ibneydiniz asgasdga” tumbloglu 28.06.2015
- ✓ “guzel bir gelismedir.. kucucuk cocuklara erkek-kiz ayirt etmeden tecavuz eden dindarların olduğu ülkede, tecavuz edenlerin ‘iyi hal indirimi’aldigi, %99 tecavuzdur diye rapor verilen kisi için ‘rizasi vard’ deyip sucluya indirim verilen ülkede, zihinsel engelli erkek, kız çocuklarına tecavuz edilen

ulkede, yedi yirmi dört kadın cinsine saldırılarda bulunulan, kadınlara hakaret, asagilama, namuslarına dil uzatmalı basliklarla dolu bu sozlukte, kendi gibi olmayan, farkli olan insanlari yildirma, sindirme, yok etme amaci ile yasayan insanlarla solu olan bu sozluk ve bu ulkede tepki toplamis yuruyustur.. o kucuk beyinlerin icinde olmak nasil bir duygu acaba”.... umutsuzvaka
28.06.2015

Sözlüklerde LGBT bireylere muhafazakâr-laik, Türk-Kürt ayrışması bağlamında bir yaklaşım söz konusu olup diğer sözlüklerle benzer bir tavrı sergilenmekte, sosyolojik bir gerçek olarak bireylerin durumunu, haklarını ele almak yerine siyasal olarak yaklaşarak hem onları hem onları savunan kutuptakileri hedef haline getirmektedirler.

Instella

LGBT bireyleri savunan laik kutuptakiler, LGBTlerin varlığını gelişmişlik ölçüsü olarak sunmakta, muhafazakarları nefret söyleleri ile ayrıştırmakta, kendilerine saygı duyulmadığı için şikayet eden muhafazakarların ve dindarları onlara saygı duymadığını ileri sürmektedir. Muhafazakâr yazarlar kadar laikler içinde de bazı yazarlar LGBTlere ve teşhirciliğe duydukları rahatsızlığı ve böyle bir ortamda çocuk yetiştirmek istemediklerini ifade ederken ötekileştiren bir üslup kullanmaktadır.

- “lgbt” (Instella, 14.05.2008)
- ✓ “hep destek tam desteklenmesi gereken topluluk.gezi direnişine verdikleri destekle takdiri hak ediyorlar.” mustizm 06.07.2013
- ✓ “ülkemizde kanımca gelişmişliğin kıstası,, turnusoludur. (bkz: sessiz olmalıyız homofobikler burada)” gürcat 01.08.2013
- ✓ “hümanist yönünüzü tatmin etmek için abuk subuk hareketlere destek vermeyin. ben oğlumun, erkekken kadın gibi hissetmesinin olağan ve legal olacağını düşeceği ortamda büyümesini istemiyorum. 4 5 nesil sonraya saklayın bu modern düşüncelerinizi” suruden ayrılan idealist kuzu 29.07.2014
- ✓ “yavşak muhafazakarların kabusu haline gelmiş dünyanın en free topluluğu. özgür olmaları size batıyor, (bkz: kısıkanıyorsunuz) kabul edin”. kutudakisonsigara 16.06.2016
- “istiklal in göbeğinde anadan doğma lgbt kutlaması” (Instella, 29.06.2015)
- ✓ “kardeş bizde moderniz bizde özgürlükçüyüz de bu ne rezalettir la. ayrıca istiklalin göbeğinde çıplak eylem var bize haber verilmiyor vay bee helal olsun. (bkz: velev ki ibneyiz)” ukii 29.06.2015

- ✓ “lgbtyi desteklicem diye açık açık yapılan ve yalnızca türkiye’de değil dünyanın genelinde suç olan teşhirciliği desteklemek, görmezden gelmek ikiyüzlülüktür. bir oluşumu, grubu veya kavramı desteklerken bildiğin holigan oluyoruz. desteklediğimiz zimbirtı her ne ise yanlış taraflarını görebilsek, görmezlikten gelmesek...sen bunların yaptığını kınayıp yurdun dört bir yanında(8 ayrı ilde) uslu uslu eylemini yapan lgbtlilere paşalar gibi desteğini verirsin. kimse de bir şey demez.” kireç 29.06.2015
- “sözlükte lgbt destekçilerinin ağırlıkta olması” (Instella, 22.06.2016)

Kadın, aile ve cinsellik konuları Dindar/muhafazakâr- laik kutuplaşması temelinde gerçekleşmekte, toplumun yarası olan pedofili, tecavüz gibi olaylar üzerinden parti ve siyasi görüş ayrışma ve çatışmaları yaşanmaktadır. Laik kutup kadının özgür ve görünür olmasını, ekonomik gücünü ele almasını desteklerken, muhafazakar kutup ise kadınların ibadet ve giyim özgürlüklerinin olmadığı ve baskı gördüklerini ileri sürmektedir. Kadının giyimi, cinsel hayatı, hakları siyasal kutuplaşmanın merkezine alınarak nefret söylemleri ile çatışmalar tırmandırılmaktadır.

4.3.6. Genel Değerlendirme

Türkiye’de İslamcı muhafazakarların siyasi alanda görünür olmaya başlaması ile 1970’lerde başlayıp 1990’larda koalisyonla ve 2002 yılında ise tek parti olarak iktidara gelmeleri ile birlikte muhafazakarlık-laiklik kutuplaşması dozajı yükselerek artmış, internetin ve sosyal medyanın yaygınlaşması ile birlikte derinleşmiştir. Türkiye’de İslamcı muhafazakârlar ve seküler cumhuriyetçiler arasında oluşan ikili kutuplaşma artık her alanda kendini hissettirmektedir. Siyasal kutuplaşmayı tırmandıran yeni aktörler sanal cemaatlerdir.

Gündemdeki konular sanal dünyaya taşınarak özellikle sanal cemaatlerin aktif olduğu alanlarda nefret söylemleri ile beslenen çatışmalar dönüşmektedir. Çalışma da sanal cemaat olarak interaktif sözlüklerin siyasal kutuplaşmaya etkilerini belirlemek üzere gündemi meşgul eden tartışma konuları tema olarak belirlenmiş; konuları derinlemesine analiz edecek anahtar kelimeler ışığında sözlüklerde konularla ilgili açılmış başlıklar arasından en çok entry girilenler seçilerek netnografi yöntemi çerçevesinde katılımsız gözlem ve söyle analiz uygulanarak incelenmiştir.

Belirlenen 5 tema (kadının toplumsal konumu, dinin toplumdaki yeri, demokrasi, ordunun konumu, ekonomi) ve 15 anahtar kelime (demokrasi, hukuk ve adalet, ekonomi, ordu, muhafazakarlık, laiklik, kadın, çocuk gelin, tecavüz, kürtaj, LGBT, boşanma, Türkiye İran olur mu, Türkiye Malezya olur mu, mahalle baskısı) ışığında sözlüklerde yaşanan siyasal kutuplaşma analiz edilmiştir.

Fiziki dünyadan taşınan kültür sanal cemaat kültürünü de şekillendirmektedir. Bu nedenle kendiyile benzer görüşteki insanlarla bir arada olmak ve o sanal cemaatin prestijinden faydalanmak isteyen kullanıcılar kendilerini yakın gördükleri sözlüklerde yazar olmayı tercih etmekte, birlik olmanın verdiği gücü ve tatmini kaybetmemek adına sözlük kurallarına uygun hareket etmeyi tercih etmektedir.

Ekşi Sözlük en laik ve modern, İnci Sözlük en muhafazakâr sözlük profili çizmektedir. Baskın olan siyasal görüş diğerini ta ki risk seven bir kişi çıkana kadar baskılamakta, risk seven kişiyi takip ederek suskunluk sarmalını kıran diğer üyeler de kendi fikirlerini ifade etmeye başlamaktadır. Ancak yine baskının devam ettiği bu nedenle fikirlerini açıklarken muhafazakâr değilim, akpli değilim gibi açıklamalar yapma ihtiyacı duyduklarından şikayet etmektedirler.

Uludağ ve Instella sözlükler ise fiziki dünyada var olan tüzel bir kişiliğin kültürünü sanal dünyaya taşıdıklarından, üniversitelerin kozmopolit yapısı sanal dünyadaki cemaatlerine de taşınmış bu nedenle laik-muhafakar eşitliği bulunmaktadır. Bu eşitlik nedeniyle tartışmalar diğer iki sözlüğe göre çok daha sert yaşanmakta, iki baskın kutup da aynı düzeyde entry ve başlık girdiğinden çatışmalar süreklilik göstermektedir. Oylama sistemi, dışlama, ötekileştirme, sözlükten atma gibi cezalandırma ve oy verme hakkı gibi ödül yöntemleri ile sanal cemaat olan sözlükler kendi kültürlerini korumak ve devam ettirmek üzere kurallarını belirlemişlerdir.

Genel olarak ele alındığında siyasi konularda sanal cemaat üyelerinin siyasal kodları ile değerlendirildiğinde farklı kutuptaki yazarlar arasında çatışmalar yaşandığı, ancak sosyolojik konularda benzer tepkiler verildiği görülmüştür.

Demokrasi, ekonomi, hukuk ve adalet, dinin toplumdaki konumu gibi temalarda sanal cemaat üyeleri siyasal kültürel kodları ile değerlendirme yapmaktadır. Bu durum osmanlı'dan beri süregelen siyasal kültürün teknolojik gelişmelere rağmen sanal cemaatleri oluşturan kullanıcıları şekillendirdiğini ve sşyasal kutuplaşmanın teknolojik avantajlarla daha da yoğun şekilde yaşandığını göstermektedir.

Kadın, çalışan kadın, boşanma, tecavüz, kürtaj, LGBT, çocuk gelin anahtar kelimeleri kullanılarak kadın, aile, cinsellik teması ise daha çok sosyokültürel kodlarla ele alındığından üyelerin siyasal görüşlerini ancak konu dine ve modernliğe getirildiğinde devreye girdiği, bunun dışında benzer tepkiler gösterdikleri gözlemlenmiştir.

Kadına bakış her kutupta aynı olmakla birlikte toplumsal konumu ve toplumda görünür olması konularında siyasal kültürel kodları ile yaklaşan muhafazakâr ve laik kutuplar kadının konumu din ve geleneklerle mi yoksa laiklik ve modernizmle mi belirlenmelidir çatışması yaşamaktadır.

Yine sosyokültürel açıdan yaklaşıldığında tüm kutupların LGBT bireylerin teşhircilik ve cinsel tercihlerini çok fazla öne çıkarmalarından rahatsızlık duymaktadırlar. Bununla beraber çocuk geline LGBT konularında her iki kutbunda Kürtleri ötekileştirdiği, çok görünür olmamakla birlikte bir Türk-Kürt kutuplaşması bulunduğu da ortaya çıkmaktadır.

Oylama sistemi olan sözlüklerde üyelerin özellikle kendi siyasi düşüncesine, fikrine, inancına uymayan entrylere eksi oy verdiği belirlenmiştir. Herhangi bir siyasi ya da dini fikir belirtmeden girilen entrylerde puanlamaya rastlanmamıştır. Bu durum kendinden farklı olana tahammülsüzlüğün aşırılaştığını, bunu ayrımcılık ve ötekileştirme ile beraber nefret söyleminin takip ettiği ve siyasal kutuplaşmayı derinleştirdiğini göstermektedir.

İnternetin gelişmesi yüzyüze iletişimin sanal dünya da ortadan kalkmasına, görünmek ve gözlenmenin verdiği narsist eğilimler sonucunda birbirini tanıyan insanların bile birbirlerine sosyal medya da empatiden yoksun bir şekilde kırııcı ve ayrıştırıcı bir üslup ile davranabilmesine neden olurken, aynı sanal cemaatin üyeleri bile olsa birbirini tanımayan insanlar arasında nefret söylemlerinin kendileri gibi düşünenlerden aldıkları cesaret ve kitle psikolojisinin etkisiyle artmasına ve siyasal kutuplaşmanın hemen her konuda ortaya çıkması ve toplum geneline yayılmasına neden olmaktadır.

SONUÇ

Osmanlı'da 19.yy'da ortaya çıkan modernleşme hareketleri kendi kültürel aktörlerini ve ürünlerini ortaya çıkarırken geleneksel değerleri benimseyen kesim var olmaya devam etmiştir. Dinin ve geleneklerin Osmanlı'yı gerilettiğini bu nedenle de tamamen bu değerleri bırakmak gerektiğini ileri süren kopuş paradigmasını ve Batılılaşma değerlerini benimseyen elit kesimi oluşturan merkez ile gelenekler ve din ile modernleşmenin bir arada devam edebileceğine inanan ve geleneksel değerlere bağlı olarak varlığını koruyan kitlelerden oluşan çevre düzeyinde bir çatışmaya neden olmuştur. Osmanlı'dan miras bu merkez-çevre kutuplaşması Türk siyasi hayatını şekillendirmiş, kendini merkez-çevre, gelenekselciler-yenilikçiler, sağ-sol, dindar-laik, muhafazakâr-Kemalist, Alevi-Sünni, Türk-Kürt çatışmalarında göstermiştir.

1970'lerde Millî Görüş hareketinin yükselmesi ile başlayan muhafazakarlık toplumsal, ekonomik ve teknolojik gelişmelerin etkisi ile 1990'larda ve 2000'lerde dönüşüme uğratarak gittikçe daha görünür olmuştur. Muhafazakarlığın dönüşümü kutuplaşma aktörlerini de her bir dönemde değişime uğratmıştır.

Toplulukçu kültürün hâkim olduğu ülkelerdeki lidere ve ideolojilere bağlılık Türkiye'de de bulunmakta, bu durumda o lider, parti ya da ideolojileri takip edenlerde fanatiklik düzeyinde bir bağlılığın oluşup, farklı olana tahammülsüzlüğü beraberinde getirmektedir.

Toplulukçu kültürün ve imparatorluğun siyasal, toplumsal ve kültürel mirasını içinde barındıran bu nedenle lidere ve ideolojilere biatin yoğun olduğu Türkiye'de siyasal elitler, güç mücadeleleri temelinde iktidarı ellerinde tutmak ya da iktidarı ele geçirmek amacıyla tabanlarının desteğini ve sadakatlerini sağlamak üzere kutuplaşmayı bir araç olarak kullanmıştır. Bu bağlamda Türkiye'de kopuş-devam paradigmaları çekişmesi üzerinde seyreden siyasal kutuplaşma iktidar mücadelelerinde daima kullanılmış ve her dönem kendini farklı ikili çatışmalarla daima *din elden gidiyor/rejim elden gidiyor*

sloganları ile vücut bulan din-anti din çatışması temeli üzerine bu güç mücadeleleri oturtulmuş, söylemler ve politikaları tabana yayılması ile birlikte siyasal kutuplaşma giderek artmıştır. Türkiye’de İslamcı muhafazakârlar ve seküler cumhuriyetçiler arasında oluşan ikili kutuplaşma artık her alanda kendini hissettirmektedir. Siyasal kutuplaşmayı tırmandıran yeni aktörler sanal cemaatlerdir.

Bir yanda kopuş paradigması temelinde laikliği ve rejimi tehlike altında gören laik kutup diğer yanda ise devam paradigması temelinde dinin ve özgürlüklerin tehlike altında olduğunu düşünen muhafazakâr kutup arasında seyreden ve her iki tarafında diğerini ötekileştirerek mahalle baskısına maruz kaldığı düşüncesi ile siyasi fikir ve tutumlarını biçimlendirdiği siyasal kutuplaşma süreci teknoloji ve internetin gelişimi ile birlikte sanal dünyaya taşınmıştır. Ana akım medyanın dikey iletişimi nedeniyle pasif öznelerden oluşan toplum, sanal dünyanın onları birer otoriteye dönüştürüp aktif politik özneler haline getirmesi ile geleneksel medyanın başaramadığı toplumun tamamına yayabilme misyonunu simgesel repertuar ve anlam alanları kullanılarak yeniden ve daha güçlü bir şekilde üretilerek yerine getirmektedir.

İnternetin ve sosyal ağların yaygınlaşması bireylere zaman ve mekândan bağımsız bir iletişim ortamı sunmakta, bireyler gündelik yaşamlarında bir araya gelmeleri mümkün olmayan kişilerle bir araya gelerek sosyalleşmelerine ve kendilerine benzeyenlerle topluluklar kurmalarına imkân vermektedir. Kullanıcılar gündelik alışkanlıklarını internete taşımakta, internet kültürü ile bu alışkanlıkları kaynaştırarak sanal bir kültür oluşturmakta, bu kültürü de fiziki yaşamına taşıyarak birincil ve ikincil çevreleri ile ilişkilerini şekillendirmektedir. Türkiye’de cemaatleşme toplulukçu yapı nedeniyle Batıdakinden farklılık göstermekte, lidere ve ideolojiye biat fanatiklik boyutunda olmakta ve biz duygusu önem kazanırken ötekine duyulan rahatsızlıkta artmakta bu durum da kutuplaşmalara, nefret söylemlerine ve şiddete varabilmektedir.

Sanal cemaatler internette yaygın olarak karşılaşılan bir olgu olarak ortaya çıkmaktadır. Bir fikir, bir duygu ya da ilgi alanı etrafında toplanan kullanıcılar ortak ritüellerle duygu ve düşüncelerini paylaşmakta ve birlikte hareket etmektedir. Gerçek hayatta olduğu gibi sanal cemaatlerde de bir kültür oluşmakta bu kültürü korumak

adına belirlenen kurallar ve yasaklar ile cemaat sınırları çizilmekte, bir öteki yaratılarak üyelerin sadakati ve desteği korunmaya çalışılmaktadır. Toplulukçu kültürel dokuya sahip kullanıcılar, kültürlerini sanal dünyaya taşıyarak bu dünyanın seslerini duyurmalarına imkân veren özgür yapısının sonucu politik öznelerle dönüşmüş, internette kendileri gibi düşünenlerle kurdukları sanal cemaatler de bu siyasal kültürün bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Sanal cemaatler birer siyasal aktör olarak belirerek siyasal kutuplaşmayı arttıran bir dil ile çatışmaları körüklemektedir.

Araştırmalar kullanıcıların kendilerine benzeyenlerle bir arada olmayı tercih ettiklerini, farklı olanları görmezden geldiklerini, ancak çoğunluk olmaları yani cemaat olarak hareket etmeleri durumunda farklı olanlarla münakaşalara girdiklerini göstermiştir. Sanal cemaatlerde edindikleri bilgiler ve kültürel özellikleri gerçek yaşamlarına taşıyan kullanıcılar zaman gerçek hayattaki bağlar (akrabalık, dostluk, vs) görmezden gelerek savundukları fikirler uğruna çatışmaya girmektedir. Bu durum arttıkça kutuplaşmalara neden olmaktadır

Çalışmada sanal cemaatlerin Türkiye’de siyasal kutuplaşmayı nasıl etkilediğini; kullanıcıların yaptıkları paylaşımları ve tartışmaları inceleyerek ortaya koymak amacıyla Türkiye’de en çok girilen 100 site içinde en çok girilen ve sanal cemaat özelliği gösteren interaktif sözlükler Ekşi Sözlük, İnci Sözlük, Uludağ Sözlük ve Instella ele alınmıştır. En çok girilen siteler kullanıcıların birincil bilgi kaynakları olduğundan kanaatlerinin oluşmasında kritik bir etkiye sahiptir. Sözlüklerdeki ayrıştırıcı dil ve nefret söylemleri kutupların büyümesine ve toplumun genelinde hemen her konuda siyasal tartışmaların yaşanmasına neden olmaktadır.

Çalışmada sanal cemaatler olarak interaktif sözlüklerin üyeleri üzerindeki etkileri şu şekilde belirlenmiştir.

1. Yüz yüze iletişimin olmaması nedeni ile empati duygusunun etkin kullanılamaması
2. Kitle psikolojisi, cemaate duyulan aidiyet duygusu ve kolektif kimlik ile bireysel özellikleri dışarda bırakarak cemaat olarak hareket etmek,
3. Fiziki dünyadaki toplulukçu kültürün sanal cemaatlere aktarılması

4. Öteki olarak konumlandırılan rakip siyasi görüşe sahip sanal cemaatlere mesafeli davranmak, fanatizm ile hareket ederek onları tehdit olarak görmek, nefret söylemlerine maruz bırakarak kutuplaşmaya arttırmak
5. Üyeleri ve üyesi olmak isteyenler üzerinde cemaatin sahip olduğu güç, prestij, destek gibi motivasyon unsurları ile etki bırakarak onlar gözünde cemaati cazip hale getirerek sadakat yaratmak
6. Sağladığı anaonimlik duygusu ve kimliğini gizleyerek nick üzerinden entry ve başlık girişleri yapma imkanı sayesinde yaratılan kurgusal özgürlük hissi

Bu etkiler sayesinde üyeler sanal cemaate ait olmak için bireysel duygu ve düşüncelerini dışarıda bırakarak cemaatin kurallarına uymakta, onları benimsemese dahi dışlanmamak ve üyelikten çıkarılmamak adına sessiz kalmayı, suskunluk sarmalının bir parçası olmayı kabul etmektedir. Bu bağlamda interaktif sözlükler üye alımlarını belirli dönemlerde yaparak, çeşitli kıstaslar sonunda adayları üyeliğe almakta onlar üzerinde cemaate üye olmanın zor olduğu ve eğer sözlüğün üyesi ise prestijli olduğu algısı yaratılmaktadır. Bu prestiji kaybetmemek adına üyeler cemaatin genel eğilimlerini ta ki kendi gibi düşünen risk seven bir üye çıkana kadar kabul etmiş gibi görünmektedir. Kendi gibi düşünenleri bulduğunda grup içi kutuplaşmalar yaşanmaktadır. Bu durumun daha sert ve çatışmaya dönük olan türü ise farklı cemaatler arasında yaşanmaktadır. Örneğin İnci Sözlük'ün diğer sözlükleri hedef alan entry ve başlıkları gibi.

Ekşi Sözlük'ün en laik, İnci Sözlük'ün en muhafazakar imaj çizdiği sözlükler içerisinde Uludağ ve Instella sözlükler ise daha ortada bir imaj çizmektedir. Her sözlük içinde muhafazakar-laik çatışmaları yaşansa da sözlüklerdeki baskın görüş diğer seslerin cılız çıkmasına neden olmaktadır. Bu durum baskın görüşün yumuşamasına engel olamadığı için araştırma da daha da fanatikleşerek nefret söylemleri içermeye başlamasına neden olmuştur.

Sözlüklerin en çok ziyaret edilen siteler içerisinde olmaları, girilen entrylerin ya da capslerin hem üyeleri tarafından sosyal ağlarda paylaşılması hem de interaktif listelerde (onedio, listelist, ofpof vb) içerik olarak hazırlanarak, sözlükleri takip

etmeyenlere de ulaştırılması gibi nedenlerle özellikle gençlerin kanaat oluşumlarında etkili olduğu gözlemlenmiştir. Bu kadar etkin şekilde her kesime ulaştırılan sözlükler o grştekilerde fanatizm yaratırken farklı görüşte olan kesimleri rahatsız ederek ötekileştirmekte, onları tahrik eden içerik ve söylemlerle çatışmalara dolayısıyla kutuplaşmalara neden olmaktadır.

AK Parti dönemi ile birlikte Türkiye’de de kurulan ve yaygınlaşan interaktif sözlükler kuruldukları günden bu yana günden de olan konular hakkında üyelerine başlık açma ve entry girerek fikir ve görüşlerini paylaşma imkanı vermiştir. İlk dönemlerde bilgi paylaşımı yapılan sözlükler de gün geçtikçe fikirlerin paylaşıldığı, paylaşılan bu fikirlerin üsluplarının gittikçe sertleştiği ve günümüzde siyasetle ilgisi olmayan her hangi bir konuda bile muhafazakar-laik ayrışmasına götürülerek kutuplaşmanın arttırıldığı görülmüştür.

1990’lardan sonra artan bir oranda muhafazakarların siyasal ve kamusal alanda daha görünür olması ve laiklerin ortaya çıkan farklılıklardan duydukları endişeleri nedeniyle İranlaşma, Malezyyalılaşma, mahalle baskısı, muhafazakarlaşma ve laiklik gibi temalar çerçevesinde siyasi kutuplaşma toplum genelinde tartışılmıştır. Gündemde tartışılan konuların sanal dünyaya taşınması ve yüz yüze iletişimin ortadan kalkması, kurgulanmış kimliklerin verdiği anonimlik hissi ve sanal cemaat üyeliğinin getirdiği kitle psikolojisi bu konuların daha fanatik bir şekilde tartışılmasına, nefret söylemlerinin artmasına neden olmaktadır. Kürtaj, kadına bakış, çalışan kadına destek verme, eşcinsellik, boşanma, ocuk gelin, tecavüz, terör, şehitlik gibi konularda toplumun değer yargıları aynı olmakla birlikte bu sorunların ortaya atılan sebepleri ve çözümünde farklı değerler sistemi devreye girdiğinde çatışmalar başlamaktadır.

2000’li yıllarda sanal cemaatlerin gelişmesi ile birlikte tartışılan konular ele alındığında eşcinsellik, boşanma, kürtaj gibi konularda aynı kültür tarafından şekillenen ve Türkiye’yi oluşturan sadece muhafazakârlar da değil laik kutupta da daha az hoşgörü gözlemlenmiştir. Ekonomi, demokrasi, hukuk ve adalet konularında temel de çok farklı yaklaşımlar söz konusu olmamakla birlikte iktidar ve g mücadeleleri

belirginleştğinde siyasi çatışmalar devreye girmekte, mücadele yükseldikçe nefret söylemleri artmakta ve siyasal kutuplaşa derinleşmektedir.

Ekşi Sözlük laik ve modern bir profil çizerken, İnci Sözlük'te muhafazakâr bir profil çizmektedir. Uludağ ve Instella sözlükte ise laik-muhafazakâr eşitliği olduğundan tartışmalar diğer iki sözlüğe göre çok daha sert yaşanmaktadır. Sözlükler de sözlüğü oluşturan genel görüşe aykırı entryler girildiğinde üyeler burayı İnci Sözlük'e ya da Ekşi Sözlük'e çevirdiniz, Eki Sözlük'e git, bunu Ekşi Sözlük'te yazsan linç edilirdin gibi tepkiler vermektedir. Sözlükler bu tepkilerle sanal cemaat olarak sınırlarını çizip, sözlüğün kültürünün korumaya, sözlük üyelerini sözlük kalıplarına uygun olacak şekilde baskı altında tutmaktadır.

Belirlenen 5 tema (kadının toplumsal konumu, dinin toplumdaki yeri, demokrasi, ordunun konumu, ekonomi) ve 15 anahtar kelime (demokrasi, hukuk ve adalet, ekonomi, ordu, muhafazakarlık, laiklik, kadın, çocuk gelin, tecavüz, kürtaj, LGBT, boşanma, Türkiye İran olur mu, Türkiye Malezya olur mu, mahalle baskısı) ışığında sözlüklerde yaşanan siyasal kutuplaşma analiz edilmiştir.

“Demokrasi çağdaş dönemdeki tek geçerli yönetim modelidir”- “Demokrasi değerlerle çeliştiği yerlerde kısıtlanabilir” karşıtlığı teması çerçevesinde açılan başlıklarda genel yargı ülkemizde demokrasinin olmadığı, demokrasinin kötü bir yönetim biçimi olduğu, demokrasi nedeniyle muhafazakâr olan cahil ve yobaz halk çoğunluğu oluşturduğu için onların tercihlerinin uygulandığı bu nedenle çobanla profesörün oyunun bir olmaması gerektiği konusunda elitist bir yaklaşım bulunmaktadır.

Her iki kutupta da sadece entrylerde değil aynı zamanda açılan başlıklarda da kışkırtıcı, ayrıştırıcı ve ötekileştirici bir dil kullanmakta demokrasinin aslında neden gelişmediğinin temel nedeni üzerinde durulmadan karşılıklı suçlamalarla kutuplaşmayı derinleştirici bir tavır takınıldığı görülmektedir. Muhafazakâr kutup ise demokrasiyi benimseyen ve laikleri iktidara sahip olmadıkları için çoğunluğu aşağılamak ve sadece kendi özgürlüklerini savunmakla suçlamakta iki kutup da

diğerini ötekileştirerek, içerisinde nefret söylemi içeren alaycı ve aşağılayıcı başlıklar ve entryler ile siyasal kutuplaşmayı derinleştirmektedir.

Ekonomi, hukuk ve adalet anahtar kelimeleri ışığında ele alınan Toplumsal Paylaşım ve Düzen Teması altında muhafazakarların savunduğu liberalleşme ve laik kutbun savunduğu devletçilik karşıtlığı analiz edilmiş; laik kutup Türkiye’de hukuk ve adalet olmadığını, muhafazakârlar ise laiklerin kendi lehlerine bir durum olduğunda hukuku savunup aleyhlerinde olduğunda hukuk yok dediklerini savunmaktadır. Ekonomi konusunda yine elitist bir yaklaşım görülmekte, ekonomiden alamayan cahil ve yobaz halk yaklaşımı görülmektedir. Her iki kutupta da üyeler eleştirilerinden rahatsız olan “öteki”ye “ya sev ya terk et” mottosu ile yaklaşmakta beğenmiyorsan ülkeden git tepkisi göstermektedir.

Ordu, Türk Silahlı Kuvvetleri, asker, darbe gibi anahtar kelimeler ışığında “Ordu laikliğin teminatıdır, gerekirse siyasete müdahale edebilir” ve “Ordu siyasal toplumsal yaşama asla müdahale etmemelidir” karşıtlığı analiz edilmiştir. Laik kutbun orduyu rejimin bekçisi olarak gördüğü, muhafazakâr olan partinin ülkeyi şeriatla götürdüğü için darbenin meşru kabul edildiği entryler yanında sekülerlerin darbeyi kabul edilemez görüşüne de rastlanmaktadır. Muhafazakârlar ise laik ordu nedeni ilse dindar personelin ordudan atılmasına ve ordunu siyasete müdahalesine duydukları rahatsızlığa değinmekte, konu AK Parti-CHP karşıtlığına sürüklenerek nefret söylemleri ile kutuplaşma tırmandırılmaktadır.

“İslam Türk toplumunda gündelik yaşamı belirlemelidir” ve “din toplumsal yaşama karışmamalıdır, bireysel alanda kalmalıdır” karşıtlığı temelinde laiklik, Muhafazakarlaşma-Dindarlaşma, Türkiye İran olur mu, Türkiye Malezya olur mu, mahalle baskısı anahtar kelimeleri kullanılarak sanal cemaat olarak interaktif sözlüklerin siyasal kutuplaşmaya etkisi analiz edilmiştir.

Laik kutup muhafazakarlığın ve dindarlığın yükselesiyle birlikte muhafazakârlar tarafından mahalle baskısına maruz kaldıkları için özgürlükleri ve yaşam biçimlerinin tehdit altında olduğu, ülkenin şeriatla doğru gittiğini İran, Malezya döneceğini ileri

sürmüş, sosyokültürel yapılarının farklı olması, bilim ve sanayi de bu ülkelerin ilerlemiş oldukları anlaşılınca keşke onlar gibi olsak daha geriyiz serzenişlerinde bulunmuşlardır. Laikliğin özgürlüklerin teminatı olduğunu savunmaktadır. Muhafazakârlar ise Kemalistlerden ve laiklerden gördükleri baskı nedeniyle ibadet özgürlüklerini yaşayamayıp ayrımcılığa maruz kaldıklarını ifade etmektedirler. Her iki kutupta, çomar, Akkoyun, çapulcu, şarapçı, yobaz vb. hakaretlerle nefret söylemleri kullanmaktadır.

Kadın, çalışan kadın, boşanma, tecavüz, kürtaj, LGBT, çocuk gelin anahtar kelimeleri kullanılarak kadın, aile, cinsellik teması; “Kadın sosyal yaşama özgürce istediği gibi katılabilmeli, tehdit altında istemeden dilediği gibi giyinip, hareket edebilmelidir”- “kadının toplumsal yaşamdaki konumu belirli değerlerle belirlenmelidir” karşıtlığı temelinde ile incelenmiş, sözlüklerde tırmandırılan siyasal kutuplaşma analiz edilmiştir.

Kadına bakış her kutupta aynı olmakla birlikte toplumsal konumu ve toplumda görünür olması konularında muhafazakâr ve laik kutupların farklı yaklaşımları mevcuttur. Kadının konumu din ve geleneklerle mi yoksa laiklik ve modernizmle mi belirlenmelidir çatışması yaşanmaktadır. Laik kutup Kadının Müslüman muhafazakârlar tarafından ev hapsedildiğini, çalışmasının ve ekonomik özgürlüğünü kazanmasının istenmediğini, çocuk yaşta yaşlı erkeklerle evlendirildiğini ve tecavüz uğradığını ileri sürmektedir. Onlara göre kadın toplumda daha görünür olmalı, özgürce dilediği gibi giyinip sokaklarda istediği saatte dolaşmalı ancak kendi isteğiyle bile olsa türban takmamalı ya da muhafazakâr yaşam tarzını benimsemelidir. Muhafazakârlarda ise karşıt düşünceler olsa da çoğunlukta kadının daha az görünür ve erkeklerin gerisinde olmaları yönünde bir yaklaşım görülmektedir. Kadınların çalışmasının ailenin temellerini sarstığını, ahlaksızlık laiklik ve modern yaşam tarzının boşanmaları, tecavüzü ve kürtajı arttırdığını ileri sürmektedir.

Laik kutuptakiler kadının üzerindeki baskının nedenini din olarak görmektedirler. Türkiye’nin dindarlaşması nedeni ile de kadın muhafazakârlar gözünde onlara göre

değersiz olduğunu, kadına şiddeti, tecavüzü ve cinayeti hakları olarak gördüklerini, kadın bedeni üzerinde hak sahibi olduklarını düşündüklerini, İslam nedeni ile çocuk yaştaki kızların yaşlı erkeklerle evlendiğini ileri sürmektedirler. Boşanma oranlarının laiklerin ağırlıklı olduğu illerde yüksek olmasını kadının özgür ve modern olmasına bağlayan laiklerin karşısında muhafazakârlar ise bu illerde yüksek olduğunu iddia ettikleri aldatma, zina ve ahlaksızlığa bağlamaktadır. Muhafazakârlar ise laiklerin ahlaksız olduğunu sadece kendileri için özgürlük isteyip farklı olanlara tahammülsüz davrandıklarını ifade etmektedir.

LGBT bireylerin özgürlüğü laikler tarafından savunulurken, teşhircilik ve cinsel tercihlerini çok fazla öne çıkarmaları her iki kutbu da rahatsız etmektedir. Bu noktada toplumsal kültürel kodlar devreye girerek siyasal görüş farklılıklarını ortadan kaldırmakta, bireylerin sosyolojik olarak benzer özelliklere sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Muhafazakârlar LGBT bireyleri sapkınlıkla suçlamakta onları kabul etmenin pedofili, tecavüz, zoofili gibi sapkınlıkları da kabul etmek olduğunu iddia ederken, laikler ise varlığını gelişmişlik ölçüsü olarak sunmakta, kendilerine baskı yapıldığı ve saygı duyulmadığı için şikâyet eden muhafazakâr ve dindarların LGBTlere saygı duymadığını, tecavüz ve pedofiliye bu kadar tepki göstermediklerini ileri sürmektedir.

LGBT ve çocuk gelin başlıkları altında tüm sözlüklerde Kürtlere yönelik bir tavır olduğu en çok çocuk gelinin onlardan çıktığı, LGBT içinde Kürtlerin sayısının çok olduğu iddia edilerek ötekileştirme gerçekleştirilmekte, dindar/muhafazakâr-laik kutuplaşması yanında Türk-Kürt kutuplaşması yaratılmaya çalışılmaktadır.

Oylama sistemi olan sözlüklerde üyelerin özellikle kendi siyasi düşüncesine, fikrine, inancına uymayan entrylere eksi oy verdiği belirlenmiştir. Herhangi bir siyasi ya da dini fikir belirtmeden girilen entrylerde puanlamaya rastlanmamıştır. Bu durum kendinden farklı olana tahammülsüzlüğün aşırılaştığını, bunu ayrımcılık ve ötekileştirme ile beraber nefret söyleminin takip ettiği ve siyasal kutuplaşmayı derinleştirdiğini göstermektedir.

Partilerin politikaları eleştirilebilir ya da karşı çıkılabilir, demokrasinin ve gelişmişliğin bir sonucu olarak gelişmiş bir muhalefet olması gerekmektedir. Ancak o partileri ya da ideolojiyi destekleyen grubun nefret söylemleri ile aşağılanması siyasal kutuplaşmayı tırmandırmaktadır.

Sanal cemaatler içerisinde risk almayı seven bir üyenin girdiği bir entry ile fikir ayrılıkları ortaya çıkmakta durum ya cemaatin kendini korumak için farklı olana mahalle baskısı kurmasına ya da iç kutuplaşmaya neden olmakta, İnci Sözlük'ün Ekşi Sözlük'ten ayrılanlar tarafından kurulması gibi yeni bir sanal cemaatin daha doğmasına yol açmakta, cemaatler arası çekişmeler meydana gelmektedir.

İnternetin gelişmesi yüz yüze iletişimin sanal dünya da ortadan kalkmasına, görünmek ve gözlenmenin verdiği narsist eğilimler sonucunda birbirini tanıyan insanların bile birbirlerine sosyal medya da empatiden yoksun bir şekilde kırıcı ve ayrıştırıcı bir üslup ile davranabilmesine neden olurken, aynı sanal cemaatin üyeleri bile olsa birbirini tanımayan insanlar arasında nefret söylemlerinin kendileri gibi düşünenlerden aldıkları cesaret ve kitle psikolojisinin etkisiyle artmasına ve siyasal kutuplaşmanın hemen her konuda ortaya çıkması ve toplum geneline yayılmasına neden olmaktadır. Bununla birlikte özellikle İnci Sözlük'te olmak üzere tüm sözlüklerde görülen trolleme ve mizah kullanımı da insanları sinirlendirerek, birbirine düşürerek bununla eğlenme amacı ile kullanılmakta, bu kışkırtma kullanıcıların nefret söylemleri kullanarak siyasal kutuplaşmayı tırmandırmasına neden olmaktadır.

İnternetin sunduğu anonimlik, sadece dil ve söylemlerle orada bulunma ve fiziksel olarak ulaşılamama durumu da kullanıcıların fiziksel dünyada yapamayacakları eylemleri, söyleyemeyecekleri fikirleri cesaretle ve rahatça, bir bedel ödeme korkusu olmaksızın, sorumluluğu üstlenmeden gerçekleştirme imkanı verdiğiinden bu durumda kendinden farklı olana düşmanca yaklaşma, onu kışkırtma, nefret söylemlerini yayma ve kutuplaştırmayı tırmandırmayı kolaylaştırmaktadır. Bir twitter kullancısı budurumu şu twit ile ifade etmiştir.

SALİH CEM
@SalihCemSahan

Takip et

REELDE BENİ TEK YUMRUKTA 6 AY
KOMAYA SOKACAK ADAMLARIN ANASINA
SOVUYORUM,SOSYAL MEDYA SUPER BİŞİ

BEĞENİ
3

19:39 - 04 Nis 2017

Resim 14. İnternette Anonimlik (<https://twitter.com/SalihCemSahan/status/849375876680749057>)

Modernleşen muhafazakarlarda da kadına bakış, kadının çalışması genel olarak olumlu bir gelişme olarak değerlendirilmiş, erkeklerin artık ekonomik şartlar nedeni ile çalışan eş istedikleri sözlüklerde konuşulmuştur. Muhafazakârlar yaşam tarzlarının, cinselliğin, kadını özgür yaşamının dini değerlerle benimsenmesini isterken, laik kutup özgürlükçü bir anlayışla konuya yaklaşmakta, ancak tartışmalar siyasi ideolojilere getirilerek tahammülsüzlük, sataşma, kışkırtma ve aşağılamaya dönüşmektedir. Genel olarak bakıldığında başlıklarda belki muhafazakârların internete daha geç hâkim olması ya da modernleşme etkisi ile yaşam biçimlerini koruma adına çizdikleri sınırlar nedeniyle sataşma ve kışkırtmaların laik kutup tarafından başlatıldığı, günümüze geldikçe bu sataşmanın karşılıklı olarak yapıldığı, sıradan bir konunun bir anda laik-muhafazakâr çatışmasına dönüştürüldüğü görülmektedir.

Toplumsal kültür laik ya da muhafazakâr ayrımı olmaksızın topluluğun her bireyini bir formasyondan geçirerek kendi değer ve normlarına göre biçimlendirmektedir. Dolayısıyla siyasal olarak farklı görüşlerde olsa da üyeler genel olarak toplumsal olaylara benzer tepkileri vermektedir. Modernleşme ve teknolojinin etkisi ile birlikte artık muhafazakârlar ve laikler temelde gittikçe birbirine benzemekte, toplum genelinde özgürlüklerin merkeze alınmaya başladığı bir seküler ortam oluştuğu görülmektedir. Araştırma çerçevesinde ele alınan ekonomi, demokrasi, kadın, çocuk gelin, kürtaj, tecavüz, boşanma, tüketim, boş zaman aktiviteleri gibi konulara

kutupların temelde benzer değer yargıları ile yaklaştığı belirlenmiştir. Bu bağlamda modernleşmenin her iki kutupta da olduğu ancak modernleşme biçimlerinin farklılığı nedeni ve sanal cemaatlerin de etkisi ile kutuplaşmaların siyasal düzeyde olduğu, iki kutupta da modernleşmenin yaşandığı dolayısıyla toplumsal bir kutuplaşmanın olmadığı görölmektedir.

Her iki kutupta da belirlenen temalar ve kavramlar ışığında ele alınan başlıklarda ve entrylerde kışkırtıcı, ayrıştırıcı ve ötekileştirici bir dil kullanmakta olduğu bunun da yüz yüze iletişimin olmayışı nedeniyle empati yoksunluğu, sözlüklerin sunduğu prestij kaybetmemek adına narsist değerlendirmeler yapma ihtiyacı, anonimlik ve cemaatin sunduğu kitle psikolojisi etkisiyle gerçekleştirilen davranışın sonuçlarını üstlenmeme ve sorumluluk duymama, iç grup yanlılığından kaynaklanan grupdaşlarını koruma ve ötekileştirdiği bireyin yaptığı davranışı tüm gruba mal etme, bilginin ve girilen enformasyonun çok kısa sürede çok geniş kitlelere ulaşması, sözlüklerin gençler tarafından birincil bilgi kaynağı olarak kabul edilmesi sonucunda kanaat oluşumundaki büyük etkisi gibi nedenlerle siyasal kutuplaşma sanal cemaatler tarafından daha da derinleştirilmeye ve yaygınlaştırılmaktadır.

KAYNAKÇA

- _____ : 23.05.2006 “İki Yazıdan “Ekşi Sözlük”e Erişim Engellendi”, **Milliyet**, (Çevrimiçi), <http://www.milliyet.com.tr/2006/05/23/son/sontur27.asp> 02.11.2016
- _____ : 24.04.2007 “Çağlayan mitingi için Prof. Arat'tan çağrı”, **Milliyet**, (Çevrimiçi) <http://www.milliyet.com.tr/2007/04/24/siyaset/siy08.html> 12.06.2016
- _____ : 27.09.2007 “Türkiye, Malezya Olur mu”, **Hürriyet**, (Çevrimiçi) <http://www.hurriyet.com.tr/turkiye-malezya-olur-mu-7364790> 12.09.2016
- _____ : 03.10.2008 “ekşi sozluk bir yasaklı bir değil”, **ntv.com.tr**, (çevrimiçi), <http://arsiv.ntv.com.tr/news/460789.asp> 03.11.2016
- _____ : 29.01.2010 “şükel-ül inci”, **youtube.com**, (çevrimiçi), <https://www.youtube.com/watch?v=0PJanoAoBGY> 10.11.2016
- _____ : 03.06.2010 “Tarihin Arka Odası”, **youtube.com**, (çevrimiçi), <https://www.youtube.com/watch?v=jRpAFVlkuJ8> 11.11.2016
- _____ : 12.06.2010 “İHL Sözlük'e neden saldırılıyor”, **haber5.com**, (Çevrimiçi), <http://www.haber5.com/ihl-sozluke-neden-saldiriliyor-haberi-80610.aw> 11.10.2016
- _____ : 16.03.2010 “Kim bu İnciya Rakos”, **timsah.com**, (çevrimiçi), <http://web.archive.org/web/20131224104800/http://www.timsah.com/Kim-bu-> 1.11.2016
- _____ : 16.03.2010 “Spikere canlı yayında şaka”, **gazetevatan.com**, (çevrimiçi), <http://web.archive.org/web/20131224105501/http://haber.gazetevatan.com/Haber/294079/1/Gundem> 11.12.2016
- _____ : 21.06.2011 “Ekşi Sözlük yazarları ifadeye çağrıldı”, **ntv.com.tr**, (çevrimiçi), <http://www.ntv.com.tr/turkiye/eksi-sozluk-yazarlari-ifadeye-cagrildi,M7UW57g4dEeEkw6I2zvNoQ> 03.11.2016
- _____ : 13.03.2013 “Türkiye, Malezya Olur mu, oldu mu”, **Milliyet**, (Çevrimiçi) <http://blog.milliyet.com.tr/turkiye-malezya-olur-mu--oldu-mu-/Blog/?BlogNo=406724> 12.09.2016
- _____ : 28.07.2013 “Ekşi Sözlük, İnci Sözlük ve Halk TV siteleri hacklendi!”, **Haber7.com**, (çevrimiçi), <http://www.haber7.com/internet/haber/1055801-eksi-sozluk-inci-sozluk-ve-halk-tv-siteleri-hacklendi> 11.11.2016
- _____ : 15.01.2016 “İTÜ Sözlük'ün sahibi gözaltına alındı”, **Milliyet**, (çevrimiçi), <http://www.milliyet.com.tr/itu-sozluk-un-sahibi-gozaltina-gundem-1998994/> 11.11.2016
- _____ : 2016 “Top Sites in Turkey”, **alexa.com**, (çevrimiçi), <http://www.alexa.com/topsites/countries;2/TR> 11.2.2016

- Ackerly, Brooke A: 2006 Deliberative Democratic Theory for Building Global Civil Society: Designing a Virtual Community of Activists”, **Contemporary Political Theory**, 5, (113–141).
- Adams, James, Jane Green, and Caitlin Milazzo 2012 “Has the British Public Depolarized Along With Political Elites? An American Perspective on British Public Opinion.”, **Comparative Political Studies** 45(4):507–30.
- Adams, Tyrone L. And Stephen A: Smith: 2008 “A Tribe by Any Other Name . . .”, **Electronic Tribes The Virtual Worlds of Geeks, Gamers, Shamans, and Scammers**, Tyrone L. Adams and Stephen A. Smith (Eds.), Austin: The University of Texas Press.
- Agger, Ben: 2011 **Sanal Benlik**, Volkan Hacıoğlu (Çev.), İstanbul: Babil Yayıncılık.
- Ağırdır, Bekir: 2010 **Siyasette ve Toplumda Kutuplaşma: KONDA Verileriyle “Kutuplaşmanın Fotoğrafı.”** İstanbul: Konda.
- Agresti, Alan: 2002 **Categorical Data Analysis. Hoboken**, New Jersey: Wiley-Interscience.
- Ahmad, Feroz: 1993 **The Making of Modern Turkey**, New York: Routledge Publishing.
- _____ : 2015 **Modern Türkiye’nin Oluşumu**, (14. Baskı), Yavuz Aloğa (Çev.), İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Ajami, Fouad: 2012 “The Arab Spring at One: A Year of Living Dangerously.” **Foreign Affairs** 91(2):56–65.
- AK Parti: 2012 “AK Parti 2023 Siyasi Vizyonu: Siyaset, Toplum, Dünya”, (Çevrimiçi) [http:// www.akparti.org.tr/site/akparti/2023-siyasi-vizyon](http://www.akparti.org.tr/site/akparti/2023-siyasi-vizyon) 13.1.2016
- _____ : 2002 **Ak Parti Kalkınma ve Demokratikleşme Programı**, Ankara: Ak Parti Yayınları.
- _____ : 2002 **AK Parti Tüzüğü**, Ankara: AK Parti Yayınları (Çevrimiçi) <http://www.akparti.org.tr/english/akparti/parti-programme> 12.10.2016
- Akdoğan, İtır: 2014 **Dijital Politik Fanteziler**, İstanbul: İletişim Yayınları
- Akdoğan, Yalçın: 2004 **AK Parti ve muhafazakâr demokrasi**, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Akın, Mahmut Hakkı: 2009 **Siyasal Toplumsallaşma Sürecinde Gençlik -Teorik ve Uygulamalı Bir Çalışma-**, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Ana Bilim Dalı, (Yayınlanmamış Doktora Tezi).
- _____ : 2013 **Siyasallığın Toplumsal İnşası, Siyasal Toplumsallaşma**, Konya: Çizgi Yayınevi.
- Aklan, Mehmet Ö: 2006 “Türkiye’de Seçim Sistemi Tercihinin Misyon Boyutu ve Demokratik Gelişime Etkileri”, **Anayasa Yargısı** 23, (Çevrimiçi) http://www.anayasa.gov.tr/files/pdf/anayasa_yargisi/anyarg23/alka_n.pdf 24.09.2016
- Akoumianakis, Demosthenes: 2009 “Social Interactive Media and Virtual Community Practices: Retrospective and an R&D Agenda” **Virtual Community Practices**

- and Social Interactive Media: Technology Lifecycle and Workflow Analysis**, Demosthenes Akoumianakis (Ed.). USA: Information Science Reference.
- Aktay, Yasin: 2005
_____: 2009
- Akyürek, Salih: 2016
- Akyürek, Salih ve Fatma Serap Koydemir: Temmuz 2014
- Alabay, Mehmet: 29.08.2014
- Alkan, Yavuz Selim: 2014
- Altaylı, Fatih: 28.09.2007
- Altuntek, Serpil N: 2009
- Anderson, Benedict: 1995
- Anık, Cengiz: 25 Eylül 2016
- Anthony, Audrieth L: 12.08.2006
AOG (Amacı Olmayan Grup): Facebook Sayfası:
- Arkonaç, Sibel A: 2012
- Aron, Raymond: 1992
- Aronson, Elliot, Timothy D. Wilson ve Robin M. Akert: 2001
Aslanoğlu, A: Rana: 2000
- Atıkcın, Ece Ö. and Kerem Öge: 2012
- “Türk Siyasi Düşüncesinde Kayıp Halka Siyasal” **Divan**, Sayı: 19.
“İslam Siyaset Felsefesinde Değer Algısı”, **Değerler Eğitimi Merkezi Dergisi**, Sayı: 5, İstanbul.
- “Türkiye’de İç Grup Yanlılığının Toplumsal Adalet ve Güvenliğe Etkisi”, **The Journal Of Europe - Middle East Social Science Studies**, April, 2016, Volume: 2, Issue: 2, S: 161-179
- “Türkiye’de Etnik, Dini Ve Siyasi Kutuplaşma”, **Rapor**, Ankara: SETA
- “Web Teknolojilerinin Gelişimi ve Hayatımıza Etkileri”. (Çevrimiçi) <https://dralabay.wordpress.com/2014/08/29/web-teknolojilerinin-gelisimi-ve-hayatimiza-etkileri/> 12.08.2016
- “Türkiye’nin Laiklik Deneyimini Tanımlamak: “Kontrol-Temelli” mi “Manipülatif” mi?”, **III. TLÇK – III. Kitap** (İletişim, Siyaset, Uluslararası İlişkiler, İktisat), İstanbul: İLEM Yayınları
- “Malezya’da Böyle Basın Var mı”, (Çevrimiçi) <http://www.fatihaltayli.com.tr/kose-yazilari/2007/09/28/malezya-da-boyle-basin-var-mi> 12.09.2016
- Yerlinin Bakışı Etnografya: Kuram ve Yöntem**, Ankara: Ütopya Yayınları
- Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması**, İskender Savaşır (Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- “Halk Bastille’i Bastı Vatandaş Kaçacak Delik Arıyor”, **Fikir Coğrafyası**, (Çevrimiçi) <http://www.fikircogrfyasi.com/makale/halk-bastillei-basti-vatandas-kacacak-delik-ariyor> 20.10.2016
- “The art of using humor in public speaing”, (Çevrimiçi) <http://www.squaresail.com/auh.html> 11.11.2016
(Çevrimiçi) <https://www.facebook.com/AOG34/?fref=ts> 14.11.2015.
- Sosyal Psikolojide İnsanları Anlamak**, (2. Baskı), Ankara: Nobel Yayıncılık
- Sınıf Mücadelesi**, İstanbul: Dergah Yayınları.
- Social Psychology**, (4th Ed.), New Jersey: Prentice Hall Editions.
- “Bir Kültürel Karışım Olarak Küreselleşme”, **Global Yerel Eksende Türkiye**, Fuat Kayman ve Ali Yaşar Sarıbay (Der.). İstanbul: Alfa Yayıncılık.
- “Referendum Campaigns in Polarized Societies: The Case of Turkey.” **Turkish Studies** 13(3):449–70.

- Atlee, Tom: T.siz/a: “Polarization and Intelligence”, (Çevrimiçi) <http://www.co-intelligence.org/Polarization-Intelligence.html> 20.04.2016
- _____: T:siz/b “Exploring the Dynamics of Polarization”, (Çevrimiçi) www.co-intelligence.org/polarizationDynamics.html 20.04.2016
- Avcıoğlu, Doğan, 2001 **Türkiye’nin Düzeni Kitap 1**, İstanbul: Tekin Yayınevi.
- Aydoğan, Metin 2006 **Küreselleşme ve Siyasi Partiler**, (3. Baskı) İzmir: Umay Yayınları.
- Bajaj, Vikas: 2002 “High-speed connections common in South Korea”, **The Seattle Times**, October 21.
- Baim, Susan A: 2006/a “Draw to Participate in Virtual Community”, **Encyclopedia of Virtual Communities and Technologies**, Subhasis Dasgupta (Ed.). USA: Idea Group Reference.
- _____:2006/b “Government Applications of Virtual Community”, **Encyclopedia of Virtual Communities and Technologies**, Subhasis Dasgupta (Ed.). USA: Idea Group Reference.
- Baker, Ernest: 1953 **Social Contract, Locke- Hume- Rousseau**, London: Oxford University Press.
- Bakıroğlu, Cemile: 2013, Ocak “Sosyalleşme ve Kimlik İnşası Ekseninde Sosyal Paylaşım Ağları”, **Akademik Bilişim Konferansı**, Antalya
- Bakkalcı A. Can: 2008 **Küreselleşme Bölgesel Entegrasyonlar Ülkelerüstü Kurumlar Entegrasyon Teorisi ve Avrupa Birliği**, İstanbul: Nobel Yayınevi.
- Balasubramanian, S. And Mahajan, V: 2001 “The economic leverage of the virtual community”, **International Journal of Electronic Commerce**, 5(3) 103-138.
- Baldassarri, Delia and Peter Bearman: 2007 “Dynamics of Political Polarization”, **American Sociological Review** 72(5):784–811.
- Baran, Zeyno: 2008 “Turkey Divided”, **Journal of Democracy** 19(1):55–69.
- _____:2010 **Torn Country: Turkey between Secularism and Islamism**, Stanford, CA: Hoover Institution Press.
- Bartle, R: 2001 “A wish list for massively multiplayer games” (çevrimiçi) www.themis-group.com/uploads May 24.5.2016
- Baslevant, Cem: 2009 “Evidence of Polarization in Turkish Politics from Survey Data”, **Social Science Research Network Working Paper**, No. 1384590.
- Baudrillard, J: 1991 **Sessiz Yığınların Gölgesinde Ya Da Toplumsalın Sonu**, Oğuz Adanır (Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Baumann, Sabine: 2010 “Election 2.0: How to Use Cyber Platforms to Win the US Presidential Elections - An Investigation into the Changing Communication Strategies of Election Candidates”, **New Media and the Politics of Online Communities**, Aris Mousoutzanis and Daniel Riha (Ed.), Oxford: Inter-Disciplinary Press.
- Baumann, Zygmunt: 1997 **Küreselleşme, Toplumsalın Sonuçları**, Abdullah Yılmaz (Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

- _____:2000 **Liquid modernity**, Cambridge, England/Malden, MA: Polity Press/Blackwell Press.
- _____:2011 **Postmodern Etik**, (2. Baskı), Alev Türker (Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- _____: 2015 **Sosyolojik Düşünmek**, Abdullah Yılmaz (Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Baym, N: 1998 “The emergence of on-line community CyberSociety 2.0: Revisiting”, **Computer-Mediated Communication and Community**, S. Jones (Ed.), Thousand Oaks, CA: Sage Publishing.
- Beckmann, Suzanne C: ve Roy Langer: 2005 “Netnography: Rich Insights From Online Research”, (çevrimiçi) <http://frontpage.cbs.dk/insights/670005.shtml> 12.11.2016
- Beer, David: 2008 “Social network(ing) sites. revisiting the story so far: A response to danah boyd & Nicole Ellison”, **Journal of Computer-Mediated Communication** 13. Ss. 516–529
- Ben-Porat, Guy and Yariv Feniger: 2012 “It Takes Two for a Culture War”, **Social Science Quarterly** 93(3):838–57.
- Benhabib, Şeyla: 1999 **Modernizm, Evrensellik ve Birey**, Mehmet Küçük (Çev.), İstanbul: Ayrıntı
- Berger, L. Peter: 1993 **Dinin Sosyal Gerçekliği**, Ali Coşkun (çev.), İstanbul: İnsan Yayınları.
- Berkes, Niyazi: 1964 **The Development of Secularism in Turkey**. Montreal: McGill University Press.
- _____: 2016 **Türkiye’de Çağdaşlaşma**, (22. Baskı), İstanbul: YapıKredi Yayınları.
- Best, Steven ve Douglas Kellner: 2011 **Postmodern Teori Eleştirel Sorgulamalar**, (2. Baskı). Mehmet Küçük (Çev.). İstanbul: Ayrıntı
- Bezci, Bünyamin ve Miş, Nebi: 2012 **İslamcılığın dönüşümünü tartışmak**, Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi, İslamcılığın Dönüşümü Özel Sayısı, 14(1), 1-17
- Bıçkılı, Doğan: 2006 “Modernizm Ve Postmodernizm”, (çevrimiçi) <http://www.isguc.org/dogan1.htm> 11.08.2016
- Bıdık, Dinçer: 2007 **Türkiye’de muhafazakârlık ve liberalizm**, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Muğla: Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Bieber, M.; Englebart, D, Puruta, R.; Hiltz, S.; Noll, J, Preece, J, et al: 2002 “Toward virtual community knowledge evolution”. **Journal of Management Information Systems**, 18(4), 11-35.
- Bilgiseven, Amiran Kurtkan: 1982 **Genel Sosyoloji**, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları
- Bilgin, Nuri: 2007 **Kimlik İnşası**, İzmir: Aşina Kitaplar

- Bilici, Veysel: 2007 “Nesnel ve öznel şartlar arasında Kürt milliyetçiliği”, **Gündem Analiz**, sayı:13
- Binark, Mutlu: 2001 “Kadının Sesi Radyo Programı ve Kimliği Konumlandırma Stratejisi”. **Toplumbilim**. Sayı:14. Ankara: Bağlam Yayınları
- Binark, M ve G. Bayraktutan Sütçü: 2009 “Devasa Çevrimiçi Oyunlarda Türklüğün Oynanması: Silkroad Online’da Sanal Cemaat İnşası ve Türk Klan Kimliği”. **Dijital Oyun Rehberi-Oyun Tasarımı, Türler ve Oyuncu**. M Binark, G. Bayraktutan Sütçü. Ve I. B. Fidaner(Der.). İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Blanchard, A: 2000 “Virtual communities and social capital”, **Social Dimensions of Information Technology: Issues for the New Millennium.**, G. D. Garson (Ed.), Hershey, PA: Idea Group
- _____:2004 “Virtual behavior settings: An application of behavior setting theories to virtual communities”, **Journal of Computer Mediated Communication**, 9(2), (çevrimiçi) <http://jcmc.indiana.edu/vol9/issue2/blanchard.html> 16.06.2016
- Bonotti, M: 2010 **Pluralism and moderation in an inclusive political realm: A normative defence of religious political parties**. (Unpublished doctoral dissertation), University of Edinburgh, Edinburgh.
- Bostancı, M: Naci: 1999 **Bir Kolektif Kimlik Olarak Milliyetçilik**. İstanbul: Doğan Kitap
- Bottomore, Tom: 1984 **Toplumbilim**. Ünsal Oskay (Çev.). İstanbul: Beta Basım Yayınları.
- Bottomore, Thomas: 2000 **Toplumbilim**. İstanbul: Der Yayınevi
- Bottomore, Tom, Nisbet, Robert: 1990 **Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi**, Mete Tuncay (Çev.). Ankara: V Yayınları.
- Bourdieu, Pierre: 1984 **Distinction**. USA: Harvard College and Routledge
- _____:1991 **Language and symbolic power**. Cambridge, MA: Harvard University Press
- _____:2002 “Structures, Habitus, Practices”, **Contemporary Sociological Theory**, Craig Calhoun vd. (Ed). UK: Blackwell Publishing
- Bozkurt, Veysel: Kasım 1999 "Yıkıcı Gemeinschaft"Tan "Öteki"Siz Postmodern Kabilelere: Sanal Cemaatler". **Birikim Dergisi**.
- Bremner, B. And Moon, I. 2002 “Cool Korea: How it roared back from disaster and became a model for Asia”. **Business Week**, June 10.
- Breslow, Harris: 1997 “Civil Society, Political Economy, and the Internet”, **Virtual Culture: Identity and Communication in Cybersociety**. Steven G. Jones (Ed.). London: Sage
- Brint, Steven: 2001 “Gemeinschaft Revisited: A Critique and Reconstruction of the Community Concept”, **Sociological Theory**, C. 19.

- Bryan S. Turner: 2012 “Post-Seküler Toplumda Din”. Özcan Güngör (Çev), **Din bilimleri Akademik Araştırma Dergisi**. Cilt 12. Sayı 3.
- BTK (çevrimiçi) <http://www.btk.gov.tr/tr-TR/Anasayfa>
- Buckingham, David: 2008 “Introducing Identity”, **Youth, Identity, and Digital Media**, David Buckingham (Ed), Cambridge, MA: The MIT Pres.
- Bughin J. and Zeisser, M: 2001 **The marketing scale effectiveness of virtual communities. Electronic Markets**, 11(4), 258-262. (çevrimiçi) <http://www.electronicmarkets.org> 15.06.2016
- Bumin, Tülün: 2010 **Tartışılan Modernlik: Decartes ve Sipinoza**. (4. Baskı). İstanbul: YKY
- Büyüksener, Ercüment: 2009 “Türkiye’de Sosyal Ağların Yeri ve Sosyal Medyaya Bakış”. **inet-tr’09 - XIV. Türkiye’de İnternet Konferansı Bildirileri** 12-13 Aralık 2009 Bilgi Üniversitesi, İstanbul
- Campante, Filipe R. and Hojman, Daniel A: 2013 “Media and Polarization Evidence from the Introduction of Broadcast TV in the United States”, **Journal of Public Economics**, 100, 79 – 92.
- Carpentier, Nico: 2005 “Identity, Contingency and Rigidity”. **Journalism**. 6(2). London: Sage Publications
- Castells, Manuel: 2001 **The Internet Galaxy Reflections on the Internet, Business and Society**. London: Oxford University Press
- _____: (Ed:) 2004 **The Network Society A Cross-cultural Perspective**, Massachusetts: Edward Elger Publishing
- _____: 2013/a **Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür Cilt 1: Ağ Toplumunun Yükselişi**, (3. Baskı), Ebru Kılıç (Çev.), İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları
- _____: 2013/b **Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür Cilt 3: Kimliğin Gücü**, (3. Baskı), Ebru Kılıç (Çev.), İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları
- Castronova, E: 2005 **Synthetic worlds: The business and culture of online games**, Chicago: The University of Chicago Press.
- Ceylan, Yasin: 2007 “Siyaset, İktidar Ve Din”, **Ankara Barosu Dergisi**, Yıl:65 Sayı: 4 Güz
- _____: 2004 “Türkiye’de Din ve Devlet Arasındaki Çatışma”, **Studies in Intercultural Philosophy: Civil Society, Religion and the Nation Modernization Context: Russia, Japan, Turkey**, Gerrit Steunebrink, Evert Von der Zweerde, (Ed), Amsterdam: RODOP Newyork
- Cizre, Ümit 2005 **Muktedirlerin Siyaseti Merkez Sağ Ordu İslamcılık**, (2.Baskı), Cahide Ekiz (Çev.), İstanbul: İletişim

- Cizre, Ümit and Menderes Çınar 2003 “Turkey 2002: Kemalism, Islamism, and Politics in the Light of the February 28 Process.”, **The South Atlantic Quarterly** 102(2/3):309–32.
- Clastres, Pierre: 2011 **Devlete Karşı Toplum**, (3.baskı), M. Sert ve N. Demirtaş(Çev.), İstanbul: Ayrıntı
- Cohen, Jean L. ve Andrew Arato: 2013 **Sivil Toplum ve Siyasal Teori**, Ankara: Efil
- Cohen, A.P: 1999 **Topluluğun Simgesel Kuruluşu**, Mehmet Küçük (Çev.), Ankara: Dost Yayınları
- Cahoone, Lawrence E: 2001 **Modernliğin Çıkmazı**, A.Demirhan ve E.Çatalbaş (Çev), İstanbul: İnsan Yayınları
- Coleman, J: 1988 “Social capital in the creation of human capital”, **American Journal of Sociology**, 94 (supplement). 95-120.
- Connolly E. W: 1995 **Kimlik ve Farklılık Siyasetin Açmazlarına Dair Çözüm Önerileri**, F. Lekesizalın (Çev.), İstanbul: Ayrıntı
- Cornell, Svante E. and Halil M: Karaveli: 2008 "Prospects for a “Torn” Turkey: A Secular and Unitary Future?" Washington, DC: Central Asia-Caucasus Institute, (çevrimiçi) <http://www.silkroadstudies.org/new/docs/silkroadpapers/0810Turkey.pdf> 18.07.2016
- Coser, Lewis A: 2008 **Sosyolojik Düşüncenin Ustaları**, Himmet Hülür, Serhat Toker, ve İbrahim Mazman (Çev.), İstanbul: De Ki
- Cova, Bernard: 1997 “Community and Consumption: Towards a Definition of the ‘Linking Value’ of Product or Services”, **European Journal of Marketing** 31, nos. 3/4
- Çağlar, İsmail ve Mehmet Akif Memmi: Kasım 2014 “Türkiye Medyası Ve Kutuplaşma: Teog Örneği”, Ankara: SETA
- Çaha, Ömer: 2001 **Dört Akım, Dört Siyaset**, İstanbul: Zaman Yayıncılık.
- Çakır, Ruşen: 28.09. 2003 Abdullah Gül’le Röportaj, “Kimse Bizden Hayat Tarzımızı Değiştirmemizi Beklemesin,” **Vatan Gazetesi**
- _____: 23.09.2007 “Türkiye Malezya Olur mu-1”, (çevrimiçi) <http://rusencakir.com/TURKIYE-MALEZYA-OLUR-MU1/827> 12.09.2016
- _____: 24.09.2007 “Türkiye Malezya Olur mu-2”, (çevrimiçi) <http://rusencakir.com/TURKIYE-MALEZYA-OLUR-MU2/828> 12.09.2016
- _____: 25.09.2007 “Türkiye Malezya Olur mu-3”, (çevrimiçi) <http://rusencakir.com/TURKIYE-MALEZYA-OLUR-MU3/829> 12.09.2016
- _____: 26.09.2007 “Türkiye Malezya Olur mu-4”, (çevrimiçi) <http://rusencakir.com/TURKIYE-MALEZYA-OLUR-MU4/830> 12.09.2016

- _____: 27.09.2007 “Türkiye Malezya Olur mu-5”, (çevrimiçi) <http://rusencakir.com/TURKIYE-MALEZYA-OLUR-MU5/832> 12.09.2016
- _____: 28.09.2007 “Türkiye Malezya Olur mu-6”, (çevrimiçi) <http://rusencakir.com/TURKIYE-MALEZYA-OLUR-MU6/833> 12.09.2016
- _____: 2008 **Mahalle Baskısı Prof. Şerif Mardin’in Tezlerinden Hareketle Türkiye’de İslam, Cumhuriyet, Laiklik ve Demokrasi**, İstanbul: Doğan
- Çakır, Ruşen ve İrfan Bozan: 2009 **Mahale Baskısı Var mı Yok mu?**, İstanbul: Doğan
- Çalışlar, Oral: 04.03.2009 “Türkiye İran Olur mu”, **Radikal**, (çevrimiçi) <http://www.radikal.com.tr/yazarlar/oral-calislari/turkiye-iran-olur-mu-924452/> 15.10.2016
- _____: 06.01.2016 “Öteki Yüzde 50 Efsanesi”, **Radikal**, (çevrimiçi) <http://www.radikal.com.tr/yazarlar/oral-calislari/oteki-yuzde-50-efsanesi-1265658/> 11.09.2016
- Çarkoğlu, Ali and Binnaz Toprak: 2007 **Religion, Society and Politics in a Changing Turkey**, İstanbul: TESEV Publications.
- Çarkoğlu, Ali ve Melvin J. Hinich: 2006 “A Spatial Analysis of Turkish Party Preferences”, **Electoral Studies**, Vol.25.
- Çoban, Savaş: 2013 **Hegemonya Aracı ve İdeolojik Aygıt Olarak Medya**, İstanbul: Parşömen
- Çomu, Tuğrul ve Binark, Mutlu: 2013 “Yeni Medya Ortamlarında Nefret Söylemi”, **Medya ve Nefret Söylemi**, İstanbul: Hrant Dink Vakfı Yayınları
- Dahlberg, Lincoln: 2001 “The internet and democratic discourse: exploring the prospects of online deliberative forums extending the public sphere”, **Information, Communication and Society**, 4(4), 615-633.
- Dalton, Russell J: 2006 “Social Modernization and the End of Ideology Debate: Patterns of Ideological Polarization”, **Japanese Journal of Political Science**, Vol.7 No.1
- Dasgupta, Subhasis: 2006 **Encyclopedia of Virtual Communities and Technologies**, USA: Idea Group Reference
- Davidov, Veronica M. and barbara andersen: 2008 “Mimetic Kinship: Theorizing Online “Tribalism”, **Electronic Tribes The Virtual Worlds of Geeks, Gamers, Shamans, and Scammers**. Tyrone, L. Adams and Stephen A. Smith (Eds.), Austin: The University of Texas Press
- Davis, Nancy J. and Robert V. Robinson: 1996 “Are the Rumors of War Exaggerated? Religious Orthodoxy and Moral Progressivism in America”, **American Journal of Sociology** 102(3):756–87.

- Davis, Nancy J: and Robert V. Robinson: 2006: "The Egalitarian Face of Islamic Orthodoxy: Support for Islamic Law and Economic Justice in Seven Muslim-Majority Nations", **American Sociological Review** 71(2):167–90.
- Davison, Andrew: 1998 **Secularism and Revivalism in Turkey: A Hermeneutic Reconsideration**, New Haven, CT: Yale University Press.
- Dawson, Lorne L: 2004 "Religion and the Quest for Virtual Community", **Religion Online: Finding Faith on the Internet**, Douglas E. Cowan-Lorne Dawson(Edt.), London: Routledge.
- De Castro, Ricardo B: 2009 "The Turkish Puzzle – Breaking the Cycle of Polarization", **The Majallah** 1534: 33–35.
- Demez Gönül: 2013 "Toplumsal Etkileşim Alanı Olarak Sosyal Medya: Yeni Kapanma Ve Özgürleşme Alanları", **VII. Ulusal Sosyoloji Kongresi**, Muğla
- Demiralp, Seda: 2012 "White Turks, Black Turks? Faultlines beyond Islamism versus Secularism", **Third World Quarterly** 33(3):511–24.
- Demirel, Fırat: 21:11:2014 "2015'te Türkiye'de 45 milyon internet kullanıcısı olacak" (çevrimiçi) <http://webrazzi.com/2014/11/21/emarketer-2015-3-milyar-internet-kullanicisi/> 23.05.2016
- Demirtaş, H. Andaç: 2003 "Sosyal Kimlik Kuramı, Temel Kavram ve Varsayımlar", **İletişim Araştırmaları Dergisi**, 1(1)
- DiMaggio, Paul, John Evans, and Bethany Bryson: 1996 "Have Americans' Social Attitudes Become More Polarized?", **American Journal of Sociology** 102(3):690–755.
- DiMaggio, Paul, E: Hargittai, W.R. Neuman and J.P. Robinson: 2001 "Social Implications of the Internet", **Annual Review of Sociology**, 27, 307-336
- Donath, S: 1999 "Identity and deception in the virtual community Judith", **Communities in Cyberspace**, Marc A. Smith and Peter Kollock (Ed.), New York: Routledge
- Downey, Dennis J. and Matt L. Huffman: 2001 "Attitudinal Polarization and Trimodal Distributions: Measurement Problems and Theoretical Implications", **Social Science Quarterly** 82(3):494–505.
- Duman, M. Zeki: 2010 "Türkiye'de Laiklik Sorunun Siyasal Temelleri", **Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi** 7:2.
- _____: 2011 "Türk Modernleşmesinde Pozitivist Yönetim İdeolojisinin Yeri", **Akademik Araştırmalar Dergisi** 49, 191-211.
- Duran, Burhanettin: 2010 "Islamic Political Identity in Turkey", **Journal of Balkan and Near Eastern Studies** 12(1):5–22.
- Durand, Jean-Pierre: 2010 **Marx'ın Sosyolojisi**, İstanbul: Birikim
- Durkheim, Emile: 1985 **Toplumbilimsel Yöntemin Kuralları**, Cemal Bali Akal (Çev.), İstanbul: BFS Yayınları
- : 2006 **Toplumsal İşbölümü**, Özer Ozankaya (Çev), İstanbul: Cem
- Duverger, Maurice 1993 **Siyasi Partiler**, (4. Baskı), Ankara: Bilgi Yayınevi

- _____: 2007 **Siyaset Sosyolojisi**, (8. Baskı), İstanbul: Varlık Yayınları
- Eagleton, Terry: 2011 **Postmodernizmin Yanılsamaları**, (2. Baskı), Mehmet Küçük (Çev.), İstanbul: Ayrıntı
- Efe, Adem: Ekim 2009 “Türkiye’de Dini Grupların Çevre Ve Çevre Sorunlarına İlişkin Görüşleri (İskenderpaşa Cemaati Örneği)”, **VI. Ulusal Sosyoloji Kongresi. “Toplumsal Dönüşümler Ve Sosyolojik Yaklaşımlar”**, Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi.
- Eker, Gülin Ögüt: 2003 “Fıkralar”, **Türk Dünyası Edebiyat Tarihî**, C. III, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları
- _____: 2014 **İnsan Kültür Mizah Eğlence Endüstrisinde Tüketim Nesnesi Olarak Mizah**, (2. Baskı), Ankara: Grafiker Yayınları
- Ekşi Sözlük: T.siz “Ekşi Sözlük Kullanıcı Sözleşmesi”, (çevrimiçi) <https://eksisozluk.com/eksi-sozluk-kullanici-sozlesmesi--2602660> 12.12.2016
- _____:24.02.1999 “kadın”, (çevrimiçi) <https://eksisozluk.com/kadin--32065?p=1> 19.12.2016
- _____:15.11.1999 “Demokrasi”, (çevrimiçi), <https://eksisozluk.com/demokrasi--48977> 12.12.2016
- _____: 17.11.1999 “Hukuk”, (çevrimiçi) <https://eksisozluk.com/hukuk--49169> 13.12.2016
- _____: 27.01.2000 “tecavüz”, (çevrimiçi) <https://eksisozluk.com/tecavuz--42027> 22.12.2016
- _____: 04.03.2000 “Laiklik”, (çevrimiçi) <https://eksisozluk.com/laiklik--63455?p=7> 16.12.2016
- _____:19.04.2000 “Adalet”, (çevrimiçi) <https://eksisozluk.com/adalet--32105?p=2> 13.12.2016
- _____:25.01.2001 “kürtaj”, (çevrimiçi) <https://eksisozluk.com/kurtaj--37531?p=1> 21.12.2016
- _____:26.06.2001 “boşanmak”, (çevrimiçi) <https://eksisozluk.com/bosanmak--94088?p=120> 12.12.2016
- _____:12.05.2003 “Lgbt”, (çevrimiçi) <https://eksisozluk.com/lgbt--625342> 24.12.2016
- _____: 17.07.2003 “çalışan kadın”, (çevrimiçi) <https://eksisozluk.com/calisan-kadin--684661> 19.12.2016
- _____: 25.10.2003 “ordu göreve”, (çevrimiçi) <https://eksisozluk.com/ordu-goreve--754538> 15.12.2016
- _____:14.11.2003 “boşanma oranlarının artma sebepleri”, (çevrimiçi) <https://eksisozluk.com/bosanma-oranlarinin-artma-sebepleri--768150> 20.12.2016

- _____: 20.12.2003 “muhafazakarlık”, (çevrimiçi) <https://eksisozluk.com/muhafazakarlik--214080> 16.12.2016
- _____: 01.03.2004 “İTÜ Sözlük”, (çevrimiçi), <https://eksisozluk.com/itu-sozluk--834363> 11.12.2016
- _____: 01.10.2005 “türkiye'de muhafazakarlık*”, (çevrimiçi) <https://eksisozluk.com/turkiyede-muhafazakarlik--1375618?nr=true&rf=turkiye%27de%20muhafazakarlik> 16.12.2016
- _____: 14.01.2006 “Uludağ Sözlük”, (çevrimiçi), <https://eksisozluk.com/uludag-sozluk--1463501> 11.12.2016
- _____: 25.01.2006 “Türk hukuk sistemi”, (çevrimiçi) (<https://eksisozluk.com/turk-hukuk-sistemi--1472960>) 13.12.2016
- _____: 28.04.2007 “türk silahlı kuvvetleri”, (çevrimiçi) (<https://eksisozluk.com/turk-silahli-kuvvetleri--46269?p=11>) 15.12.2016
- _____: 26.05.2007 “mahalle baskısı”, (çevrimiçi) <https://eksisozluk.com/mahalle-baskisi--1695505> 18.12.2016
- _____: 16.09.2007 “türkiye malezya olur mu”, (çevrimiçi) <https://eksisozluk.com/turkiye-malezya-olur-mu--1731177> 17.12.2016
- _____: 20.09.2007 “türkiye malezya olmayacak”, (çevrimiçi) <https://eksisozluk.com/turkiye-malezya-olmayacak--1732262> 17.12.2016
- _____: 25.02.2008 “türkiye iran olur mu”, (çevrimiçi) <https://eksisozluk.com/turkiye-iran-olur-mu--1735098> 17.2.2016
- _____: 23.04.2008 “liberal muhafazakar”, (çevrimiçi) <https://eksisozluk.com/liberal-muhafazakar--1301483> 14.12.2016
- _____: 10.03.2009 “ekşi sözlük'teki mahalle baskısı”, (çevrimiçi) <https://eksisozluk.com/eksi-sozlukteki-mahalle-baskisi--2100564> 18.12.2016
- _____: 08.05.2009 “Cahillerin oyuyla demokrasi olmaz”, (çevrimiçi), <https://eksisozluk.com/cahillerin-oyuyla-demokrasi-olmaz--2125708> 11.12.2016
- _____: 14.08.2009 “laikçi kesimde boşanma oranının yüksek olması”, (çevrimiçi) <https://eksisozluk.com/laikci-kesimde-bosanma-oraninin-yuksek-olmasi--2178965> 20.12.2016
- _____: 14.11.2009 “muhafazakar kesimin derin kültür sanat boşluğu”, (çevrimiçi) <https://eksisozluk.com/muhafazakar-kesimin-derin-kultur-sanat-boslugu--2241136> 16.12.2016
- _____: 19.12.2009 “İnci sözlük”, (çevrimiçi), <https://eksisozluk.com/inci-sozluk--2269524?nr=true&rf=incis%C3%B6zl%C3%BCk> 12.12.2016

- _____: 29.06.2010 “türk silahlı kuvvetleri'nin yaptığı en müthiş iş”, (çevrimiçi) <https://eksisozluk.com/turk-silahli-kuvvetlerinin-yaptigi-en-muthis-is--2452213> 15.12.2016
- _____: 27.08.2010 “türkiye'nin iran olacağına inanan idiot”, (çevrimiçi) <https://eksisozluk.com/turkiyenin-iran-olacagina-inanan-idiot--2501656> 17.12.2016
- _____: 18.10.2012 “türk adalet sistemi” (çevrimiçi) <https://eksisozluk.com/turk-adalet-sistemi--3583692> 13.12.2016
- _____: 16.02.2011 “dekolte giyene tecavüz ederler”, (çevrimiçi) <https://eksisozluk.com/dekolte-giyene-tecavuz-ederler--2679902> 22.12.2016
- _____: 25.07. 2011 “türkiye'de müslümanlara uygulanan mahalle baskısı”, (çevrimiçi) <https://eksisozluk.com/turkiyede-muslumanlara-uygulanen-mahalle-baskisi--2948820> 18.12.2016
- _____: 03.06.2013 “akp'yi ekonomi iyi gidiyor diye savunmak”, (çevrimiçi) <https://eksisozluk.com/akpyi-ekonomi-iyi-gidiyor-diye-savunmak--3858838> 14.12.2016
- _____: 03.12.2013 “5 bin tl'ye satılık çocuk gelin”, (çevrimiçi) <https://eksisozluk.com/5-bin-tlye-satilik-cocuk-gelin--4135262> 23.12.2016
- _____: 15.12.2013 “içki içmeyi laiklik sanıyorlar”, (çevrimiçi) <https://eksisozluk.com/icki-icmeyi-laiklik-saniyorlar--3712127> 16.12.2016
- _____: 05.12.2014 “çalışan kadın fuhuşa hazırlık sürecine destek olur”, (çevrimiçi) <https://eksisozluk.com/calisan-kadin-fuhusa-hazirlik-surecine-destek-olur--4621528> 19.12.2016
- _____: 17.01.2015 “antalya izmir ve muğla'da boşanma oranı yüksekliği”, (çevrimiçi) <https://eksisozluk.com/antalya-izmir-ve-muglada-bosanma-orani-yuksekligi--4668136> 20.12.2016
- _____: 29.04.201 “ekşi sözlük'teki muhafazakar düşmanlığı”, (çevrimiçi) <https://eksisozluk.com/eksi-sozlukteki-muhafazakar-dusmanligi--4768151> 16.12.2016
- _____: 29.06.2015 “istiklal'in göbeğinde üstsüz lgbt kutlaması”, (çevrimiçi) <https://eksisozluk.com/istiklalin-gobeginde-ustsuz-lgbt-kutlamasi--4837248?p=2> 24.12.2016
- _____: 02.07.2015 “lgbt'ler sevişerek para kazanan sapıklardır”, (çevrimiçi) <https://eksisozluk.com/lgbtler-seviserek-para-kazanan-sapiklardi--4841462> 24.12.2016
- _____: 03.08.2015 “ekonomi düzelsin diye akp'ye oy vermek”, (çevrimiçi) <https://eksisozluk.com/ekonomi-duzelsin-diye-akpye-oy-vermek--4876106> 14.12.2016

- _____:12.04.2016 “çocuklara tecavüz eden eğitim-senli solcu öğretmen”, (çevrimiçi) <https://eksisozluk.com/cocuklara-tecavuz-eden-egitim-senli-solcu-ogretmen--5086748> 22.12.2016
- _____: 26.08.2016 “vatandaşın ekonomi haberlerinden bir şey anlamaması”, (çevrimiçi) <https://eksisozluk.com/vatandasin-ekonomi-haberlerinden-birsey-anlamamasi--5177893> 14.12.2016
- _____: 30.10.2016 “laikçilerin ısrarla demokrasi istemelerinin nedeni”, (çevrimiçi) <https://eksisozluk.com/laikcilerin-ısrarla-demokrasi-istemelerinin-nedeni--5218403> 11.12.2016
- _____:21.11.2016 “81 ilin 2015 yılındaki çocuk gelin istatistikleri”, (çevrimiçi) <https://eksisozluk.com/81-ilin-2015-yilindaki-cocuk-gelin-istatistikleri--5233099> 23.12.2016
- Engels, Friedrich: 2003 **Ailenin Özel Mülkiyetin Ve Devletin Kökeni**, İstanbul: Eriş Yayınları
- Epstein, Diana ve John D: “Polarized Politics and Policy Consequences”, Pardee Rand Graduate School, (çevrimiçi) www.rand.org/pubs/occasional_papers/2007/RAND_OP197.pdf 24.06.2016
- Erbakan, Necmettin: 1992 **Adil Ekonomik Düzen**, İzmir: Anadolu Matbaacılık.
- Erdem, Özgür: 01.10.2007 “Önce Malezya Sonra İran Oluruz”, **Türk Solu Dergisi** sayı: 15, (çevrimiçi) <http://www.turksolu.com.tr/156/erdem156.htm> 13.10.2016
- Erdoğan, Mustafa: 2000 **Demokrasi, Laiklik, Resmî İdeoloji**, Ankara: Liberte Yayınları
_____: 11.07.2001 “Erdoğan ve Liberalizm”, **Radikal Gazetesi**
- Ergil, Doğu: 2000 **Siyasetini Arayan Ülke**, İstanbul: Can Yayınları.
- Ergur, Ali: 1998 “Nergis Harikalar Diyarında: Sanal Gerçekliğin İdeolojik Bağlamı”, **Toplum ve Bilim**, Sayı. 79. Kış 1998, 138–159.
- Eroğul, Cem: 1998 **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, (3. Baskı), Ankara: İmge Kitabevi.
- Esteban, Joan and Gerald Schneider: 2008 “Polarization and Conflict: Theoretical and Empirical Issues”, **Journal of Peace Research**, Vol.45 No.2
- Etzioni, A. and Etzioni, O: 1999 “Face-to-face and computer-mediated communities, a comparative analysis”, **The Information Society**, 15, 241-248.
- Evans, John H: 2003 “Have Americans’ Attitudes Become More Polarized? An Update”, **Social Science Quarterly** 84(1):71–90.
- Evans, John H, Bethany Bryson, and Paul DiMaggio: 2001 “Opinion Polarization: Important Contributions, Necessary Limitations”, **American Journal of Sociology** 106(4):944–59.
- Fernback, Jan: 1997 “The Individual within the Collective: Virtual Ideology and the Realization of Collective Principles”, **Virtual Culture: Identity and Communication in Cybersociety**, Steven G. Jones (Ed.). London: Sage

- Fiorina, Morris P. and Samuel J. Abrams: 2008 "Political Polarization in the American Public", **Annual Review of Political Science** 11: 563–88.
- Fiorina, Morris P., Samuel J. Abrams, and Jeremy Pope: 2005 **Culture War?: The Myth of a Polarized America**, New York: Pearson Longman.
- _____: 2008 "Political Polarization in the American Public", **The Annual Review of Political Science**, Vol. 11
- Fischer, Claude S: 1977 **Networks and Places: Social Relations in the Urban Setting**, The Free Press: New York.
- Fischer, Claude S. and Greggor Mattson: 2009 "Is America Fragmenting?", **Annual Review of Sociology** 35: 435–55.
- Foucault, Michel: 2003 **İktidarın Gözü seçme yazılar 4**, Işık Ergüden (çev), İstanbul: Ayrıntı
- Fox, Nick and Chris Roberts: 1999 "GPs in cyberspace: the sociology of a 'virtual community', **The Editorial Board of The Sociological Review** 1999. 643-671
- Freyer, Hans: 1963 **Sosyolojiye Giriş**, Ankara: AÜ SBF Yayınları
- Freud, Sigmund: 2012 **Kitle Psikolojisi**, (5. Baskı), Kamuran Şipal (Çev.), İstanbul: Cem Yayınları
- Funk, Rainer: 2013 **Ben ve Biz Postmodern İnsanın Psikanalizi**, (3. Baskı), Çağlar Tanyeri (Çev.), İstanbul: YKY
- Gallagher, S: 1991 **Hermeneutics and education**, Albany: State University of New York Press.
- Garfinkel, Harold: 2014 **Etnometodolojide Araştırmalar**, Ümit Tatlıcan (Çev.), Ankara: Heretik Yayınları
- Gezgin, Mehmet Fikret: 1988 "Cemaat Cemiyet Ayırımı ve Ferdinand Tönnies", **Sosyoloji Konferansları Dergisi**, Sayı: 22. 183-201
- Giddens, Antony: 1994 **Modernliğin Sonuçları**, Ersin Kuşdil (Çev.), İstanbul: Ayrıntı
- _____: 2004 **Modernliğin Sonuçları**, (3. Baskı), Ersin Kuşdil (Çev.), İstanbul: Ayrıntı
- _____: 2011 **Modernite ve Bireysel Kimlik: Geç Modern Çağda Benlik ve Toplum**, Ümit Tatlıcan (Çev.), İstanbul: Say
- _____: 2016 **Sosyoloji**, İstanbul: Kırmızı Yayınları
- Gilovich, Thomas, Dacher Keltner and Richard E. Nisbett: 2006 **Social Psychology**, New York: Norton&Company Publishing
- Goffman, Erving: 2014 **Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu**, Barış Cezar (Çev.), İstanbul: Metis

- Gottdiener, Mark: 2005 **Postmodern Göstergeler Maddi Kültür ve Postmodern Yaşam Biçimleri**, Erdal Cengiz, Hakan Gür ve Arhan Nur (Çev.), Ankara: İmge
- Göle, Nilüfer: 2010 “Manifestations of the Religious-Secular Divide: Self, State, and the Public Sphere.”, **Comparative Secularisms In A Global Age**, Linell E. Cady and Elizabeth S. Hurd(Ed.), New York: Palgrave Macmillan.
- _____: 2014 “80 Sonrası Politik Kültür”, **Türk Siyasal Hayatı Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme**, (5. Baskı), Ersin Kalaycıoğlu ve Ali Yaşar Sarıbay (Eds.), Ankara: Sentez Yayıncılık.
- Göregenli, Melek: 2013 “Temel Kavramlar: Önyargılar, özgü İnançlar ve Ayrımcılık”, **Medya ve Nefret Söylemi Kavramlar, Mecralar, Tartışmalar**, Mahmut Çınar, (der.) İstanbul: Hrant Dink Vakfı yayınları
- Görmüş, Alper: 02.10.2015 “Savaşa Dönüşmüş Siyaset Sosyal Medya”, **El-Cezire Türk**, (çevrimiçi) <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/savasa-donusmus-siyaset-medya-sosyal-medya> 10.11.2016
- Grabb, G: Edward: 1984 “Theories of Social Inequality an Introduction”, **Holt**, Canada: Rinehart and Winston Limited.
- Granovetter, M: 1973 “The strength of weak ties”,. 78 **American Journal of Sociology** (6), 1360-1380.
- Griffin, John D: 27.10.2006 “Party Polarization and Representation”, Dartmouth College, American Politics Seminar
- Grigoriadis, Ioannis N: 2009 “Islam and Democratization in Turkey: Secularism and Trust in a Divided Society”, **Democratization** 16(6):1194–1213.
- Göka, Erol: 2012 **Psikoloji ve Siyaset Arasında**, İstanbul: Yarın Yayınları
- Guibernau, Montserrat: 1997 **20. Yüzyılda Ulusal Devlet ve Milliyetçilikler**, Neşe Nur Domaniç (Çev.), İstanbul: Sarmal Yayınları
- Güder, Süleyman, Muhammed Hüseyin Mercan, and Tahir Klavuz: 2012 **Orta Doğu’da İslamcı Siyaset: Değişim Sürecinde Müslüman Kardeşler ve Nahda**, İstanbul: İLKE İlim Kültür Eğitim Derneği Yayınları.
- Güney, Salih: 2012 **Sosyal Psikoloji**, (2. Baskı), Ankara: Nobel Yayıncılık
- Haberli, Mehmet: 2012 “Yeni Bir Örgütlenme Biçimi Olarak Sanal Cemaatler”, **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi**. 1(3).
- _____:2014 **Sanal Din Tarihsel Kuramsal ve Pratik Boyutlarıyla İnternet ve Din**, İstanbul: Açılım Yayınları
- Hagel, H. and Armstrong, A: 1997 **Net Gain: Expanding Markets Through Virtual Communities**. Boston, MA: Harvard Business School Press.
- Hale, William: 2014 **Türkiye’de Ordu ve Siyaset**, Ahmet Fethi (çev.), İstanbul: Alfa Yayınları

- Hale, William and Ergun Ozbudun: 2010 **Islamism, Democracy and Liberalism in Turkey: The Case of the AKP**, New York: Routledge Press
- Hall, Stuart: 1998 “Kültürel Kimlik ve Diaspora”, **Kimlik: Topluluk/Kültür/Farklılık**, J. Rutherford (Der), İrem Sağlam (Çev.), İstanbul: Sarmal Yayınevi
- Harrison, S. and Dourish, P: 1996 “Re-pace-in space: The roles of place and space in collaborative systems”, **Proceedings of the 1996 ACM Conference On Computer Supported Cooperative Work**, 67-76.
- Harvey, David: 2010 **Postmodernliğin Durumu**, (5. Baskı), Sundur Savran (Çev.), İstanbul: Metis
- Hassan, Ümit: 1982 **İbn Haldun Metodu ve Siyaset Teorisi**, Ankara: AÜ. SBF Yayını.
- Heidegger, M: 1999 “Günlük İnsan ve Onlar Alanı” A. Atan (Çev.), **Ders Belgeliği Felsefe Sanat Eğitim Dergisi**.
- Heper, Metin: 1973 “Osmanlı-Türk Devletinde Bürokrasinin Siyasal Rolü: Kamu Yönetimi Kuramı Açısından Bazı Gözlemler”, **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt: 6, Sayı: 2, 29-40
- _____: 1980 “Ekonomik ve Sosyal Gelişme Sürecinde Bürokrasi: Bir Tipoloji ve Bazı Düşünceler”, **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt 13, Sayı:2, Haziran 1980
- _____: 2009 “Does Secularism Face a Serious Threat in Turkey?”, **Comparative Studies of South Asia, Africa and the Middle East** 29(3):413–22.
- Hesse, Bradford W: 1995 “Curb Cuts in the Virtual Community: Telework and Persons with Disabilities”, **Proceedings of the 28th Annual Hawaii International Conference on System Science**.
- Hetherington, Marc J: 2009 “Review Article: Putting Polarization in Perspective”, **British Journal of Political Science** 39(02):413 448.
- Heywood, Andrew: 2006 **Siyaset**, Ankara: Liberte Yayınları
- Hobbes Thomas: 1992 **Leviathan**, Semih Lim (Çev.), İstanbul: Yapı Kredi Yay.
- Hoffman, D. and Novak, T: 1996 “Marketing in hypermedia computer-mediated environments: Conceptual foundations”, **Journal of Marketing**, 60(3), 50-68.
- Hoffmann, John P. and Allan S: Miller: 1998 “Denominational Influences on Socially Divisive Issues”, **Journal for the Scientific Study of Religion** 37(3):528–46.
- Howe, Marvin: 2000 **Turkey Today: A Nation Divided over Islam’s Revival**. Boulder, CO: Westview Press.
- Hunter, James D: 1991 **Culture Wars**. New York: Basic Books.
- Huntington, Samuel P: 1975 **Political Order in Changing Society**, New Haven: Yale University Press
- _____: 1993 “The Clash of Civilizations?”, **Foreign Affairs** 72(3):22–49.

- _____: 2006 **Medeniyetler Çatışması**, (10. Baskı), Murat Yılmaz (Der.), Ankara: Vadi
- Huntington, Samuel P ve Jorge J. Dominguez: 1975 **Siyasal Gelişme**, Ergun Özbudun(Çev.), Ankara: Siyasi İlimler Derneği Yayını
- İnci Sözlük; T.siz “İnci sözlük İstatistik”, (çevrimiçi), <http://www.incisozluk.com.tr/index.php?sa=istatistik> 1.11.2011
- _____:17.12.2009/a “Ekşi sözlük”, (çevrimiçi), <http://www.incisozluk.com.tr/w/ek%C5%9Fi-s%C3%B6zl%C3%BCk/> 12.12.2016
- _____:17.12.2009/b “Uludağ Sözlük”, (çevrimiçi), <http://www.incisozluk.com.tr/?k=uluda%C4%9F+s%C3%B6zl%C3%BCk&ce=goster> 11.11.2016
- _____: 02.01.2010 “kürtaj”, (çevrimiçi) <http://www.incisozluk.com.tr/w/k%C3%BCrtaj/> 21.12.2016
- _____:06.01.2010 “Demokrasi”, (çevrimiçi) <http://www.incisozluk.com.tr/?k=demokrasi&ce=goster> 11.12.2016
- _____:28.11.2010 “lgbt”, (çevrimiçi) <http://www.incisozluk.com.tr/?k=lgbt&ce=goster> 24.12.2016
- _____:06.02.2011 “çalışan kadın”, (çevrimiçi) <http://www.incisozluk.com.tr/?k=%C3%A7al%C4%B1%C5%9Fan+kad%C4%B1n&ce=goster>
- _____: 14.04.2011 “laiklik nedir,” (çevrimiçi) <http://www.incisozluk.com.tr/w/laiklik-nedir/> 16.12.2016
- _____: 18.10.2013 “en çok boşanma izmirde ya ne olacaktı”, (çevrimiçi) <http://www.incisozluk.com.tr/w/en-%C3%A7ok-bo%C5%9Fanma-izmirde-ya-ne-olaca%C4%9F%C4%B1d%C4%B1/> 20.12.216
- _____:26.02.2014 “inci sozlukteki sosyal baskı”, (çevrimiçi) <http://www.incisozluk.com.tr/w/inci-sozlukteki-sosyal-baski/> 18.12.2016
- _____:17.03.2014 “kürtaj yasaklanmalı mı”, (çevrimiçi) <http://www.incisozluk.com.tr/w/k%C3%BCrtaj-yasaklanmal%C4%B1-m%C4%B1/> 21.2.2016
- _____:17.05.2014 “1 2 3 nesillerin muhafazakarlığı”, (çevrimiçi) <http://www.incisozluk.com.tr/w/1-2-3-nesillerin-muhafazakarl%C4%B1g%C4%B1/> 16.12.2016
- _____:19.04.2015 “muhafazakarlık dindarlık demek değildir”, (çevrimiçi) <http://www.incisozluk.com.tr/w/muhafazakarl%C4%B1k-dindarl%C4%B1k-demek-de%C4%9Fildir/> 16.12.2016
- _____:07.11.2015 “İncisözlük Eski Külliyyatı”, (çevrimiçi), http://www.incisozluk.com.tr/w/eski-inci-s%C3%B6zl%C3%BCk-k%C3%BCllyat%C4%B1/&list_type=solframe 11.11.2016
- _____:30.11.2015 “sözlüğün adını değiştirip muhafazakar sözlük yapın”, (çevrimiçi) <http://www.incisozluk.com.tr/w/s%C3%B6zl%C3%BCk%C4%9F>

- C3%BCn-ad%C4%B1n%C4%B1-de%C4%9Fi%C5%9Ftirip-muhafazakar-s%C3%B6zl%C3%BCk-yap%C4%B1n/ 16.12.2016
- ____:13.01.2016 “neymiş ekonomi kötüye gidiyormuş”, (çevrimiçi) <http://www.incisozluk.com.tr/w/neymi%C5%9F-ekonomi-k%C3%B6t%C3%BCye-gidiyormu%C5%9F/> 14.12.2016
- ____:21.03.2016 “lan malezya oluyoduk hani”, (çevrimiçi) <http://www.incisozluk.com.tr/w/lan-malezya-oluyoduk-hani/> 17.12.2016
- ____:23.04.2016 “bu kadar baskı varken siz”, (çevrimiçi) <http://www.incisozluk.com.tr/w/bu-kadar-baski-varken-siz/> 18.12.2016
- ____:04.05.2016 “ekonomi öğrencisiyim akp yi anlatıyorum”, (çevrimiçi) <http://www.incisozluk.com.tr/w/ekonomi-ogrencisiyim-akp-yi-anlatiyom/> 14.12.2016
- ____:22.07.2016 “sağcı muhafazakar adamlar arkadaş olamam”, (çevrimiçi) [\(http://www.incisozluk.com.tr/w/sa%C4%9Fc%C4%B1-muhafazakar-adamlar-arkada%C5%9F-olamam/](http://www.incisozluk.com.tr/w/sa%C4%9Fc%C4%B1-muhafazakar-adamlar-arkada%C5%9F-olamam/) 16.12.2016
- ____:31.08.2016 “yeni iran olma yolunda”, (çevrimiçi) <http://www.incisozluk.com.tr/w/yen%C4%B1-iran-olma-yolunda/> 17.12.2016
- ____:04.09.2016 “türkiye de islamcılık ve muhafazakarlık” ,(çevrimiçi) <http://www.incisozluk.com.tr/w/t%C3%BCrkiye-de-islamc%C4%B1l%C4%B1k-ve-muhafazakarl%C4%B1k/> 16.12.2016
- ____:12.09.2016 “ülke iran a dönsün istiyorum”, (çevrimiçi) <http://www.incisozluk.com.tr/w/%C3%BClke-iran-a-d%C3%B6ns%C3%BCn-istiyorum/> 17.12.2016
- ____:14.09.2016 “lgbt li vatandaş”, (çevrimiçi) <http://www.incisozluk.com.tr/w/lgbt-li-vatanda%C5%9F/> 24.12.2016
- ____:18.09.2016 “islam küçük çocukla evlenmeyi meşru kılmıştır”, (çevrimiçi) <http://www.incisozluk.com.tr/w/islam-k%C3%BCk%C3%A7%C3%BCk-%C3%A7ocukla-evlenmeyi-me%C5%9Fru-k%C4%B1lm%C4%B1%C5%9Ft%C4%B1r/> 23.12.2016
- ____:23.09.2016 “laiklik dinsizliktir diyen”, (çevrimiçi) <http://www.incisozluk.com.tr/w/laiklik-dinsizliktir-diyen/> 16.12.2016
- ____:25.09.2016 “türkiye laik sosyal bir hukuk devletidir”, (çevrimiçi) <http://www.incisozluk.com.tr/w/t%C3%BCrkiye-laik-sosyal-bir-hukuk-devletidir/> 14.12.2016
- ____:30.09.2016 “chplilerin demokrasi düşmanı olduğu gerçeği”, (çevrimiçi) <http://www.incisozluk.com.tr/w/chplilerin-demokrasi-d%C3%BCk%C5%9Fman%C4%B1-oldu%C4%9Fu-ger%C3%A7e%C4%9Fi/> 11.12.2016

- _____:18.10.2016 “lgbt üyesi genci öldüresiye dövdüm”, (çevrimiçi)
<http://www.incisozluk.com.tr/w/lgbt-%C3%BCyesi-genci-%C3%B6ld%C3%BCresiye-d%C3%B6vd%C3%BCm/3/>
24.12.2016
- _____:01.11.2016 “beyler hani burası demokrasi ülkesiydi”, (çevrimiçi)
<http://www.incisozluk.com.tr/w/beyler-hani-buras%C4%B1-demokrasi-%C3%BClkesiydi/> 11.12.2016
- _____: 06.11.2016 “müslümanlar ne zaman laiklik ister”, (çevrimiçi)
<http://www.incisozluk.com.tr/w/m%C3%BCsl%C3%BCmanlar-ne-zaman-laiklik-ister/> 16.12.2016
- _____:16.11.2013 “çocuk gelin”, (çevrimiçi)
<http://www.incisozluk.com.tr/?k=%C3%A7ocuk+gelin&ce=goster>
23.12.2016
- _____:19.11.2016/a “adalet buysa eğer”, (çevrimiçi)
<http://www.incisozluk.com.tr/w/adalet-buysa-e%C4%9Fer/>
14.12.2016
- _____:19.11.2016/b “bence açık giyinenlere tecavüz serbest olmalı”, (çevrimiçi)
<http://www.incisozluk.com.tr/w/bence-a%C3%A7%C4%B1k-giyinenlere-tecav%C3%BCz-serbest-olmal%C4%B1/> 22.12.2016
- _____:28.11.2016 “allah olmasaydı anasına tecavüz edecek müslümler”, (çevrimiçi)
<http://www.incisozluk.com.tr/w/allah-olmasayd%C4%B1-anas%C4%B1na-tecav%C3%BCz-edecek-m%C3%BCsl%C3%BCmler/> 22.12.2016
- _____:02.12.2016 “cehapeliler diyor ki ekonomi kötü dolar artıyor” , (çevrimiçi)
<http://www.incisozluk.com.tr/w/cehapeliler-diyor-ki-ekonomi-k%C3%B6t%C3%BC-dolar-art%C4%B1yor/> 14.12.2016
- _____:11.12.2016 “türkiye de demokrasi uygulamaz”, (çevrimiçi),
<http://www.incisozluk.com.tr/w/t%C3%BCrkiye-de-demokrasi-uygulamaz/> 11.12.2016
- _____: 13.12.2016 “kutlu turan ordusu”, (çevrimiçi)
<http://www.incisozluk.com.tr/w/kutlu-turan-ordusu/> 15.12.2016
- _____:17.12.2016/a Türkiye’de Demokrasi Olduğu Yıllar”, (çevrimiçi)
<http://www.incisozluk.com.tr/w/t%C3%BCrkiyede-demokrasi-oldu%C4%9Fu-y%C4%B1llar/> 11.12.2016
- _____: 17.12.2009/b “darbe”, (çevrimiçi) <http://www.incisozluk.com.tr/w/darbe/>
15.12.2016
- _____:21.12.2016 “sosyal medyadaki çomar baskisi”, (çevrimiçi)
<http://www.incisozluk.com.tr/w/sosyal-%C3%A7omar-baskisi/> 21.12.2016
- _____:22.12.2016 “kurana göre kadına el kaldırmak serbest mi”, (çevrimiçi)
<http://www.incisozluk.com.tr/w/kurana-g%C3%B6re-kad%C4%B1na-el-kald%C4%B1rmak-serbest-mi/> 22.12.2016
- _____: 25.12.2016 “islam ve laiklik bir arada olamaz”, (çevrimiçi)
<http://www.incisozluk.com.tr/w/islam-ve-laiklik-bir-arada-olamaz/>
26.12.2016

IABTürkiye, 2011	“Seninki Kaç Santim”, (çevrimiçi) http://www.iabturkiye.org/basari_oykuleri/seninki-kac-santim 11.10.2016
Innis, Harold: 2007	İmparatorluk ve İletişim Araçları , Nurcan Törenli (çev.), İstanbul: Ütopya Yayınları
Instella; T.siz	“Instella Kuralları”, (çevrimiçi), https://tr.Instella.com/Instella-kurallari---13614784 12.12.2016
_____:30.03.2004	“Demokrasi”, (çevrimiçi) https://tr.instela.com/demokrasi--44597 11.12.2016
_____:10.03.2004	“türk silahlı kuvvetleri”, (çevrimiçi) https://tr.instela.com/turk-silahlı-kuvvetleri--166383 15.12.2016
_____:23.03.2004	“kadın”, (çevrimiçi) https://tr.instela.com/kadin--87795--119.12.2016
_____:25.03.2004	“kürtaj”, (çevrimiçi) https://tr.instela.com/kurtaj--99110 21.12.2016
_____:24.06.2004	“laiklik”, (çevrimiçi) https://tr.instela.com/laiklik--99808 16.12.2016
_____:17.05.2004	“muhafazakarlık”, (çevrimiçi) https://tr.instela.com/muhafazakarlik--113772 16.12.2016
_____:18.12.2004	“çalışan kadın”, (çevrimiçi) https://tr.instela.com/calisan-kadin--40319--1 19.12.2016
_____:08.08.2005	“ordu göreve”, (çevrimiçi) https://tr.instela.com/ordu-goreve--122584 15.12.2016
_____:14.01.2006	“Uludağ Sözlük”, (çevrimiçi), https://tr.Instella.com/uludag-sozluk--167891 11.12.2016
_____:17.05.2007	“laiklik elden gidiyor”, (çevrimiçi) https://tr.instela.com/laiklik-elden-gidiyor--99809n 16.12.2016
_____:14.05.2008	“lgbt”, (çevrimiçi) https://tr.instela.com/lgbt--101562 24.12.2016
_____:22.11.2008	“akp nin ekonomi politikası”, (çevrimiçi) https://tr.instela.com/akp-nin-ekonomi-politikasi--8101 14.12.2016
_____:17.07.2009	“islamiyeti yaşamak isteyen iran a git demek”, (çevrimiçi) https://tr.instela.com/islamiyeti-yasamak-isteyene-iran-a-git-demek--914154 17.12.2016
_____:22.09.2007	“mahalle baskısı”, (çevrimiçi) https://tr.instela.com/mahalle-baskisi--104470 18.12.2016
_____: 26.09.2007	“türkiye malezya olur mu”, (çevrimiçi) https://tr.instela.com/turkiye-malezya-olur-mu--166734 17.12.2016
_____:08.11.2008	“Boşanma oranının giderek artması”, (çevrimiçi) https://tr.instela.com/bosanma-oraninin-giderek-artmasi--352410--1 20.12.2016

_____:19.11.2009	“mustafa kemal in askerleriyiz”, (çevrimiçi) https://tr.instela.com/mustafa-kemal-in-asgerleriyiz--114627 15.12.2016
_____:15.02.2010	“Liberal muhafazakar”, (çevrimiçi) https://tr.instela.com/liberal-muhafazakar--2126904 14.12.2016
_____:22.09.2010	“kemalistlerin yaptığı inanılmaz mahalle baskısı”, (çevrimiçi) https://tr.instela.com/kemalistlerin-yaptigi-inanilmaz-mahalle-baskisi--92377 18.12.2016
_____:16.02.2011	“dekolte giyenin tecavüzü göze alması”,(çevrimiçi) https://tr.instela.com/dekolte-giyenin-tecavuzu-goze-almasi--44197 22.12.2016
_____:30.07.2011	“türkiye iran olur mu”, (çevrimiçi) https://tr.instela.com/turkiye-iran-olur-mu--364060 17.12.2016
_____:08.01.2012	“1400 yıl öncesinin hukukuna göre yaşamak istemek”, (çevrimiçi) https://tr.instela.com/1400-yil-oncesinin-hukukuna-gore-yasamak-istemek--373927 14.12.2016
_____:25.05.2012	“kürtajı cinayet olarak görüyorum”, (çevrimiçi) https://tr.instela.com/kurtaji-cinayet-olarak-goruyorum--99118 21.12.2016
_____: 03.09.2013	“türkiye de 181 bin çocuk gelin olması”, (çevrimiçi) https://tr.instela.com/turkiye-de-181-bin-cocuk-gelin-olmasi--594497 23.12.2016
_____:04.11.2013	“muhafazakar demokrat yapı”, (çevrimiçi) https://tr.instela.com/muhafazakar-demokrat-yapi--556146--3 16.12.2016
_____: 15.01.2014	“çocuk gelin”, (çevrimiçi) https://tr.instela.com/cocuk-gelin--405993 23.12.2016
_____:08.02.2014	“türkiye de çiftlerin boşanmalarının temel nedeni”, (çevrimiçi) https://tr.instela.com/turkiye-de-ciftlerin-bosanmalarinin-temel-nedeni--339652--1 20.2.2016
_____: 22.04.2015	“cehapeli totoşların ekonomi bilgisi”, (çevrimiçi) https://tr.instela.com/cehapeli-totoslarin-ekonomi-bilgisi--12947700 14.12.2016
_____:08.06.2015	“akp li seçmenin ekonomi bozulacak diye ağlaması”, (çevrimiçi) https://tr.instela.com/akp-li-secmenin-ekonomi-bozulacak-diye-aglamasi--11099378 14.12.2016
_____:29.06.2015	“istiklal in göbeğinde anadan doğma lgbt kutlaması”, (çevrimiçi) https://tr.instela.com/istiklal-in-gobeginde-anadan-dogma-lgbt-kutlamasi--10930712 24.12.2016
_____:13.03.2016	“karaman da 45 erkek öğrenciye tecavüz”, (çevrimiçi) https://tr.instela.com/karaman-da-45-erkek-ogrenciye-tecavuz--18089297 22.12.2016

- _____:06.04.2016 “türkiye de muhafazakarlık algısı”, (çevrimiçi) <https://tr.instela.com/turkiye-de-muhafazakarlik-algisi--18393088> 16.12.2016
- _____: 22.06.2016 “sözlükte lgbt destekçilerinin ağırlıkta olması”, (çevrimiçi) <https://tr.instela.com/sozlukte-lgbt-destekcilerinin-agirlikta-olmasi--19001045> 24.12.2016
- İbn Haldun: 2009 **Mukaddime** Cilt 1, (6. Baskı), Süleyman Uludağ (çev.), İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Jameson, Fredric: 2011 **Postmodernizm ya da Geç Kapitalizmin Kültürel Mantığı**, Nuri Pülmür ve Abdülkadir Gölcü (çev.), Ankara: Nirengi Kitap
- Jensen, Carlos, John Davis and Shelly Farnham: 2002 “Finding Others Online: Reputation Systems for Social Online Spaces”, **SIGCHI Conference on Human Factors in Computing Systems, Minnesota**
- Jones, David: R: 2001 “Party Polarization and Legislative Gridlock”, **Political Research Quarterly**, Vol.54, No.1
- Jonas, Eva, Stefan Schulz-Hardt and Dieter Frey: 2005 “Giving advice or making decisions in someone else’s place: The influence of impression, defense, and accuracy motivation on the search for new information”, **Personality and Social Psychology Bulletin**, 31(7), ss. 977–990.
- Jupp, Victor: 2006 **The Sage Dictionary of Social Research**, London: Sage Publication
- Kahraman, Hasan Bülent: 2008 **Türk Siyaseti’nin Yapısal Analizi I: Kavramlar Kuramlar Kurumlar**, İstanbul: Agora Yayınları
- _____: 2012 **Türk Siyaseti’nin Yapısal Analizi II**, (2. Baskı), İstanbul: Agora
- Kalaycıoğlu, Ersin: 2012 “Kulturkampf in Turkey: The Constitutional Referendum of 12 September 2010”, **South European Society and Politics** 17(1):1–22.
- Kalaycıoğlu, Ersin ve Ali Yaşar Sarıbay: 2014 “Tanzimat: Modernleşme Arayışı ve Politik Değişme”, **Türk Siyasal Hayatı Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme**, (5. Baskı), Ersin Kalaycıoğlu ve Ali Yaşar Sarıbay (Eds.), Ankara: Sentez Yayıncılık.
- Kandiyoti, Deniz: 2012 “The Travails of the Secular: Puzzle and Paradox in Turkey”, **Economy and Society** 41(4):513–31.
- Kapani, Münici 2007 **Politika Bilimine Giriş**, 19. Baskı, Ankara: Bilgi Yayınevi
- Kara, Nihal: 2014 “Türkiye’de Çok Partili Sisteme Geçiş ve Demokrasi Sorunları”, **Türk Siyasal Hayatı Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme**, (5. Baskı), Ersin Kaycıoğlu ve Ali Yaşar Sarıbay (Ed.), Ankara: Sentez Yayınları
- Karadağ, Ahmet: 2005 “Din-Devlet İlişkisi ve Türkiye Deneyimi”, **21. Yüzyılın Eşiğinde Türkiye’de Siyasal Hayat** Cilt 2, Ahmet Karadağ, Adnan Küçük ve Selahattin Bakan (Ed.), İstanbul: Alfa-Aktüel Yayınları.
- Karadeniz İşbirliği Fonu ve Türkiye Kurumsal Sosyal “Türkiye’de Kutuplaşmanın Boyutları Araştırması”, (çevrimiçi) <http://kssd.org/turkiyede-kutuplasmanin-boyutlari-arastirmasinin-sonuclari-aciklandi.html/> 12.10.2016

Sorumluluk Derneği:

01:02:2016

Karaduman, Sibel: 2010

“Modernizmden Postmodernizme Kimliğin Yapısal Dönüşümü”.
Journal of Yaşar University, XVII/5

Kardam, Ahmet and Sezgin
Tüzün: 1998

Türkiye’de Siyasi Kutuplaşmalar ve Seçmen Davranışları,
Ankara: Veri Araştırma Yayınları.

Karpat, Kemal H: 2015/a
_____: 2015/b

Türk Demokrasi Tarihi, (6. Baskı), İstanbul: Timaş Yayınları.
Türk Siyasi Tarihi, (6. Baskı), İstanbul: Timaş Yayınları.

_____:2015/c

Osmanlı’dan Günümüze Asker ve Siyaset, (2.baskı), İstanbul:
Timaş Yayınları.

Kavanaugh, A., J. M. Carroll,
M. B., Rosson, T. T. Zin, and
Reese, D. D: 2005

“Community networks: Where offline communities meet online”.
Journal of Computer-Mediated Communication, 10(4), article 3,
(çevrimiçi) <http://jcmc.indiana.edu/vol10/issue4/kavanaugh.html>
15.03.2016

Kavanaugh, A., D. D: Reese, J.
M. Carroll, and M. B Rosson,:
2003

“Weak ties in networked communities”, **Communities &
Technologies**, M. Huysman, E. Wenger, & V. Wulf, (Eds.), The
Netherlands: Kluwer Academic Publishers.

Kaya, Ibrahim: 2012

“Conceptualizing the Current Clashes between Modernist
Republicans and Islamic Conservatives in Turkey”, **Social Science
Information** 51(1):3–21.

Kaya, Kamil: 2013

Küçük Gruplar Sosyolojisi, (3. Baskı), Isparta: Fakülte Kitapevi

Kaya, Mahmut: 2015

“Batı Dışı Modernleşme Örneği Olarak Türkiye Modernleşmesi:
Süreklilikler, Kopuşlar Ve Çatallanmalar”, **Turkish Studies
International Periodical For The Languages, Literature and
History of Turkish or Turkic** Volume 10/2 Winter 2015, Ankara,
545-564

Keane, John: 2004

Sivil Toplum ve Devlet / Avrupa’da Yeni Yaklaşımlar, Ahmet
Çiğdem vd. (Çev.), İstanbul: Yedikıta Yayınları

Kenar, Ceren: 19.02.2015

“Türkiye’de siyasi kutuplaşma: Çelişkileri keskinleştirme”, **Türkiye
Gazetesi**, (çevrimiçi)
<http://www.turkiyegazetesi.com.tr/yazarlar/ceren-kenar/584913.aspx> 12.09.2016

Keyder, Çağlar: 1999

“1990’larda Türkiye’de modernleşmenin doğrultusu”, **Türkiye’de
modernleşme ve ulusal kimlik**, (3. bs.), S. Bozdoğan & R. Kasaba
(Ed.), İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

Keyman, Fuat: 2008

“Türkiye’nin İyi ve Adaletli Yönetimi ve Sosyal Demokrasi”,
Toplum ve Demokrasi Dergisi, Yıl.2, Sayı.2, Ocak-Nisan 2008

_____: 2010

“Assertive Secularism in Crisis: Modernity, Democracy and Islam in
Turkey”, **Comparative Secularisms in A Global Age**, Linell E.
Cady and Elizabeth S. Hurd (ed.), New York: Palgrave Macmillan.

_____: 2014

“Küreselleşen Dünyada Türkiye Ve Demokratikleşme Süreçler,
Sorunlar, Aktörler”, İstanbul: Bilgesam

- Kıdıraliyeva, Saltanat: 25.0.2007 “Milli Kimlik Nedir?”, **GÜNAKSAM Güney Azerbaycan Sosyo-Kültürel Araştırmaları, Turkish Weekly** Ankara: USAK,
- Kiriş, Hakan Mehmet: 2011 “Parti Sisteminde Kutuplaşma ve Türk Parti Sistemi Örneği”, **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt 44, Sayı 4, Aralık , 33-67.
- _____ : 2012 “Türkiye’de Rekabetçi Siyasal Partilerin Dönüşümü: Post-80 Sisteminde Eski Yeni Partilerin Yükselişi ve Düşüşü”, **Toplum ve Demokrasi**, Yıl 6, Sayı 13-14, Ocak-Aralık, 2012, s. 25-53
- Kirkley, S. E., J. R Savery and M. M. Grabner-Hagen: 1998 “Electronic teaching: Extending classroom dialogue and assistance through e-mail communication”, **Electronic Collaborators: Learner-Centered Technologies for Literacy, Apprenticeship, and Discourse**, C. J. Bonk & K. S. King (Eds.), 209–32. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Kivisto, Peter: 2008 **Sosyolojinin Temel Kavramları**, İhsan Çapcıoğlu-Sefer Yavuz.(Çev.), Ankara: Birleşik Yayınevi.
- Klapper, Joseph T: 1960 **The Effects Of Mass Communication**, Glencoe: The Free Press
- Koçal, Ahmet Vedat: 2012 “Çevreden merkeze yönelim bağlamında Türk ye’de muhafazakârlığın dönüşümü: Siyasal İslamcılıktan muhafazakâr demokratlığa AK Parti örneği”, **Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi (İslamcılığın Dönüşümü Özel Sayısı)**, 14(1), 81-111.
- _____ : 2013 “Türkiye’de Siyasal Değişme Bağlamında Küreselleşme Sürecinde Muhafazakârlığın Dönüşümü” **II. Türkiye Lisansüstü Çalışmaları Kongresi - Bildiriler Kitabı II**
- Kollock, P: 1998 “Design principles for online communities”. **PC Update**, 15(5)
- KONDA: Ocak 2011 “Konda Barometresi: İnternet ve Sosyal Medya Kullanımı”, Tema Raporları
- Kozinets, Robert V: 1992 “E-tribalized marketing? the strategic implications of virtual communities of consumption”, **Euro Manage. J.** 17 (3) 252–264.
- _____ : 2002 “The Field Behind The Screen: Using Netnography for Marketing Research in Online Communities”, **Journal of Marketing Research**, 39 (61-72).
- _____ : 2010 **Netnography. Doing Ethnographic Research Online**, Thousand Oaks, CA: Sage Publications
- Köker, Levent: Tarihsiz “Modernleşme Diktatörlüklere Yaradı”, (çevrimiçi) <http://www.hurfikirler.com/hurfikir.php?name=Yazilar&file=article&sid=4274> 18 Kasım 2015.
- Kösemihal, Nurettin Şazi: 1968 **Sosyoloji Tarihi**, (2. Baskı) İstanbul: Remzi Kitapevi.
- _____ : 1993 **Durkheim Sosyolojisi**, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- KSDD: 01.02.2016 “Türkiye’de Kutuplaşmanın Boyutları Araştırması”, (çevrimiçi), <http://kssd.org/turkiyede-kutuplasmanin-boyutlari-arastirmasinin-sonuclari-aciklandi.html> 01.02.2016

- Kumar, Krishan: 1999 **Sanayi Sonrası Toplumdan Post-Modern Tluma Çağdaş Dünyanın Yeni Kuramları**, Mehmet Küçük (Çev.), Ankara: Dost Yayınevi
- Kuru, Ahmet T: 2009 **Secularism and State Policies Toward Religion: The United States, France, and Turkey**, Cambridge: Cambridge University Press
- _____ : 2011 **Pasif Ve Dışlayıcı Laiklik**, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Küçükömer, İdris 2014 **Batılılaşma & Düzenin Yabancılaşması**, (5. Baskı), İstanbul: Profil Yayıncılık
- Laçiner, Ömer: 2005 “İslamcılık, sosyalizm, sol”, Y. Aktay(Ed.), **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce-** Cilt 6, İstanbul: İletişim Yayınları
- Lamont, Michele ve Virag Molnar: 2002 “The Study Of Boundaries In The Social Sciences”, **Annual Review of Sociology** Vol. 28
- Laudon, K: C: and C. G. Traver: 2003 **E-Commerce: Business, Technology, Society**, Boston, MA: Pearson Addison Wesley Press
- LaPalomara, j ve M. Weiner: 1996 “The origin and development of political parties”, **Political Parties and Political Development**, J. LaPalomara ve M. Weiner (Eds), Princeton: Princeton University Press
- Layman, Geoffrey C. and John C. Green: 2005 “Wars and Rumours of Wars: The Contexts of Cultural Conflict in American Political Behaviour”, **British Journal of Political Science** 36(1):61–89.
- Layman, Geoffrey C, Thomas M.Carsey, Juliana Menasce Horowitz: 2006 “Party Polarization in American Politics: Characteristics, Causes, and Consequences”, **Annual Review of Political Science**, Vol. 9
- Le Bon, Gustave: 2015 **Kitleler Psikolojisi**, (2. Baskı), Yunus Ender Çev.), İstanbul: Hayat Yayınları
- Lewis, Bernard: 2004 **Modern Türkiye’nin Doğuşu**, (9. Baskı), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını
- Lin, Nan: 2001 **Social Capital: A Theory of Structure and Action**, New York: Cambridge University Press
- Lindner, Andrew M. and Daniel N. Hawkins: 2012 “Globalization, Culture Wars, and Attitudes Toward Soccer in America: An Empirical Assessment of How Soccer Explains the World”, **The Sociological Quarterly** 53: 68–91.
- Locke, John: 2007 **Hükümet Üzerine Birinci İnceleme Bay Robert Filmer ve Yandaşlarının Yanlış İlke ve Temellerinin Yıkılışı**, Fahri Bakırcı (Çev.), İstanbul: Kırılmaç Yayınları
- Loo, Hans Van Der, Willem Van Reijen: 2006 **Modernleşmenin Paradoksları**, Kadir Canatan (Çev), İstanbul: İnsan Yayınları.
- Jost, John T: ve Sidanius, Jim: 2004: “Political Psychology: An Introduction”, **Political Psychology**, John T. Jost ve Jim Sidanius (ed.), NY: Psychological Press.

- Lyotard, Jean Francois: 1984 **The Postmodern Condition A Report On Knowledge**, Manchester University Press
- _____:1994 **Postmodern Durum**, Ahmet Çiğdem (Çev.). Ankara: Vadi Yayıncılık
- Ma, M. and R. Agarwal: 2007 “Through a Glass Darkly: Information Technology Design, Identity Verification, and Knowledge Contribution in Online Communities”. **Information Systems Research** 18(1), 42–67 (2007)
- MacKinnon, Richard C: 1997 “Punishing the Persona: Correctional Strategies for the Virtual Offender”, **Virtual Culture: Identity and Communication in Cybersociety**, Steven G. Jones (Ed.), London: Sage Publication
- Maffesoli, Michael: 1996 **The Time of the Tribes: The Decline of Individualism in Mass Society**, Don Smith (Ed.), London and Thousand Oaks: Sage Publication
- Maier, Holger R: 1998 “Otoriter ve Totaliter Bir Geçmişle Nasıl Hesaplaşılır? Ders Kitabı Yazarlarının Önündeki Sorunlar”, **Tarih Eğitimi ve Tarihteki Öteki Sorunu**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları
- Manninen, Taryn: 2003 “Interaction forms and communicative actions in multiplayer games”, **Game Studies**, 3(1), (çevrimiçi) www.gamestudies.org/0301/manninen 12.05.2016
- Mantzari, Evangelia et al: 2009 “Social TV: Building Virtual Communities to Enhance the Digital Interactive Television Viewing Experience”, **Virtual Community Practices and Social Interactive Media: Technology Lifecycle and Workflow Analysis**, Demosthenes Akoumianakis (Ed.), USA: Information Science Reference
- Mardin, Şerif: 1969 “Power, Civil Society and Culture in the Ottoman Empire”, **Comparative Studies in Society and History**, Vol. 11.
- _____:1973 “Center-Periphery Relations: A Key to Turkish Politics?”, **Daedalus** 102(1):169–90.
- _____: 1994 “Islam in Mass Society: Harmony and Polarization”, **Politics in the Third Turkish Republic**, Metin Heper and Ahmet Evin Boulder (Ed.), CO: Westview Press.
- _____: 2005 “Turkish Islamic Exceptionalism Yesterday and Today: Continuity, Rupture and Reconstruction in Operational Codes”, **Turkish Studies** 6(2):145–65.
- _____: 2006 “Türk Siyasetini Açıklayabilecek Bir Anahtar: Merkez-Çevre İlişkileri”, **Türkiye’de Toplum ve Siyaset Makaleler** 1, (13. Baskı), Mümtazer Türköne ve Tuncay Önder (Der.), İstanbul: İletişim Yayınları
- _____: 2007 “Mahalle Havası Diye Bir Şey Var Ki AKP’yi Bile Döver.” **Vatan Gazetesi** (Vatan Kitap Eki), May 15.
- _____: 2014/a **Siyasal ve Sosyal Bilimler Makaleler** 2, (12. Baskı), İstanbul: İletişim Yayınları
- _____: 2014/b **Din ve İdeoloji**, (22. Baskı), İstanbul: İletişim Yayınları

- _____: 2015/a **Türkiye’de Toplum ve Siyaset Makaleler 1**, (21. Baskı), İstanbul: İletişim Yayınları
- _____: 2015/b **Türkiye’de Din ve Siyaset Makaleler 3**, (19. Baskı), İstanbul: İletişim Yayınları
- _____: 2015/c **Türk Modernleşmesi Makaleler 4**, (25. Baskı), İstanbul: İletişim Yayınları
- _____: 2015/d **Türkiye, İslam ve Sekülerizm Makaleler 5**, (4. Baskı), İstanbul: İletişim Yayınları
- Markus, H. And P. Nurius: “Possible selves”, **American Psychologist**, 4(9), 954–69
1986
- Markus, U: 2002 **Characterizing the virtual community**, (5th edition), SAP Design Guild, (çevrimiçi)
<http://www.sapdesignguild.org/editions/edition5/communities.asp>
15.06.2016
- Marx, Karl: 1993 **Ekonomi Politikin Eleştirisine Katkı**, Ankara: Sol Yayınları
- Matei, S: 2005 “From counterculture to cyberculture: Virtual community discourse and the dilemma of modernity”, **Journal of Computer-Mediated Communication**, 10(3), (çevrimiçi)
<http://jcmc.indiana.edu/vol10/issue3/matei.html> 13.05.2016
- Mattelart, Armand: 2015 **İletişimin Dünyasallaşması**, (3 Baskı), Halime Yücel (Çev.), İstanbul: İletişim
- McCright, M. Aaron and E. Riley Dunlap: 2011 “The Politicization of Climate Change and Polarization in the American Public’s Views of Global Warming, 2001–2010”, **The Sociological Quarterly** 52: 155–94.
- McLaughlin, M. L., K. K. Osborne, and C. B. Smith: 1995 “Standards of conduct on Usenet”, **Cyber society**, S. G. Jones (Ed.), Thousand Oaks: Sage Publications.
- McLaughlin M. L et al: 1997 “Virtual Community in a Telepresence Enviroment”, **Virtual Culture: Identirty ad Comunication in Cybersociety**, Steven G. Jones (Ed.), London: Sage Publications
- McLuhan, Marshall: 1962 **The Guttenber Galaxy: The Making of Typographic Man**, Canada: University of Toronto Press
- _____:1964 **Understanding Media, The Extention of Man**, New York: McMillian Publication
- _____:1967 **The Media is The Message An Inventory of Effects**, CA: Gingko Press
- McLuhan, Marshall ve Bruce R: Powers: 2001 **Global Köy**, Bahar Öcal Düzgören (Çev.), İstanbul: Scala Yayınları
- Mezgár, István: 2006 “Building Trust in Virtual Communities”, **Encyclopedia of Virtual Communities and Technologies**, Subhasis Dasgupta (Ed.), USA: Idea Group Reference Press

- Mitra, Andra: 1997 “Virtual Commonality: Looking for India on the Internet”, **Virtual Culture: Identity and Communication in Cybersociety**, Steven G. Jones (Ed.), London: Sage Publication
- Morrison, Ken: 2006 **Marx, Durkheim, Weber: Formation of Social Thought**, Sage Publication
- Moor, Aldo de and Hans Weigand: 2007 “Formalizing the evolution of virtual communities”, **Journal Information Systems** Volume 32 Issue 2, April 2007, 223-247
- Mouw, Ted and Michael E. Sobel: 2001 “Culture Wars and Opinion Polarization: The Case of Abortion”, **American Journal of Sociology** 106(4):913-43
- Muniz, A. M. Jr and O'Guinn, T. C: 2001 “Brand community”, **Journal of Consumer Research**, 27(1), 412-432.
- Murray, J. H: 1999 **Hamlet On The Holodeck: The Future Of Narrativity in Cyberspace**, Cambridge, MA: MIT Press.
- Myers, Charles D: 2016 “Campaign Intensity and Polarization”, (çevrimiçi), www.princeton.edu/~cdmyers/Campaign_Polarization.pdf 03.04.2016
- Nagel, Thomas: 2002 “Enformasyon Gettoları: İnternet ve Demokrasi Tartışması”, **Cogito Dergisi**, Sayı: 30.
- Narmanlıoğlu, Haldun: 2016 “Yurttaşta Nettaş”, **Dijital Kavramlar Olanaklar, Deneyimler**, Nilüfer Timisi (Ed.), İstanbul: Kalkedon Yayınları
- Naughton, Leonie: 2008 “Magic, Myth, and Mayhem: Tribalization in the Digital Age”, **Electronic Tribes (E-Tribes): Some Theoretical Perspectives and Implications**, Tyrone L. Adams and Stephen A. Smith (Eds.), Austin: The University of Texas Press
- ODTÜ Bilgi İşlem Daire Başkanlığı: 2005 “İnternet Tarihi”, (çevrimiçi), <http://www.internetarsivi.metu.edu.tr/tarihce.php> 23.05.2016
- Oğur, Yıldırım: 06.07.2014 “Gelin Hanım/Damat Bey AKP'li çıkınca...”, **Türkiye Gazetesi**, (çevrimiçi), <http://www.turkiyegazetesi.com.tr/yazarlar/yildirayogur/581313.aspx> 14.09.2016
- Onedio, 16.10.2014 “İkonların gerçek anlamları”, (Çevrimiçi), <http://onedio.com/haber/ikonlarin-gercek-anlamlari-385622> 12.10.2016
- Olaniran, Bolanle: 2008 “Electronic Tribes (E-Tribes): Some Theoretical Perspectives and Implications”, **Electronic Tribes (E-Tribes): Some Theoretical Perspectives and Implications**, Tyrone L. Adams and Stephen A. Smith (Eds.), Austin: The University of Texas Press
- Ong, Walter: 2013 **Sözlü ve Yazılı Kültür, Sözlün Teknolojileşmesi**, (4. Baskı), Sema Postacıoğlu Banon (Çev), İstanbul: Metis
- Org Haber: 10.06.2015 “2015 yılında internet kullanıcı sayısı arttı mı?”, (çevrimiçi), <http://www.orghaber.com.tr/teknoloji/2015-yilinda-internet-kullanici-sayisi-artti-mi-h1666.html> 23.05.2016

- Ostrom, E: 1990 **Governing the Commons: The Evolution of Institutions For Collective Action**, New York: Cambridge University Press.
- Özbudun, Ergun: 1964 “Duverger’in Siyasal Partileri ve Siyasal Partilerin İncelenmesinde Bazı Metodolojik Problemler”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt 2, sayı 1- 4.
- _____: 1975 **Türkiye’de Sosyal Değişme ve Siyasal Katılma**, Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları
- _____: 1979 **Siyasal Partiler**, Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları
- _____: 1981 “The Turkish Party System: Institutionalization, Polarization and Fragmentation”, **Middle Eastern Studies**, Vol. 17, Issue 2
- _____: 2000 **Contemporary Turkish Politics: Challenges to Democratic Consolidation**, Boulder, CO: Lynne Rienner Publication
- Özipek, Bekir Berat: 2010 “Avrupa’da ve Türkiye’de muhafazakârlık”, **Muhafazakâr Düşünce Dergisi**, 22(25-26), 105-120.
- _____: 2011 **Muhafazakârlık (Akıl, Toplum, Siyaset)**, İstanbul: Timaş Yayınları
- Park, Kyonghwan and Josh Lepawsky: 2006 “Understanding Virtual Communities in Online Games”, **Encyclopedia of Virtual Communities and Technologies**, Subhasis Dasgupta (Ed.), USA: Idea Group Reference Press
- Parker, Jim: 2008 **Where Is the Shaman? in Electronic Tribes The Virtual Worlds of Geeks, Gamers, Shamans, and Scammers**, Tyrone L. Adams and Stephen A. Smith (Eds.), Austin: The University of Texas Press
- Parsons, Talcott 1940 “An Analytical Approach to the Theory of Social Stratification”, **American Journal of Sociology**, Volume 45, Issue 6: 841-862.
- _____:1961 **The Structure of Social Action**, New York: Free Press.
- _____:2005 “The Social System”, (çevrimiçi), <http://home.ku.edu.tr/~mbaker/CSHS503/TalcottParsonsSocialSystem.pdf> 12.05.2016
- Patton, Michel Quinn: 2014 **Nitel Araştırmalarda Değerlendirme Yöntemleri**, (3. Baskı), Mesut Bütün ve Selçuk Beşir Demir (Çev.), Ankara: Pegem Akademi Yayınları
- Perşembe, Erkan: 2004 “Enformasyon Toplumunda Cemaatler: Sanal Mı, Gerçek Mi?”. **Muhafazakar Düşünce**, 1(2), 33-44.
- Pew Research Center: 2013 “The World’s Muslims: Religion, Politics and Society” (30 Nisan 2013), (çevrimiçi), <http://www.pewforum.org/2013/04/30/the-worlds-muslims-religion-politics-society-overview/> 12.10.2016
- Porter, C: Elise: 2004 “A Typology of Virtual Communities: A Multi-Disciplinary Foundation for Future Research”, **JCMC** 10 (1), Article 3, November 2004

- Poster, M: 1995 "Postmodern virtualities", **Cyberspace, Cyberbodies, Cyberpunk. Cultures of Technological Embodiment**, M. Featherstone, and R. Burrows (Eds), London: Sage Publication
- Preece, J: 2000 **Online Communities: Designing Usability And Supporting Socialbilty**, UK: John Wiley & Sons Publication
- Poyraz, Ergün: 2007 **Kanla Abdest Alanlar**, İstanbul: Toplumsal Düşünce Yayınları
- Putnam, R: 2000 **Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community**. New York: Simon & Schuster Press.
- Rafaeli, S: 1988 "Interactivity: From new media to communication", **Advancing Communication Science: Merging Mass and Interpersonal Processes**, R. P. Hawkins, J. M. Weimann and S. Pingree (Eds), Beverly Hills, CA: Sage Publications
- Raskin, Victor: 1982 **Semantic Mechanism of Humor**, Netherland: D. Reidel Publishing
- Renninger, K: Ann and Wesley Shumar (Eds): 2004 **Building Virtual Communities Learning and Change in Cyberspace**, (2. Edition) NewYork: Cambridge University Press
- Rheingold, Howard: 1987 "Virtual communities: Exchanging ideas Through Computer Bulletin Boards", **Whole Earth Review**, Winter, (çevrimiçi), www.findarticles.com/p/articles/mi_m1510/is_n57/ai_6203867/ 09.10.2015
- _____:1991 **Virtual Reality**, London: Secker & Warburg Press
- _____:1993/a **The Virtual Community**, New York: Addison-Wesley Publication
- _____:1993/b "A Slice of Life in My Virtual Community", **Global Network**, Cambridge: MIT Press. 57-80
- _____:1994 **The Virtual Community: Finding Connection in a Computerised World**, London: Secker & Warburg Press
- _____:1998 **The Virtual Community**. New York: Harper Collins Publishers.
- _____:2002 **Smart Mobs**, Cambridge: Pergesus Publication
- _____:2008 **The virtual community- Homesteading on the Electronic Frontier**, London: The MIT Press
- Rice, R., J. Katz, S. Acord, K Dasgupta and D. Kalpana: 2004 "Personal mediated communication and the concept of community in theory and practice", **Communication and Community: Communication Yearbook 28**, P. Kalbfleisch (Ed.), Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Publishers.
- Ridings, Catherine M: 2006 "Defining Virtual Community", **Encyclopedia of Virtual Communities and Technologies**, Subhasis Dasgupta (Ed.), USA: Idea Group Reference Press
- Ridings, C, D. Gefen, and B. Arinze: 2002 "Some antecedents and effects of trust in virtual communities", **Journal of Strategic Information Systems**, 11(3-4), 271-295.
- Ritzer, George: 1992 **Sociological Theory**, (3rd Ed.), Ümit Tatlıcan (Çev.) McGraw-Hill, Inc. (çevrimiçi), <http://www.scribd.com/doc/25221558/George-Simmel-George-Ritzer-1991> 24.06.2015

- _____:2008 **Auguste Comte**, The Blackwell Companion to Major Classical Social Theorists
- _____:2011 **Büyüsü Bozulmuş Dünyayı Büyülemek**, (2. Baskı), Şen Süer Kaya (Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- _____:2013 **Sosyoloji Kuramları**, Himmet Hülür (Çev.), Ankara: De ki Basım
- Robins, Kevin: 1999 **İmaj**, Nurçay Türkoğlu (Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Rothenbuhler, E: 1991 “The process of community involvement”, **Communication Monographs**, March 1991. 58(63-78).
- Sakallıoğlu, Ümit Cizre: 1996: “Parameters and strategies of Islam-state interaction in republican Turkey”, **International Journal of Middle East Studies**, 28(2), 231-251.
- Sanal, Enes: 2014 **Demokrasi Kavramı Açısından Devlet Ve Din İlişkileri**, Ankara: Başkent Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi
- Sandlin, Jennifer A: 2007 “Netnography as a Consumer Education Research Tool”, **International Journal of Consumer Studies**, 31, 288–294
- Sarı, Engin: 2015 “İletişim ve Medya Çalışmalarında Etnografi”, **İletişim Araştırmalarında Yöntemler Uygulama ve Örneklerle**, Besim Yıldırım (Ed.), Konya: LiteraTürk Academia Yayıncılık
- Sarıbay, Ali Yaşar: 1985 **Türkiye’de Modernleşme, Din ve Parti Politikası: Milli Selâmet Partisi Örnek Olayı**, İstanbul: Alan Yayıncılık
- _____:1995 Postmodernite, Sivil Toplum ve İslam. (2.baskı). İstanbul: İletişim Yayınları
- _____: 1998 **Siyaset, Demokrasi ve Kimlik**, Bursa: Asa Kitabevi
- _____: 2008 **Global Bir Bakışla Politik Sosyoloji**, İstanbul: Everest Yayınları
- _____: 2014/a “Demokrasi ve Siyasal Temsil: İlişkisel Bir Bakış”, **Türk Siyasal Hayatı Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme**, (5. Baskı), Ersin Kalaycıoğlu ve Ali Yaşar Sarıbay (Eds.), Ankara: Sentez Yayıncılık.
- _____: 2014/b “Türkiye’de Siyasal Değişimin Tarihsel ve Güncel Dinamikleri”, **Türkiye’de Toplumsal Değişim**, Lütfi Sunar (Ed.), Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık
- Sarıbay, Ali Yaşar ve Süleyman Seyfi Ögün: 1998 **Bir Politikbilim Perspektifi**, Bursa: Asa Kitabevi.
- Sartori, Giovanni: 1966 “European Political Parties: The Case of Polarized Pluralism”, **Political Parties and Political Development**, Joseph LaPalombara and Myron Weiner (Eds.), Princeton: Princeton University Press
- _____: 1967 **Typologies of Party Systems: A Critique**, Paper presented to the Seventh World Congress of the International Political Science Association, Brussels

- _____: 1970 **The Typology of Party Systems: Proposals for Improvement, in Mass Politics, Studies in Political Sociology**, S. Rokkan and E. ALLAR- DT (Eds.), New York: Free Press
- _____: 1976 **Parties and Party Systems A Framework for Analysis**, Cambridge: Cambridge University Press
- Sarup, Madan: 1997 **Postyapısalcılık ve Postmodernizm**, Abdülbaki Güçlü (Çev.), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları
- Sayar, Kemal: 2002 **Özgürlüğün Baş Dönmesi**, İstanbul: Kaknüs Yayıncılık
- Sayın, Önal: 2010 “Yeni Dünya Düzeni: Gerçekten Sanala”, **Sosyoloji Dergisi**, 22. 1-16.
- Schmitt, Carl: 2006 **Siyasalın İcadı**, Ece Göztepe (Çev.), İstanbul: Metis Yayınları.
- Schubert, P., M, Ginsburg: 2000 “Virtual communities of transaction: the role of personalization in electronic commerce, Electron”, **Markets** 10 (1) (2000) 45–55.
- Schnapper, Dominique: 2005 **Öteki ile İlişki**, Ayşegül Sönmezay (Çev.), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları
- Schimke, Diana et al: 2009 “Evaluating the Effectiveness of Social Visualization Within Virtual Communities”, **Virtual Community Practices and Social Interactive Media: Technology Lifecycle and Workflow Analysis**, Demosthenes Akoumianakis (Ed.), USA: Information Science Reference Press
- Sencar, Özer, İhsan Dağı, Doğu Ergil, Sıtkı Yıldız, and Vahap Coşkun: 2011 “Endişeliler Araştırması”, İstanbul: Metropoll, (çevrimiçi), <http://www.metropoll.com.tr/report/get/309/1> 16.09.2016
- Shaikh, Salman and Shadi Hamid: 2012 “The Beginnings of Transition: Politics and Polarization in Egypt and Tunisia”, Brookings Doha Center, (çevrimiçi), <http://www.brookings.edu/research/reports/2012/04/19-democratic-transitions> 12.09.2016
- Sidanius, Jim ve Fellicia Pratto: 1999 **Social Dominance: An Intergroup Theory of Social Hierarchy and Oppression**, USA: Cambridge University Press.
- Simmel, George: [1908] 1971 “Group expansion and the development of individuality”, **Georg Simmel on Individuality and Social Forms**, D. Levine (Ed.), Chicago, IL: University of Chicago Press.
- _____:2005 **Metropol ve Zihinsel Yaşam, Şehir ve Cemiyet**, Ahmet Aydoğan (Çev), İstanbul: İz Yayıncılık.
- _____:2008 **Moda Felsefesi: Modern Kültürde Çatışma**, (5.Baskı), Tanıl Bora, N. Kalaycı ve E. Gen (Çev), İstanbul: İletişim Yayınları.
- _____:2009 **Bireysellik ve Kültür**, Tuncay Birkan (Çev.), İstanbul: Metis
- Sinclair, Barbara: 2006 **Party Wars Polarization and the Politics of National Policy Making**, Oklahoma: University of Oklahoma Press
- Sitembölükbaşı, Şaban: 2001 **Parti Seçmenlerinin Siyasal Yönelimlerine Etki Eden Sosyoekonomik Faktörler**, Ankara: Nobel Yayınları.

- Slattery, Martin: 2008 **Sosyolojide Temel Fikirler**, Ü. Tatlıcan ve G. Demiriz (Ed.), Bursa: Sentez Yayıncılık
- Smith, Alexander T: 2010 “Faith, Science and the Political Imagination: Moderate Republicans and the Politics of Embryonic Stem Cell”, **The Sociological Review** 58(4):623–37.
- Smith, Marc A: 2002 “Tools for navigating large social cyberspaces, Commun”, **ACM** 45 (4) 51–55.
- Smith Marc: A., Lee Rainie, Ben Shneiderman And Itai Humelboim: 2014 “Mapping Twitter Topic Networks: From Polarized Crowds to Community Clusters”, **Pew Research Center**, (çevrimiçi), <http://www.pewinternet.org/2014/02/20/mapping-twitter-topic-networks-from-polarized-crowds-to-community-clusters/> 1.10.2016
- Somer, Murat: 2007 “Moderate Islam and Secularist Opposition in Turkey: Implications for the World, Muslims and Secular Democracy”, **Third World Quarterly** 28(7):1271–89.
- _____:2012 “The Janus-Faced Relation of Religious Actors and Human Security: Islamic and Secular Values in Turkey”, **Religion and Human Security: A Global Perspective**, James K. Jr. Wellman and Clark B. Lombardi (ed.), Oxford: Oxford University Press.
- Snodgrass, A. and R D. Coyne: 1998 “Is designing hermeneutical?”, **Architectural Theory Review**, 2(1), 65–97.
- Srinivasan, Vasanthi: 2006 “Virtual Communities’ Impact on Politics”, **Encyclopedia of Virtual Communities and Technologies**, Subhasis Dasgupta (Ed.), USA: Idea Group Reference Press
- Standerferi Christina: 2008 “Revisiting the Impact of Tribalism on Civil Society: An Investigation of the Potential Benefits of Membership in an E-Tribe on Public Discourse”, **Electronic Tribes (E-Tribes): Some Theoretical Perspectives and Implications**, Tyrone L. Adams and Stephen A. Smith (Eds.), Austin: The University of Texas Press
- Stanoevska-Slabeva, K: 2002 “Toward a community-oriented design of Internet platforms”, **International Journal of Electronic Commerce**, 6(3), 71-95.
- Subaşı; Necdet: 2001 “Sanal Cemaat Örüntüleri, Bilişim Toplumuna Girerken”, **Sosyoloji ve Hukukta Etkiler Sempozyumu**, Ankara
- _____: 2008 “Türk siyasetinde merkez-çevre ilişkilerinin Gizli kronolojisi-II” **Yerel Siyaset** 29, 69-73
- Sunar, Lütfi ve Yunus Kaya: 2014 “Toplumsal Yaşamda Değerler: Modernleşme, Muhafazakarlaşma ve Kutuplaşma”, **Türkiye’de Toplumsal Değişim**, Lütfi Sunar (Ed.), Ankara: Nobel Yayıncılık
- Sümer, Ç: ve F Yaşlı: (Der:) 2010: **Hegemonyadan diktatoryaya AKP ve liberal-muhafazakâr ittifak**, Ankara: Tan Yayınları
- Swann, W.B., J.T. Polzer; D.C. Seyle and S.J. Ko: 2004 “Finding Value in Diversity: Verification of Personal and Social Self-Views in Diverse Groups”, **Academy of Management Review** 29(1), 9–27 (2004)

- Şen, Serdar: 2004 **Parti programlarında Milli Görüş: AKP Milli Görüşçü mü?**, İstanbul: Nokta Kitap.
- Şener, Gülüm, Perrin Ögün Emre ve Fatih Akyıldız: 2015 “Sosyal Medyanın Siyasi Katilima Etkileri Araştırması”, **Folklor/Edebiyat 83.Özel Sayı: Yeni medya çalışmaları**, 2015/3
- Şentürk, Ünal: 2005 “Değişim Sürecinde Cemaatleşme ve Yeni Cemaatler”, **Toplumsal Yapı**, Yaşar Kaya (Ed). İstanbul: Turan Yayınları.
- Tajfel, Henri ve Turner, John C: 2004 “The Social Identity Theory of Intergroup Behavior”, **Political Psychology**, John T. Jost ve Jim Sidanius (ed.), NY: Psychological Press.
- Tambar, Kabir: 2009 “Secular Populism and the Semiotics of the Crowd in Turkey”, **Public Culture** 21(3):517–37.
- Tank, Pınar: 2005 “Political Islam in Turkey: A state of controlled secularity”, **Turkish Studies**, 6(1), 3-19.
- TarımTV, 30.01.2012 “Daha Küçüğünü Avlamayalım, Almayalım, Satmayalım”, (çevrimiçi), tarimtv.gov.tr/HD823_daha-kucugunu-avlamayalim-almayalim-satmayalim.html 21.12.2016
- Taşkın, Yücel: 2009 “Muhafazakâr bir proje olarak Türk-İslam sentezi”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce- Cilt 5**, A. Çiğdem (Ed.), İstanbul: İletişim Yayınları
- Taylor, Shelley E., Letitia Anne Peplau ve David O. Sears: 2010 **Sosyal Psikoloji**, (2. Baskı), Ali Dönmez (Çev.), İstanbul: İmge Kitabevi
- Thurlow, Crispin; Laura Lengel and Alice Tomic: 2004: **Computer Mediated Communication Social Interaction And The Internet**, London: Sage Publication
- Thomas, Jeremy N.and V. A. Daniel Olson: 2012 “Evangelical Elites’ Changing Responses to Homosexuality 1960-2009”, **Sociology of Religion** 73(3):239–72.
- Thomson, Irene Taviss: 2010 **Culture Wars and Enduring American Dilemmas**. Ann Arbor, MI: The University of Michigan Press.
- Thorns, David C: 1976 **The Quest For Community: Social Aspects of Residential Growth**, London: George Allen& Unwin Limited
- Timisi, Nilüfer: 2003 **Yeni İletişim Teknolojileri ve Demokrasi**, Ankara: Dost Yayınları
- _____ : 2005 “Sanallığın Gerçekliği: İnternetin Kimlik ve Topluluk Alanlarına Girişi”, **İnternet Toplum Kültür**, Mutlu Binark, Barış Kılıçbay (Der.), Ankara: Epos Yayınları
- Timur, Taner: 2003 **Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş**, (3.Baskı), Ankara: İmge Kitabevi.
- Tokan, Feraye Şenol Spring: 2014 “Sosyal Medyadaki Ahlaki Panik Tepkisi: Facebook’taki “T.C.” Örgütlenmesi”, **Global Media Journal**: TR Edition 4 (8)
- Tol, Ulaş: 11:03:2016 “Kutuplaşmanın Keşfi”, **sivilsayfalar.org**, (çevrimiçi), <http://www.sivilsayfalar.org/kutuplasmanin-kesfi/> 12.10.2016

- Toprak, Binnaz: 2014 “Türkiye’de Dinin Denetim İşlevi”, **Türk Siyasal Hayatı Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme**, (5. Baskı), Ersin Kalaycıoğlu ve Ali Yaşar Sarıbay (Eds.), Ankara: Sentez Yayıncılık
- Toprak, Binnaz, İrfan Bozan, Tan Morgül ve Nedim Şener: 2012 **Türkiye’de Farklı Olmak: Din ve Muhafazakârlık Ekseninde Ötekileştirilenler**, (4.Baskı), İstanbul: Metis Yayınları.
- Toprak, Ali: Ayşenur Yıldırım: Eser Aygül: Mutlu Binark: Senem Börekçi ve Tuğrul Çomu: 2014 **Toplumsal Paylaşım Ağı Facebook: “Görülüyorum Öyleyse Varım!”**. (2. Baskı). İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Tosun, Tanju: 1999 **Türk Parti Sisteminde Merkez Sağ ve Merkez Solda Parçalanma**, İstanbul: Boyut Kitapları.
- Touraine, Alain: 2010 **Modernliğin Eleştirisi**, Hülya Tufan (Çev.), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Tönnies, Ferdinand: 1957 **Community&Society (Gemeinschaft und Gesellschaft)**, Charles P. Loomis (Çev.), New Brunswick (USA)&Oxford (UK): Transaction Books.
- _____: 2001 **Community and Civil Society**. Cambridge: Cambridge University Press.
- TÜİK: Nisan 2016 “Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması”, (çevrimiçi), <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21779> 1.12.2016
- Tunaya, Tarık Zafer, 1998 **Türkiye’de Siyasal Partiler İkinci Meşrutiyet Dönemi Cilt I**, İstanbul: İletişim Yayınları.
- _____: 1999 **Türkiye’de Siyasal Partiler Mütareke Dönemi 1918-1922 Cilt II**, İstanbul: İletişim Yayınları.
- _____: 2015 **Türkiye’de Siyasi Partiler**, 5. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları
- Tuncel, Gökhan ve Bekir Gündoğmuş: 2012 “Türkiye Siyasetinde Merkez- Çevrenin Dönüşümü Ve Geleneksel Merkezin Konumlanma Sorunu”, **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi** 14/3 (2012). 137-158
- Turam, Berna: 2008 “Turkish Women Divided by Politics: Secularist Activism Versus Pious Non-Resistance”, **International Feminist Journal of Politics** 10(4):475–94
- Jonathan H. Turner: 2010 **Sosyolojik Teorinin Oluşumu**, Ümit Tatlıcan (Çev), Bursa: Sentez Yayıncılık
- Turkle, Sherry: 1995 **Life on the screen: Identity in the age of the Internet**, London: Weidenfeld and Nicolson Press.
- Türk, Gül Dilek: 2014 “Sanal Cemaatlerin Oluşumu; Leyla ile Mecnun Örneği”, **Fourth International Conference in Communication and Media Studies**. 19-21 Kasım 2014. Kıbrıs: Magosa
- Türk, Gül Dilek ve Bahar Tugen: 2014 “Dijital Cemaatler ve Postmodern Kabile Örneği: İnci Sözlük”, **19. Türkiye’de İnternet Konferansı**, İzmir: Yaşar Üniversitesi.

- Türkay, Orçun ve Levent Ünsaldı: 2008 **Türkiye’de Asker ve Siyaset**, İstanbul: Kitap Yayınları
- Türkbağ, Ulvi Ahmet: 2003 “Kimlik, Hukuk ve Adalet Sorunu”, **Doğu Batı**, Sayı:23
- Türköne, Mümtazer: 2005 **Siyaset**, Ankara: Lotus Yayıncılık
- Uecker, Jeremy E. and Glenn Lucke: 2011 “Protestant Clergy and the Culture Wars: An Empirical Test of Hunter’s Thesis”, **Journal for the Scientific Study of Religion** 50(4):692–706.
- Uludağ Sözlük, T.siz “Uludağ Sözlük Kullanıcı Sözleşmesi”, (çevrimiçi), <https://www.uludagsozluk.com/index.php?sa=sozlesme> 11.11.2016
- _____:16.01.2006 “Hukuk”, (çevrimiçi) <http://www.uludagsozluk.com/k/hukuk/> 14.12.2016
- _____: 17.01.2006 “laiklik”, (çevrimiçi) <http://www.uludagsozluk.com/k/laiklik/&sp=4&ac=true> 16.12.2016
- _____:05.02.2006 “Kürtaj”, (çevrimiçi) <https://www.uludagsozluk.com/k/k%C3%BCrtaj/&sp=3&ac=true> 21.12.2016
- _____:28.10.2006 “lgbt”, (çevrimiçi) <https://www.uludagsozluk.com/k/lgbt/> 24.12.2016
- _____:10.03.2007 “100 çocuğa tecavüz eden sapık”, (çevrimiçi) <https://www.uludagsozluk.com/k/100-%C3%A7ocu%C4%9Fatecav%C3%BCz-eden-sap%C4%B1k/> 22.12.2016
- _____: 23.07.2007 “chp zihniyetinin demokrasi anlayışı”, (çevrimiçi) <https://www.uludagsozluk.com/k/chp-zihniyetinin-demokrasi-anlayisi/&sp=7&ac=true> 12.12.2016
- _____:20.09.2007 “mahalle baskısı”, (çevrimiçi) <http://www.uludagsozluk.com/k/mahalle-bask%C4%B1s%C4%B1/&sp=1&ac=true> 18.12.2016
- _____:25.09.2007 “türkiye malezya olur mu endisesi”, (çevrimiçi) <http://www.uludagsozluk.com/k/turkiye-malezya-olur-mu-endisesi/&sp=3&ac=true> 17.12.2016
- _____:15.04.2008 “laiklik adı altında ahlaksızlığı savunmak”, (çevrimiçi) <http://www.uludagsozluk.com/k/laiklik-ad%C4%B1-alt%C4%B1nda-ahlaks%C4%B1zl%C4%B1%C4%9F%C4%B1-savunmak/&sp=5&ac=true> 16.12.2016
- _____:10.02.2008 “türkiye iran olacak”, (çevrimçi) <http://www.uludagsozluk.com/k/t%C3%BCrkiye-iran-olacak/&sp=1&ac=true> 17.12.2016
- _____:02.04.2008 “malezya dan korkarken türkiye pakistan oldu”, (çevrimçi) <http://www.uludagsozluk.com/k/malezya-dan-korkarken-t%C3%BCrkiye-pakistan-oldu/&sp=2&ac=true> 17.12.2016
- _____:10.06.2008 “halkin iradesine comak sokmaya hukuk denmesi”, (çevrimiçi) <http://www.uludagsozluk.com/k/halkin-iradesine-comak-sokmaya-hukuk-denmesi/&sp=6&ac=true> 14.12.2016

- _____: 07.05.2009 “cahillerin oyuyla demokrasi olmaz”, (çevrimiçi)
<https://tr.instela.com/cahillerin-oyuyla-demokrasi-olmaz--32114>
11.12.2016
- _____: 15.07.2009 “muhafazakarlık”, (çevrimiçi)
<https://www.uludagsozluk.com/k/muhafazakar%C4%B1k/&sp=1&ac=true> 16.12.2016
- _____: 27.10.2009 “laik mahalle baskısı”, (çevrimiçi)
<http://www.uludagsozluk.com/k/laik-mahalle-bask%C4%B1s%C4%B1/&sp=1&ac=true> 18.12.2016
- _____: 18.02.2010 “akp ordu ve yargıya karşı”, (çevrimiçi)
<http://www.uludagsozluk.com/k/akp-ordu-ve-yarg%C4%B1ya-kar%C5%9F%C4%B1/&sp=2&ac=true> 15.12.2016
- _____: 09.06.2010 “14 yaşındaki engelli bir kıza tecavüz etmek”, (çevrimiçi)
<https://www.uludagsozluk.com/k/14-ya%C5%9F%C4%B1ndaki-engelli-bir-k%C4%B1za-tecav%C3%BCz-etmek/&sp=2&ac=true>
22.12.2016
- _____: 20.06.2010 “30 yıldır terörü bitiremeyen ordu”, (çevrimiçi)
<http://www.uludagsozluk.com/k/30-y%C4%B1ld%C4%B1r-ter%C3%B6r%C3%BC-bitiremeyen-ordu/&sp=1&ac=true>
15.12.2016
- _____: 12.09.2010 “ordu göreve hemen darbe olmalı” ,(çevrimiçi)
<http://www.uludagsozluk.com/k/ordu-g%C3%B6reve-hemen-darbe-olmal%C4%B1/&sp=10&ac=true> 15.12.2016
- _____: 31.12.2010 “2011 de ekonomi hızlı büyümeye devam edecek”, (çevrimiçi)
<http://www.uludagsozluk.com/k/2011-de-ekonomi-h%C4%B1zlı%C4%B1-b%C3%BCy%C3%BCmeye-devam-edecek/&sp=1&ac=true> 14.12.2016
- _____: 25.05.2011 “boşanma oranlarının artması”, (çevrimiçi)
<https://www.uludagsozluk.com/k/bo%C5%9Fanma-oranlar%C4%B1n%C4%B1n-artmas%C4%B1/&sp=1&ac=true>
20.12.2016
- _____: 01.06.2011 “akp yi itin götüne sokup demokrasi yok demek”, (çevrimiçi)
<https://tr.instela.com/akp-yi-itin-gotune-sokup-demokrasi-yok-demek--626960> 11.12.2016
- _____: 12.06.2011 “1 yaşındaki kız çocuğuna tecavüz eden cani”, (çevrimiçi)
<https://www.uludagsozluk.com/k/1-ya%C5%9F%C4%B1ndaki-k%C4%B1z-%C3%A7ocu%C4%9Funa-tecav%C3%BCz-eden-cani/&sp=1&ac=true> 22.12.2016
- _____: 01.08.2011 “10 bin peşmergeyi bitiremeyen milyonluk ordu”, (çevrimiçi),
<http://www.uludagsozluk.com/k/10-bin-pe%C5%9Fmergeyi-bitiremeyen-milyonluk-ordu/&sp=1&ac=true> 15.12.1016
- _____: 17.08.2011 “çocuk gelin”, (çevrimiçi)
<https://www.uludagsozluk.com/k/%C3%A7ocuk-gelin/&sp=1&ac=true> 23.12.2016

- _____: 04.01.2012 “ülkede tehlikeli boyutlara varan muhafazakarlık”, (çevrimiçi)
<https://www.uludagsozluk.com/k/%C3%BClkede-tehlikeli-boyutlara-varan-muhafazakar%C4%B1k/&sp=1&ac=true>
16.12.2016
- _____: 08.04.2012 “ak parti hükümetinin ekonomi politikası,” (çevrimiçi)
<http://www.uludagsozluk.com/k/ak-parti-h%C3%BCk%C3%BCmetinin-ekonomi-politikas%C4%B1/&sp=1&ac=true> 14.12.2016
- _____: 12.04.2012 “ateistim diyen fazıl say ı yargılayan akp li hukuk”, (çevrimiçi)
<http://www.uludagsozluk.com/k/ateistim-diyen-faz%C4%B1l-say-%C4%B1-yarg%C4%B1layan-akp-li-hukuk/&sp=2&ac=true>
14.12.2016
- _____: 26.06.2012 “izmir in türkiye de boşanma rekortmeni il olması”, (çevrimiçi)
<https://www.uludagsozluk.com/k/izmir-in-t%C3%BCrkiye-de-bo%C5%9Fanma-rekortmeni-il-olmas%C4%B1/&sp=3&ac=true>
20.12.2016
- _____: 19.09.2012 “bunca şehide rağmen ihtilal yapmayan ordu”, (çevrimiçi)
<http://www.uludagsozluk.com/k/bunca-%C5%9Fehide-ra%C4%9Fmen-ihtilal-yapmayan-ordu/&sp=3&ac=true> 15.12.2016
- _____: 10.06.2013 “alevi kadınların kürtaj olmalarına izin verilsin”, (çevrimiçi)
<https://www.uludagsozluk.com/k/alevi-kad%C4%B1nlar%C4%B1n-k%C3%BCrtaj-olmalar%C4%B1na-izin-verilsin/&sp=1&ac=true> 21.12.2016
- _____: 19.06.2013 “Akp döneminde demokrasi ilerledi mi”, (çevrimiçi)
<https://www.uludagsozluk.com/k/akp-d%C3%B6neminde-demokrasi-ilerledi-mi/&sp=3&ac=true> 11.12.2016
- _____: 03.09.2013 “uludağ sözlükte acayip mahalle baskısı yapılması”, (çevrimiçi)
<http://www.uludagsozluk.com/k/uluda%C4%9Fs-%C3%B6zl%C3%BCkte-acayip-mahalle-bask%C4%B1s%C4%B1-yap%C4%B1lmas%C4%B1/&sp=1&ac=true> 18.12.2016
- _____: 15.02.2013 “Boşanma sebepleri”, (çevrimiçi)
<https://www.uludagsozluk.com/k/bo%C5%9Fanma-nedenleri/&sp=1&ac=true> 20.12.2016
- _____: 13.03.2013 “ekonomik özgürlük ayağına çalışan kadın”, (çevrimiçi)
<https://www.uludagsozluk.com/k/ekonomik-%C3%B6zg%C3%BCrl%C3%BCk-aya%C4%9F%C4%B1na-%C3%A7al%C4%B1%C5%9Fan-kad%C4%B1n/&sp=1&ac=true>
19.12.2016
- _____: 14.10.2013 “liberal muhafazakarlık”, (çevrimiçi)
<https://www.uludagsozluk.com/k/liberal-muhafazakar%C4%B1k/&sp=1&ac=true> 14.12.2016
- _____: 23.04.2014 “en fazla çocuk gelin bulunduran ırk”, (çevrimiçi)
<https://www.uludagsozluk.com/k/en-fazla-%C3%A7ocuk-gelin-bulunduran-%C4%B1rk/&sp=1&ac=true> 23.12.2016

- _____:14.07.2014 “boşanma oranı yüksek olan kitle”, (çevrimiçi) <https://www.uludagsozluk.com/k/bo%C5%9Fanma-oran%C4%B1-y%C3%BCksek-olan-kitle/&sp=2&ac=true> 20.12.2016
- _____:30.08.2014 “borç batağında olup ekonomi geliştiren mal”, (çevrimiçi) <http://www.uludagsozluk.com/k/bor%C3%A7-bata%C4%9F%C4%B1nda-olup-ekonomi-geli%C5%9Fti-diyen-mal/&sp=3&ac=true> 14.12.2016
- _____:15.06.2015 “kadının çalışması sorunsalı”, (çevrimiçi) <https://www.uludagsozluk.com/k/kad%C4%B1n%C4%B1n-%C3%A7al%C4%B1%C5%9Fmas%C4%B1-sorunsal%C4%B1/&sp=1&ac=true> 19.12.2016
- _____:27.06.2015 “lgbt onur yürüyüşü”, (çevrimiçi) <https://www.uludagsozluk.com/k/lgbt-onur-y%C3%BCr%C3%BCy%C3%BC%C5%9F%C3%BC/24.12.2016>
- _____:18.01.2016 “demokrasi”, (çevrimiçi) <https://www.uludagsozluk.com/k/demokrasi/11.12.2016>
- _____:27.08.2016 “demokrasi küfürdür”, (çevrimiçi) <https://tr.instela.com/demokrasi-kufurdur--19331733> 11.12.2016
- _____:19.11.2016 “türkiyede kadın olmak”, (çevrimiçi) <https://www.uludagsozluk.com/k/T%C3%9CRK%C4%B0YEDE-KADIN-OLMAK/19.12.2016>
- _____:21.11.2016 “81 ilin 2015 yılındaki çocuk gelin istatistikleri”, (çevrimiçi) <https://www.uludagsozluk.com/k/81-ilin-2015-y%C4%B1l%C4%B1ndaki-%C3%A7ocuk-gelin-istatistikleri/&sp=1&ac=true> 23.12.2016
- Usta, Nurgül: 2015 “Türkiye’nin internet kullanım alışkanlıkları”, **Fikrimühim**, Ocak 2015, 136-138.
- Uzgel, İlhan: 2009 “AKP: Neo-liberal Dönüşümün Yeni Aktörü”, **AKP Kitabı Bir Dönüşümün Bilançosu**, Bülent Duru ve İlhan Uzgel (Ed.), Ankara: Phonenix Yayınları.
- Uzunoglu, Sarphan: 2015 “Bir Postmodern İntiharın Ardından Ekşi Sözlük’te Kanaatlerin Oluşumu ve Grupların Biçimlenme Süreçleri”, **E-journal of Intermedia**, 2015/2(2) 424 – 439
- Ülken, Hilmi Ziya: 1969 “Cemaat”, **Sosyoloji Sözlüğü**, İstanbul: Talim ve Terbiye Dairesi Yay; Millî Eğt. Basımevi
- Ülsever, Cüneyt: 28.08.2001 “Recep Tayyip Erdoğan ile Röportaj: Politik Referansımız Anayasadır”, **Hürriyet Gazetesi**
- Ünal, Ahmet Zeki: 2011 **Toplumda Tabakalaşma ve Hareketlilik**, Ankara: Birleşik Yayınevi
- Üskül, Zafer: 1997 **Siyaset ve Asker**, (2. Baskı), İstanbul: İmge Yayınları.
- Van Dijk, Jan: 1997 “The Reality of Virtual Community. Trends”, **Communication**, 1 (1), 39-63

- _____:2006 **The Network Society Social Aspects of New Media**, London: Sage Publication.
- Vardal, Zeynep Burcu: 2015 “Nefret Söylemi Ve Yeni Medya”, **Maltepe Üniversitesi, İletişim Fakültesi Dergisi**, Bahar 2(1)
- Varnalı, Kaan: 2013 **Dijital Kabilelerin İzinde Sosyal Medyada Netnografik Araştırmalar**, İstanbul: MediaCat Digitalage
- Vattimo, Gianni: 1999 **Modernliğin Sonu**, Şehabettin Yalçın (Çev.), İstanbul: İz Yayıncılık
Virilio, Paul: 2003 **Enformasyon Bombası**, İstanbul: Metis Yayıncılık
- Vergin, Nur: 2007 **Siyasetin Sosyolojisi Kavramlar, Tanımlar, Yaklaşımlar**, (5. Baskı), İstanbul: Bağlam Yayınları
- Vlavoin, Fidele: 2010 “Click Here to Protest: Electronic Civil Disobedience and the Future of Social Mobilisation”, **New Media and the Politics of Online Communities**, Aris Mousoutzanis and Daniel Riha (Ed.), Oxford: Inter-Disciplinary Press
- Voll, John, Peter Mandaville, Steven Kull and Alexis Arieff: 2012 “Symposium- Political Islam in the Arab Awakening: Who Are the Major Players?”, **Middle East Policy** 19(2):10–35.
- Vona Kurt, Esra: 2015 “Medya ve Kutuplaşma: Kutuplaşmanın Medyaya Yansımalarının Gezi Parkı Eylemleri Üzerinden Değerlendirilmesi”, **Toplum ve Demokrasi**, 9 (19-20), Ocak-Aralık, 193-223
- Wallace, Ruth ve Alison Wolfe: 2012 **Çağdaş Sosyoloji Kuramları: Klasik Geleneğin Genişletilmesi**, (3. Baskı), Leyla Elburuz ve Rami Ayaz (Çev.), Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Watson, Nessim: 1997 “Why We Argue About Virtual Community: A Case Study of th Phish.net Fan Community”, **Virtual Culture: Identity and Communication in Cybersociety**, Steven G. Jones (Ed.), London: Sage Publication
- We Are Social: Haziran 2016 “Digital in 2016”, (çevrimiçi), <http://wearesocial.com/uk/special-reports/digital-in-2016> 2.12.2016
- Weber, Max: 1995 **Toplumsal ve Ekonomik Örgütlenme Kuramı**, Özer Ozankaya (Çev.), Ankara: İmge Kitabevi.
- _____:1999 **Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu**, Zeynep Gürata (Çev.), Ankara: Ayraç Yayınevi.
- _____:2000 **Sosyoloji Yazıları**, (3. Baskı), Taha Parla (Çev.), İstanbul: İletişim Yayınları.
- _____:2002 **Sosyolojinin Temel Kavramları**, Medeni Beyaztaş (Çev.), İstanbul: Bakış Yayınları.
- WebMaster: 2011 “İnternet Siteleri Neden Kapatılıyor”, (çevrimiçi), <http://www.r10.net/webmaster-genel-konular-sorunlar/243382-internet-siteleri-nicin-kapatiliyor-3.html>2011; <http://arsiv.ntv.com.tr/news/460789.asp> 11.11.2016

- Webrazzi Pro: 09.02.2015 “Sosyal Ağların toplam Küresel Aktif kullanıcı sayıları”, (çevrimiçi), <http://webrazzi.com/2015/02/09/sosyal-aglar-aktif-kullanici-webrazzi-pro/> 14.05.2016
- Wellman, Barry: 1997 “An Electronic Group is Virtually A Social Network”, (çevrimiçi), www.homes.chass.utoronto.ca/~wellman/publications 12.10.2016
- _____:2001/a “Physical Place and Cyberplace: The Rise of Personalized Networking”, **International Journal of Urban and Regional Research**, c. 25 (2)
- _____:2001/b “Computer networks as social networks”, **Science** 293, 2031–2034.
- Wellman, Barry ve Milena Gulia: 1999 “Virtual Communities as Communities: Net Surfer Don’t Ride Alone”, **Communities in Cyberspace**, M. A. Smith ve P. Kollock (Ed.), New York: Routledge Publication
- Wellman, Barry vd: 1996 “Computer Networks as Social Networks: CollaborateWork, Telework, and Virtual Community”, **Annual Review of Sociology**, 22.
- Wellman, Barry, A. Quan- J. Haase Boase, W. Chen, K. Hampton, I. Diaz and K. Miyata: 2003 “The social affordances of the Internet for networked individualism”, (çevrimiçi), <http://jcmc.indiana.edu/vol8/issue3/wellman.html> 17.06.2016
- Wilkins, Linda, Paula M.C. Swatman ve Tanya Castleman: 2002 “Mustering consent: Government-sponsored virtual communities and incentives for buy-in”, **International Journal of Electronic Commerce**, 7(1), 121-134.
- Williams, Raymond: 1983 **Keywords: A Vocabulary of Culture and Society**, New York: Oxford University Press.
- Wise, Kevin, Hamman, B., and Thorson, K: 2006: “Moderation, response rate, and message interactivity: Features of online communities and their effects on intent to participate”, **Journal of Computer-Mediated Communication**, 12(1)
- Wroe, Andrew, Edward Ashbee and Amanda Gosling: 2014 “The Culture War and Issue Salience: An Analysis of American Sentiment on Traditional Moral Issues”, **Journal of American Studies** 48(2):595–612.
- Yavuz, M. Hakan: 2005 “Millî Görüş Hareketi: Muhalif ve modernist gelenek”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce-Cilt 6**, Y. Aktay (Ed.), İstanbul: İletişim Yayınları
- _____: 2003 **Islamic Political Identity in Turkey**, Oxford: Oxford University Press.
- _____: 2009 **Secularism and Muslim Democracy in Turkey**, Cambridge: Cambridge University Press.
- Yıldırım, Yılmaz: 2008 “Modernleşen Türkiye’de Sürekliliğin Siyasal Temsili: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası”, **Sosyoloji Notları** sayı: 6
- Yıldız, Ahmet: 2004 “AK Partinin “yeni muhafazakâr demokrasisi: Türkiye siyasetinde adlandırma problemi”, **Liberal Düşünce Dergisi** (Muhafazakârlık), 9(34), 41-49.

- Yazıcı, Nevin 2002 **Osmanlılık Fikri ve Genç Osmanlılar Cemiyeti**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayını
- Yücekök, Ahmet: 1977 **Türkiye’de örgütlenmiş Dinin Sosyo-Ekonomik Tabanı 1946-1968**, Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları no: 323
- Zijderveld, Anton C: 2007 **Sahnelik Toplum Sosyolojinin Yeniden Tanımlanması**, Kadir Canatan ( ev.), İstanbul: Pınar Yayınları
- Zizek, Slavoj: 2006 **Kırılğan Temas**, Tuncay Birkan ( ev.), İstanbul: Metis Yayıncılık
- Zürcher, Eric-Jan, 2015 **Modernleşen Türkiye’nin Tarihi**, (31. Baskı), Yasemin Saner ( ev.), İstanbul: İletişim Yayınları

